

# KÖZLEMÉNYEK

# SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI:

DR. FÖRSTER JENŐ

VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRNOK, TÁRSULATI TITKÁR.



VI. ÉVFOLYAM. 1914.

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÉVKÖNYVEINEK  
XIV. FOLYAMA.

LŐCSE, 1914.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE.

---

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT. — A TÁRSULAT TAGJAI  
ÉVI NÉGY KORONA TAGDÍJ FEJÉBEN ILLETMÉNYÜL KAPJÁK. —  
ELŐFIZETÉSI ÁRA: EGY ÉVRE HAT KORONA.

---

## TARTALOM.

	Lap
Gróf Thököly Imre késmárki udvartartása. Irta: <b>dr. Bruckner Győző</b> . . . . .	1
Genersich János (1761—1823). Irta: <b>dr. Szelényi Ödön</b> . Két közlemény . . . . .	31. 113
A 300 éves lőcsei nyomda. Irta: <b>dr. Hajnóci Iván</b> . . . . .	74
Oklevélgyűjtemény a Lengyelországnak elzalogosított szepesi városok levéltáraiból. V. Szepesszombat levéltára. Közli: <b>dr. Bruckner Győző</b>	140
Petzval József mint humorista. Irta: <b>dr. E. L.</b> (egy képpel) . . . . .	146

### Családtörténet.

Szepesi nemesek más vármegyékben (1809). Közli: <b>dr. Förster Jenő</b> . . . . .	83
Görgeyek a vármegye és haza szolgálatában. Közli: <b>Görgei Albert</b> . . . . .	86
Csáky István gróf végrendelete. Közli: <b>Bal Jeromos</b> . . . . .	155

### Kisebb közlések.

Fegyelmi vizsgálat a lőcsei gymnasium tanárai ellen Ferenc király korában. Irta: <b>Angyal Dávid</b> . . . . .	89
Egy krakói adat. Közli: <b>dr. Divéky Adorján</b> . . . . .	92
A Jerney-féle kéziratgyűjtemény szepesi vonatkozású iratai. Közli: <b>dr. Iványi Béla</b> . . . . .	95
Ferdinand Stolle magyar tárgyú regénye. Irta: <b>Lám Frigyes</b> . . . . .	98
A Rákóczi-mozgalmak után kegyelmet kapott szepesi kurucok névsora. Közli: <b>I. B.</b> . . . . .	101
Pótlás »A kakaslomniciak néhány veszes napja« című cikkhez. Irta: <b>dr. Gréb Gyula</b> . . . . .	102
Válasz dr. Bruckner Győzőnek »Szepesváralja iptörténete a céhintézmény korában« c. értekezéséhez fűzött észrevételeire. Irta: <b>Pitkó János</b> . . . . .	103
Szemelvények Máriássy Farkas (1736?—1795) magánlevéltárából. Közli: <b>Máriássy Ödön</b> . Első közlemény . . . . .	167
Két varsói adat. Közli: <b>dr. Divéky Adorján</b> . . . . .	172
Szepesi adat Kassa sz. kir. város levéltárából. Közli: <b>Kemény Lajos</b> . . . . .	174
Répás birtok 1319. évi határjárása. Közli: <b>dr. Hajnóci Iván</b> . . . . .	176

## Könyvszemle.

	Lap
Lechner Jenő: Tanulmányok a lengyelországi és felsőmagyarországi renesz- szánsz építésről. Ism.:*) . . . . .	105
Uj könyvek. Ism.: <b>F. J.</b> . . . . .	178

## Társulati ügyek és egyéb hírek.

A Szepesmegyei Történelmi Társulat elnökségének értesítése. — Jegyző- könyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat igazgatóválasztmányá- nak 1913. évi november hó 26-án tartott gyűléséről . . . . .	107
Tagtársainkhoz! — Adományok a Szepesi Múzeumnak . . . . .	180

VI. ÉVFOLYAM.

1914.

1—2. SZÁM.

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVEINEK XIV. FOLYAMA.

# KÖZLEMÉNYEK

## SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI:

DR. FÖRSTER JENŐ

VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRNOK, TÁRSULATI TITKÁR.



MEGJELENIK NEGYEDEVENKÉNT.

A TÁRSULAT TAGJAI ÉVI NÉGY KORONA TAGDIJ FEJÉBEN ILLETMÉNYŰL KAPJÁK.  
ELŐFIZETÉSI ÁRA : EGY ÉVRE HAT KORONA.

LÓCSE, 1914.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE

## TARTALOM.

	Lap
Gróf Thököly Imre késmárki udvartartása. Irta: <b>dr. Bruckner Győző</b>	1
Genersich János (1761—1823). Első közlemény. Irta: <b>dr. Szelényi Ödön</b>	31
A 300 éves lőcsei nyomda. Irta: <b>dr. Hajnóci Iván</b>	74
<b>Családtörténet.</b>	
Szepesi nemesek más vármegyékben (1809). Közli: <b>dr. Förster Jenő</b>	83
Görgeyek a vármegye és haza szolgálatában. Közli: <b>Görgei Albert</b>	86
<b>Kisebb közlések.</b>	
Fegyelmi vizsgálat a lőcsei gymnasium tanárai ellen Ferenc király korában. Irta: <b>Angyal Dávid</b>	89
Egy krakói adat. Közli: <b>dr. Divéky Adorján</b>	92
A Jerney-féle kéziratgyűjtemény szepesi vonatkozású iratai. Közli: <b>dr. Iványi Béla</b>	95
Ferdinand Stolle magyar tárgyú regénye. Irta: <b>Lám Frigyes</b>	98
A Rákóczi-mozgalmak után kegyelmet kapott szepesi kurucok névsora. Közli: <b>I. B.</b>	101
Pótlás »A kakaslomniciak néhány vészes napja« című cikkhez. Irta: <b>dr. Gréb Gyula</b>	102
Válasz dr. Bruckner Győzőnek »Szepesvárálja ipartörténete a céhintézmény korában« c. értekezéséhez fűzött észrevételeire. Irta: <b>Pitkó János</b>	103
<b>Könyvszemle.</b>	
<i>Lechner Jenő</i> : Tanulmányok a lengyelországi és felsőmagyarországi renesszánsz építéséről. (ism.: *)	105
<b>Társulati ügyek és egyéb hírek.</b>	
A Szepesmegyei Történelmi Társulat elnökségének Értesítése	107
Jegyzőkönyv a Szepesmegyei Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának 1913. évi november hó 26-án tartott gyűléséről	108

A KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL, mint a SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT folyóirata és hivatalos közlönye negyedévenként jelenik meg. A Társulat tagjai évi 4 kor. tagsági díj fejében kapják. Nem tagok számára előfizetési ára évi 6 kor. Tagul legegyszerűbben az évi 4 kor. tagdíjnak postautalványon Förster Rezső lőcsei főreáliskolai tanár, társulati pénztáros címére való beküldése útján lehet belépni. A belépés legalább 3 évre kötelező. Aki a 3-ik év eltelte előtt kilépését be nem jelenti, újabb 3 évre tagnak tekintetik. A társulati tagsági oklevél 4 kor. beküldésével megrendelhető a titkárnál.

Kérjük t. tagtársainkat, sziveskedjenek lehetőleg új tagokat szerezni. Társulatunk kezelésbe vette a Szepes vármegyei Muzeumot; arra kérjük t. tagtársainkat, hogy ha e muzeumba való régi tárgyakról tudomást szereznek, sziveskedjenek a Társulatot értesíteni.

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb társulati kiadványok megrendelése, a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések FÖRSTER REZSŐ társulati pénztáros-hoz (Lőcse) intézendők.

A folyóiratba szánt kéziratok és ismerttetendő művek DR. FÖRSTER JENŐ szerkesztő, társulati titkárhoz (Lőcse, vm. levéltár) küldendők.

## Gróf Thököly Imre késmárki udvartartása

Az 1683. évben pályájának delelőjén, harci dicsősége, családi boldogsága tetőpontján állott gróf Thököly Imre, a kuruckirály. Győzelmes seregeinek hódolt az egész Felvidék s ő, hogy diadalai után megpihenjen, eljött apái városába, Késmárkra, amelynek várkastélyát rövid időre igazi fejedelmi székhellyé varázsolta. Atyja, II. Thököly István gondoskodott arról, hogy dinasztiájának méltó otthona legyen a késmárki vár; az ő művelt izlése adott irányt azoknak a nagyszerű építkezéseknek, díszítéseknek, amelyek egyik legszebb renaissance-korú műemlékünké teszik a várkastélyt, mely Bél Mátyás szerint „bátran fogadhatott volna termeiben királyokat“. <sup>1)</sup> A Thököly-Thurzó cimeres öregtorony hatalmas védelem gyanánt emelkedett a bejárat felett; a várfalak vonalát szépen tagolta az öt bástyatorony, felsőmagyarországi renaissance izlésű oromzatával, mely alatt a széles, aranyos sgraffito-disz kápráztatta a szemet. Minden, ami ma poros, düledező, elhagyatott rom, új pompájában ragyogott akkor és fényes udvari nép, eleven szolgasereg sürgött-forgott a tágas termekben, a téres várudvaron, hirdetve, hogy Késmárk várában mulat a fejedelem Őnagysága, kinek királyi hatalmához királyi pompa dukál.

*Nemes ifjak* töltik kedvüket a vár termeiben. Ők az urak itt, az udvari nép legelőkélőbbjei; mindannyi a nagy család sarja és a jövő évtizedekben nem egyből közülök országos hírvé vált. Itt találjuk 1683-ban Vetésy Lászlót, Róth Jánost, Majos Jánost, Bay Lászlót, Potthurnyai Ferencet, kik utóbb mind a II. Rákóczi F.-féle szabadságharcban szereztek nevöknek dicsőséget. <sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> . . . reges hospitio potuisset accipere. (Bél M.: Hungariae antiquae et novae Prodomus Norimbergae, 1723. 103. lap.)

<sup>2)</sup> Conventionale Illustrissimorum, Spectabilium ac Magnificorum, Genosorosorum, Egregiorum, Nobilium Dominorum Aulicorum, Pro Parte Celsissimi Principis Domini Domini Emerici Thökölyi etc. . . . pro Anno Domini 1683 reformatum. — A kézirat eredetije a késmárki ev. líceum könyvtárában. Kiadta Thaly Kálmán a Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XXIV. k. 65—124. l. Bp. 1873. Ezentúl így idézzük: Mon. Hung. Hist.

Hüszonhatan voltak a nemes ifjak Thököly udvarában Késmárkon, Munkácson pedig 24-en, amiből kitünik, hogy mennyire óhajtották a főnemesi családok, mint a Pécsi, Görgei, Ghillanyi, Petri Kovács stb. hogy fiaik a kuruckirálynál tanuljanak vitézséget és nagyuri finom modort. A fejdelem kísérete, rendes társasága a familiarisok mellett ezekből az ifjakból állt, kik udvarlására voltak s kikkel, bár alárendeltjei, nem egyszer kedélyesen együtt mulat. Vidám, minden tréfára, szórakozásra kész ifjú had volt a fiatal nemeseké; gondjuk nincsen semmire, hiszen a fejdelemtől kijár szép fizetésük: évi 80 frt és 5 vég posztó, naponta 4 cipó és 1 itce bor.<sup>1)</sup> Bőséges ellátásuk szintén a fejdelem gondja és nem hihető, hogy Thököly szerényebb asztalt tartott volna részükre, mint Bethlen Gábor, ki kötelességévé tette a konyhamesternek, hogy legalább 8 fogast tálaltasson az ifjak asztalára.<sup>2)</sup> Thököly udvartartásának konvenciós-könyve, mely 1683-ból fenmaradt,<sup>3)</sup> *bejárókat*, azaz fontos külső szolgálatokat, megbízásokat végző *udvari ifjakat* is említ; Pongrácz Ferenc bejáró 200 frt készpénzt kapott szolgája és 8 lóva tartására, azonkívül 7 vég angliai posztó járt néki; szolgálai bort, húst és kenyeret, lovai pedig szénát és abrakot kaptak.<sup>4)</sup> Bejáró volt Beniczky Gábor is, a fejdelem ekkori fegyverhordozója, kinek szintén valamivel nagyobb fizetése volt, mint az udvarló ifjaknak: 100 frtot kapott és 7 vég posztót s 3 szolgájának, 5 lovának tartásáról gondoskodott az udvar.<sup>5)</sup> A nemes ifjú rendszeren mint inas kezdte pályáját egy-egy főuri udvarban, de azért nem volt szolgasorban, bár kisebb szolgálatokat reájuk bízta; így ajtónállónak, étékfogónak, pohárnoknak alkalmazták őket. Máskor *apródnak* is nevezik a nemes inast; az apródnak inkább díszes felvonulások, ünnepségeknél jutott szerep, mikor teljes díszben párosával a hintó előtt lovagoltak s a vezetéklóvakat vezették.<sup>6)</sup> Az 1683-iki konvenciós-könyv 7 *gyalog-inast* is sorol fel Thököly udvarában, kik hihetőleg alsóbbrendű szolgálatokat teljesítettek urok körül; „kész köntös“-t, egyenruhát kaptak.<sup>7)</sup>

<sup>1)</sup> Ugyanott 76—80. lap.

<sup>2)</sup> Báró Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Bp. 1896. I. kötet. 431. l.

<sup>3)</sup> Mon. Hung. Hist. 65—124. l.

<sup>4)</sup> Mon. Hung. Hist. 76. l.

<sup>5)</sup> U. o. 79. l.

<sup>6)</sup> Apor P.: Metamorphosis Transylvaniae. 361. l.

<sup>7)</sup> Mon. Hung. Hist. 80. l.



De nincs szükségében a fejdelem udvara komolyabb, tiszteletreméltó férfiaknak sem; egész sereg érdemes férfi él környezetében; mint meghittjei, bizalmas barátai, tanácsadói. *Praecipui, aulae nostrae familiares*-nak, röviden csak *familiaris*nak címezték ezeket az előkelő főembereket, kik jelenlétükkel a fejedelmi udvarnak diszt és tekintélyt adtak. Thököly bőkezűen látja el familiarisait minden szükségessel; Csáky István, később II. Rákóczi Ferenc tábornoka, 300 frt fizetést kap és 7 vég angliai posztót évente; igazi nemes úr módjára él, 8 szolga és 10 paripa áll rendelkezésére.<sup>1)</sup> Az ő javadalmazása a legfényesebb; Pethő László már csak 200 frtot és 7 vég posztót kap és 5 szolgálójának, 8 lovának el-tartást.<sup>2)</sup> Ugyanannyit élvez a javakból Nyáry Ferenc és Eödönffy László is, csakhogy az utóbbi kevesebb posztót kap,<sup>3)</sup> továbbá Márin István, de őt csak 3 szolga és 4 ló tartása illeti meg.<sup>4)</sup> A II. Rákóczi Ferenc féle felkelésben később oly nagy szerepet játszó kuruc tábornok, Andrassy István is Thököly udvarában élt ezidőben, mint a fejdelem familiarisa. Ő csak 150 frt évi fizetést hűz,<sup>5)</sup> mások még kevesebbet; Zmeskál Gáspárnak 70, Dobay Mátyásnak épenséggel 60 frttal kellett beérnie, a szokásos posztón és egyéb természetben adott javakon kívül.<sup>6)</sup> Milith Gábor és Révay Ádám javadalmazása felől nem intézkedik a conventionális jegyzék. Bizonyos azonban, hogy — bár nem tudjuk, mért élvezett egyik familiaris kétszer, sőt háromszorta nagyobb fizetést, mint a másik — a fejdelem mindannyiakról méltóan gondoskodott s mindegyiknek kellő megbecsülésben volt része.

Nem fukarkodott Thököly ott sem, ahol háláját akarta kimutatni hűséges emberei iránt. Görgei Vilmos uramnak, ki „az üdvözült ur“, vagyis II. Thököly István, a fejdelem édesatyja mellett végzett „jámbor szolgálat“-okat, élete fogytáig 60 frt fizetést utal ki savniki és késmárki uradalmi tisztjeitől a fejdelem, azonkívül ételmet, gabonát, borondzát (brinza) bőven.<sup>7)</sup> Bergh Tóbiás

1) U. o. 66. l.

2) U. o.

3) U. o. 67. l.

4) U. o. 69. l.

5) U. o. 67. l.

6) U. o. 71. l.

7) U. o. 71. l.

is érdemeket szerzett az „üdvözült ur mellett“ Árvavár ostroma-  
uál, azért neki is kijár hasonló nagylelkű remuneráció.<sup>1)</sup>

Az udvari tisztviselők közül legelsők a *jószágkormányzók*,  
(certorum bonorum praefecti) Kapy Gábor és Sárossy Sebestyén,  
kiknek az 1683-iki jegyzék bőséges jövedelmet utal ki. Kapy  
600 frtot kap és köntösre még külön százat, továbbá bort és buzát.<sup>2)</sup>  
Saárossynak csak 100 frt a készpénzfizetése, de szolgálait és lovait  
a rendes módon az udvar látja el.<sup>3)</sup> Az akkori időkben tekintélyes  
javadalmazásra rá is szolgáltak a praefectus uraimék, mert a fej-  
delem rengeteg birtokai kezelésének gondja jórészt az ő vállukon  
nyugodott s a nekik alárendelt udvarbirákkal együtt a gazdaság  
mindenféle ágát ők látták el. Jósa Miklós *jószágfelügyelő* szintén  
főtisztviselő a gazdaságban; 200 frt a fizetése és sok más jövedel-  
mén kívül asztala tartására még külön 50 frtot kap.<sup>4)</sup> A lednici  
birtok kormányzójának, Rayman Mátyásnak konvencióját is a kés-  
márki jegyzék szabja ki, 100 frtot, posztót, gabonát és egy hizlalt  
sertést juttatván néki.<sup>5)</sup> Dolinay Gábor *gabonabiztos* sokkal többet  
kap: 400 frtot és sok természetben adott járandóságot.<sup>6)</sup> Hatás-  
köre hihetőleg igen széles lehetett: a termelt gabonák kezelése,  
eladása, a gabonajárulékok kiszolgáltatása. Megbízható embernek  
kellett lennie, ki az alantosabb gazdasági személyzetet ellenőrzi  
és birja ura teljes bizalmát. Thököly Imre maga is értett a gaz-  
dasághoz és gyakran adott személyesen utasításokat a gazdálkodás  
egyes kérdéseiben alkalmazottainak.<sup>7)</sup> Habár ezek mindannyian  
hűséges kezelői uruk vagyonának s azon vannak, hogy jövedelmeit  
minden módon gyarapítsák, Thökölyt mégis, királyi vagyona mel-  
lett, nem egyszer bántották anyagi gondok, különösen pályája  
hanyatló korszakaiban, mikor javai egy részét konfiskálták s had-  
seregét is ugyszólván egymaga tartotta fenn. 1683-ban azonban

<sup>1)</sup> U. o. Bergh Tóbiás II. Th. István udvarmestere volt. Árvavári szerep-  
lését lásd Pauler Gy.: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése c.  
mű II. k. 186. l. — Budapest 1876.

<sup>2)</sup> Mon. Hung. Hist. 66. l.

<sup>3)</sup> U. o.

<sup>4)</sup> U. o. 69. l.

<sup>5)</sup> U. o. 72. l.

<sup>6)</sup> U. o. 66. l.

<sup>7)</sup> Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre. Budapest 1888. Lásd Lehóczky  
Tivadar: Gazdasági viszonyok Thököly Imre fejedelem uradalmaiban 1684.  
(Gazdaságtörténeti Szemle 1894. I. évf. 146—163. és 239—263. l.)

még ilyen bajokról nem lehet szó, de kétségtelen, hogy maga a több helyen (Munkács, Késmárk, Patak, Regéc) székelő fejedelmi udvartartás nagy vagyont emésztett fel évente. A sok udvari tisztviselő, (közös néven: uramék) a familiarisok, ifjak s ezek szolgálai, a palotái sok s a rendes belső cselédség száma 1683-ban több száz főre ment a késmárki várban s mivel majdnem mindegyikük járandóságához tartozott „*becsületes asztala*“ (ellátása), elképzelhető, hogy micsoda mennyisége az élelemnek, bornak stb. fogyott el csak naponként is a várban. Hát még akkor, mikor a fejedelem vendégeket fogadott, mikor vidám mulatozástól visszhangzottak a várkastély termei! Ilyenkor a véget nem érő lakomák, vendéglátások próbára tették a belső személyzet s a konyhamesterek tudományát.

Thököly szeretett *mulatni*; vidám társaságban kedvét lelte és örömet résztvett feleségével együtt az előkelők *szórakozásainak* minden nemében. Farsang utolját, Ilona poharát (nevenapját) rendszeren nagy vigassággal ülték meg udvarában s máskor is talált a fejedelem elég módot a vigadásra. Szíves vendéglátó gazda volt s a késmárki várkastély lovagterme nem egyszer nyílt meg előkelő vendégsereg előtt. Ez az emeleten levő, gyönyörűen butorozott és falfestményekkel ékes lovagterem nagyobb szabású vendégség idején szolgált étkezőhelyül; <sup>1)</sup> kisebb körben az öregtorony első emeleti ebédlőjében szokta ebédjét, vacsoráját elkölteni a fejedelem és családja. Elég tágas szoba ez is, melynek három ablakáról Késmárk városára és a Tátrára pompás kilátás nyílik. <sup>2)</sup> A mély ablakfülkékben levő padokon ülve, bizonyosan sokszor gyönyörködött Thököly szülővárosában s az eléje táruló nagyszerű panorámában. Az ebédlő falait is falfestmények tarkították, melyek 1639-ben készültek el. Ma a mészréteg jórészt elfedi őket s az alóla kihámozott freskótöredékek nem adhatnak ma már fogalmat a képek régi mivoltáról, hatásáról. Ebédlői jelenetet ábrázol az egyik kép; asztal körül vidám társaság ül, távolabb táncba induló pár, másutt egész öt alakból álló sorozat, a lakoma után s alatt játszó

<sup>1)</sup> A lovagterem Th. II. István korabeli fényét ismerjük némileg az 1670-ben felvett leltár alapján. A falakat sok kép díszítette, ezek közül 12 a Th. család legszebb paripáit ábrázolta. A teremben volt 4 hatalmas aranykandelaar, 36 márványasztal, 50 diszes szék stb. (Közös pénzügyminiszeri levéltár Hung. fasc. 15.432. sz.)

<sup>2)</sup> Dr. Bruckner Gy.: Késmárk sz. kir. város műemlékei. Eperjes 1908. 20. l.

zenészek alakjai.<sup>1)</sup> Voltak ezeken kívül vászonra, fára vagy papirosra festett képek is a késmárki vár termeiben.<sup>2)</sup>

A lakomák rendezésére a régi időkben igen nagy gondjuk volt az egyes főuri udvaroknak. Egész szervezett személyzetet tartottak az előkelők avégből, hogy e vendégségek simán, a legszébb rendben s amellet pompásan menjenek végbe. A termekben *pohárnokok* (pocillatores) szorgoskodtak; ők terítették meg az asztalokat, a pohárszékek drágaságait ők gondozták. Lakomákon ők hordták fel a bort s töltögették a vendégek poharaiba. Az étkezés előtt szokásos kézmosásnál is a pohárnokok segítettek; ezüst vederrel, korsóval, kéztörölő-keszkenővel álltak az ebédlő-palota bejáratánál s egyenként vizet öntöttek a belépő vendégek és családtagok kezére.<sup>3)</sup> A pohárnokok közt első a *főpohárnok* volt; 1683-ban Thökölynek főpohárnoka Kellemesy János, ki utóbb is kedves belső embere maradt a fejdelemnek. 100 frt volt a fizetése és 7 vég posztó; három szolgáját s négy lovát az udvar látta el mindennel.<sup>4)</sup> Kivüle három pohárnok körülbelül az udvari ifjakkal egyenlő fizetést élvez<sup>5)</sup> s az étkefogókkal együtt őket sem tekintették szolgáltnak, hiszen sokszor nemes inasra is bízta pohárnoki teendőket. Thököly udvarában a pohárnokoknak mindig akadt dolguk, mert a fejdelem ő Nagysága szerette az italt, különösen pedig a jó ó-borokat, melyeknek élvezetében nem mindig tartott mértéket. Három pohárnokinas is volt rajtuk kívül Thökölynél, kikről annyit tudunk, hogy kész köntöst kaptak.<sup>6)</sup> A kenyér felszeletelése, felhordása is a pohárnokok teendője volt, de az ételek felhozása már az *étkefogóké*. Ezeknek főnöke volt az *asztalnok*,

<sup>1)</sup> Dr. Bruckner Gy.: A késmárki Thököly-vár falfestményeiről. Archaeologiai Értesítő 1908. II. sz. 180—183. l.

<sup>2)</sup> Dr. Iványi Béla: *Könyvek és képek a Szepességen a XVI—XVII. században*. Közl. Sz. vm. multjából. Lőcse, 1912. IV. évf. A 75—76. lapon írja, hogy a Th. vár javainak 1677-iki leltára szerint a felső előcsarnokban volt 20 kisebb-nagyobb kép, a lépcső melletti szobában 38 egyházi és szent kép, ugyanitt a Th. Zsigmondnak s leányának arcképe s egy világi kép. A torony alatti egyablakos szobában 1, a nagy szobában 4 világi kép volt s 7 kép a városokat ábrázolta, ugyanilyen képek voltak a piacra néző nagy szobában a régi ebédlőben. Az 1678-iki összeírás szerint 55 kép van a késmárki várban, köztük 39 világi tárgy. I. Lipót király és I. Th. István arcképe volt ezek között. Sem a festmények mestereiről, sem azok értékeről nem maradt feljegyzés.

<sup>3)</sup> Br. Radvánszky B.: Magyar. csal. és házt. I. 472. l.

<sup>4)</sup> Mon. Hung. Hist. 88. l.

<sup>5)</sup> U. o.

<sup>6)</sup> U. o. 89. l.

ki levezette őket a konyhába s ottan a kész ételeket saját szeme láttára tálakba rakatta, majd izlésesen feldarabolta a pecsenyéket. Nagyobb parádé alkalmával az ételeket vivő menet előtt járt a *hofmester*, (*hopmester*) vagy *főudvarmester*, az összes udvari ceremóniák főintézője. Thökölynek 1683-ban két udvarmestere volt: Péchy Gáspár és Hindy György. Egyenlő a fizetésük: 200 frt, 9 vég angliai posztó, 20 kassai köből buza, 2 sertés, 3 hordó bor, 5 szolgáljuknak praebenda, 9 lovaknak tartása.<sup>1)</sup> Ők maguk a főbb udvari tisztviselőkkel uri ellátásban részesültek. Az udvarmester hívta ünnepélyesen asztalhoz az uri társaságot s minden etikettkérdésben ő intézkedett. Az ügyes hopmestert igen nagyra becsülték uraik és nagyobb ünnepek, pl. lakodalmak rendezésére jó ismerősöktől kölcsönkértek több udvarmestert az örömszülők.<sup>2)</sup>

Az izlésesen felszelt ételt az asztalnok felügyelete mellett körülhordozták, de nem illett volna, ha az étekgók pusztá kézzel fogják a tálát, hanem azt előbb szépen himzett kendővel körülcsavarták. Nem mindenütt volt szokásos a mai felszolgálás, mely inkább csak a XVII. század vége felé jött divatba; rendszeren az asztalra rakták fel a különféle „öreg“ és „közép“ ezüst tálakat az étekgók s ki-ki abból evett, amire étvágya támadt. Thökölynél az 1683-iki conventionális jegyzék két főétekgónak, vagyis asztalnoknak és ötvenöt étekgónak szabja ki járandóságát,<sup>3)</sup> ami szokatlanul nagy szám, mert a főuri udvartartások megelégedtek rendszeren 10—16 étekgóval. Javadalmazásuk különböző volt; a két főétekgó 150 frt készpénzt s 7 vég angliai posztót kapott, a szokásos ellátáson s szolgálinak, lovainak kijáró praebendán kívül, a többiek az udvarlóifjakkal és a pohárnokokkal egyenlően 80 frt készpénzt, 5 vég angliai posztót, naponta 4 cipót és 1 itce bort kaptak. Gyüri Ferencnek azonban 100 frt, Szijjártó Jánosnak pedig csupán 40 frt készpénz javadalmazás járt.<sup>4)</sup>

Igazi vidám lakoma azonban nem lehetett meg régente *zene* és *tánc* nélkül. Thököly is azt tartotta, mint Szentpéteri István: „Tor az, nem vendégség, ahol nem táncolnak“.<sup>5)</sup> A jó zenében ő is, felesége is nagy örömét lelte és számtalan feljegyzés van róla, hogy a táncból is szívesen kivették gyakran a részüket. Thököly

<sup>1)</sup> U. o. 68. l.

<sup>2)</sup> Br. Radvánszky B.: Magyar csal. és házt. 434—35. l.

<sup>3)</sup> Mon. Hung. Hist. 80—87. l.

<sup>4)</sup> U. o.

<sup>5)</sup> Szentpéteri István: Tánc pestise. 1697.

különösen híres jó táncos volt. Külön udvari zenekart tartott mely a lakomák hangulatát emelte művészetével. A conventionális, könyv „Muzsikások“ cím alatt <sup>1)</sup> *trombitásokról, siposokról, hegedősökről, dudásokról* és *dobosokról* emlékezik meg, a fejdelem zenekara tehát az akkori időkhöz mérten igen változatos és gazdag lehetett. Csak trombitás 15 volt a zenekarban, <sup>2)</sup> közöttük 3 „német trombitás“, kiket hihetőleg nemzetiségük után neveztek így; erre vall legalább, hogy az egyik német trombitást Franznak hívták. Ezek kész libériát kaptak; valószínű, hogy német szabású köntöst, mert strimpfi járt hozzá. <sup>3)</sup> A többi trombitást csak keresztnévén említi a jegyzék, eltérően az előkelőbb személyzet tagjaitól. Fizetésük, a képesség szerint, igen változó, 24—100 frtig, az ellátáson s egyéb javakon kívül, de a német trombitásoké jóval több. Egy trombitásinas is szaporította a zenészek számát. Siposa 6 volt Thökölynek 1683-ban; kész köntös járt ezeknek is és némelyik szolgát, lovat is tarthatott. <sup>4)</sup> Sipos lehetett az a „virginás“ is, akiről másutt említés történik. Dudást a jegyzék csak egyet említi, <sup>5)</sup> Gergelyt, ki azonban szokatlanul bő javadalmazásban részesül. Az a tény, hogy Thököly megelégedett e hangszer művelői közül eggyel, mutatja, hogy a XVII. század végén már a dudát, mely régebben a legkedveltebb hangszer volt nálunk, a hegedű mindinkább háttérbe szorította. A régi fajta hegedű azonban nem olyan volt, mint a mostani hegedű és inkább pengetve játszottak rajta, néha azonban vonóval is próbálkoztak. A fejdelem 4 hegedőse <sup>6)</sup> között egy cigány is akadt, mivel ekkortájt foglalkoztak már a cigányok hivatásszerűen a zenével. Rajtuk kívül még két dobos <sup>7)</sup> is élénkítette az udvari zenekar játékát, habár a dobszónak inkább a táborban, a katonák vezénylésénél van az igazi helye.

Érdekes, hogy az öregtoronybeli ebédlőterem rongált freskói közül a talán legépebben megmaradt öt, 1—1 m. magas alak épen ilyenfajta zenészeket ábrázol, amilyenekről a conventionális jegyzék is említést tesz. Az első alak hivatása nem vehető ki tisztán, de a második kétségtelenül dobos lehetett, a következő pedig dudás.

<sup>1)</sup> Mon. Hung. Hist. 90—94. l.

<sup>2)</sup> U. o.

<sup>3)</sup> U. o. 91. l.

<sup>4)</sup> U. o. 92. l.

<sup>5)</sup> U. o. 94. l.

<sup>6)</sup> U. o. 93. l.

<sup>7)</sup> U. o. 94. l.

A negyedik alak hosszú, sipforma hangszere talán a tábori síp, a tárogató. Az utolsó végre ma szokatlan alakú húros hangszert tart, a régi hegedőt.<sup>1)</sup> A zenészek tarka, díszes ruhái, tollas süvegjei szintén azt a célt szolgálták, amit a zene maga: hogy nagyobb külső fényt adjanak a lakomáknak, melyekben a fejedelem és vendégei kedvüket lelték.

A lakomák sikeréhez azonban még a pompás ezüstneműnél, hiánytalan felszolgálásnál és jó zenénél is fontosabb az, hogy igazán jó és sikerült *ételek* kerüljenek az asztalra. A régi uri házaknál a *szakácsok* fontos személyiségek voltak és heten, sőt tizen is szorgoskodtak egy-egy nagyuri konyhán. Nagy dáridókhoz még kíséző-szakácsmestereket is hívtak, nőkre azonban ritka helyen bízták a főzést. A régi magyar konyhán meglehetősen szigorú hierarchia uralkodott; a *konyhamester*, mint fő intéző hatalom, szabta ki mindenkinek munkakörét. Thököly konyhamesterei 1683-ban: Berzeviczy István és Badányi Ádám. Hatáskörük jelentékeny lehetett, mert az előbbinek 150 frt, utóbbinak 80 frt készpénzfizetés mellett sok termény, posztó s külön abrakpénz is járt.<sup>2)</sup> Szakácsnak egyszerűen a felszabadult szakácsinast nevezték, mesteri rangot azonban csak a tudományukban teljesen jártas, kiképzett szakácsok kaptak. Aki különösen kivált, főmesterségig is vihette. Thököly udvartartásában 7 szakácsmester és 4 szakács látta el a fejedelmi asztalt minden jóval.<sup>3)</sup> Valószínű, hogy mindegyikük a főzés más-más ágában jeleskedett. A mesterek, hihetőleg képességük arányában, 30—40—50—100 frt készpénzt kaptak, de azonkívül sok szükségletükről az udvar gondoskodott; így Simon Lajos szakácsmester 9 vég fajlondis posztót, 4 vödör bort, 2 kassai fertály lencsét, 2 drb. kósót, naponta 4 cipót és 1 itce bort kap, azonkívül 2 fertály borsót, 10 kassai köből buzát, 1 edény lőrét, 1 verődísznót és 3 pár kordován-csizmára 5 frt 40 denárt.<sup>4)</sup> Ádám mesternek 50 frton kívül posztó, búza, rozs, borsó, bor, sör, vaj, egy sertés, vagy két oldal szalonna, tatárka (hajdina) és fél dézsa borondza járt.<sup>5)</sup> A szakácsok 30—80 frt készpénzt és a

<sup>1)</sup> Az 1670-iki leltár egy régi hangszerezen kívül még egy drágakövekkel feldíszített »cythera«-t vagy kobozt említ. (Közös pénzügyminiszteri levéltár Hung. fasc. 15.432.)

<sup>2)</sup> Mon, Hung. Hist. 73. l.

<sup>3)</sup> U. o. 94—97. l.

<sup>4)</sup> U. o. 94. l.

<sup>5)</sup> U. o. 95. l.

terményekből a mestereknél valamivel kevesebbet kaptak, Lengyel Bálint azonban a többtől eltérően, még 16 vég gyolcsra is számíthatott.<sup>1)</sup>

Külön *sültmester* is dolgozott a főuri konyhákban. Késmárkon, a conventiós-könyv felsorolja Murza Jakab sültmester nem épen bőséges javadalmazását; készpénzt ugyanis csak 16 frtot kapott ökelme.<sup>2)</sup> Őt *sütőről*, vagyis pékről és két *sütőinasról* is tesz említést a jegyzék. Szükség is volt rájuk, hiszen a számtalan egyénnek kijáró napi négy cipó sütése elég dolgot adott. Rangban a sütők a szakácsok után következhetnek, mert fizetésük amazokénál jóval csekélyebb: 10—10 frt és természetbeni javak, de hetipénz címén kapott legtöbbje 10—12 frt. A sütőinasok meg épen csak ruhára és eltartásra tarthattak igényt.<sup>3)</sup>

Feltehető, hogy volt a késmárki udvari konyhán *borsoló* is, ki az ételek savát-borsát megadta és *tálnok* is, ki a már kész fogásokat a tálakon ügyesen elrendezte, de ilyenek javadalmazásáról az 1683-iki conventionális jegyzék nem intézkedik.

Ahogy a palota termeit rendesen ajtónállók őrizték, úgy a konyhák bejáratánál is *ajtónállók* ügyeltek arra, hogy senki be ne juthasson, kinek a konyhán dolga nincs. Thököly konyhaszemélyzete között is találunk 3 konyhaajtónállót, sütőajtónállót pedig egyet, kiknek bére 12—16 frt s némi egyéb járandóság:<sup>4)</sup> kisznicir-posztó, báránybélés, 3 pár csizma stb. A palotás ajtónállók külön sorban voltak; nekik 20—25 frt fizetés jutott egyéb javak mellett.<sup>5)</sup> Mindannyian a konyháról étkeztek.

Nem lett volna teljes a konyhaszemélyzet a *tálmosók* nélkül, kik azonban már teljesen szolgásgorban állhattak. Két tálmosó végezte az edények elmosását a fejdelem konyháján; fizetésük 36 frt, 1 báránybélés, 1 pár csizma, bor, cipó, közlőndis posztó 8 vég kisznicir-posztó 3 vég. Volt mellettük egy tálmosóinas is.<sup>6)</sup>

A rengeteg számú konyhaszemélyzet azonban nem felesleges, ha meggondoljuk, mily óriási méretű *lakomákat* kellett előállítania. 12—20 fogásból állt akkoriban a rendes étkezés is naponta<sup>7)</sup> s

<sup>1)</sup> U. o.

<sup>2)</sup> U. o.

<sup>3)</sup> U. o. 97—98. l.

<sup>4)</sup> U. o. 96—97. l.

<sup>5)</sup> U. o. 99. l.

<sup>6)</sup> U. o. 89. l.

<sup>7)</sup> Br. Radvánszky B.: Magyar csal. és házt. 477. l.



nagy udvartartásnál több száz személy számára kellett elegendő ételről gondoskodni. Szigorúan megszabott rendje volt annak, hogy melyik tisztviselő, alkalmazott hol étkezzék s némely udvartartásban 12 asztalnál is terítették mindennap.<sup>1)</sup> Thökölynél is a fejdelemasztalán kívül volt elsősorban „uraimék” – főbb udvari tisztviselők, familiárisok — asztala, azután az ifjaké, bejáróké, a pohárnokoké és étekgokoké, a csatlósoké s a velük együvé sorolt palotaajtónállóké, muzsikásoké, szolgáké stb. Uraimék, az ifjak és a bejárók asztalának külön pohárnoka is volt, sőt a jegyzék a hoffmester külön pohárnokjáról is említést tesz. Ezek a *vicepohárnokok*, azonban csekély, 10—23 frt, fizetést kaptak, de posztójuk több volt amazokénál: 12 vég.<sup>2)</sup>

A szakácsok azonban nem gazdálkodhattak kényök-kedvökre a nyers élelmiszerekkel; a *kulcsár* teendője volt, hogy az éléstárból naponta kiadja nekik a szükséges adagot mindenből. Az *élés-mester* szerezte be az anyagokat, a *konyhasáfárok* pedig elszámoltak a hihetőleg horribilis konyhapénzről. Thököly udvarában két konyhasáfár vezette a kulináris számadásokat: Visniczay Ferenc és Tompos Mihály. Fáradozásukat azonban kissé szűkmarkúan csak 20—24 frttal és a szakácsokéval körülbelül megegyező természetbeni járulékokkal jutalmazza a conventionális jegyzék.<sup>3)</sup>

Szellemi munkát végző alkalmazottak is sokan voltak a késmárki fejedelmi udvarban. Közöttük elsők a két *udvari predicator*: Lipóczy Miklós és Asbóth János uramék. Thököly vallásos ember volt s a lutheranizmusnak épen olyan buzgó hive és védője, mint atyái. Ha csak tehette, istentiszteletet hallgatott minden nap, akár táborban volt, akár várai egyikében és udvari predicatorai mindenhová követték. A késmárki várkastély szép kápolnáját a fejdelem atyja, II. Thököly István építette újra és belsejét olasz stuccoművesekkel pompasan feldíszítette.<sup>4)</sup> E kápolnában, hol édesanyjának, a fiatalon elhalt ráthóti Gyulaffy Máriának porai is nyugodnak,<sup>5)</sup> Thököly Imre gyakran végezte ájtatosságát családjával együtt. Embereitől is megkivánta, hogy vallásos életet foly-

<sup>1)</sup> Századok, 1873. 445. l.

<sup>2)</sup> Mon. Hung. Hist. 101. l.

<sup>3)</sup> U. o. 96. l.

<sup>4)</sup> Dr. Bruckner Gy.: Késmárk sz. kir. város műemlékei. 25—29. l. A várkápolna 1670-iki felszerelést érdekesen illusztrálja az ez évben felvett leltár. (Közös pénzügyminiszt. levéltár i. h.)

<sup>5)</sup> U. o.

tassanak, kerüljék a káromkodást és mindenféle istentelenséget. Udvari papjait igen megbecsülte; Asbóth János járandóságát felsorolván, külön megjegyzi a konvencióskönyv, hogy „fejedelmi méltóságához képest“ járjon ki predicator uramnak minden rendbeli köntös angliai posztóból „nyári és téli menték, nyusztos sèvege is, tisztességes asztala őkegyelmének“. Azonkívül 180 frtot kapott készpénzben.<sup>1)</sup> Lipóczy udvari pap csak 150 frtot kapott, de „becsületes asztalá“-n kívül még bőségesen egyéb javakat; két hordó bort, 2 verő ártányt, gabonát, élelmiszert, ugyszintén angliai posztó 10 véget, 3 pár kordován-csizmát, 1 drb. rókahát-bélést, 1 pár nyuszt-prémet süvegre és köntös csináltatásra még külön 10 frtot.<sup>2)</sup> Két *kántor* is élt a késmárki udvarban, hogy az istentiszteleteken, egyházi funkcióknál az egyházi éneket vezesse. Fizetésük csak 30—30 frt évente; Macsonkay Miklós azonkívül teljes ruházatot és csizmát kapott, Topolcsányi Ferenc meg sok ruhafélét és élelmiszert.<sup>3)</sup> *Énekes* több is lehetett Thököly udvarában, mert a conventiós könyv megjegyzi, hogy Topolcsányi F. kántor uramnak asztala énekesekkel együtt van. *Organistát* is említ a jegyzék, ami akkori időben még ritkaság számba ment és Itali Jakab organista, — valószínűleg olasz származásu ember — a kántoroknál jobb javadalmazást élvezett.<sup>4)</sup> A *sacristianus*, Mindszenty Mihály, hihetőleg a kápolnát tartotta rendben s a papoknak segédkezett.<sup>5)</sup>

Noha valószínű, hogy a meghitt familiarisok és az udvarló ifjak is végeztek uruk körül írásbeli teendőket, még külön *titkári állást* is töltött be a fejedelem Gutth Dániellel, kit a legelőkelőbb udvari tisztviselők között sorol fel a járandósági jegyzék. Fizetése aránylag igen nagy volt: 400 frt és köntösre még 100 frt, teljes uri ellátása magának, ugyszintén szolgálinak és lovainak eltartása.<sup>6)</sup> Ez az állás teljesen bizalmi volt és fontossága tekintélyt adott neki. Rangban sokkal alatta álltak a titkárnak a deákok. Egy Ecsegi Mihály nevű *deákról* történik említés,<sup>7)</sup> kinek „asztala több deákokkal“ együtt van, amiből nyilvánvaló, hogy többen is lehetnek az udvarnál és mint egyes tollforgatók, íródeákok tették ma-

<sup>1)</sup> Mon. Hung. Hist. 73. l.

<sup>2)</sup> U. o. 65. l.

<sup>3)</sup> U. o. 100. l.

<sup>4)</sup> U. o.

<sup>5)</sup> U. o. 101. l.

<sup>6)</sup> U. o. 69. l.

<sup>7)</sup> U. o. 100. l.

gukat hasznossá. Thököly, már fontos politikai szerepénél fogva is, nagy levelezést folytatott, melynek lebonyolítására három külön, saját címerét viselő „címerespostá“-t alkalmazott. Ezeket a kocsisokhoz számították, de fizetésük jóval nagyobb: fejenként 100 frt és 3 pár csizma.<sup>1)</sup>

A törökkel való érintkezés közben gyakran szükség volt mindkét nyelvben egyaránt jártas *tolmácsra*. 1683-ban három török tolmács szolgálta a fejedelmet; István deák lehetett a legelső köztük, mert 200 frt a fizetése s három szolgáját, öt lovát látta el az udvar mindennel, azonkívül még posztót és bélést is kapott.<sup>2)</sup> Megkülönböztetésére vall az is, hogy ő a hofmester asztalánál étkezett. Szent-Andrásh János és Bogdanovics Péter tolmácsok felebert is alig kaptak. Külön említi a jegyzék, hogy „hosszú török menté“-re való posztó és papucs járt nekik,<sup>3)</sup> amiből nyilvánvaló, hogy törökös ruházatot hordtak.

\* \* \*

Mikor a háborus zaj szünetelt és a hadvezéri gondoktól megpihenhetett a fejedelem, akkor szívesen elszórakozott vendégei, vagy csupán udvara társaságában vadászattal, kocsikázással, lovaglással, sőt télen a szánkázásban is nagy kedvét találta.<sup>4)</sup> Egész sereg külső udvari tisztviselő és szolga feladata épen az volt, hogy a fejedelemnek e kedvteléseiben kezére járjon. A *lovászok, csatlósok, pecérek, madarászok, kocsisok, fellajtárok* száma a késmárki udvarban több, mint százra ment. A lovászok köztük rangban a legkülönbek; a két *lovászmester*, Répásy András és Rimay János vice-uraimékkal egy sorban állt s azokkal együtt is étkeztek. 60 frt fizetést huztak és sok egyéb javat is élveztek, 3 lovat és 2—2 szolgát tarthattak,<sup>5)</sup> tehát épenséggel nem voltak szolgasorban. Ők tartottak rendet az istállóban és ügyeltek arra, hogy a lovászok, csatlósok, kocsisok, fellajtárok elvégezzék kötelességeiket. I. Thököly István pompás, márvány jászollal ékes istállókat építtetett a késmárki várkastélyban, melyek messze földön híresek voltak.<sup>6)</sup> Th. Imre idejében e fényes istállók még használatban

<sup>1)</sup> U. o. 120. l. Lásd még *Szádeczky Lajos*: Th. Imre és a bujdosók postái. (Gazdas. Sz. 1898 V. évf.)

<sup>2)</sup> Mon. Hung. Hist. 76. l.

<sup>3)</sup> U. o. 89—90. l.

<sup>4)</sup> Mon. Hung. Hist. II. XV. 132. l.

<sup>5)</sup> Mon. Hung. Hist. II. XXIV. 74. l.

<sup>6)</sup> Dr. Bruckner Gy.: Késmárk sz. kir. város műemlékei. 32—33. l.

voltak s telve voltak szép paripákkal, melyeknek gondozása fontos feladata volt a lovászoknak. De nemcsak a fejdelméit, hanem az udvari személyzetnek lovait is gondozni kellett s így nem volt felesleges az a 29 lovász, akit a fejedelem rendes convencióval szolgálatába fogadott 1683-ban. A lovászok között, nevük után ítélve, különféle nemzetségbeliek lehettek; Lengyel, Német, Orosz, Polyák, Oláh, Cigány vezetéknevek fordulnak elő a jegyzékben, Jablonkovszky, Kurilo stb. nevek lengyel eredetre vallanak. Fizetésük a lovászoknak, fogalmainkhoz mérten, csekély volt: legtöbbször 8 frt, elvétve 12 frt évente, de mindegyik kapott kiszén- és cipőt, (a posztónak egy olcsóbb fajtája) csizmát, báránybélést, cipőt, sört és hetipénzt, vagy annak megfelelő húsporciót.<sup>1)</sup>

A lovászok nagy száma mutatja, hogy Thököly istállóiban igen sok hátszló és hintó elé való paripa lehetett. Az utóbbiakból azért volt nagyon sokra szükség, mert a fejedelem méltósága megkívánta, hogy négyes, sőt hatos fogatokon járjon ő maga és kísérete. Mivel pedig régebben a kocsis nem ült a bakon, hanem az egyik lovon ülve hajtott,<sup>2)</sup> szükség volt még olyasvalakire, aki néki a paripák rendbentartásában, helyes irányításában segítségére legyen. Ezt az utóbbi feladatot teljesítették az u. n. *fellajtárok*,<sup>3)</sup> kik az egyik első lovon ülve igazgatták a fogatot. A nagyuri háztartásokban minden kocsis mellé fellajtár tartozott, kivéve a nehány, csupán rövidebb sétakocsizásra rendelt kettes fogat kocsisát. A késmárki conventionális jegyzék 29 kocsis mellett 22 fellajtárt sorol fel.<sup>4)</sup> A kocsisok fizetése jobb volt amazokénál: 14 frt készpénzt kaptak, míg azok csak 7-et, ruha és élelmiszer-járandóságuk azonban jobbára megegyezik.<sup>5)</sup> Lehetett Thökölynek lengyel s tót kocsisa is; pl. Plachtech Vojtiech, Kobilá János, Trencsinyi János, Kronnovszky Szaniszló kocsisok. A *szekszenások*, vagy *tábori kocsisok* a tábori szekereket hajtották hadba vonulása idején. Fizetésük a lovászokéval nagyjában megegyezett. Thökölynek ezidőben 5 szekszenása volt. (Mon. Hung. Hist. II. 109. l.)

<sup>1)</sup> Mon. Hung. Hist. II. XXIV. 105—111. l.

<sup>2)</sup> Apor P. Metamorphosis 367. l.

<sup>3)</sup> U. o. és 373. l.

<sup>4)</sup> Mon. Hung. Hist. 111—121. és 124. l.

<sup>5)</sup> Érdekes, hogy milyen gyakran találkozunk Th. személyzete között a Visniczey névvel. Két kocsis és egy fellajtár Visniczey Ferenc, van azonkívül Visn. Demeter kocsis és Visn. Tamás fellajtár, sőt a konyhasáfárok közül is egyik Visniczey Ferenc. Hihetőleg egy egész nagyobb család minden férfitagja különböző minőségben a fejdelmet szolgálta.

Ha az előkelő urak kocsin utaztak, a kocsi hátsó bakján rendszeren díszes egyenruhában *csatlós* és *inas* állottak. Mig az inas személyi szolgálatokat végzett, a csatlós arra ügyelt fel, hogy a hintó rossz uton bajba ne kerüljön, zökkenőbe, kátyuba ne jusson és hegynek le, hegynek fel lehető kényelemben hordozza utasát. A régi közlekedési viszonyok, rossz utak mellett a csatlósok feladata nem volt könnyű. Kilenc csatlós szolgálta 1683-ban Thökölyt; a jegyzék jobbára csak keresztnévükön említi őket.<sup>1)</sup> Fizetésük sokkal nagyobb a kocsisok és fellajtárokénál: 26—30—40 frt, a természetben kapott javakon s ellátáson kívül. Rangban is előbbrevalók voltak amazoknál, hisz kisebb háztartásokban, vagy szűkebb családi körben palotai szolgálatot is bíztak rájuk s étkefogók gyanánt is alkalmazták őket. Velük együtt sorolja fel a conventionális jegyzék az *ajtónállókat* is. Csak négyen voltak, 26—50 frt fizetéssel.<sup>2)</sup> Számuk azért ilyen kicsiny, mert vendéglátás, vagy ünnepség idején a palotás őrség tagjai állottak őrt a bejáratoknál. Ilyen ideiglenes ajtónállóknak nemesi ifjakat is alkalmaztak néha, rendes alkalmakkor azonban nem igen volt négynél többre szükség.

A külső személyzetnek igen tekintélyes része az akkor divatos sportok: vadászat, madarászat szolgálatában állt. Floga János *jägermester*, vagyis *fővadász* rendezte a vadászatokat s a *pecérek*, *agárhordozók*, *madarászok* feljebbvalója volt. 20 frt készpénz járt neki, posztó 8 vég, 1 báránybélés, 1 sertés, buza, cipó, sör, 1 lovának széna és zab, magának 10 frt hetipénz.<sup>3)</sup> Őnéki engedelmesskedett az 5 vadász, a 8 pecér, — köztük kettő lovas — a 3 lovas agárhordozó és az 1 gyalog „agárhordozó vagy gondviselő”.<sup>4)</sup> A vadászatoknál igen nagy szerepük volt akkor a falkáknak és a sok pecér a külön ólakban tartott kopókat gondozta, az agárhordozók pedig az udvarokban különös becsben álló agarakat.

A *pecérek* tanították be a kopókat, hogy a kürtszó után igazodjanak s a nagyobb vadat felverni, hajtani tudják. Vadászatokon ők is részt vettek s lóhátról üzték a vadat. A pecérek 10—18—40 frt évi bért kaptak, a lovasok közülük lótartást, azonkívül hetipénzt és ruházatot.<sup>5)</sup> Az *agárhordozók* elnevezése onnan eredhet, mert ők szokták szekéren kivinni a távolabb eső vadászóhelyre az aga-

<sup>1)</sup> Mon. Hung. Hist. II. XXIV. 98—100. l.

<sup>2)</sup> U. o. 99. l.

<sup>3)</sup> U. o. 101. l.

<sup>4)</sup> U. o. 101—104. l.

<sup>5)</sup> U. o. 102—103. l.

rakat, nehogy idő előtt kifáradjanak.<sup>1)</sup> A kibocsátott agarakat lovon követték ők is a vadászokkal s rendszeren kisebb vadat, u. nyulat, ritkábban őzet hajtottak velük. Bérük, rangjuk az agárhordozóknak körülbelül egyforma volt a pecérekével.<sup>2)</sup>

A XVII. század végén még mindig divatban volt a betanított madarak: sólymok, karvalyok segítségével üzött vadászat, melyet az előbbi századokban Európaszerte valóságos szenvedéllyel folytattak. Thököly udvarában 1683-ban három személy foglalkozott a *madarak betanításával*, kezelésével. Szőke Miklós *madarász-mesternek* két *madarász*, vagy *madártanító* volt alárendelve. Ő maga 40 frt készpénzt, sőt, bort, húst kapott, továbbá egész köntöst, strimpffit és német sarút.<sup>3)</sup> a madarászok pedig 24—25 frtot, egyéb javakon kívül. Lengyel madarászról szólván, külön megjegyzi a conventionális könyv, hogy „élése szokás szerint vadászokkal; hol lehet, egy itce bor ebédre, ahol nem, ser egy itce, este hasonlóképen“.<sup>4)</sup> A *gyalog agárgondviselőről* pedig úgy rendelkezik a jegyzék: „étek madártanítókkal“ amiből világos, hogy a vadász-madarászszemélyzet „egy rangban lévén, együtt is étkezett.“<sup>5)</sup>

Ugyancsak Lengyel madarász conventiójából részletesen megtudhatjuk azt is, milyen volt a *pecérek, madarászok egyenruhája*. E szerint mindnyájan zöld egész köntöst viseltek posztóból, mentéjük alá pedig fehér báránybőrbélés dukált. Az erdőség zöldjével kellemes összhangban állhatott e csinos viselet, melyben a csapatosan megjelenő személyzet bizonyosan imponáló, nagyuri udvarhoz illő képet nyújtott. Thököly általában igen nagy gondot fordított személyzete, külső és belső alkalmazottjai izléses, sőt pompás megjelenésére. A conventiós könyv nem egyszer ad utmutatást arra nézve, hogy kit milyen öltözék illet meg; egy helyütt pl. azt olvassuk, hogy: „zászlótartónak, dobosnak, siposoknak és tizedeseknek veres kisznicir-posztóból való mentéjük, szabva, dolmányok pedig fehér kisznicir-posztóból adódik“, amiből világosan látható, hogy épen nem a gyakorlati szempont, hanem az egyenruha szép, mutatós volta a fő. Majd: „a közsiposoknak mind dolmányuk, mind mentéjük veres kisznicir-posztóból, külömb a fősiposnak: minden

<sup>1)</sup> Mon. Hung. Hist. Dipl. 24. k. 385. l.

<sup>2)</sup> Mon. Hung. Hist. XXIV. 102—104. l.

<sup>3)</sup> U. o. 103. l.

<sup>4)</sup> U. o. 104. l.

<sup>5)</sup> U. o.

<sup>6)</sup> U. o. 122. l.

köntöse széles remekposztóból, mentéjének pedig mindkét eleje sárga posztóval béelve<sup>1)</sup> A várbeli ebédlő siposa, amennyire a rongált képen kivehető, csakugyan ilyenforma ruhát visel. A selyem, bársony, tafeta, s török atlasz minden színváltozatban igen kedvelt volt, már Imre apja II. István előtt.<sup>2)</sup>

A temérdek udvari népnek egyenruhával ellátása sem kevés gondot okozott. A fejdelem mint ahogy általában a nagyobb főuri háztartásokban szokásos volt, külön *udvari mesterembereket* tartott, köztük több szabót is, kik a szabást-varrást évi fizetés fejében végezték. Kézpénzt a szabók 40 frtot kaptak és 7 vég fajlondis posztót.<sup>3)</sup> A régi, parádés magyar dolmányokra, mentékre azonban teméntelen sok zsinórt, vitézkötést, gombot, sujtást raktak dísz gyanánt, így hát külön udvari gombkötőre is volt szükség, ki mindezt előállítsa. Berk Donát gombkötő mesterségét, úgy látszik, többre becsülték a szabókénál, mert ő 100 frt fizetést híz s amellet bőségesen kap búzát, rozsot, ugyszintén vaját, borondzát s még egy verődísznót is.<sup>4)</sup> Igaz, hogy már félig iparművész számba ment, aki az akkor divatos sokféle fajú, száras, gyöngyös, pikkelyes, rojtos, szironyos, selyemfonalból, vagy vont arany s ezütfonalból simán, vagy vegyítve készült<sup>5)</sup> diszgombokat szakszerűen elkészíteni tudta. A sokféle munkájú, szélességű arany és ezüst vitézkötések is nagy ügyességet kívántak a gombkötőtől. Thököly Imre minden ruhadarabja igazán pazar zsinór- és gombdisszel ékes, mint az ruhatárának (1685-ben összeállított) jegyzékéből is kitünik, különösen kedvelte pedig a vert arany és ezüst, zománcos és drágaköves gombokat,<sup>6)</sup> ezeknek készítéséhez azonban már nem a gombkötők, hanem az akkori ügyes ötvösművesek értettek.

Volt külön udvari szijgyártója is a fejdelemnek 1683-ban: Zacharias Khien uram, valószínűleg késmárki polgár. Sok dolga lehetett, mert javadalmazása szokatlanul nagy: 150 frt, posztó, sok gabona és egyéb élelmiszer.<sup>7)</sup> Még nagyobb becsben tartották Ferdinánd Miller órás-mester tudományát, ki sok élésen kívül évi 180 frt fejében igazgatta a fejdelem óráit<sup>8)</sup> s valószínű, hogy mint

1) U. o.

2) Közös pénzügyminiszteri levéltár i. h.

3) Mon. Hung. Hist. 87—88. l.

4) U. o. 87. l.

5) U. o. 214. l.

6) U. o. 220., 245. és 674. l.

7) U. o. 87. l.

8) U. o.

ezeremester, egyéb szolgálatokat is végzett. A vár régebbi leírásai-  
ból tudjuk,<sup>1)</sup> hogy a várkáporna tornyán óra volt, ugyszintén a  
várur lakosztályában is, mely a várkápornától jobbra eső szárnyon  
volt, az egyik szobában falióra függött egy asztal felett. A fel-  
jegyzések azt állítják, hogy e kettő összeköttetésben állt egymás-  
sal<sup>2)</sup> s a toronyóra szerkezete mozgatta a faliórát is. E bonyolult  
mechanika igazgatása is az órásmester feladata volt.

Mesteremberek közé számíthatjuk a *sátormestereket* is, kik-  
nek az volt a dolguk, hogy táborozás alkalmával a fejedelem sátrait  
(háló, ebédlő,<sup>3)</sup> diván-audientiás sátor) felállítsák. Kettőt találunk  
1683-ban Thököly udvarában; Erdélyi Tamás 60, Török Mátyás  
80 frt évi fizetést húzott.<sup>4)</sup> A többi udvari mesterembereknél ők  
szorosabb viszonyban állottak az udvarral, erre vall legalább az,  
hogy a conventionális jegyzék a pohárnokok között sorolja fel  
őket s asztaluk a konyhamesterekkel együtt volt. Szolgájukat,  
lovaikat is az udvar látta el minden szükségessel.

Egy *szekérmester* is talált alkalmazást a fejedelem udvarában  
s amaz kap ruhának, élelemnek valót, azonkívül évi 40 frtot és  
13 frt hetipénzt.<sup>5)</sup> Rangban a csatlósok közé számították. Feladata  
a fejedelem hintainak, szekereinek jókarban tartása lehetett.

A sok kocsi, ló körül mindig akadt *kovácsmunka* is és ezért  
5 kovácsmester is Thököly külső udvari személyzetéhez tartozott.  
Közöttük kettőt „német kovács“-nak nevez a jegyzék.<sup>6)</sup> 20—45 frtig  
terjedő fizetést kaptak, azonkívül posztót, csizmát és sok élelmi-  
szert. Ha praebendában nem részesültek, 12 frt hetipénz járt nekik,  
mint pl. Wagner Márton német kovácsnak. Hansz kovács<sup>7)</sup> nem-  
zetiségére nézve szintén német lehetett.

Habár a belső és külső udvari személyzet, azok szolgálai stb.  
több száz főnyi udvari népet tettek ki, mégsem gondoskodhattak  
volna ők a fejedelem biztonságáról oly mértékben mint az a hábo-  
rus időkben szükséges volt. A biztonságon kívül még a fejedelem

<sup>1)</sup> Közös pénzügyminiszteri levéltár i. h. és lásd még Mr. Bruzen la  
Martiniere Chr. Wölffen: Hist. pol. geographischer Atlas der gantzen Welt.  
Leipzig. 1746. VI. k. 862. l.

<sup>2)</sup> Bruckner Gy. i. m. 31. l.

<sup>3)</sup> Két nagy ebédlő sátort tüntet fel az 1670-iki leltár. (Közös pénzügy-  
miniszteri levéltár i. h.)

<sup>4)</sup> Mon. Hung. Hist. XXIV. 89. l.

<sup>5)</sup> U. o. 99 l.

<sup>6)</sup> U. o. 105. l.

<sup>7)</sup> U. o. 104. l.



méltósága is megkívánta, hogy személyét fegyveres *testőr* csapat őrizze. A késmárki várkastélyban volt *gyalogos* és volt *lovás testőrség*. A testőrség főkapitánya, Géczy István uram, az első udvari tisztviselők között van; <sup>1)</sup> nagy fizetést húz: 600 frt és köntösre még 100 s a palotában uramiékkal étkezett. Az udvari gyalogság 100 főből állott, hadnagyuk Tardy István, ki 100 frt fizetést és 7 vég angliai posztót kapott s a konyhamesterekkel együtt étkezett.<sup>2)</sup> Komlósy Sándor gyalog-hadnagy <sup>3)</sup> és Kárpit Pál „kis hadnagy“ <sup>4)</sup> is az udvari gyalogcsapat vezetői voltak; fizetésük 50—60 frt és cipó, búza, posztó; bor az előbbinek két hordóval járt és még 6 bárány és 2 ártány is. A tizedeseket, közlegényeket, zászlótartókat s a seregbeli zenészeket hónapszámra fizették; a tizedesek 4 frtot kaptak havonta és vörös kisznicir-posztóból való mentéjükhez fehér posztódolmányt viseltek.<sup>5)</sup> Zászlótartó 5 frt havi bért kapott. Nagy Miklós és Gyürky Ádám voltak 1683-ban Thököly udvari csapatának zászlóhordozói. A fizetésen kívül 7 vég angliai posztót kaptak és 3 lovukat, 2 szolgálukat az udvar tartotta.<sup>6)</sup> Az utóbbi még ez évben új, sokkal előnyösebb konvenciót kapott, amely szerint fizetése 100 frt. A közlegénynek hosszú mentéje és dolmánya egyaránt kék posztóból készült.<sup>7)</sup>

A conventionális jegyzék még külön „30 palotás gyalog“-ot is említ, kik a szigoruan vett palotai szolgálatokkal lehettek megbizva.<sup>8)</sup> Megyesi András és Jenei Sámuel voltak hadnagyaik, kiknek fizetése 100 frtot és 7 vég posztó. Egy szolgát és két lovat tarthatott mindenik hadnagy az udvar költségén.<sup>9)</sup> A palotás gyalogok három tizedese 4 frt harci bérért szolgált, a 22 közlegény pedig 3—3 frtéért.<sup>10)</sup> Dolmány, süveg, mente remek posztóból járt nekik. Lovas udvari csapat is állott a fejedelem szolgálatára, de hihetőleg nem voltak állandóan kíséretében, mert a lista megjegyzi, hogy Nagy Albert lovas katonáink hadnagya „mikor udvarunknál vagyon“ a konyhamesterrel együtt étkezik; egyébként

<sup>1)</sup> U. o. 65. l.

<sup>2)</sup> U. o. 122. l.

<sup>3)</sup> U. o. 121. l.

<sup>4)</sup> U. o. 122. l.

<sup>5)</sup> U. o.

<sup>6)</sup> U. o. 74. l.

<sup>7)</sup> U. o. 122. l.

<sup>8)</sup> U. o.

<sup>9)</sup> U. o. 120. és 121. l.

<sup>10)</sup> U. o. 123. l.

36 frtot kap asztaltartásra és évi 80 frt fizetést, bort, bárányt, cipőt, 5 vég posztót.<sup>1)</sup> Száz lovasból álló csapatnak parancsolt Nagy Albert hadnagy uram, kiknek fizetése havonta 400 frtba került.

Az u. n. „zöld puskások“ is az udvari katonasághoz tartoztak; hadnagyuknak, Berthóty Ádámnak a hoffmesterrel együtt volt asztala.<sup>2)</sup> Alig hihető azonban, hogy a zöld puskások száz közlegénye csupán udvari testőrség lett volna, inkább csak akkor rendelhették le szolgálatra ezt a lövészesapatot, ha a vár, vagy a fejedelem és udvara különösebb megerősítésre szorult. E puskások tizedesei 4, közlegényei 3 és fél frt fizetést kaptak s egyenruhájuk, a többi katonákétól eltérően, zöld posztóból való volt; a jegyzék 6 drb. „zöld septuch-posztót“ utal ki részükre, 960 frt értékben.<sup>3)</sup>

\* \* \*

Az eddig tárgyalt adatok elég világosan illusztrálják azt, hogy Thököly Imre késmárki udvartartása, igazán fejedelmi pompájával, az akkori pénzviszonyokhoz mérten nagy vagyonba került évente. Maga a conventionális jegyzék összefoglalja, hogy csupán az udvari tisztviselők és személyzet fizetésére, eltartására évenként 15.770 frt kellett,<sup>4)</sup> az udvari katonaságra pedig még 8820 frt.<sup>5)</sup> Hozzá kell még számítanunk mindehez az összesen 661 vég angliai posztó értékét, 3305 frtot, a 215 vég fajlondis posztóét, 860 frtot és 126 vég közlondis posztóét, 2016 frtot,<sup>6)</sup> ami összesen több, mint 32 ezer frt, mai értékben ezen összegnek 4—5-szöröse. Ha pedig még a mezei hadakra fordított kiadásokat is tekintetbe vesszük, kitűnik, hogy Thököly késmárki udvartartása mindenestül több, mint 111 ezer forintot emésztett fel évenként. Természetes, hogy ilyen óriási költséggel járó, fényűző udvartartás ellátására a fejedelemnek megfelelő jövedelmekről kellett gondoskodnia. Munkácsi, regéci, lednici stb. várai, nagy kiterjedésű földbirtokai s nevének nagy vagyona bőséges jövedelmi források voltak s magából a késmárki várból és uradalomból is tekintélyes összeg jutott évente a fejedelem pénztárába.

<sup>1)</sup> U. o. 121. l.

<sup>2)</sup> U. o.

<sup>3)</sup> U. o. 123. l.

<sup>4)</sup> U. o. 121. l.

<sup>5)</sup> U. o. 122. l.

<sup>6)</sup> U. o. 123. l.

Nem akarok ezuttal részletesebben foglalkozni Thököly gazdasági helyzetével, csupán a *késmárki uradalom megállapítására* terjeszkedem ki, azon becslés alapján, melyet Váradi Lajos, a pozsonyi kamara számvevő-tisztje, 1681. jun. 16-án Thököly késmárki ingatlan javairól készített.<sup>1)</sup>

Feltűnő, hogy a várat magát csak 100 márkára, azaz 1440 frtra becsülte Váradi, de mindjárt utána megjegyzi, hogy az négyszer annyit is megér. Még ez az összeg, (5760 frt, mai értékben mintegy 30 ezer frt) is kevés, ha meggondoljuk, hogy a várkastély akkor teljesen jókarban volt s belső berendezésével együtt 30 ezer forintnál sokkal többet érhetett. Hiszen Thököly Sebestyén 1579-ben 42,000 frtot adott a várra zálog gyanánt,<sup>2)</sup> mikor pedig, a Thököly család letűnése után, ismét Rueber birtokába jut a vár, ő 100,000 frtért adta a fiskusnak.<sup>3)</sup> Nem szabad azonban itt figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a zálognál s a vételnél nem csupán a várról, hanem annak összes ingatlan tartozékairól (jobbágytelek, szántók stb.) volt szó, továbbá azt sem, hogy a becslés 1681-ben történt, tehát már II. Thököly István javainak konfiskálása (1671) után, amikor pedig a család műkincseit s legértékesebb ingóságait, a könyvtárt stb. részint a szepesi kamarához, részint pedig Wienbe elszállították. A konfiskált javak jegyzéke 6 nagy folio, ma is megvan a wieni közös pénzügyi levéltárban.<sup>4)</sup>

Negyvenhat késmárki ház tartozott a várhoz, melyek után 2400 frt census járt, egyéb kisebb házikók után pedig 1000 frt. Jobbágytelkek után egy sessióért fejenként 11 frt 65 denárt fizettek a jobbágyok, míg a robotmunka értéke, melyet végezni tartoztak, mellékkilteményekkel együtt fejenként 33 frt 33 dénárt tett ki. A becslési jegyzék legtekintélyesebb tétele a jobbágyok telekkilteményeinek és robotmunkájának értéke, ami összesen 68,098 frt 50 den. Hét és fél elhagyott telket 1500 frtra becsültek. A zsellérek robotmunkája és adója már jóval csekélyebb értéket képviselt a jobbágyokénál; fejenként 8 frt 16 den.-val számítva 22,929 frt 60 denárral növelte az uradalom becslését. Füstpénz

<sup>1)</sup> Késmárk sz. kir. város titkos levéltára fasc. XXXVII. 33. sz.

<sup>2)</sup> Bruckner Gy. i. m. 38. l.

<sup>3)</sup> U. o. 42. l.

<sup>4)</sup> Közös pénzügyminiszteri levéltár Hung. fasc. 15432. sz. Az okleveles függelékben egész terjedelemben közlöm azt az érdekes leltárt. Ez a leltár ugy látszik teljesen azonos azzal, amely az Országos Levéltár Urbaria et Conscriptiones fasc. 78. 49. sz. alatt található és a melyből dr. Iványi Béla idézett cikkében a 71. l. jegyzet alakjában egy kis részletet közölt.

cimén 993 frtot fizettek, fél sessióként a jobbágyok. Három scultetia, vagyis soltésztség, erdőirtó-telep is tartozott az uradalomhoz, melynek környékén nagy erdőségek terültek el. A soltésztség becserkétét 2994 frtba számítja a becslő, a 3 majorság értéket pedig termékkel együtt csak 3000 frtba, ami megint aránytalanul kevés és bizonyos, hogy ennek kétszeresét is megérték a majorok. A fejdelem 9 malmát 7260 frtba számítottak, ehez csatlakozott a négy italmérés hely után fizetett 200—200 frt. Jogában állt a várurnak az is, hogy a vámok különféle nemeit szedesse a város lakóitól. Ily módon a 3 vám évente 1000—1000 frtot hozott, a boltok és kocsmák pedig 8000-et értek. 2 sörházban a fejdelem sörét mérték ki s hogy mindig akadt rá elég vevő, az abból is nyilvánvaló, hogy 4000 frttal szerepelnek a leltárban a sörházak. A felszerelt posztókallók összesen 200 frtot értek. A vár és a hozzá tartozó majorok bőven el voltak látva háziállatokkal, melyeknek értékét azonban pontosan megállapítani nem lehetett s azért hozzávetőlegesen 2170 frtot számít ezekre a becslés, a három halastó halállományára pedig összesen 600 frtot. Ilyen módon a késmárki várkastélynak és tartozékainak sok tekintetben igazán minimális értékét 113,604 frt 16  $\frac{3}{4}$  dénárban állapítja meg az 1681-ben készült hivatalos becslés.<sup>1)</sup> Ebből azonban csak kisebb rész az évente megújuló jövedelem s Thökölynek fényes udvarának fentartására egyéb pénzforrásai is voltak: a dézsma, a vámok különféle nemei, a várakból s a mezőgazdaságból folyó bevételek, az erdők, szőlők, gyümölcsösök haszna. Így is csak okos beosztás és óvatosság mellett lehetett volna a bevétel-kiadás mérlegét egyensúlyban tartani. A *kamarás* tiszte volt, kezelni az udvar pénzügyeit; ő utalta ki a pénzt a szükséges kiadásokra, melyekről elszámolással tartozott.<sup>2)</sup> A kamarás helyes beosztása, gazdálkodó jó szándéka azonban sokszor hiába való volt, mert Thököly Imre igazi nagyúr módjára, bőkezűen bánt a pénzzel és nem sajnált semmi költséget, csak hogy késmárki udvara pompában fejedelmi rangjához illő legyen. Udvarát úgy rendezte be, mintha megvalósítani szándékozna az öreg Thököly Sebestyén úr álmát és hatalmas, sok százados jövőre hivatott dinasztia fészkevé akarta volna tenni a késmárki várkastélyt. Nagyszerű tervei nem válhattak

<sup>1)</sup> Késmárk sz. kir. város titkos levéltára fasc. XXXVII. 33. sz.

<sup>2)</sup> A kamarási tisztséget Th. udvarában 1683-ban Jelenik András viselte; fizetése 100 frt, 7 vég angl. posztó, 3 szolgájának, öt lovának ellátása. Mon. Hung. Hist. XXIV. 70. l.

valóra; nem évszázadokig, hanem csupán néhány évig tartott a kiskirályság Késmárkon, azután örökre vége szakadt a fényes udvari életnek a várban. Thököly kibujdosása után nem sok idő múlva a város tulajdona lett a vár s ezzel történelmi szereplésének ideje is lejárt. Elült a fegyvercsörgés, lódobogás a várudvaron, megszűnt az udvari nép vidám lármája, elhallgatott a fényes termekben a trombiták, sipok, hegedők zengése, mely a vendég-sereg mulattatására régente olyan gyakran felhangzott. Egyszer költözött csak vissza azóta néhány rövid órára a régi pompa, a régi élet a várkastélyba s egyszer szólalt meg csak azóta a tárogató az öregtorony ablakából; mikor, kétszáz év múltán, elhozták a fejedelem koporsóját a várba, hogy hamvai még egyszer ifjúkori dicsősége és boldogsága színhelyén pihenjenek. Akkor mondta el a busongó tárogató-szó a hazatért száműzöttek az utolsó búcsú-üdvözlését.

\* \* \*

### Okleveles függelék.

*A késmárki várkastély leltára, melyet II. Thököly István javainak 1671-ben történt konfiskálása után a szepesi kamara megbízásából lomnici Horváth Kissevith késmárki harmincados és Szlavkay Márton szepeshelyi kanonok 1670 dec. 17-től 1671 jan. 22-ig hivatalosan összeállítottak.*

Regestrum Super variorum bonorum seu rerum mobilium in Arce Kesmark pro Sacr.mae C. R.-que M. confiscata et aliis in locis introdenotatis repositarum et locatorum olim Ill.mum comitem dominum Stephanum Thököly concernentium per Christophorum Horvath Kissevith de Lomnica dictae Sacr.mae C. R.-que M. tricesimatum Kezmarkiensium et Fiscum ordinatum virtute commissionis in clytae camerae Scepusiensis facta inventatione anno millesimo sexcentismo septuagesimo primo continuatum.

Anno Domini millesimo sexcentesimo septuasimo, die 17 Decembris In Kezmark.

Ego Christophorus Horvath Kissevith de Lomnicza Sacr.mae C. R.-que M. Tricesimator Kesmarkiensis et pro nunc arcis eiusdem Kesmark ac bonorum omnium ex dispositione in clytae camerae Scepusiensis fiscalis accepto speciali mandato dictae camerae Scepusiensis omnia et universa mobilia bona, quocunque nominis vocabulo vocitata tam in eadem arce Kezmarkiensi, quam et aliis in locis comprehensa pari passu etiam pecudes et pecora omnis generis in infra uberius declarandis allodiis existentia iam ad dictam arcem tanquam caput omnium bonorum fiscali modo applicata, in praesentia admodum Rev. domini Martini Szlavkay venerabilis

capituli ecclesiae Scepusiensis canonici uti pro testimonio delegati fideliter sequenti cursu conscripta inventavi.

Et primo quidem fornicem vulgo Fegyver tarto Haz vocatum intrando, has intra scriptas reculas et mobiles res ibidem repositas reperii.

Pistoletarum seu piixidum manualium paria . . . . .	5
Pixides in quibus solent pulverem nitratum asservare . . . . .	2
Palestram alias Balistam ferream . . . . .	1
Clavam Csetnekiensem (sic!) . . . . .	1
Frameam tartaricam antiquam . . . . .	1
Pro equorum oculis tegendis vulgo kapa parlijpeum . . . . .	1
Urnas ex cutibus confectas vulgo Zomok . . . . .	3
Equorum mundibria pro foenis . . . . .	12
Kapaczan quo instar foeni utuntur . . . . .	1
Bonczok quod appenditur sub cottum equi . . . . .	1

Ab inde veniens in atrium ante duplicem fornicem vulgo

Tarhaz vocatum ibi haec infra scripta reperii:

Tecam sive scrinium variis et quidem multis libris plenam . . . . .	1
Item alias duas tecas minores similiter libris et quibusdam fragmentis litterarum plenas, in quarum una pro cervicalibus sex super indumenta vulgo Vankos hay vocata serico et argenteis filis consuta habentur . . . . .	2

Hinc in eundem duplicem fornicem praementionatum remeando ibidem infra denotatae res et substantiae locatae inventae sunt. Sellae novae et antiquae hollo serico obductae . . . . .

Cista pro clenodiis includendis confecta vacua . . . . .	14
--	----

Cista cute cincta vulga búres Hinto lada appellata, in qua duae particulae cortinarum ex taffota celurei coloris cum fimbriis sericeis adornatae et unum Korcsovany ex nigro holo serico inclusae sunt . . . . .	1
--	---

Teca alba panno rubro ab intra obvoluta (in qua, uti relatum est, solebant recondere argenterea) ubi unus pes rhinocerotis positum est . . . . .

Cistae oblongae duae, in quibus tapetes varii coloris parietibus affigendi sunt . . . . .	10
---	----

Ibidem continentur sex particulae taffotae viridis pro lecto aut fenestris deservientes . . . . .

Praeterea complectuntur ibidem imagines (uti dicitur dom. Theőkóly) . . . . .	6
	4

Cista rubra, ubi una particula felbae vulgo Pubas Barsony cerulei coloris, altera flavi et unum et unum Korcsovany viride, Corneta antiqua ex Damasceno rubro facta cingulus Turcicus serico textus unus, ex ephippio aut Czafrah vocato holo sericeae particulae duae impositae sunt . . . . .

In alia cista antiqua indusium ex pago confectum vulgo Panczer Ingh aurichalco et margaritarum lapidibus simplicibus ornatum . . . . .	1
--	---

Sphaera in qua mundus depictus existit . . . . .	1
Cythara vulgo Koboz concha margaritarum ornata . . . . .	1
Parva tormenta tria . . . . .	3
Cista ferrea cum repagulo artificiose confecto nova sed vacua	1
Imagines mundanae . . . . .	9
Pulvinaria et cervicalia simul . . . . .	6
Pistoletarum et obsoletarum paria . . . . .	5
Item pixides oblongae antiquae . . . . .	4
Framea Tartarica una . . . . .	1
Frameae nudae absque vaginis . . . . .	2
Cista Polonicis calceis flavis vulgo Deli Czizma vocitatis	1
referta . . . . .	1
Pro carpento holo sericea cervicalia apta . . . . .	3
Corneta nova ex Damasceno rubro cum haszili . . . . .	1
Ephippia parva unum Germanicum alterum Tartaricum . . . . .	2
Lodices sive Csuitar pro equis . . . . .	4
Cutis cervina elaborata . . . . .	1
Mappae mensales simplices . . . . .	4
Lodix sive rethe contra impetum culicum . . . . .	1
Cista panno nigro plena pro parietibus Capellae applicando	1
Cistula in qua Pharma copia varia comprehenduntur . . . . .	1
Insignia auro intertexta . . . . .	2
Thorax vulgo fegyver derék simplex . . . . .	1
Cortinae flavae serico intertextae . . . . .	8
Cortinae virides simplices decoloratae . . . . .	11
Cortinae coriaceae argento pictae . . . . .	7
Liber de aetatibus mundi vetustus . . . . .	1
Una tabula calculatoria vulgo ostabla in teca lignea reposita	1
In cista simplici habetur artificiose confectum magnum re-	
pagulum seu lamina . . . . .	1
Item in una cista lodices pro equis, expilis . . . . .	7
Aliae lodices sive stragulae Sebellienses . . . . .	1—3
In cista una orbes stannei antiqui et contracti . . . . .	8
Instrumentum musicale antiquum magnum . . . . .	1
Cista una mediocris, in qua res minutissae variae ex tela	
constantes muliebres inclusae sunt . . . . .	1
Cista una alba oblonga (quae uti dicitur) relictae quondam	
Nicolai Berzeviczij esse, in qua de tela, lino et aliis	
parnalibus exiguis rebus comperitur . . . . .	1
Pro fenestris rubri panni septus frusta . . . . .	3
In cista ferrea tota antiqua, altera lignea corio cincta, tertia	
rubra mediocri in scatullis quinque, capsula una, cophinio	
coriaceo sive Corbe, nec non sub duabus mensis in cis-	
tulis ibidem contentis variae litterae, fragmenta multa	
simul et regesta antiqua recondita continentur. In una	
cista vacua unus pugio Germanicus parvus repertus est	1
Cistae vacuae magnae simul et parvae . . . . .	20
Sigilla ferrea in unius parvae mensae cistula . . . . .	7

Cortinarum de flavo Turcico Szűr Attlaes vocato pro lecta  
frusta . . . . . 2

Et licet praeter supra scriptas res praenarratas duplex fornix in se nihil aliud continebat tamen maioris securitatis gratia, de habitatione seu cubiculo Egr. Ambrosii Keczer litteras in tecis Almariis et super parietes affixas existentes cum aliis omnibus litteralium instrumentorum fragmentis in eundem fornixem praescriptum nimirum a comitatibus Scepusiensi, Liptoviensi, Arvensi, oppido Rima Szombatiensi a principissa regno Transsylvaniae eiusdem principe Appaphy, item ab illustr. mis dominis archiepiscopo Palatino iudice curiae, cancellario et aliis magnatibus et nobilibus in diversis et quidem variis negotiis ad eundem olim dominum Stephanum Thőkeóly et Ambrosium Keczer exaratas, pariter et alia fragmenta litteralia et instrumenta regesta (factum bonorum Blasova, Arva, Lipto, Fridman, Lendak, Kezmark, Laski, Kotoy, Komiaty et Szilalgyi tangentialia et diversi generis signaturas, fasciculo cistis capsula et sacco uno inclusas in praedicti fornixis posteriores Almaria seu teca panno rubro ab intra obductam transtuli.

Effectuata praemissarum rerum descriptione, in ceteris quoque fornixibus cubiculis celariis, propugnaculis et aliis locis omnibus eidem arci adhaerentibus omnes et universas res mobiles nactas inventationi taliter subieci. Columnas aurichaceas magnas duas in foco cubiculo constitutas cum quattuor aliis instrumentis pro foco praeparatis ac uno folle parvo.

Candelabra pro palatiis aurichalcea . . . . .	4
Ferrea itidem pro palatiis candelabra . . . . .	2
Lectos in universum . . . . .	24
Mensas in summa cum marmoreis duabus . . . . .	36
Sedes et sellas magnas et parvas . . . . .	50
Imagines antiquas et novas in parietibus cubiculorum affixas	94
Equos depictos . . . . .	12
Panni rubri in fenestris applicata frusta . . . . .	5
Cortinas simplices in summa . . . . .	15
Achena magna et parva simul cum oliis cupreis . . . . .	20
Ferri centenarum tres et libras quindecim . . . . .	315
Item ferri pro fortificando muro frusta . . . . .	2
Pro fenestris ferreos grateres novos et antiquos . . . . .	13
In armamentaria quattuor vascula pulvere nitrato modice infusa . . . . .	4
Bombardas magnas, Szakalos dictas . . . . .	32
Germanicas Bombardas vulgo Musket . . . . .	15
Globos ferreos magnos et parvos pariter et pice oscopioso numero inveni . . . . .	44
Hastas communes vulgo Kopia dictas . . . . .	65
Alias hastas decoloratas, vulgo Lobogo cum et sine vesciculis	1
Cupreorum timpanorum par . . . . .	5
Tormenta parva vulgo Taratzk . . . . .	5



Seregh Bonto . . . . .	1
Horologium antiquum destructum cum campanula . . . . .	1
Campanulas parvas duas . . . . .	
Horologium novum supra capellam arcis locatum . . . . .	1
Ahenum magnum ex Luczionensi braxatoris . . . . .	1
Seram pro scindendis lapidibus . . . . .	1
Seras alias duas pro trabibus et lignis scindendis . . . . .	2
Indusium ex pago crassum . . . . .	1
Cacabos pro fornace nova in cubiculo iacentes . . . . .	
Instrumentum pro candelis trahendis cupreum . . . . .	1
Requisita seu instrumenta ferrea ad culinam . . . . .	3
Linteamina pro equis . . . . .	18
Tentoria magna cum suis mensis ad se spectantia . . . . .	2
Pro uno curru Thar Szekér dicto pannum rubrum ordinatum . . . . .	1
Saevi crudivas . . . . .	1
Cutes bovinas crudas . . . . .	4
Cutes vaccinas crudas . . . . .	6
Cutes vaccinas elaboratas . . . . .	3
Caseum magnum . . . . .	1
Cascolos parvos . . . . .	25
Cutes vitulinas duorum annorum . . . . .	2
Cutes vitulinas parvas crudas . . . . .	4
Agninas crudas . . . . .	17
Laridi latera . . . . .	34
Petasones . . . . .	37
De porcis saginatis exemptos dorsos . . . . .	20
Arvinas . . . . .	13
Salis lapides . . . . .	5
Salis tenellulas sive vannas . . . . .	20
Tunnam sali Soovariensi onustam . . . . .	1
Item salis vasculum unum cum medio . . . . .	1 $\frac{1}{2}$
Petiam panni crassi albi . . . . .	1
Cerevisiae martialis vasa . . . . .	6
Recentis cerevisiae vasa . . . . .	3
Vini recentis vasa . . . . .	40 $\frac{1}{2}$
Aceti vinacei vascula uno cum cerviseacea . . . . .	8
Mellis tunellam . . . . .	1
Caulium sive oleum vasa . . . . .	17
Item coepas alium rapas cum petrozelino ibidem in celario suo modo collocatas . . . . .	
Butyri tunellulas sive vannas unam quamque ad iustas 4 computando in summa . . . . .	33
Scaphiola unius coretri caseo praesso repleta . . . . .	30
Item vasa eiusdem casei praessi . . . . .	4
In dispensa farinae triticeae subitiorum Cub: . . . . .	34
Parum crassioris Cub: . . . . .	14
Siliginaceae farinae cubulos . . . . .	143
Hordeacearum pultium crassiorum Cub . . . . .	2 $\frac{1}{2}$

Seminis lini Cub . . . . .	6
Pisorum cubulos . . . . .	12
Tritici cubulos . . . . .	3
Pultium hordeacearum subtiliorum Cub. . . . .	16 $\frac{1}{2}$
Seminis cannabacei Cub. . . . .	3
Lupuli cubulos . . . . .	8
Phaleras obsoletas pro equis sex cum fraenis . . . . .	6
Insuper in uno fornice triginta septem vasis vinaceis et cistis duabus suppellectilia substantias et reculas, quas iam inclusas reperii, quae cum narrabantur ad dominum co- mitem Gabrielem Paloczay pertinere intacta reliqui . . . . .	
Carpentum ab extra deauratum, ab intro vero holoserico cinctum . . . . .	1
Carpentum in domo relictæ quondam domini Nicolay Ber- zeviczy intus Bagaria rubra obductum . . . . .	1
Item in conservatorio curruum carpentum præcedenti simile	1
Ibidem antiquum carpentum destructum . . . . .	1
In stabulo ad arcem sito equos gradarios . . . . .	2
Praeterea extra illos gradarios duos, equos, qui fuerant olim domini comitis alios equos, reperii, qui dicuntur fuisse servorum quorundam demortui domini comitis . . . . .	3
In granario supra stabula erecto, et in allodio extra civi- tatem constituto siliginis cubiculos Scepusienses reperii in universum computatos . . . . .	95
Ibidem hordei cubulos . . . . .	493
Avenae in summa cubulos Scepusienses . . . . .	38
Posthac quadragesimam seu . . . . gaturam antea pro parte dicti olim domini comitis exigere solitam deponendo, ablatis in- signiis supra domum prudentis Matthiae Diak applicatis nec non regestis ac vectigali prae manibus eius habito ad rationem S. C. Rque M. usque ad futuram inclytae camerae dispositionem hic exigendam transtuli.	
Item aliae res et teculae multae in locis seu fornicibus arcis diversi generis ferreae, cupreae, lignae et loriceae, antiquae et confractae non adeo iam multum praevalentes, inventae sunt, qua- rum numerus infinitus, conscriptioni quoque saldiosum et suo pro- prio nomine conscribi ac nominari impossibile.	
In allodio extra civitatem Kezmarkiensi prope molam infe- riorem situato, pecudes et pecora sunt inventa.	
Vaccae mulgibiles . . . . .	37
Juvencae . . . . .	13
Tauri . . . . .	3
Juveni Tuliok . . . . .	7
Duorum et trium annorum iuvencae . . . . .	3
Taurus . . . . .	1
Anni praeteriti vitali . . . . .	10
Boves senes pro labore apti . . . . .	4
Porci in toto . . . . .	24

In horreis autem tritici et siliginis non excussarum Capetiarum hordei item et avenae mandelionum locatorum, incertus numerus . . . . .	61
In allodio possessionis Kiss Szalok habentur vaccae . . . . .	5
Tauri . . . . .	25
Juvencae steriles . . . . .	18
Duorum et trium annorum iuveni . . . . .	4
Tauri iuveni . . . . .	22
Unius anni vituli . . . . .	12
Boves senes ad laborandum apti . . . . .	43
Porci in universum . . . . .	554
Oves in summa . . . . .	21
Equae senes, iuvencae et . . . . . in summa . . . . .	19
Item subditis in possessione Oleszna Kakas-Lomnicza et Hunsdorff degentibus pro hybernatione allignatae in universum numero equae . . . . .	5
Praeterea in horreis dicti allodii de tritico, siligine hordeo avena et pisis capetiarum et mandelionum incertus numerus ad tritrandum habetur. Lintres cupreae pro lactae congerendo factae . . . . .	37
In allodio possessionis Matthias Falva vaccae mulgibiles repertae sunt . . . . .	11
Juvencae duorum et trium annorum . . . . .	8
Juveni tales . . . . .	3
Tauri tres . . . . .	4
Unius anni vituli . . . . .	16
Porci . . . . .	6
Equi currules Fako Szűrű cum suis phaleris . . . . .	104½
Ibidem in granario siliginis antiquae cub. Scaep. . . . .	152
Hordei antiqui cub. . . . .	62
Item novi hordei puri . . . . .	12
Alii mixti cub. . . . .	60
Avenae cub. . . . .	16
In horreis autem hordei puri et mixti ac avenae ad tritrandum incerto nostro mandeliones habentur item paenes idem allodium apiarium exstructum est, in quo continentur thymi seu alocoria apium . . . . .	6
Porro praehabita ulterius diligenti et assidua investigatione in castello Fridmanensi equos sex cum suis phaleris et froenis, quibus olim antelatus dominus comes potitus est reperi . . . . .	
Ad capellam autem arcis Kezmark pertinentes res ut pote calix unus (uti relatum est mihi) strophiola tria, antependium sericeum auro et argento intertextum unum et super pellicea duo prae manibus domini Joannis Gamy Schlavonici concionatoris hic in civitate Kezmark commorantis haerent, quas ab eodem repetendo respondebat illum comitem dominum Emericum Theököly, non tam	

pridem hac transeuntem medio strenui Andreae Zelenik pro usu templi Schlavonici Kezmarkiensis praesentatas et collatas esse. Insuper et in templo possessionis Thothfalu in una cista viridi haec res sunt inclusae pro parietibus cubiculorum praefati olim domini comitis deser- vientes videlicet cortinae flavi et rubri coloris de forstadio, vulgo viragos Szűr Kamoka vocato confectae . . . . .	14
Pro fenestris de Bagaria rubra frusta . . . . .	2
Tapetes Turcici scarlatini . . . . .	3
Ultimario illud etiam necessario huic regesto adnectere visum est, quod extra iam supranotos equos alii quoque equi videlicet in allodio Matthias Falversi ante incho- atam confiscationem arcis et bonorum omnium fuerant collocati . . . . .	8
Ex quorum numero (uti mihi relatam est), Georgius Zolnay dapifer praefati olim domini comitis clanculario modo ab- stulit . . . . .	2
Item ephoebus unus quoque accepto clandestine equo discessit	1
Casparus Paka Epperjensis cum praescitu officialium accepit	1
Remanent hic sub arcensi stabulo de eisdem equis . . . .	4
Pro equis phalerae antiquae . . . . .	6

Actum in Kesmark die 22 Januar, quo videlicet memorata suum finem assecuta sunt. Anno Domini 1671.

Christophorus horvath Kissevith (L. S.)

Coram Martino Szlarokay canonico Scepusiensi (L. S.)

(Eredetije foliós papiroson az aláírók viaszpecsétjével a wieni közös cs. és kir. pénzügyminiszteri levéltár, fasc. Hung. 15.432. sz.)

DR. BRUCKNER GYŐZŐ.

# Genersich János.

1761—1823.

## I. Genersich János szülőföldje és gyermekkora.

A Szepesség Magyarhonnak csak közepes megyéje, de mindenha jelentékeny szerepet vitt hazánk történelmében és a múlt idők anyagi és szellemi küzdelmeiből dicsőségesen kivette a maga részét. Lakosainak egyik legnevezetesebb jellemvonása, hogy szívs ragaszkodással vonzódnak természeti szépségekben gazdag, de sokszor fukar és zord szülőföldjükhöz, melynek a Tátra a maga égbenyúló csúcaival adja meg sajátos jellegét. De a szepesiek ezt a szűkebb körre szorító érzelmüket mindig összhangzásba tudták hozni az egyetemes haza szeretetével, úgyhogy a németajkú cipszerek lángoló hazafiassága közmondásossá vált. Szepes népe azonban nemcsak mint kollektív tömeg jelent meg a magyar történelem színpadán, hanem közepéből minden időben kiemelkedtek egyes nagy személyiségek is, akik aranybetűkkel irták be nevüket a magyar haza és kultúra történetébe, elég csak: Thököly, Kray Görgey, a két Hunfalvy, Petzval, Berzeviczy Gergelyre hivatkoznunk, míg a másodrendű csillagoknak, a magyar kultúra nagy szorgalmú, de kevesebb dicsőségű és sikerű munkásainak se szeri se száma. Csak id. Szinnyei József „Magyar írók élete és munkái“ c. nagyszabású vállalatának bármely kötetét kell felütnünk és léptenyomon rá akadunk a Szepesség szülőtteire. Különösen egyes szepességi családok századokon át szinte kifogyhatatlanok voltak a nagy emberek, a termékeny írók és bűzgő kutatók produkálásában. Mintegy tradíció gyanánt szálltak át a tudományos hajlamok firól-fíra és majd minden nemzedékben akadt legalább egy, aki a család ebbeli hagyományait folytatta és ha nem is tündöklő, de legalább a saját korának világító nevet vivott ki magának.

Ezen hírneves és nagyérdemű szepesi családok gazdag számából is kiválik a Genersich család, melynek férfi tagjai ugyszólván a család feltűnésétől kezdve szakadatlan sorozatban működtek a tanügy és tudomány minden terén és ha nem is akadt köztük

csupa vezércsillag, elsőrangú tehetség, de egytől-egyig szorgalmas úttörők, lelkes közkatonák, tiszteletet érdemlő tudósok voltak és munkáiknak, ha német vagy latin is a nyelve, de mindig magyar a szíve.

E nagybecsült családnak egyik végtelen szorgalmu és megbámult termékenységgű, vérbeli tudósát, hozzá még ritka becsületességű és szerénységű tagját óhajtjuk Genersich János személyében<sup>1)</sup> bemutatni e sorokban.

Gyermeke annak a kornak, mely egyformán átélte a régi jó idők nyugalmát, a forradalom tobzódását és a reakció zsarnokságát. Ifjusága az u. n. nemzetietlen<sup>2)</sup> korba esik, majd megéri a XVIII. század 90-es éveinek nemzeti felbuzdulását, de ez az ideig-óráig hatalmasan lobogó szalmaláng (mely azonban az ország periferiáit alig is érintette) csakhamar beleveszett a Napoleoni háborúk zajába, utána pedig a szent szövetség jóvoltából egész Európa hosszú időre tétlen csöndbe sülyedt. A legnagyobb magyar ébresztő szövegét pedig G. már nem hallhatta meg.

Kazinczy kortársa ő, kivel levelezésben is állott. Mint emez, ő is tudatosan szolgálja hazája műveltségét, csakhogy nem magyar, hanem német nyelven. Lázasan dolgozott, hogy terjeszsze a műveltséget és sok más erdélyi és nyugatmagyarországi íróval együtt kétségkívül hozzájárult a magyar irodalom és politika újjászületésének előkészítéséhez. Mikor irodalmunk már duzzadó erővel haladt előre, midőn a nemzeti nyelvet ősi jogaiba iktatták és magyar szó hangzott fel mind sűrűbben, akkor ezeket a német írókat heves támadásokban részesítették és hazafiatlansággal vádolták, így Bajza a „Kritikai Lapokban“ (1833.). Szerencséje a mi hősiünknek, hogy ezt az időt már nem érte meg; szelid, érzékeny lelkét talán halálra sebezte volna e támadás és félreismerés, holott a maga módján ő is a magyarság ügyét szolgálta. Bizony jól meg kell értenünk e kort,

<sup>1)</sup> Főforrásunk Genersich János levelei Rummy Károly Györgyhöz. Az első levél 1799. szept. 11-én, az utolsó 1823. május 6-án kelt; összesen 472 levél őriztetik a Magyar Tud. Akad. levéltárban.

<sup>2)</sup> A közfelfogástól eltérőleg Marczali Henrik így ítél e korról: Nem a gyáva lemondás, hanem a nemzet jövőjéről való gondoskodás parancsolja a nyugalmat. Az eredmény tisztán áll előttünk. Az a nemzet, melynek vesztét fiai megsiratták, melynek megdőltén már ujjongtak ellenségei, voltaképp tán sohasem gyűjtött több erőt, gyarapodott inkább számban, anyagi jólétben és szellemi műveltségben, mint ép ezen nemzetietlennek gúnyolt időszakban. Ezért méltón nevezhetjük az epochát a helyreállítás (restauráció) századának. 1711—1815. (Szilágyi S.: A magyar nemzet története VIII. 42.)

be kell hatolnunk szellemébe, ügyelnünk kell Genersich Jánosnak és társainak német nyelvű neveltetésére, hogy igazságos ítéletet alkothassunk munkásságukról. (V. ö. Kőrösy: Romy élete 38 s. k.)

A Genersich család eredeti neve talán Gnersich volt, ami délszláv eredetre utalna; de valószínűbb, hogy ősgermán eredetű névvel van dolgunk<sup>1)</sup> (gand, gandr óészaki = Werwolf, ebből eredtek az alapjelentés teljes eltűnésével a következő családnevek: Ganthar, Ganther, Genter, Gandaricus, Gandrich, Genderich, Gennerich, Jenerich—Heintze, Familiennamen 139.). Előfordul a Genersy (Generzy) alak is, mely talán magyarító hajlamnak köszöni eredetét (igy pl. Genersich Keresztély, Késmárk történet-írója e névvel van bejegyezve 1775. márc. 9-ki kelettel a debreceni kollégium anyakönyvébe. Thury Etele: Iskolatörténeti adattár 1908. II. k. 460.).

A család őse Genersich Melchior (Menyhért)<sup>2)</sup> 1509-ben telepedett le Lőcsén, ahol scholarum magister volt; az ő fia, Henrik másolta le a „Willkür der Sachsen in der Zips“ (1540.) c. jogi művet. Ezen időtől kezdve az írás úgyszólván szokássá vált a tekintélyben és jómódban mindinkább emelkedő patricius polgári családban. De különösen a mi hőnöknek majd minden testvére irodalmilag működött. Literátus ember volt bátyja, a már említett Keresztély, továbbá Sámuel a lőcsei orvos, fizikus és botanikus, a „florae Scepusiensis elenchus“ 1798., Catalogus plantarum variarum Scepusii 1801. s egyéb művek szerzője; a legtermékenyebb író köztük azonban mégis a mi Jánosunk, míg a negyedik fiu, Dávid nagykereskedő volt. E 4 derék fiasarjadék szülei voltak Genersich Keresztély, jómódú kereskedő Késmárkon (1778—1792.) és Roykó Anna Zsuzsánna (1736—1814.).

Genersich János maga 14 gyermek között a negyedik (a családi genealógia szerint e néven a harmadik) 1761. augusztus 16-án született Késmárkon és az ág. hitv. ev. vallás szertartásai szerint kereszteltetett meg. A születésére vonatkozó anyakönyvi adatok a késmárki ev. egyház anyakönyvéből így hangzanak: „1761. aug. 16. (a szülők neve után): Joh. Sonntag, Tobias Fuhrman, Gottlieb Gäbler, Anna Eleonora Mősin, Juditha Waldin szerepelnek mint keresztszülők.

<sup>1)</sup> Egy családi hagyomány szerint a család Hollandiából vándorolt be.

<sup>2)</sup> A következő adatokat Szepesszombati Genersich Antal dr. egyetemi professzor úr szívességének köszönöm. G. Welchiorról különben Münnich Sándor értekezett.

János apja (kinek Keresztély szép emléket állított Késmárk történetében: Chr. Genersich, Merkwürdigheiten der königl. Freistadt Késmark in Oberungarn II. 56—60. Leutschan 1804.) fáradhatatlan tevékenységű, praktikus gondolkozású, becsületes, jámbor és kötelességtudó polgár volt. Szegénysége miatt nem léphetett tudományos pályára és nem szentelhette magát a lelkipásztori hivatásnak, melyen fiatal szíve egész lelkesedésével csüngött. Azért elsősülött fiát, Keresztélyt predesztinálta erre a hivatatra. Mélyen vallásos érzülete egybekapcsolódott a felvilágosodás hajlamával. Naponként olvasott bibliájában és énekes könyvében, ezenkívül Klopstock Messiása volt kedvenc olvasmánya. Szorgalmasan eljárta a templomba és nagyon szerette a jól megszerkesztett egyházi beszédet. Kedve telt az Isten házában halott beszédek lejegyzésében és azt gyermekeitől is megkivánta. Odahaza gyakran házi imát is tartott és gyermekeit mindig a vallásos kötelemek (bibliaolvasás és imádkozás) teljesítésére serkentette. Szívesen elbeszélgetett fiaival a bibliáról, sőt vitába is eredt velök, de ő maga szent áhitattal nézte minden betűjét és bírálatot nem gyakorolt fölötte. Szegény sorsból küzdötte föl magát a jómódhoz, sikeres vállalkozásai voltak, különösen papír és dohánykereskedése virágzott és mivel ellensége volt minden fényűzésnek, növekvő vagyonát kertekbe és földekbe fektette. Elméje műveltségének legjobb tanubizonysága, hogy semmi áldozattól sem riadt vissza, hogy gyermekeinek a lehető legjobb nevelést nyújthassa. Ezt igazolja János nevelésének egész menete. Az anya jelleméről alig tudunk valamit és így mit sem mondhatunk a fia lelkére gyakorolt befolyásáról, holott ez nem egyszer jóval fontosabb az apa hatásánál, amint számos nagy ember életrajzában ott látjuk a háttérben az anyát, aki a fejledező lényt nagyra neveli. Csak az tűnik ki János leveleiből, hogy végtelen szeretettel ragaszkodott édes anyjához és annak a nyitja, hogy oly nehezen tudott Késmárkról megválni, egyebek mellett bizonyára ezen anyjához való ragaszkodásával függ össze. A tisztességes matrona egész haláláig Késmárkon élt abban a házban, mely ma a Nendtwich családé (a főtéren). János fia Emma c. regényében állított neki örök emléket.

János egész életében csöndes, tartózkodó, szerény ember volt és így föltehetjük, hogy a férfiu e jellemvonásai csirájukban megvoltak a gyermekben is. Csöndes, méla gyermek lehetett, aki inkább a könyveket bujta, mintsem hogy egykoru társai zajos játékaiba vegyült volna. Már gyenge szervezete is visszatartotta



a gyermeki csínytevésektől. Később sem gondolt sohasem arra, hogy lelke fejlődésére, életének benső mozzanataira visszapillantson és azokat följegyezze és így csak abból a környezetből, melyben élt és nevelkedett, vonhatunk némi következtetést arra, hogy micsoda benyomások hatoltak be a gyermek és ifju fogékony lelkébe és terelték annak kialakulását bizonyos meghatározott irányba.

Minden városnak megvan a maga individuális, minden mástól elütő jellege, akárcsak az egyes embernek. Késmárknak is megvan a maga sajátos karaktere, vagy mondjuk lelke és ezt két főnevezetessége adja meg: a Tátra ormai, melyek bármily messze vannak is tőle, mégis az érdekes városka felett dominálnak és a Thököly várkastély, a város legnevezetesebb monumentális alkotása.

A fenséges hegyláncolat naponkénti szemlélete, a Tátrába tett kirándulások, az egyes csúcsaihoz és tengerszemeihez fűződő mondák erősen izgatják a fiatal képzeletet és fejlesztik a természet szépsége és nagyszerűsége iránti érzéket. De a természet szépségeiben való gyönyörködés, a szép tájak szemlélete a leggyenesebb út a művészeti érzék megszerzéséhez is. A tájak szépsége iránti fogékonyság, ha kellőképp fejlesztjük, a műalkotások esztétikai élvezetére is segít. Jánosban kétségkívül nagy volt a természetérzék. A magas Tátra zordon fensége, nagyszerű arányai, a gyönyörű virágos rétek, pompás fenyvesek mély benyomást gyakoroltak lelkére. Szíve egész melegével ragaszkodott a szepesi hazához és egy későbbi munkájában (Wilhelmine 1817. I. 243.) a következő, saját szerzeményű költeményével zengi a Szepesség dicséretét:

„Lobt eurer Komitate Herrlichkeiten,  
Lobt Bihars Saaten, Tokays edlen Wein.  
Ich werde Zipsens Pracht und Ruhm verbreiten,  
Nur Zipsen, Zipsen soll mein Loblied sein.  
Wie prächtig ragt die Spitze der Karpathen,  
Den Alpen gleich, voll Majestät empor!  
Wie reizend stellt sie Zipsens grüne Saaten  
Und hübsche Städtchen dem Bewunderer vor!  
Dort prangt die hohe Tann'auf grünen bergen,  
Hier fließt im stillen Tal ein Silberbach  
Von tausend Sängern, die Gebüsche Bergen,  
Ertönt der Wald, und tönt das Echo nach.  
Zwar prangen Zipsens Hügel nicht mit Weinen,

Zwar lohnt der Acker sparsam unsern Schweiss;  
 Doch baut die besten Erbsen und den feinen  
 Beliebten Flachs des biedern Zipsers Fleiss.  
 Und an gesunden Quellen, Kupfer, Eisen,  
 Ist Zipsen, wie an guten Menschen reich.  
 Wer sollte dich, wenn er dich kennt, nich preisen?  
 Nichts kommt dir, liebes, liebes Zipsen gleich.“

De volt Genersichben művészi fogékonyság is. Leveleiből tudjuk, hogy mindig szerette a költészetet, maga is megpróbálkozott vele és amint egy Rummyhoz 1804. febr. 23-án intézett leveléből kitünik, 1788-ban egész csomó verset írt, azonban azóta csak ritkán fogadta a Muzsa látogatását. Ezenkívül volt zenei jártassága is.

De talán a Magas Tátra hatásánál is fontosabb volt a késmárki Thököly vár, mely valósággal egy darab történetet testesített meg és mintegy felhívta a gyermek figyelmét a saját és a város múltjára.<sup>1)</sup> Kétségkívül sokat hallott Késmárk viszontagságos történelméről, a sok háborúról és természeti csapásról (tűzvész, pestis), amely sujtotta; mesélhettek neki a husszita betörésről, a Thököly család viselt dolgairól, a kuruc harcokról, a késmárki vértanukról, a városnak Lócsével való versengéséről stb. és mindez erősen fejleszthette történelmi értékét. Nem véletlen tehát, hogy a pedagógia mellett a történelem volt kedvenc studiuma egész életén át, hogy e téren írta legterjedelmesebb munkáit. Azt hiszem, vita tárgyát is alig képezheti, hogy e vázolt két tényező csakugyan befolyásolta a gyermek lelki világának a kifejlődését.

És volt még egy fontos tényező, melyről a gyermeknek szintén hamar kellett tudomást szerezni: vallásfelekezetének, ev. egyházának a sorsa. Szülei házában őszinte és mély pietisztikus ízű vallásosság uralkodott, ebben a légkörben pedig hogyan érdeklődött volna a gyermek vallási és egyházi kérdések iránt. Szülei korán és gyakran elvitték az ev. fatemplomba, melyről megtudhatta, hogy hitsorsosai azt 1717-ben építették fel a város falain kívül óriási anyagi áldozatok árán a külföldi svéd és német protestánsok támogatásával. Mennyit hallhatott az evangélikusok százados üldöztetéséről, zaklatásáról. Hiszen a háborgatások még éppenséggel

<sup>1)</sup> G. idejében egyébként még a városi falak és bástyák is meglehetősen karban voltak. Lásd pl. Samuel Augustini ab Hortis: Topographische Beschreibung des Flusses Poprad 1782. Kiadta Wéber Rudolf Késmárk 1900. Továbbá dr. Bruckner Győző: Késmárk sz. kir. város műemlékei, Eperjes 1908.

nem szüntek meg e korban. A pálos szerzetesrend akkoriban a város lakosai között folytonos ellenségeskedést szított és az eltarított egészen II. József, illetve II. Lipót uralkodásáig, sőt azon túl is jó ideig meg voltak ugyan az új törvények, de az egyházpolitika a régi maradt. Hogyne vonzódott volna hát a gyermek már e szentelt fájdalom révén is sokat szenvedett egyházához.<sup>1)</sup>

Sokszor már az ifjúkorban képződik oly barátság, mely az egész életre kihát. Sajnálatos, hogy Genersich János ifjúkorára vonatkozólag ilyen adatom nincsen. Valószínűnek tartom, hogy Genersich nem volt a könnyű barátkozás embere. Később néhány volt tanítványával bizalmas baráti viszonyba lépett ugyan (Glatz, Rummy stb.), de mégis inkább a magánosságot kedvelte. Pedig voltak oly egyvivású társai, akik később szintén ismert nevet szereztek irodalmi téren, így Schmitz János György, a későbbi bielitzi ev. szuperintendens (szül. 1765.), Schwartner Márton később a pesti egyetemen a diplomatika hires tanára, aki 1759-ben született és ugyanez évben született a magyar irodalom reformátora Kazinczy Ferenc is, aki az 1768/9. tanévben került Késmárkra német szóra, mert akkor az egész városka még német volt. Ez utóbbival csak jóval később ismerkedett meg. Késmárk akkoriban kicsike város volt mai fogalmak szerint — az 1800-ban megejtett népszámlálás szerint összesen 3968 lakosa volt, a nem késmárki illetőségűek leszámításával 3227 — mégis bizonyos tekintélynek örvendett a vidéken, hiszen még ma is azt mondják a falusiak, ha a késmárki vásárra készülnek, hogy „a városba“ megyünk. A hires Hunfalvy Pál, aki 1823-ban Nagyszalókról került a városba, azt írja (Emlékezés Késmárkra 1841.), hogy: „Új világ volt előttem Késmárk, végtelen és kimondhatatlan szép. Tovább egy hétnél bámulva néztem a futkározó fiukat, hogy el nem tévednek a roppant városban... de én magam nem távoztam a háztól...“

Kazinczy a „Pályám emlékezeté“-ben szintén megemlékezik itteni tartózkodásáról: „Késmárk alatt, egyfelől Nyéréig, másfelől Leibitzig, gyönyörű rétek; a városhoz közelre emelkedő óriás Tátra csúcsai, nyárbán is ellepve bérceik hóval s új meg új színekben mindig új meg új világításban — mennyi alkalom időnket

<sup>1)</sup> Később, a templom alapításának 100 éves jubileuma alkalmával 1817. június 1-én az ünnepi beszéd után ő tartott felolvasást az egyház múltjáról (Schicksale de ev. Kirche zu Kesmark) és ez a felolvasása ma is forrásmű számba mehet, mert sok elfelejtett adatot őrzött meg. Megtalálható a Reden zur Weckung der Andacht c. gyűjteményében. Brünn 1820. 307—331.

elveztegetni! Anélkül, hogy tudtam volna, hogy az olyat poeta és festő csudálgatni szeretik, egész órákig andalogtam a varázs látványon s igen nagy templomjáró valék, mert ott képeket litem és muzsikát... Ha az atyám más helyre küldött volna, mint Késmárk s ha nevelésünket nem egy nyomorult emberre bízta volna, mivé nem lehetett volna emelkednünk!) Így minden nyereségünk az vala, legalább nekem az, hogy Lesch Dániel gyönyörű írású iskolai tanítónktól megtanulék szépen, csinosan, gondosan írni.“ (Magyar remekírók VII. 188.) Tehát ebben a városban és ilyen körben folytak le János gyermekkori napjai a gyermeknek szerető szülei körében. Mindene volt, amit szeme-szája kívánhatott. De eljött életének első fontos fordulója: az iskoláztatás ideje.

## 2. Genersich János tanulói pályája.

Glatz Jakab „Biographische Nachrichten über inländische Gelehrte“ c. cikkében (Annalen der Literatur und Kunst im öst. Kaisertum 1811. 2-tes Heft, februar) azt mondja, hogy írónk az első oktatást részint szülővárosa akkor már virágzó iskolájának nyilvános tanítói által nyerte, részint magántanítás által. Nagyon bajos már most eldönteni, hogy az elemi tanulmányokba a szülei háznál vezették-e be, vagy hogy már ezeket is az ev. latin iskolában szerezte-e meg; de nincs teljesen kizárva az sem, hogy a belvárosi ev. elemi iskolába járt, melynek akkoriban a latin iskolától megvált Wächter János volt a tanítója. Én legvalószínűbbnek tartom, hogy némi házi előkészítés után a latin iskola legalsó, vagyis V. (donatisták) osztályába iratkozott be. Hogy a gyermekek nem kerültek mindjárt a latin iskolába, hanem más úton módon sajátították el az írást, olvasást, számolást, — illusztrálja *Mauksch Tamás* (1749—1832.) nevelkedése is, melyet ő kéziratban maradt naplójában részletesen leír. (Tagebuch, worinn die merkwürdigen Ereignisse und Umstände meines Lebens; sowie andere wichtige Begebenheiten, besonders aber die Witterung, enthalten sind. Angefangen im Jahre 1794. Verfasset von Th. M. gegenwärtig in meinen Predigeramte zu Gross-Schlagendorf in der Zips. Ez érdekes korfestő mű használatát jelenlegi tulajdonosa

<sup>1)</sup> Kazinczy társa Szirmay András volt, azért beszél többes számban. A nyomorult ember pedig úgy látszik a késmárki születésű Mauksch Tamás volt. (lásd alább!),

Kolbenhayer Pál késmárki polgár szivességének köszönöm. Részleteket közölt belőle dr. Bruckner Győző a Prot. Szemle 1907. évfoly. 636—644. lapjain.)

Mauksch szószerint ezeket mondja első taníttatására vonatkozólag: „Mein erster Lehrer im Lesen war der ehemalige Käsmarker. küster Nikasy, ein sanfter guter Mann, der mich zum Lesen und anfangs-gründen im Schreiben brachte, ohne mir das Schulwesen zu verleiden; ich weiss aber auch wenig von ihm, ausser dass er ein guter alter Mann war, denn ich verliess seine Schule vielleicht noch vor dem 8ten Jahre.“ Ez rendkívül fontos adat ránk nézve, mert kitűnik belőle, hogy az elemi oktatást az evgyermekesek nem a latin iskolában, hanem a belvárosi iskolában, vagy magántanítótól nyerték. Én Genersichünkre vonatkozólag ez utóbbit tartom legvalószínűbbnek. Mauksch megemlékszik többi tanítóiról is. Nikasy kezéből a szigorú Wächter János kezébe került (*letzt gewesenem* Lehrer in der lateinischen Kesmarker Schule, aki tehát már akkor 1757-ben a belvárosi iskola élén állott Ily előkészület után került a latin iskolába még pedig annak legalsó (V. donatisták) osztályába, tanítója a „türelmes, de lassú“ Lösch Dániel volt, Mauksch ekkor 10 éves lehetett. 12 éves korában került a grammatikába, Ab-Hortis Sámuel subrektorhoz, ennek eltávozása után Brixner, majd pedig Slesák tanították. A secundában (retorikai osztály) Moesz Adám, a primában (1767. őszétől pedig Carlofsky rektor, a Wolf-féle filozófia híve. Naplójának egyik helyéből világosan kivehető, hogy Moesz tanította mind a két osztályt (szintaktikát és retorikát), azért ült ezen általa rettentően leszólt tanítónál 4½ évig („Der damalige Conrektor Moesz musste nach angenommener und durch den Religionsdruck beschränkten Lehrart, beydes die Syntax und die Rhetorik vortragen, welches freylich eine Unbequemlichkeit für den Lehrer und Lernenden war.“) Ilyenforma menete lehetett Genersichünk iskoláztatásának is. Bizonyos, hogy igen korán került a latin iskolába. A liceum anyakönyve szerint legalább 1775-ben már a II. osztály tanulója. (Lásd alább!)

Az ev. gimnázium ép egy évvel János születése előtt nevezetes fordulóhoz ért. Az intézet ugyanis 1760-ig a késmárki ág. h. ev. egyházközsége volt, az ezen év szeptember 28-án megállapított koalíció értelmében — mivel a város kénytelen volt a segílyt beszüntetni — a felsőmagyarországi, de különösen a szepesi ev. földbirtokos nemesség pártfogása alá került. A pártfogóság pedig

minden eszközzel azon munkálkodott, hogy az intézetet célszerű módon fejlessze a haladó kor kívánalmainak megfelelőleg. Erről tanuskodik az 1765—1770-ig vezetett diarium és az 1767. évben megújított *Leges scholae Kesmarkiensis*. (Lásd Palcsó J. A kismárki ág. h. ev. ker. liceum története 31. s. k.) E szerint volt az intézetben 5 osztály 10 évfolyammal. Az V. legalsóbb osztály tárgyai ezek voltak: káté, zsoltárok, szentírási mondatok, evangeliumok, Donatus latin gramatikája, szépírási gyakorlatok<sup>1)</sup> Tanára Fabriczy Dániel volt. Föltéve, hogy Genersich 1768-ban került a legalsóbb osztályba, az ő iskola évei alatt a következő tanítók működtek az intézetben: a IV. osztályban Lösch Dániel (róla szól Kazinczy és Mauksch Tamás is), subrektor volt (A syntaxista osztály vezetője) Czieser Jakob, majd Raisz János, konrektor Moesz J. A. illetve Schulek György, rektorok: Carlofszky 1770-ig, utána Benczúr 1776-ig, ennek utódja lett Podkoniczky Ádám. A felsoroltak voltak. Cziesert és Moeszt kivéve G. tanítói.

Nem szabad nagyon sokat képzelni ez iskolai tanításról, hiszen Mária Terézia korában vagyunk, amikor az ev. iskolák igen szorult anyagi viszonyok között voltak, már pedig a szegénység szárnyát szegi minden magasabb törekvésnek. Sem a tanerők képzettsége (különösen az alsó osztályokban nem), sem a tárgyak módszeres kezelése nem elsőrendű, az iskolai épületek pedig távolról sem feleltek meg a mai pedagógia és higiéné kívánalmainak. Sokszor a városon kívül és nem is mindig szilárd anyagból készült épületekben kellett meghúzódniuk a protestánsoknak. Így volt Késmárkon is. A fődolog volt a latin nyelvtan betanítása bármilyen eszközzel, mellette a káté emléktetése, egyik sem 6—7 éves gyermeknek való. Hogy pedig a tanító e nehéz feladat végzése közben nem egyszer elvesztette a türelmét, ki csodálkozhatnék rajta? A már említett Glatz Jakab, aki 20 évvel később került Késmárkra, szomorú képet rajzol meg egyik munkájában az akkori ev. iskola ügyéről, sok fogyatkozásáról, a tanítók nyomorúságáról és a tanulmányfűzés fegyelmetlenségéről. Névtelenül

<sup>1)</sup> Lásd még a diariumot. Ez rendszeres napló, amelybe minden tanító hetenként bevezette a napról-napra, órától-óraira bevégzett tananyagot. Pl. 1769. dec. 16-tól. (a V-ban I. *Die* 16. Mane eta meridio 1.) Ex Donato Decl. III. pensum memor. 2.) Ex Primitivis a vocab. Amurca = Ante. 3.) Ex Psalmo 29 part. 1 legendo. 4.) Ex Evang. dici Nat. X. sti pat. i. legen. 5.) Ex Catehesi b. Hermann. Praecepti VII. part. 1--6) Ex Cateches. Luth in Praecept. I. II. s. így tovább.

megjelent munkájának címe ez: *Freimüthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland. Teutschland 1799.* „Gedrückt von Nachrungsorgen tritt der düstere Schulmann mit gefaltener Stirn in seine Klasse; nur halb gehört er seinen Schülern an; seinen Geist beschäftigen unruhige Gedanken an seine ökonomische Lage er sinnt auf mittel seine und seiner familie Bedürfnisse zu befriedigen; seine Schwermuth lässt ihn alles bei seinen Lehrlingen durch ein getrübtetes Medium erblichen; alles scheint auf seine Demütigung und Kränkung abgesehen zu sein, seine Laune wird verdorben; der sonst so heitre Mann, sinkt zum mürrischen Kopf hänger herab; seinen erregten Umwillen müssen nicht selten seine unschuldigen Schüler büssen und so verrichtet er sein Amt nur halb und mit dem abzehrendsten Verdrusse.“ (i. m. 247.)

Látni fogjuk még, hogy a megélhetés fekete gondja Genersich Jánost is egész életén keresztül kísérte és sok keserű kifakadásra ösztönzi. Hogy a praeceptor mint Fabriczy is organista is volt, nem sokat lendített állapotán, mert ez is nyomoruság volt. „Az 1770. óta kelt hiványok szerint a rektor fizetését 240 m frtra emelték és mellékjavadalmához szabad lakást is csatoltak, a többi 4 tanárnak rendes fizetésül egyenként 104 rh. frt jutott és szokásos illetékeiket is némileg szaporították. (Palcsó i. m. 35.) Azonban ez a közmondás szerint még mindig csak: „megélni kevés, meghalni sok.“

A luteránusok iskolái nem is voltak valami látogatottak ez időben, nemesak a hitfelekezet csekély létszáma miatt, hanem ismét a nagy, áldatlan szegénység miatt. Késmárk latin iskolájának népessége pl. 1716-ban Fináczy Ernő szerint: 280.<sup>1)</sup>

Az ev. iskolák ez időben igen szigorú fegyelmet tartottak, — szigorúbbat, mint a kath. iskolákban volt — az eredmény mégis kedvezőtlen, Genersichünk levelei is tele vannak panasszal. Két-

<sup>1)</sup> Később a népesség növekedett. Genersich tanárkodása idejéből többször közli a tanulók számát. Így: 1801/2. végén: «Primaner 98, Secundaner 62, Syntatisten über 80, in Institut sams Personal 80, 1805/6. Prim. 100, Sec. 62, Synt. 89, Gram. 62, Donat. 25, Juristen speciel 20, Theologen 20, Institut: 36, 1806/7. Prim. 92, darunter 10, Juristen 14, Theol. 2 Math. Sec. 61, Sint. 88, Gram. 56, Donat. 25, mit der Vernaculareclafte zusammen gegen 500. — 1818/19. Prim. 119, Sec. 54, Synt. 63, Gram. 65, Donat. 38. Im alumnat 1:5. Köpfe, darunter 20, Solventen. (a Podkoniczky-féle nevelőintézet 1807. végével szünt meg, nem mint Palcsó írja 1803-ban) — 1819/20. Prim. 141. (I. Jahrgang 53. 2. 48. 3.) die übrigen in dem dritten. Sec. 73, Sint. 67, Gram. 66, Donat. 37, Alumnisten 140.

ségtelen, hogy ez némileg összefügg azzal a körülménnyel, hogy a tanárok és az iskola rá voltak szorulva a tandíjra és azért itt-ott a szigorú törvények ellenére mégis szemet hunytak. Glatz a fent említett művében így jellemzi őket: „Die hiesigen Studenten lesen wenig, haben einen grossen Hang zum Spiele und sollen sich im Gymnasio oftsehr läppisch und roh betragen. (i. m. 29. V. ö. J. G. Wenrich: J. Glatz. Wien 1834. 9. lap.) — Végre még pár szót az iskolai épületről. A gimnázium a mai liceum régi épülete helyén volt. Csakhogy Genersich még a faépületben kezdte tanulmányait, melynek helyébe csak 1775-ben került a mostani kőépület földszintje.

Ilyen viszonyok között folyt le hőszünk tanulása. Amennyire a gyermeket ismerjük, elképzelhetjük, hogy nem csüngött valami nagy elragadtással sem az iskolán, sem iskolatársain, igen szorgalmasan tanult ugyan, de mihelyt szerét tehetette, magánolvasmányok útján igyekezett művelődni oly irányban, miben az iskolai tanítás semmivel sem segíthette.

Egyik életírója szerint (Jakob Melzer: Biographien berühmter Zipser. Kaschau 1832. 289 lap) 11 éves korában, mintán ép a syntaxisba (III. oszt.) áthelyezték, Debrecenbe ment a magyar nyelv elsajátítása végett; állítólag be is volt írva a ref. kollegiumba. Azonban mivel neve a collegium anyakönyvében 1773. végéig még a törvényeket aláírt, de az iskolán kívül lakó tanulók névsorában sem fordul elő, Melzer adata, legalább a beíratásra vonatkozólag, vagy tévedésen alapszik, vagy János nem volt beírt tanuló, hanem valamely magánháznál igyekezett elsajátítani a magyar szót. Igen bölcs szokása volt ez a szepesieknek ezidőben, hogy fiaikat, mintán az anyanyelvük iránti érzék megszilárdult, a magyar szóra küldték és egyuttal hazafias érzések beszédes tanujele. Praktikus gondolkozásukat pedig az mutatja, hogy fiaikat a tót nyelv elsajátítására is serkentették. És bizony ez az eljárás volna a nemzetiségi kérdés megoldásának egyik módja is. Hogyan fejlődjék ki a haza egyes lakosai között az érületi közösség, mikor egymás nyelvét sem meg nem tanulják, sem meg nem becsülik?

Genersich János A női nem neveléséről írott (kéziratban maradt) munkájában — melyről más helyen fogok tüzetesen megemlékezni — szükségesnek vallja, hogy a művelt nő német anyanyelvén kívül megtanulja a magyar és tót nyelvet is, majd egy egész fejezetben lelkesedéssel dicséri a magyar nyelv fejlettségét és hangzatosságát, amely a francia nyelv folyékonyágát egyesíti



az angol és német komolyságával és méltóságával. A haza minden fiának meg kell tanulnia, mert csak belőle meríthető a nemzet szellemének az ismerete. (i. m. §. 412.) Annál inkább fájlatthatjuk, hogy Genersich nem tanulta meg a nyelvet, legalább maga mondja magáról, hogy nem érzi magát erősnek benne, leveleiből pedig az derül ki, hogy magyar munkákat nem igen olvasott. Egyébként érthető, hogy az egy év Debrecenben nem volt elegendő, utána ismét csak német milieube került, majd meg maga konstatálja, hogy e nyelvet az ifjúkorban kell megtanulni, mert később, ha a beszélő szervek más nyelvre rászoktak, lehetetlen a helyes kiejtés elsajátítása.<sup>1)</sup>

Nem követjük pontról-pontra Genersich további tanuló évét, (adataink különben is eléggé hézagosak) hanem csak a legfőbb mozzanatokat emeljük ki. Így megbízható forrásból (Glatz) származik az az adat, mely szerint Jánosunk egy évig (1774.) a gömörmegyei Felsősjajón volt elsősorban a tót nyelv megismerése végett, de vonzotta oda minden valószínűség szerint a lőcsei iskola kiérdemelt rektora Gotthard György, aki a falu csöndességébe vonult vissza és fiatal emberek kiképzésével foglalkozott. Genersichet a retorikában oktatta, a tót nyelvre pedig egy Paulini nevű tanító tanította. Fontos volt még a tanulmánygyó ifjúra, hogy szállásadója, Laucsek Márton ev. lelkész egyháztörténeti kutatásokkal foglalkozott és így az ifjúnak alkalma nyílt Késmárk történeti talaja által már úgy is felkeltett történeti érdeklődését fokozni és mélyíteni. Végül felemlítendő, hogy itt kerültek kezébe Gellert művei és így rövid felsősjajói tartózkodása igen üdvösen előbbrevítte szellemi képzését. (Glatz: Aunalen i. h. és Melzer i. m. 289.) Még egy retorikai osztályt Késmárkon járt. Majd ugyanott föllépett a primába, ahol Podkoniczky Ádám keze alá került, míg a retorikában a jeles tehetségű Schulek Cyörgy (később oláhpataki lelkész) oktatta. (Lásd Christian Genersich i. m. II. 321.) Podkoniczkyról még lesz szó, hogy milyen volt Schulek mint pedagógus, nem igen tudjuk. Glatz azt állítja, hogy mint a legtöbb ev. gimnáziumban,

<sup>1)</sup> A késmárki liceum anyakönyvében, melyet nem valami rendszeresen vezettek, csak egyszer szerepel a neve a II. oszt. tanulói között. Anno 1775. accessus d. 27. ang. Joannes Genersy Kesmarkino, Scepusiensis transiit in classem 1.-mam. discessus d. 10 jul.) Így tehát nagyon fiatalon kezdte tanulását, mert 14 éves korában már a secundát is evégezte; ami szorgalomra és a kiváló házi előkészületre mutat. Ez az adat azonban sajnos ellenkezik a pozsonyi liceum adatával, lásd alább.

Késmárkon is eléggé elhanyagolták a klasszikus irodalmat, különösen a görögöt. Bizonyára ez okból, de azért is, mert szinte divat volt nemcsak a luteránusok, de a reformátusoknál is, egy évre elment a híres pozsonyi liceumba, mely Bél Mátyás óta a hazai ev. iskolák első sorába küzdötte fel magát. Késmárkon talán csak egy tanár gyakorolt rá mélyebb hatást, Podkoniczky, aki a történeti, jogi és politikai tanulmányokra igen nagy súlyt helyezett, talán a kelleténél nagyobbát; Pozsonyban viszont Stretskó volt az, aki elhatározólag befolyásolta, mert különösen a római klasszikusokat nagy hozzáértéssel interpretálta. A pozsonyi liceum anyakönyve szerint tanulónk 1780. október 5-én érkezett és 1781. október 16-án távozott.<sup>1)</sup>

Pozsony akkoriban még Budánál is nagyobb politikai szerepet játszott, itt tartották az országgyűléseket, itt koronázták meg a királyokat. Ha valahol, itt volt akkor az életnek bizonyos fővárosias színe, a társas érintkezés is finomabb volt. De a műveltebb körök nyelve, élete mind német volt, maga a város a nyugatról jövő szellemi áramlatoknak mintegy lerakódó helye. Az iskolán kívül tehát Pozsony élénk irodalmi élete, a német színház is eleget nyújtott a tudnivágyó és műélvezetet kereső ifjúnak. Hozzájárult a Szepességnél jóval enyhébb éghajlat, és a szép természet, melyek egyaránt jótékony hatást tehetek a gyöngye szervezetű, különösen szűk mellű Genersichre. Amit már eddig is megtett, arra Pozsonyban még több alkalma nyílt, hogy t. i. magát magánolvasással továbbképezze, mert itt kölcsönkönyvtárak is léteztek. Erre annál inkább rá volt utalva, mert az iskola is népesebb, mint Késmárkon (1780-ban 330, 1781-ben 289 volt a növendékek száma). A tanulók itt sem egymás között, sem a tanáraikkal nem álltak szorosabb viszonyban és nem is játszottak olyan szerepet, mint Késmárkon.

A legkiválóbb tanár, a már említett Stretskó volt, aki 1771-ben válságos viszonyok között vette a rektorságot és a Bél, Beer és Tomka-Szászky után némileg lehanyaglott intézetet, nagy energiájával fokozatosan újra a virágzás útjára vezette. Országos hírnű és sokoldalú tudós volt, aki amellet, hogy alapos teológiai és bölcséleti ismeretekkel rendelkezett, számos nyelvet beszélt. K. D.

<sup>1)</sup> Ez az adat nem vág össze a fentebb közölt azon másikkal, hog G. 1775-ben már a primába lépett fel, mert ha el is végezte volna Késmárkon a prima két évfolyamát, még mindig marad egy év, melyről bizonytalan, hogy hol töltötte. Ez a dolog egyébként nem éppen lényeges.

*Nitsch* szerint, aki St. özvegyétől kapta az adatokat, St. Göttingában Hollmann, Gesnert és Mosheimot hallgatta, ez utóbbi leányainak a nevelését bizta rá. 4 évet töltött kint és hazatérve a pozsonyi gimnáziumon meghonosította a neohumanizmus szellemét. A filozófiában klasszikus volt, az exegesisben a göttingai Michaelis tanítványa, ebben s a dogmatikában az arany középúton haladt. Híresek voltak szónoklattani gyakorlatai (actus oratorii) magyar, tót, illir, német, hienc, francia, angol, latin és a görög nyelven, úgy halt meg, mint Trotzendorf. (Zeitschrift von und für Ungarn. 1804. 106. s. k. Lásd még Markusovszky: A pozsonyi liceum története 363. l.) Glatztól tudjuk, hogy Genersich, Stretskó ösztönzésére nagy kedvvel foglalkozott a római klasszikusokkal, e mellett hallgatott természetesen bölcséleti és teológiai tárgyakat a primában. Ezenkívül pedig sok német költőt olvasott az ú. n. „Bremer Beiträge“ íróit: Gesnert, Kleistot, Hagedorn, Ulzot, Gleimot, Klopstockot. Hatott rá a német színház is, és tökélesítette zenei érzékét, amire a már akkor is zenekedvelő Pozsonyban is elég alkalom nyílott.

Hogy voltak a pozsonyi életnek árnyoldalai is, eltagadhatatlan. Nagy volt a fényűzés és erkölcsi tekintetben is elég laza volt az ifjuság élete, de ez Genersichünket nem bántotta. Ő megtalálta itt azt, amit keresett és boldognak érezte magát. A gonosz társak incselkedéseitől erkölcsi érzéke távol tartotta.

### 3. A jeni évek. Genersich nevelősködése.

Hősünk eddig jól felhasználta idejét és egyháza iskoláiban jobb tanárainak támogatása mellett, részint pedig önbuzgósága segítségével annyit megtanult, amennyit hazájában akkor tanulni lehetett, hogy kellőképp felkészülve kimehessen tanulmányai betegezésére véget a protestáns Németország valamelyik főiskolájára. Akkoriban majd minden evangélikus ifjú teológiai és filozófiai tanulmányokat végzett, mert többnyire papi vagy tanári pályára léptek, ez utóbbinál pedig szintén teológiát kellett hallgatni. Genersichünk is e két tudománykör hallgatására volt elszánva, de láttuk, hogy bárha minden tudomány iránt érdeklődött, kettő irányában mégis különös kedvteléssel viseltetett, ezek voltak: a klasszikus tanulmány és a történelem. Megúgyeltük, hogy Késmárk történelmi tanfolyama, majd a pozsonyi milieu egyaránt közrehatottak arra, hogy a történelmet vallja kedvenc studiumának.

A német egyetemek közül Jenát választotta, vajjon mi okból? Az én nézetem szerint az is Podkoniczky személyes hatására vezetendő vissza, aki ugyanott végezte volt tanulmányait 1772-ben (Haan Lajos: Jena Hungarica Gyulae 1858, 77.),<sup>1)</sup> illetve negyedfél éven át. Hogy a magyar ifjú micsoda szemmel nézett körül a műveltebb Németország egyetemi városaiban, azt élénken festi Kis János szuperintendens a maga „Emlékezéseiben“ (Olesó könyvtár. 1890). Ő 1791 őszén került ki — miután albizálás segítségével összeszedte a szükséges pénzt — és Göttingában kezdte, Jenában pedig folytatta tanulmányait. Ő így ír: „Jénában lételem nemcsak soha sem lett okom megbánni, hanem reám nézve nagyon jótékonynak is kelle tartanom. Legelsőben is az a társalkodásbeli vidorság és virgonc jókedvűség, mely ott az egész tanuló ifjuságot lelkesítette, reám, ki a komolyságra még mindig kelleténél hajlandóbb voltam, hasznos befolyást gyakorolt. Ott sem divatozott ugyan már a renomistaság, mely azt 40–50 évvel előbb oly rossz hirbe keverte! . . . Mindazáltal a társalkodást mégis élénkebb s úgyszólván fiatalabb szesz bírta mint Göttingában. A göttingai tanulók között a hangosabb vidámság s annak dalolásban kitörése már a ritkaságok közé tartozott. . . . Jénában a baráti társalkodás harsányabban ömledezteté érzelmét. . . . De a barátság örömein kívül a lelki mivelődés fensőbb örömeit is nagy mértékben lehet Jénában élveznem. . . . Általában egész akadémiai életem az európai tudományos miveltség egyik legszebb szakába s különösen a német literatura arany idejébe esett. . . . (i. m. 137. s. k.). Ily lelkesedéssel szól Kis Jánosunk Jenáról. Hasonló kedvező és eszméltető benyomást gyakorolhatott Genersichünkre is, aminek beszédes jele, hogy 3½ évet töltött egy azon városban.

A jenai egyetem kétségtelenül nagy szerepet játszott a német szellemélet történetében. Keletkezése utáni időben az ortodox lutheranizmus vára, de már a XVI. század végétől kezdve hová tovább szabadabb szellem kezdett ott lengedezni. De igazi klaszikus korát 1777-től 1806-ig számítják (Karl Biedermann: Die Universität Jena. Jena 1858. 77. s. k.), mely a legszorosabb kapcsolatban van 2, a tudomány és művészetért rajongó ifju fejedelem trónra lépésével, az egyik II. Ernő, Gotha, a másik Károly Ágost, Weimar hercege, akik a jenai egyetemet is különösen meleg párt-

<sup>1)</sup> Lásd még: Magyarország tanulói külföldön. Szerk. Ábel I. Mokos: Magyarországi tanulók a jenai egyetemen, 73.

fogásban részesítik és harmadikul hozzájuk csatlakozik György, Meiningen hercege. Genersichünk még nem élvezte ezt a klasszikus érat, legfeljebb annak előízét. A teológiában G. legtöbb tanára még nem szigorú racionalista, hanem átmeneti, közvetítő álláspontot foglal el. Ep úgy áll a dolog más tudományokban is, az igazán elsőrendű nagyságok Schiller, Fichte még nem jelentek meg Jena egén. Az ifjú Genersich a következőket hallgatta: Griesbach, Schütz, Eichhorn, Döderlein, Wiedeburg, Ulrich, Heinrich, Loder, Müller. (Ezeket sorolják fel Melzer i. m. 290 és Glatz i. m. 249, akik bizonyára magától, volt tanáruktól kapták ezt az adatot.) E tudósok a legkülönbözőbb szakokat képviselték, amin nem csodálkozhatunk, hisz elége ismerjük már Genersichünk telhetetlen tudományszomját. El tudjuk képzelni, mily szorgalmasan használta fel idejét, hogy valósággal habzsolta a tudományt az egyetemi előadásokon és azokon kívül, a társaságba még annyira sem elegyedett bele, mint Kis. Elsőrangú csillag ugyan nem, de másodrendű annál több akadt tanárai között. Így Loder Németország egyik legkiválóbb anatómusa az akkori időben. Chr. G. Schütz klasszikus filológus, aki még egy Fichtére felejthetetlen látást tett. Döderlein és Griesbach teológusok, Eichhorn a keleti nyelvek tanára a filozófiai fakultáson, Heinrich és Müller historikusok, Ulrich végül filozófus. Wiedeburgban pedig „második atyát” talált. De a legtekintélyesebbek mégis Döderlein, Griesbach, Eichhorn és Schütz voltak (Griesbachot és Schützet Kis is hallgatta még.): Joh. Chr. *Döderlein*<sup>1)</sup> ép abban az évben került Jenába, melyben G. megkezdte tanulmányait. Nagy önértetű, lobbanékony, pretenzív egyéniség, aki már szakit az ortodoxiával, elejti pl. az eredendő bűnt, de magában a bibliában a kutatás határát látja. „Institutió theologi christiani” c. műve mégis liberális irányban hatott és az ő moderantizmusát már csak egy lépés választja el a racionalizmustól. Nagyobb volt nála — jellem dolgában is — Joh. Jak. *Griesbach*, aki a textus receptus korlátait széttörte és a szövegkritika terén Bengelre és Semlerre támaszkodva a teológiai kutatás szabadságának tágas tért nyitott. Világos fő volt, de nem radikális tudós. A szimbolumok előtte nem változhatatlan törvények. Lehetségesnek tart közvetlen kinyilatkoztatást, csakhogy olyannak kell annak lenni, amely nem ellenkezik a természetes vallás igazságaival. Tudományánál még jobban hatott szeretetre-

<sup>1)</sup> Lásd a következőkre: Frank: Die Jenaische Theologie Leipzig 1858,

méltó egyénisége, amennyiben ritka előzékenységet tanusított hallgatóival szemben és a szegény diákoknak igazán jótévője volt. Kis János ezt írja róla: „Noha melle gyengesége miatt leckéit alacsonyabb hangon tartotta, mint egyebek, mégis hallgatóit, kik mindenkor igen nagy számban voltak, tartós figyelemre s legnagyobb csendességre tudta birni.“ (i. m. 140.) Jena akkori hármascillagzatának utolsó tagja Joh. Gottfried *Eichhorn* a legszabadabb elvű valamennyi között, aki exegetikai előadásai miatt sok zaklatásnak volt kitéve. Az új isagogikának megalapítója ő, aki bátor kritikát gyakorolt az egyes bibliai iratokon, bár némelykor kissé burkoltan és sok indítást adott. Csak az írás igazi vallásos tartalmához nem igen férközött. Negyediknek vehetjük *Schützet* (*Der Spektakelmacher in Jena.*“), akiről Kis a következő jellemző sorokat írja: „Az elsőbrangú filologusok és polihistorok egyike, mélyen ható eszén s széles tudományán kívül termékeny elméssége, bájos nyájassága, kifogyhatatlan vidámsága s mindenben kitünőségája által mind szeretetet, mind tiszteletet nagymértékben szerze magának. Jóllehet leckéit egyéb foglalatosságai miatt gyakran elmulasztotta s az elmulasztást csak az óra kezdetekor adatta inasa által hallgatóinak tudokra; még sem tudott senki is rá neheztelni s mindenkor tömve volt egész auditoriuma. Engem s velem együtt néhány kedvesebb tanítványait azáltal is különösen lekötölezett, hogy egyszer s másszor ebédjére is meghívott s olyankor a vele töltött egy pár órát elmés tréfái által is elfelejtetetlen ünnepé tevő. (i. m. 141.) Glatztól tudjuk, hogy Schütz udvari tanácsos G. iránt is hasonló előzékenységet tanusított, hatása alatt különösen Homerossal kezdett foglalkozni és ennek tanulmányozásánál professzora minden tekintetben kezére járt, szóval, tettel segítségére volt.<sup>1)</sup> A híres kantianus C: L. *Reinhold* akkor még nem volt Jenában, ennek a körülménynek tudhatjuk be azt a sajnálatos tényt, hogy a Kanti kritikizmus hatása kimaradt Genersich szellemi fejlődéséből, a filozófia Wolfi alakjában pedig mélyebben nem hullámoztatta gondolatvilágát. Pedig tudjuk, hogy 1787-től kezdve Jenának korszakos szerepe volt a Kanti filozófia továbbfejlesztésében, sőt, hogy itten ? kanti iskola kifejlődik: az egyik oldalon Reinhold, Fichte, Schelling, Hegel, a má-

<sup>1)</sup> G. maga említi egyik levelében (1822. okt. 27.), hogy Jenában nem igen használhatta a nyilvános könyvtárat, de az egyes tanárok (Loder, Griesbach, Eichhorn, Ulrich) látták el könyvekkel, különösen a legutolsó félévben vette ennek jó hasznát, mikor nyilvános előadásokra már nem járt.

sikon Fries, (aki később oly elhatározólag befolyásolta ev. gimnáziumunk filozófia tanárait pl. Vandrakot Eperjesen és Steinert (Késmárkon). G. hallott ugyan már Kantról, hisz az akkori jenai filozófus Joh. Aug. Heinrich *Ulrich* eleinte Kantiánus volt, de később inkább a „sensus communis“ szolgálatába szegődött, mert opportunusabb volt a hagyományos filozófia álláspontjáról Kant ellen fordulni. (v. ö. Frank: Die Jenaische Theologie Leipzig 1853. 94 lap.)

De még egy kérdés vár megoldásra. G. kétségkívül a teológiai tudományokon kívül történelmet és klasszikus előadásokat hallgatott, amellett szorgalmasan olvasta az akkori német irodalom legfőbb termékeit. Első munkája mégis sem nem történeti, sem nem teológiai, vagy filológiai, hanem pedagógiai. Ez a Biccsefalván írt és kéziratban maradt munkája pedig oly jártasságról tanuskodik az akkori tanügyi irodalomban, hogy ennek nyitja csak az lehet, ha föltesszük, hogy már Jenában is folytatott ily irányú tanulmányokat. Ki volt az, aki G-et erre az útra terelte? Hallottuk, hogy Jenában különösen egy Wiedeburg nevű tanár bánt vele atyailag, a pedagógia történetéből pedig tudjuk,<sup>1)</sup> hogy volt a halmstedti egyetemnek ily nevű tanára, aki eredetileg a jenai filozófia fakultás adjunktusa volt, 1778-ban pedig Helmsädtbe került, ahol egy filozófiapedagógiai intézetet létesített, melyben azonban inkább philantropinisztikus, mint neohumanisztikus szellem uralkodott. Azonnal célnál volnánk, ha ez a Wiedeburg Frigyes Ágost (1751—1813.) azonos volna G. atyai barátjával. Csakhogy ez a Wiedeburg már akkor nem volt Jenában, Helmstädtbe pedig alig került Genersichünk. De kétségkívül hatott ez a Wiedeburg Podkoniczkyra, aki 1772-ben került Jénába és akinek a könyvtárában megvolt Wiedeburg főmunkája (Grundsätze, Plan, Disciplin und Lehrmethade für das herzogliche pädagogische Institut zu Helmstädt 1785. P. hagyatékából került a késmárki ev. liceum könyvtárába. Ez állítás bővebb magyarázatát másutt adom.)

Mikor Genersich jött Jenába, akkor is volt ott Wiedeburg nevű tanár (Johann Ernst Basilius), de ez természet/tudományokat adott elő. Ezen tudományokban a későbbi Genersich soha sem érezte magát otthonosnak és így ez a jenai Wiedeburg inkább személyes érintkezése, mint szaktudományával hatott az ifjura.<sup>2)</sup> Arról tehát

<sup>1)</sup> Krug: Allgemeines Wörterbuch der phil. Wissenschaften. IV., 453 lap. Leipzig 1829. és Ziegler: Geschichte der Pädagogik 276.

<sup>2)</sup> Maga Rein Vilmos volt szíves engem arról biztosítani, hogy a jelzett időben nem volt neves pedagógus Jenában. A pedagógiát Schütz adta elő.

szó sem lehet, mintha ő lett volna az, aki Genersich működésének és pályaválasztásának döntő lökést adott, röviden őt pedagógusá tette volna. Hol keressük tehát e jelentős fordulathat nyitját? Azt hiszem, nem kell nagyon messze mennünk és megkapjuk a dolog igen egyszerű magyarázatát.

1780 körül már mindenfelé ismerték Németországban Basedownak és társainak a törekvéseit és a philantropinismus pedagógiai elvei közérdeklődés tárgyát képezték. Tudjuk, hogy még egy Zedlitz, Nagy Frigyes közoktatásügyi minisztere és Kant a nagy filozófus is, mily sokat vártak a dessai philantropinumtól, mely egy természetesebb, realiztikusabb és humánusabb, a test ápolását is szorgalmazó, nevelésmóddal akarta a latin iskolák ósdi módszerét pótolni. És a dessai nevelőintézetet nyomon követte a marschlini, hildesheimi, colmari, triltowi (ide iktathatni Wiedenburgét is) és egy csomó hasonló szellemű magán-, tan- és nevelőintézet. De valamennyi között a legjobb hírnévre emelkedett és maig is fennáll a Salzmannt alapította hasonló jellegű intézet Schnepfenthalban Gotha mellett és éppen ez volt az, melyet meggyőződésünk szerint Genersich színről színre láthatott, hiszen Gotha Jonához közel van és G. tudásvágya semmit sem mulasztott el megtekinteni, aminek hasznát vehette. Ezzel magyarázhatjuk, hogy amint megismerte Salzmannt intézetét, az ottan észlelt oktatás és nevelés elvei nála is fogékony talajra hullottak és ő feltette magában, hogy az új tanokat hazájában is érvényesíti. Ezért nagy kedvvel merült el nem annyira Basedow, mint inkább Campe és Trapp munkáinak a tanulmányozásába. Legalább már említett első neveléstani munkája már egészen ennek a szellemnek a bélyegét viseli magán. Magyar szempontból azután igen fontos dolog, hogy ő és társai (Glatz Jakab, aki később Salzmannt intézetében működött, Tsich, aki Csetneken létesített philantropinum féle intézetet s mások) hozták a mozgalom hírét hazánkba és igyekeztek neki híveket szerezni. Nem véletlen tehát, hanem a külföldről átültetett pedagógiai mozgalom hatása, folyománya, hogy a XVIII. század 90-es éveiben szeltében támadnak nevelőintézetek az ev. egyház keretén belül: Lőcsén, Késmárkon, Csetneken; Eperjesen pedig Sennovitz leánynevelőintézetet alapít. Mindezen intézetek ephemér életet éltek és a nyomasztó szegénység miatt nem is lehettek mintaszerűek, mindamellett e lázas, elhamarkodott munka is illusztrálja, amit eddigelé alig is méltattak, hogy a philantropinismus is élénk visszhangot keltett nálunk és csakis a nagy sze-



génység és az arravaló egyéniségek kevés száma volt az oka annak, hogy mélyebb és maradandóbb nyomot nem hagyhatott a magyar nevelés történetében.

De hogy Genersichre visszatérjünk, az ő intellektuális fejlődésében vitathatatlanul a jenai évek a legfontosabbak. Széleskörű műveltségének itt vetette meg az alapját. Annyi ismeretet és tapasztalatot szerzett, mennyivel kevés hasonkoru ifju dicsekedhetett. Alaposan elő volt készítve jövő életpályára, mely hajlamainak megfelelőleg csak a tanári lehetett. Azért is mindig hálával emlékezett meg a jenai főiskoláról, hiszen itt finomult igazán az ízlése, gazdagodott az ismeretköre és fejlődött a történelmi érzeke. Persze a hírhedt jenai diákélet nem igen bírta tetszését, a diákok szokásos handabandazása, verekedő, ivási és nemi kicsapongásai, egyéb durvasága, melyeket Zachariä: Der Renommist c. költeményéből oly jól ismerünk és melyek az ő időzése idején csak kevésbé enyhültek, nem voltak inyére és azokat még jobban kerülte mint a pozsonyi kísértéseket. (Lásd Dr. Richard und Robert Keil: Geschichte des Jenaischen Studentenlebens. Leipzig. 1858.) De a szép vidék itt is elbájolta és a tanárok sok szivessége lekötelezte. Tudásának alapszinezete nagyjában az akkori német racionalista szellemmel való rokonságra utal. Teológiai és pedagógiai elveit, esztetikai ízlését főleg ez irány határozta meg. Szellemi fejlődése egyébként úgy szólván be volt fejezve. A neohumanizmus és filantropinizmus áramlatai hatottak döntőleg szellemére és az ezekkel rokon irodalmi irányok még pedig oly erővel, hogy azokat semmiféle új hatás nem tudta háttérbe szorítani. A Kant nyomán megindult idealisztikus filozófia, a német költészet legnagyobb alakjai (klasszicizmus és romantizmus), a Schleiermacher hatása alatt támadt új teológia csak kevésbé, vagy egyáltalában nem termékenyítette meg a szellemét. De ez nem az ő hibája. Így is sok indítást kapott Jenában és hazájában tovább dolgozott és tanult, sokszor a legnagyobb nehézségek ellenére. 1785-ben tért vissza hazájába és elméleti kiképzésének befejezésével az ev. tanárjelöltek akkori szokása szerint a tanítói gyakorlat megszerzése céljából nevelőnek ment. Így a következő 2 évben nevelőként működik báró Calisch János házában Bitsicán (ma Biccsefalu 500—600 lakossal) Trencsénmegyében. A család János báróval teljesen kihalt és már e vidéken a név is teljesen ismeretlen.

Genersich itt Calisch báró egyetlen leányát Máriát, a későbbi Zay Imre bárónét oktatta a széptudományokban, aritmetikában és

zenében. Ez órákra járt két Prónay baronessz is: Ágnes és Terézia. Ágnes,<sup>1)</sup> báró Prónay Lászlónak (1749—1811) a leánya, aki később Ráday grófhhoz ment feleségül, Teréz pedig báró Prónay László öccsének, báró Prónay Gábornak (1749—1811) a leánya volt. Genersich maga írja, hogy Calisch bárótól 200 frtot kapott ezüstben, ezenkívül Prónay bárónétól leánya tanításáért 50 aranyat. (Teréziáról nem szól leveleiben.) Alighogy Calischnál volt, elvi ellentétbe jutott vele. A máskülönben oly szerény ember igazsága érzetében azonban oly bátran szembeszállott a báróval, hogy az mindenben engedni látszott, de tényleg csak alkalomra várt, hogy kiadja felgyülemlett mérgét. A második év végén 1788-ban felesége távollétében történt azután egy alkalommal, hogy Genersich ép akkor ment keresztül a szobán, mikor a bárót szolgája megborotválta. Erre a báró ráfogta, hogy G. meglökte és így halálos veszedelembé hozta. E heves jelenet vérig sértette a házinevelőt és ő meg is irta az egész dolgot Bécsbe a bárónénak, mire neki a báró anyósa, Prónay báróné jelenlétében felmondott azzal a megjegyzéssel, hogy ugyis csak a könyvtár kedvéért maradt oly soká nála. Genersichet időközben megválasztották Késmárkra tanárnak, a báró pedig nem kapván nevelőt, a legnagyobb zavarba jutott. Ekkor Genersich önként ajánkozott, hogy néhány héttel tovább marad és ezzel annyira megnyerte a lobbanékony, de különben jó indulatu báró szívét, hogy ezentúl barátjaként bánt leánya nevelőjével és még eltávozása után is levelezett vele. Leveleiben Genersich ismételten régi barátjának nevezi az öreg bárót, amint általában későbbben is szívesen emlékezett vissza erre az időre, mikor aránylag fényes helyzete volt és leánynövendékei sok örömet szereztek neki. Calisch baronessz, úgy látszik, kissé szeszélyes volt ugyan, de azért később is fenntartotta vele az összeköttetést, a báró halála után is, kinek két predikációját is ajánlotta. (Zwey Predigten über Tod und Unsterblichkeit. 1806. Gewidmet dem Freiherrn Johann v. Calisch, Erbherrn zu Lietawa und Kisbirócz.) Bátran kimondhatjuk azt is, hogy Genersich lelkiismeretesen látta el nevelői tisztét, hiszen ez jellemének egyik legértékesebb vonása és hogy mind növendékeinek, mind azok szüleinek a megelégedését teljes mértékben kiérdemelte. Itteni tartózkodása amellet, hogy alkalma nyílt főrangú körökben forgolódni, azért is nevezetes, mert itt írta meg első zsengejét: egy

<sup>1)</sup> Báró Prónay Gábor szíves közlése.

pedagógiai munkát praxisából kifolyólag. Cim: Über die Erziehung des weiblichen Geschlechts besonders der höhern Stände. Ebben is egy helyen, bár burkoltan, hálával adózik a bárói családnak. De főleg az utolsó hetek voltak azok, amelyek miatt ezeket az éveket kellemes emlékei közé számította, mert bizony egyszermászor mégis csak éreztették vele a rangbeli különbséget, hiszen a kor, melyről írunk, a „régii jó idő“ volt. Egyébiránt G. leveleiből az is kitűnik, hogy a főnemeseket mégis jobban kedvelte, mint azokat a szepességi földbirtokosokat, kiknek egyike-másika zsarnokságával, erőszakoskodásával sok borsot tört a tanárok orra alá.

#### 4. Genersich tanári pályája. Az első korszak. (1788—1800.)

Sajátságos véletlenje a sorsnak, hogy Genersich tanárkodásának ezen első 12 évére vonatkozólag mindössze pár száraz adat maradt ránk, amelyekből keveset vagy semmit sem következtethetünk szellemének fejlődésére, belső és külső életére. Pedig ezt több okból fájlatthatjuk. Hiszen elképzelhetjük, hogy a 27 éves ifjú mennyi nemes ambícióval, pályája iránti lelkesedéssel és munkakedvvel kezdette meg hivatalát és aztán csak sejthetjük, hogy mik voltak azok a mostoha körülmények, melyek idealizmusának csakhamar szárnyát szegték, nemes törekvéseit megbénították és egész helyzetével hová tovább elégedetlenné tették. Mert amikor levelezése Rumyyal, volt tanítványával, aki egyideig a késmárki nevelőintézet prefektusa is volt, megindul — az 1799-re eső levelek e tekintetben jelentéktelenek — hősünk fáradtnak, kimerültnek tetszik és folyton arról ír, hogyan cserélhetné fel türhetetlen helyzetét mással. Különösen a XIX. sz. első 15 eszendejéből való levelei ilyenek, később, Mikes módjára, esendesebb húrokat penget és megnyugszik az isteni gondviselésben . . .

Mik lehettek azok az események, amelyek fiatal pedagógusunk kék egét oly borussá tették? Azt hiszem, főleg háromra gondolhatunk: ezek szükös anyagi helyzete, a késmárki gimnázium szomoru állapota és végül a családalapítással járó gondok. Az első kettőről a következő pontban tüzetesen szólunk, azért itt csak Genersich családi életéről emlékszünk meg részletesebben és a többiről csak annyiban, amennyiben az összefüggés céljából szükségünk van rá.

Az ifju tudós 1788-ban hagyta el a Calisch kuriát, hogy a bátyjának, Genersich Keresztélynek előléptetésével megüresedett retorikai tanszéket elfoglalja. Az 1788-ik év elején ugyanis a

pártfogóság gróf Török, a kassai kerület főigazgatója útján a helytartó tanács azon rendeletét vette, hogy a felsőbb osztályok tanárainak a száma legalább eggyel szaporitassék. Ez hosszas tárgyalások után megis történt és az új tanszék feladatául főként a bölcsészeti tanulmányok tüzetesebb előadását tűzték ki. E tanszéken működött G. Keresztély (1789-ig) későbbi késmárki lelkész, majd pedig János 1796-tól kezdve. Bátyja, Keresztély előlépése folytán került tehát János szülővárosába.<sup>1)</sup> Későbbi előléptetéséről a következő fejezet fog tájékoztatni. Sajnos, hogy ép az ő első hiványát nem őrizte meg a liceum levéltára. Fizetése kezdetben 200 frt volt. Sokszor, igen sokszor panaszkodik csekély jövedelme miatt, nem mintha a javakban dúskálkodni akart volna, hanem mert családjára való tekintettel sokszor a könyvvásárlást és folyóirat járatást is meg kellett szorítania, pedig a tudományos buvázkodás, jó könyvek és lapok olvasása volt a legkedvesebb foglalkozása, életének főcélja. A rossz anyagi helyzet azonban sokszor megbénította legjobb törekvéseit. Egyébként igen szerényen és egyszerűen élt mindig.

Nősülése nem mondható korainak, 32 éves volt, mikor e fontos lépésre rászánta magát. Kéler Imre felkai ev. lelkész leányát vette el. A felkai ev. egyház esketési anyakönyve a következő adatokat tartalmazza erre vonatkozólag: „1793. am 22 maji Johan Genersich, Professor am evangelischen Gymnasium in Käsmark mit Jungfer Clara Kéler, meiner ältesten Tochter Herr Poprader Prediger Andreas Fabricius hat sie copuliret. Zeugen: Johann v. Lany aus Matthsdorf. Samuel Genersich Med. Doctor aus Käsmark.“<sup>2)</sup>

Genersich szerelméről, elhatározásának előzményeiről semmit se tudunk. Ugylátszik, hogy 1788. körül szerelmes volt, akkor írta verseinek legnagyobb részét, de hogy kibe, azt nem tudjuk. Egyetlen hagyomány maradt fenn házasságára vonatkozólag. E szerint eredetileg Kéler lelkész fiatalabb leányát kérte volt meg feleségül, de az öreg tiszteletes azzal a mondásával: „Ich geb dass Grummet nicht vor dem Heu“ idősebb leányát ajánlotta neki, G. pedig nem akarván megsérteni a nagyrabecsült családot, elfogadta az ajánlatot. Nem kezeskedem ez anekdota hitelességéről, de annyi tény, hogy még ma is emlegetik Késmárkon, amint különben is

<sup>1)</sup> Palesó i. m. 38 s. k. Hermann Weber: Das evang. Distrikual Lyceum zu Käsmark seit 1760. (Programm 1854/5.), 6 lap.

<sup>2)</sup> Fischl Tóbiás felkai ev. lelkész szíves közlése.

többet tudnak és jobban emlékeznek vissza a nagy tudós feleségére, mint ő reá, igaz is, hogy az asszony majdnem 40 esztendővel túl élte, mert csak 1858-ban halt meg, tehát igen magas kort ért. E házasságból 3 gyermek született, Keresztély (1794—1873.), János (1796—1847.), ennek második házasságából született szepesszombati Genersich Antal dr., az országos híró, kiváló orvostudor, végül Erzsébet 1798—1855.

A levelekből azt a benyomást nyertem, hogy Genersich házassága nem volt ideális frigy. Ő, mint mindenütt lelkiismeretesen teljesítette kötelességét mint családfő és gyermekeinek apja, de a csalódásoktól nem maradt ment. Ő a szelid, szinte nőies lelkű, csendes szobatudós kapott egy derék, pedáns, rendes háziasszonyt, gondos anyát, de nem olyan feleséget, aki őt teljesen megértette volna. Felesége mindenkép rossz szemmel nézte tudós foglalkozását és nem egyszer útjába is állt, midőn házsártoskodott amiatt, hogy a Rumyhoz küldött és tőle kapott könyves csomagok sok pénzbe kerülnek. G. ismételten megnyugtatta Rumyt, hogy ne törődjék az asszonyok beszédjével és csak küldje továbbra is a lapokat, de azért bántotta őt is a dolog. Az asszony igen takarékos volt máskülönben is, így nem engedte, hogy ura nagyobb és zajosabb társaságot hívjon névnapjára, pedig akkoriban szokásban volt Késmárkon, még a zene sem hiányzott olyankor. Másrészt nem gondolt e nő arra, hogy ura csekély jövedelmét deáktartással növelje, pedig ez volt akkor a legtöbb tanárnak a mellékjövedelme Podkoniczky részben ennek köszönhette jómódját. Végül abban is hátrányára volt a felesége, hogy ha kínálkozott is valahol idegenben, Galiciában egy nyugodalmasabb lelkészi állomás, egyszerűen kijelentette, hogy nem követi oda férjét. Nem szívesen látta az energikus nő urának Bécsbe távozását sem, ott hagyta előregedett urát 2 éven át árván, egyedül, elhagyottan, csak akkor készült fel hozzá, mikor betegsége súlyosabbra fordult, de mielőbb oda jutott volna, jó ura már elköltözött az árnyékvilágból. Egy szóval Genersichné rendes, feddhetlen nő, szigorú háziasszony és anya volt, de több szeretet, jószág lehetett volna benne. Mikor János fia halála után unokái hozzá kerültek Késmárkra, azokkal is még keményen bánt, amint harcias, feddő modora ma is él a Késmárkiak emlékezetében. Volt azonban nemesebb és melegebb vonás is e tisztos matróna jellemében. Ilyen az a meleg szeretet, mellyel az árva kis Nádlert szívébe zárta, akit ugylátszik jobban szeretett tulajdon gyermekeinél is, legalább a hagyomány azt tartja, hogy

ő róla mondta ez a kissé rideg asszony a biblia eme szavait: „Ez amaz én szerelmes fiam, kibem én megengeszteltetem.“ (németül jobban hangzik: „an dem ich Wohlgefallen habe.“) A fiatal Nádler pedig, mikor felserdült, a legmélyebb szeretettel viszonzta ezt a feltünő vonzalmat és mindig erélyesen védte nevelő anyját, mikor baráti, vagy ismerős körben téfásan, vagy komolyan céloztak az akkor már öreg asszony hibájára. Sajnos, hogy ez a reményteljes ifju, miben úgy Genersichnek, mint a feleségének sok öröme telt, élte virágában hunyt el (1831-ben, nem egészen 24 éves korában).<sup>1)</sup>

G. többször szóvá teszi leveleiben a házasság intézményét és a legszebb szavakkal dicsőíti, de nem hallgatja el azt sem, hogy a legkevesebb házasság felel meg ennek az ideálnak. Egyébként nem zúgolódik a választása ellen, mégis csak megvolt az otthona, a rendes családi életre pedig már gyöngye szervezete miatt is rászorult. Mégis csak kényelmesebb volt saját otthonában könyvei között elégednie, mint egyedül egy rideg garçon lakásban napjait töltenie. Gyermekeiben is sok örömet talált és a gondok inkább csak később kezdődtek, mikor azok már felcseperedtek.

A késmárki iskola e korbéli történetéből felemlítendő, hogy a bölcsészeti (1788.) és a teológiai tanszék (1801.) felállításával liceummá lett, ami Genersich becsvágyának teljesen megfelelt, mert ily módon érettebb ifjak tanítását vállalhatta, bár a fegyelemmel így sem volt teljesen megelégedve.

Kétségtől kivül a legfontosabb esemény e korszakban, hogy G. megkezdi irodalmi működését. Szimptomatikus erre nézve, hogy első kísérlete pedagógiai tárgyú. Még Bicsicán írta meg, de nem talált hozzá kiadót, így kéziratban maradt a mű, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtára őriz (Qart. Germ. 299. alatt). Teljes címe ez: *Über die Erziehung des weiblichen Geschlechts besonders der höhern Stände für Eltern und Erzieher von Joh. Genersich* Profeszor zu Kesmark geschrieben im Jahre 1787. zu Bitsitz in dem Trencsiner komitat.“ Nyilván Bicsicán (ma Biccsefalva) írta meg, de Késmárkon javított rajta és hozzátoldott

<sup>1)</sup> E szép, szellemes és végtelenül megnyerő modoru fiatal tanár emléke ma is él Késmárkon, nemkülönben az előkelő és büszke Asbóth Ilonához való szerelmének tragikus története. Ich habe Hüttengefühle, sie hat Palastengefühle szokta volt mondani Nádler. De mikor betegsége (bagymáz) halálusra fordult, a büszke leány mégis megjelent nála és odaadólag ápolta. Kedvese halála után pedig addig emésztette a bánata, míg utána nem halt.

egyet-mást, azért említjük meg e helyen. Pedagógiai tárgyu első *nyomtatásban* megjelent munkája is. *Beyträge zur Schulpaedagogik* von Joh. Genersich Professor am Prot. Gymnasio illustri zu Käsmark in Ungarn. Wien. Stahel 1792. Mivel Genersich pedagógiai műveit másutt méltatom, itt csak annak kijelentésére szoritkozom, hogy említett 2 munkája a fiatal tanárt igen nagy jártasságúnak tünteti fel a korában divatos pedagógiai irodalomban. Jól ismeri Rousseau-t és Locke-ot eredetiben is és a német philantropinizmust. Első műve főleg a Campétól kiadott „Allgemeine Revision des gesamten Schul und Erziehungs wesens von einer Gesellschaft prakt. Erzieher. 16 kötet (Hamburg 1785—1791.) hatását mutatja. Ebben jelent meg Rousseau Emilje és Locke német fordításban, továbbá értekezések Villaume, Trapp, Campe, Unzer, Stuve, Crome s mások tollából. De azért Genersich mégis megőrzi önálló felfogását bizonyos fokig, midőn a német philantropinizmusnak az elveit az általa ismert magyar magyar viszonyokra igyekszik alkalmazni. (idéztük a magyar nyelvről mondottakat!)

Második művében Trapp hatására akadni, de azért itt is van irónknak saját mondanivalója. Pedagógiai jelentőségét abban foglalhatjuk össze, hogy ő a philantropinizmus neve alatt ismert pedagógiai mozgalomnak egyik — sajnosan elfelejtett — magyarországi képviselője.

Életrajza szempontjából ezeknél jelentősebb 3-dik műve: *Von der Liebe des Vaterlandes. Ein philos.-histor. Versuch.* 2 Teile. Wien. Stahel. 1793. Az első rész ajánlva van: „Dem grossen Schatten Leopold des zweiten, dem Koenig und dem Vaterlande.“ A másodiké: Seinen guten Vater mit kindlicker Dankbarkeit. Mindkét ajánlás roppant jellemző Genersichünkre. Az első úgy értendő, hogy még II. Lipót életében került a mű sajtó alá, de csak a halála után fejeztetett be. A munka különben is igen érdekes azért, mert Genersich politikai hitvallását fejezi ki. Szerkezete világos és egyszerű, de mint Genersich több munkájánál kissé terjengős a kivitel, a két rész együtt mintegy 700 oldalra terjed. A hazaszeretet helyes fogalmát igyekszik megállapítani, szemben azokkal a tuzásokkal, melyekkel az ő korában e szent fogalmat értelmezik. Lelkesedéssel vallja magát a felvilágosodáskor szülöttjének („Man erlaube ihm (= dem Verfasser) dem vaterlande zu den Zeiten der Aufklärung Glück zu wünschen, in denen er selbst zu leben sich freut. Előszó XI.) itt az ideje, hogy a hazaszeretet fogalmát is tisztázzák. A mű beosztása ez: I. r. 1. A hazaszeretet

természete. 2. Okai. 3. Nyilvánulásai és fokai. 4. Hatásai. *II. r.*  
 5. Hazafias vonások és jellemzések a történelemből. 6. Különbség  
 a köztársaságok és monarchiák hazaszeretete között, 7. A szorosb  
 értelemben vett hazaszeretetről (patriotizmus). 8. Azon okok,  
 melyek a hazafiaságot gyengítik, vagy kiirtják. 9. Álhazafiaság.  
 10. A hazaszeretetre való nevelésről.

G. mindjárt a műve elején határozza meg negative, hogy mit tart ő tiszta hazafiaságnak és ez a meghatározása világosan mutatja, hogy milyen álláspontot foglal el a francia forradalom eseményeivel szemben: „Der wahre Patriotismus ist nicht Eigennutz. Die wahre Vaterlandsliebe stiftet keine bürgerlichen Kriege und Verheerungen. Sie wiegelt nicht das Volk zur Widersetzlichkeit gegen landesfürstliche Befehle auf. Sie ist nicht trotzige Verteidigung jedes von seinen Vorfahren ererbten Vorrechts, dieses Vorrecht mag mit dem veränderten Zustand des Vaterlandes verträglich oder nicht verträglich sein. Die wahre Vaterlandsliebe rächt sich an keinen toten vielleicht verkannten Fürsten nie willig sein Andenken zu entweihen . . .“ (i. m. 32. s. k.). „Volt idő, — folytatja G. — mikor minden ellenszegülést a hiányos alkotmány javításának kísérletével szemben hazafiaságnak mondtak; a zendülést a jogos uralkodó jótékony intézményeivel szemben a szabadsáért való küzdelemnek.“

Ő másképp értelmezi a hazaszeretetet. Minden nemzet célja — szerinte — a közjó. *A tevékeny buzgóság ezen közjó érdekében pedig az, amit hazaszeretetnek nevezhetünk.* A hazaszeretet inkább csak a fel nem világosított népeknél a szülőföldhöz való ragaszkodás, a művelteknél ellenben a nemzet, szabadság, fejedelem és törvények szeretete (i. m. 58, 75 s. k.). Különösen a monarchiákban a fejedelem, az alkotmány és a törvények szeretete. Akiben ez meg van, az az igazi hazafi, hozzájárult még az egyetértés a haza összes polgáraival. Egy hazának vagyunk gyermekei, tehát egyformán jogot formálók annak védelmére és szeretetére. Az ilyen hazaszeretet az ember minden érzületében és cselekvésében nyilvánul és csak némelykor szorul rá a lelkesedés szenvedélyes kitörésére. De óvakodni kell, nehogy a hazafias lelkesedés rajongássá fajuljon, midőn is az ész vezetését megvetve meggondolatlanságra ragadtatja magát. Az álhazafiság megkülönböztető jellemzője az uralomvágy és önérdék, míg az igazi hazafi a közjó önzetlen szeretetét helyezi mindenek fölé. Azt hiszem, nem is szükséges folytatnunk, látjuk már, mit ért Genersich a hazafiság alatt. Ő az alkotmányos



monarchiának a híve, azért II. Lipót az ő ideálja. Ellenzi a forradalmi törekvéseket, fázik a demagógiától és azért még elméletileg sem helyesli, tehát nem is csatlakozott volna a Martinovic-féle rajongókhoz, még ha módjában lett volna is. Mindemellett nem föltétlen maradi, ő is óhajtja az alkotmány javítását, egyes osztályok elavult kiváltságainak eltörlését, tehát bizonyos fokig a demokratizmusnak a híve, de azért távol áll a „népfenség“ elvétől, az alkotmányozó nemzetgyűlés és hasonló intézményektől, mert felfogása szerint csak a hozzáértők vehetnek részt az ország alkotmányának javításában, e tekintetben pedig maguktól az uralkodóktól vár legtöbbet.

Érthető, hogy műve, mely tárgyánál fogva feltűnést keltett, mértékletes, közvetítő álláspontja miatt sok ellentmondást váltott ki, maga említ egy „felette kellemetlen“ bírálatot a Beklin-féle Allg. Bibliothekben, mely annyira elkedyetlenítette, hogy mintegy 17 évig pihentette tollát, legfeljebb apróbb dolgozatokat adott ki. Csak a tanítás közben észlelt hiányok, egyes könyvkiadók részéről származó megbízások adták újra kezébe a tollat, melyet aztán haláláig nem tett le. E korszakban lett tehát G. íróvá, de az első balsiker elvette a kedvét az írástól és jó ideig inkább csak az asztal fiókja számára dolgozott. Végre még egy eseményt jegyezhetünk fel e korszakból: Kis Jánosnak, a későbbi híres költőszuperintendensnek késmárki látogatását 1790. nyarán. Ő maga azt írja „Emlékezéseiben“ erre vonatkozólag: „Késmárk egy pár napig oly kellemes mulatságot adta, hogy harmadnapon is nehéz szívvel válánk el tőle. Rektor Podkoniczky egy csinos kertjében vendégelt meg többekkel együtt bennünket. (T. i. Kis Jánost és barátját, Német Lászlót). Prof. Kralovánszky, kit már akkor megszerettem, utóbb pedig soproni predikátor koromban nagyon jeles tanítónak ismertem s jobb szerencsére s hosszabb életre méltónak tartottam, mivel lelkű feleségével együtt baráti szivességgel halmozva kapcsolta magához. A 2 Genersich, kik közül az idősebb predikátor, *a fiatalabb professzor volt, vetélkedtek a sziveskedésben s különösen a fiatalabbiknak, ki utóbb mint a protestánsok bécsi teol. intézete egyik professzora halt meg, bibliothekája is, melyben szép anglus könyveket láttunk, nagyon gyönyörködtette bennünket.*“ (i. m. 106.) Ime, a fiatal tanárnak már akkor gazdag könyvtára volt és feltűnő a sok „anglus“ könyv. Hogy egyébként Genersich mikor szerezte nagy nyelvi ismereteit, mert anyanyelvén kívül franciául és angolul tudott (nem szólva arról,

hogy a latin és a görög nyelvben is kitünő jártassággal bírt!), nehéz megállapítani. Bizonyára a szülei ház gondos nevelésére kell gondolnunk, talán valamelyik házi tanító oktatta a Genersich fiukat, aztán az ő magánstudiuma erre is terjedhetett ki. Mindössze ennyi az, ami e korból megragadja a figyelmünket. Egészen esendesebb volt G. élete ez időszakban, a mozgalmasabb, de egyáltalán termékenyebb idők csak azután következtek.

### 5. Késmárki tanárságának 2-dik fele. (1801—1821.)

Ez a korszak Genersich életének legélénkebb ideje, mely tele van küzdelemmel, szenvedéssel, keßerűséggel és a sok árny között alig itt-ott tűnik fel egy-egy fénysugár. Rummyhoz intézett levelei bevilágítanak tudásunk lelkébe és feltárják annak legtitkosabb redőit is, de ami jellemző Genersichre, épen nem az ő szellemi arcképének a kárára. G. nem tartozott a közlékeny emberek közé, inkább zárkózott, félénk, óvatos volt, csak kevesek előtt nyílt meg a szíve és ezen kevesek közé tartozott Rummy, akit Genersichünk igen nagyon szeretett, kinek tehetségét sokra becsülte, sőt egyenesen túlbecsülte. A levelek igen sokat foglalkoznak azzal a tervvel, hogy Rummyt visszahozzák Késmárkra, ez azonban mégsem sikerült a kiváló tanár minden fáradozása és Berzeviczy Gergely befolyása ellenére sem. Rummy állhatatlan és összeférhetetlen ember volt, akinek sehol sem volt nyugta. Ezért nem lelkesedtek érte a késmárkiak sem és ma már, ha elfogulatlanok akarunk lenni, ki kell mondanunk, hogy ebben igazuk is volt. (Lásd Kőrösy: Rummy élete.)

A nyilvánosság elé nem szánt levelek megismertetik velünk Genersichet az embert. Apró vonásaiból össze lehet állítani szellemi arculatát, közvetlenül beletekinthetünk vágyaiba és törekvéseibe, örömeibe és bánataiba. Persze apró hibái neki is voltak, de ezek elenyészőek fényes jellemtulajdonságai mellett. Épen a levelekből tűnik ki, hogy Genersichünk eszményi nemes jellem volt, akit csak egy pillanatra keserítettek el csalódásai, aki csak rövid ideig tud neheztelni embertársaira, ha meg is bántották, aki haragudni és bánkódni, de megbocsátani és feledni is tud. A szívéhez nőtt iskolájának züllött állapota végtelenül fáj a lelkének, de azért nem szűnik meg reménykedni és dolgozni az érdekében. Érzékeny lelkén sebet üt, ha mellőzik olykor-olykor, akár az egyházban (pl. a lelkészválasztáskor), akár az iskolában (a rektorválasztásnál), de haragja nem tart soká. Szolgálja tovább is önzetlenül az egy-

háza és iskolát egyaránt. Milyen tisztán tündöklik Genersich jelleme e levelekben is, ha pl. összehasonlítjuk Mauksch Tamás naplójával, melybe szintén volt alkalmam betekinteni. Mauksch epés természetű ember, aki soha sem tudja megbocsátani sem földijeinek, sem Podkoniczky rektorának, hogy egyszer mellőzték a konrektori állás betöltésénél. Azért aztán gunyolódó hangon leszólja a késmárkiakat, Podkoniczkyt pedig úgy befeketíti, hogy egy fehér pont sem maradt jellemén. A nagyon is intim dolgokat, pletykákat is elmondja leleplezetlenül és sokszor durván. Mennyivel más Genersich! Neki is volt oka rektorára neheztelni (tényleg volt is sok fogyatkozása Podkoniczkynek), de elismeri szerzett érdemeit is, és ha az iskola érdekében nem egyszer kívánja is a rektor eltávolítását, inkább sajnálkozik emberi gyöngeségein és tudja 'azokat menteni is, holott Mauksch Podkoniczky haláláig engesztelhetetlen maradt. Intim dolgokat is elmond Genersich, de röviden, csak épen regisztrálva a hirt, minden harapós megjegyzés nélkül és sokszor egyenesen csak Romy kérésére, a megszólás azonban távol áll tőle, még távolabb, hogy a botrányokban kéjelegjen, ilyenkor meg is tagadja a feleletet. Igaz, hogy leveleinek ezen vonását Genersich félénk, óvatos természetével is lehetne kapcsolatba hozni, de főoka mégis tiszta erkölcsi érzése, veleszületett szívjósága, nemes igazság érzete, finom tapintata, mely még az ellenségén, vagy vetélytársán is megbecsüli, ami megbecsülendő.

Levelein általában elégedetlen, nem egyszer kétségbeesett, sokszor fásult hangulat vonul végig, de hovátovább harmónikusabbá lesz a lelki állapota, megnyugvás száll a szívébe, mikor vallásos érzése, nemesebb életfilozófiája vesz rajta erőt. Bízik abban, hogy a jó, az igaz végre mégis győzedelmeskedni fog, hogy jobb kor fog felvirradni az iskolára is, őt is el fogja vinni a gondviselés nyugalmasabb és boldogabb helyre. Ily lelki hangulatban éri a bécsi ev. studiumhoz való kineveztetése, ez a kitüntetés és az ott töltött 2 esztendőnek sok öröme — eltekintve betegeskedésétől és anyagi gondjaitól — aranyozza be életének estéjét.

Már feljebb láttuk, hogy anyagilag helyzete kezdettől fogva nem volt rózsás. Jómódú családból származott ugyan, volt saját háza (a mostani Holländer-féle ház) és kertje, 1805-ben pedig örökölt apjától 5000 frtot és egy házacskát, meg szőlőt is Mádon, de tanári javadalma oly csekély volt, hogy abból megélni nem tudott. Pedig a háborús időkben a drágaság mindig fokozódott, az 1811-ki

devalvációtól kezdve pedig egyenesen türhetetlenné vált.<sup>1)</sup> Még 1807. elején is csak 200 frt volt fix fizetése. 1809. március hóban 76 frttal javították a fizetését, még ez év végéig 300-ra emelték, 1811-ben ismét 50 frttal, legvégül pedig 500 frt fizetése volt. A nagy drágaság, gyermekeinek gondos nevelés, (eleinte házitanulót tartott először Mayer, majd Klein nevezetűt, ez utóbbit nagyon dicséri, ő lett 1808-ban apósa helyében felkai lelkész), később a fiai Pestre, illetve Keszthelyre kerülése, ahol sokat költöttek, tulajdon gyermekeihez járult 1809. óta, elhalt sógrának Nádlernek, Ferenc nevű kis fia, akit felnevelt; ami mind sokba került a nehéz időkben. Ő maga pedig bármily szerény igényű és takarékos volt, de könyvet mégis csak vett és másokkal együtt lapokat is járattat. Így bizony nehéz volt a helyzete és nem egyszer gondolt arra, hogy helyét papi állással fölcserélje. Háromszor-négyszer lett volna alkalma. Két izben kerülhetett volna Galiciába, egyszer pedig Szepesolasziba, meg Kakaslomnicra. De anyjának Késmárkon való léte, feleségének ellenszegülése, a késmárki élet megszokása mégis visszatartotta. Ehhez járult, hogy bár a papi állások általában jobbakká váltak dotálva és kényelmesebbek is voltak, Genersich még sem húnyt szemet azok árnyoldalai előtt sem és noha a papi hivatal méltóságát mindig elismerte és maga is sokszor lépett a szószékre, (igy amíg az apósa élt Felkán és gyakran Késmárkon, ahol minden ünnepélyes alkalomkor igénybe vették az ev. templom építésének évfordulóján, Cervá Dániel lelkész és Podkoviczky temetésekor stb.) már gyenge hangja miatt is idegenkedett a pályától és úgy érezte, mégsem neki való. 1808. aug. 2-án így ír: „Oft habe ich mir in Gedanken das Ideal eines Predigers bei einer ruhigen Gemeinde, in dem Besitze hinlänglicher Einkünfte, in dem seligen genusse der reinen freude der natur in seiner ganzen Musse und Unabhängigkeit, in dem edelsten Wirkungskreise als Vater seiner Gemeinde gedacht, aber wie weit ist die Wirklichkeit von diesem Ideale entfernt!“ ...

<sup>1)</sup> Ferenc király 1811. febr. 20-án kelt, márc. 15-én publikált rendeletével a forgalomban lévő 1060.000.000 bankót 212 millióra, a 80 millió rézpénzt 16 millióra redukálta értékben. A rendelet nyomban életbe lépett, azaz rögtön beállott az ötszörös értékesökkenés. Az utolsó Napoleoni háború alatt a kormány újabb 430 millió bankót bocsátott ki. 100 frt. ezüstért megint 300–400 forintot kellett papirosban adni. És ezekre a pénzkalamitásokra következett az éhínség. Bizony e csapásokat megérezte mindenki, lett legyen szegény, avagy gazdag.

Ezenkívül Késmárkon már megszokta volt az embereket, intelligens környezetben élt, közelebbi összeköttetésben a német irodalommal, mint ha pl. Galiciába kerül. Mivel így Késmárkon maradt, tisztességes mellékjövedelem után kellett néznie. Diáktartásra a felesége, mint láttuk, nem volt kapható és így tolla után kellett élnie. Több történeti műve keletkezésének Doll bécsi kiadó fölszólítása a külső oka, ő ráállt, mert kénytelen volt vele. Két világtörténelme (Kurze allgemeine Weltgeschichte nach Beck. Eichhorn und Schütz. 3 B. Wien 1812. Weltgeschichte für gebildete Frauen zimmer. 5 Teile Wien 1817.) az Ersch-Gruber-féle lexikonba irt cikkek, valamint legnagyobb munkájának Geschichte der öst. Monarchie 8 Bände. Wien. 1815/17. keletkezésére ez adta meg a külső alkalmat, de kétségtelen, hogy a foglalkozás e módja teljesen megfelelt hajlamainak is. Ezen művei megítélésénél azonban igen fontos mozzanat, hogy megrendelésre dolgozván, bizonyos határidőig kellett elkészítenie és így bizony sokszor gyors, forszirozott munkát végzett. Legtöbbször neki magának kellett a vaskos köteteket megtöltő munkák kéziratát lemásolni, ami rengeteg fáradsággal járt és nem egyszer ki is meritette. Amíg Doll Antal, ez a művelt és előzékeny bécsi könyvkiadó élt, általában jól ment minden és Genersich maga mondja, hogy az megbecsülte a munkáit és hogy neki köszöni, ha nagyobb adósságba nem keveredett. Mikor Doll 1812. június havában meghalt, így emlékszik meg róla (1812. június 15.): „Mir wird das Andenken eines Mannes immer heilig sein, der mich nach einer langen Reiche von Jahren wieder aus meinem literarischen Schlummer und zu neuer Tätigkeit weckte.“ Genersich szerencsétlenségére senki sem lépett Doll helyébe, sem az ő utódja, sem más könyvkiadó, ami részben a devalváció következtében beállott általános gazdasági pangással és így a könyvkereskedelem elhanyagolásával függ össze. De előzékenység tekintetében nem mérkőzhetett egyik sem Dollal. Így tudós tanárunk sokszor igen súlyos helyzetbe került, mely csak itt-ott enyhült, a honorárium általában kisebb lett és a könyvek alig fogytak, mert mint colporteur is Doll szerencsésebb volt, mint utódai. Egyszóval a tanári renddel összeforrott „atra cura“ Genersichünket is csak igen rövid időre kimélte meg. Hogy az akkori fizetésből a késmárki tanárok nem tudtak megélni, maga Berzeviczy Gergely is beismerte. Igen jellemző erre nézve, hogy midőn Nádler tanár utódja, Husz 1810-ben<sup>1)</sup> azzal a kéréssel járult a konvent

<sup>1)</sup> G. 1810. okt. 5-iki levele.

elé, adjon neki biztosíték ellenében 2000 frtnyi kölcsönt egy borkereskedés megkezdésére, ép Berzeviczy támogatta a folyamodót azzal az indokolással, hogy teljesen jogosult, ha a késmárki tanárok nem tudván fizetésökből megélni, mellékkereset után néznek, ilyenek pedig ép a borkereskedés kínálkozik, mert a legtisztesegebb és legkevesebb időt igénylő! (A konvent azonban a folyamodó kérését nem teljesítette, mert a gondnok (Cornides) kijelentése szerint nem volt pénz a pénztárban.) Az ev. tanítószék akkori nyomoruságát ilusztrálja Genersich egy másik levele is (1818. március 24.). Szó van egy Mayer nevű kántorról, aki egyúttal a felső leányosztály tanítója volt és elerőtlenedés következtében halt meg, mely az ő szűkös jövedelmének a következménye volt, mert nem volt hajlandó azt meg nem engedett uton növelni. Egész jövedelme a körülbelül 20 leány után fizetett heti garason (Wochen-groschen) kívül 150 frt W. W. évenként. Ezzel kellett a szegénynek keresztlüvergődni az életen családjával, ahogy birt. (Ez adat azért is fontos, mert kitűnik belőle, hogy volt az ev. egyházközségnek ev. leányiskolája is, ez bizonyára bent volt a városban, mert ugyancsak G. tesz egy fizetésrendezés kapcsán említést a belső városi iskola (innere Stadtschule) 3 tanítójáról 1811. szept. 4.)

Ilyen volt tehát a helyzete egy ev. tanárnak a XIX. sz. elején. Genersich sem volt e sorstól megkímélve és elképzelhetjük, hogy a szakadatlan tépelődés, gondnak nagyrésze volt abban, hogy időelőtt megtört a teste. De éppenséggel nem volt anyagi gondolkozású ember, ha egy időre megzaklatták is az anyagi gondok, vigaszt talált könyveiben, írásaiban és ama törhetetlen reményben, hogy végtére mégis jóra fordul minden.

Sokkal jobban fájt a lelkének, hogy munkamezején is háborgatták, hogy hiába fektette bele a lelkét tanítói működésébe, mostoha körülmények minduntalan megakadályozták, hogy teljes sikert arasson és itt kettőt kell megvilágítanunk: tanártársaihoz való viszonyát és az ifjúság állapotát. A tanári karban igen gyakran esett változás Késmárkon, különösen az alsó osztályok tanárai változtak sűrűn. Ezekkel a békülékeny természetű Genersich mindig megvolt, de voltak olyan kartársai is, akikkel huzamosabb ideig működött együtt és kik sűrűn szerepelnek levelezésében ezek hárman voltak: Podkoniczky Ádám, Mihalyik Dániel és Aderján István. Hogy az első kettővel gyakran volt összeütközése, nem rajta mult, közölök is kivált, Mihalyikkal volt gyakrabban kellemetlensége. Ennek hiúsága, feltűnési viszketege, nagyzolása

sok keserűséget okozott neki, mert a nyilvánosság előtt sem kimélte. De tartsunk sort.

Podkoniczky Ádám a XIX. század elején már gyenge ember volt, aki hiúságból görcsösen ragaszkodott a rektorsághoz, pedig nem tudott már fegyelmet, rendet tartani. Hogy Késmárkra kerülésekor arravaló ember volt, minden hibái ellenére is kétségtelennek tartom, különben nem tűrték volna meg oly sokáig felelősségteljes állásában; először érdemeket kellett szereznie, hogy később, különösen a XIX. sz. II. évtizedében érdemeire való hivatkozással ne távolíthassák el. 28 éves volt, mikor a késmárki iskolához került, 40 évig vitte a rektorságot és csak lelki vívódás után vonult vissza, mert szíve minden szálával hozzánőtt a liceumhoz. Úgy érezte, hogy ha kiteszi lábát a szeretett iskolájából, nyomban meg kell halnia . . . Mi volt tehát az, ami annyira aláásta az iskola és az ő tekintélyét?

Podkoniczky sokoldaluan képzett ember volt és az első két évtizedben bizonyára megállotta a helyét mint rektor is, mint tanár is. Azonban nem volt igazságos és nem volt őszinte ember, szerette a külső csint, ragyogást, a hangos szereplést, szerette a maga akaratát, ha erőszakkal nem, hát csellel keresztülvinni és így sok ellenséget szerzett magának, de hű emberei ép az ő megbízhatatlansága miatt alig lehettek: amint ő fondorkodott, úgy fondorkodtak ellene mások. Ahogy meggazdagodott (szőlleje volt a Hegyalján), hivatalát el kezdte hanyagolni; nem képezte magát tovább, nem szerette az újításokat, ragaszkodott a maga tárgyaihoz (a politikai tudományokhoz) és ezeket Genersich nézete szerint fölösleges bőséggel tanította. Óráit sem tartotta meg rendszeren és ez is elősegítette a rendetlenség elharapózását, mert helyettesítésre akkoriban nem gondolhattak az órákkal különben is túlterhelt kevés számú tanerő mellett. Nagy baj volt az is, hogy P. súlyt helyezett inkább a tanulók nagy számára, mint azok minőségére; hogy ebben is túltegyen a késmárki iskola versenytársain, különösen Lőcsén. De a tanulók létszámának a felszórólása rendes úton alig volt lehetséges, azért az új tanév elején még a későbbben érkezőket is felvette, úgy hogy sokszor október—november végéig is tartott míg rendbe jöttek, sőt még azontúl is tartott a vándorlás. Évközben pedig nagyon is lanyhán kezelte a fegyelmet és hihetetlenül sokat elnézett, különösen a befolyásos házból eredő tanulóknak. Genersich erre nézve egy pár szomorú esetet mond el,

melyeknek egyike-másika nyomot hagyott a liceum pártfogósági gyűléseinek jegyzőkönyveiben is.

Könnyű belátni, hogy a fegyelemnek illetően kezelése hosszabb időn át alkalmazva valóságos anarchiát idézett elő az intézetben. Ez keserítette el Genersichünket, a goromba, modortalan ifjúság, vagy legalább egyesek őt is megbántották és ő sem kapott mindig elégtételt. Így pl. egy Görgey nevű tanuló egy nyilvános vizsgálat alkalmával (1806 márc. hó) gorombáskodott vele és G. semmi néven nevezendő elégtételt nem tudott a rektortól kicsikarni, mert a fiú azzal fenyegetőzött, hogy tüntetés esetén katolikussá lesz. Sokkal több baja volt az ifjúsággal Mihályiknak, de legtöbb magának P.-nak, ki az utolsó 10 évben G. szavai szerint tanítványainak játéklabdája volt. És ő még akkor is az ifjúság pártját fogta és lehetőleg elpalástolta a történt rendetlenségeket; mikor pedig mégis nyilvánosságra kerültek, akkor is enyhítette a dolgot, ahogy csak tőle telt és nem egyszer hosszú védekezéssel felelt. Így magyarázható, hogy még az erős kezű Berzeviczy Gergely is éveken át kénytelen volt ez állapotokat nézni, sokszor belefáradt a folytonos huza-vonába és csak 1815-ben nyúlt erélyesebb rendszabályokhoz, amikor is lemondatták P. t.-G. különösen sűrűn panaszodik a magyar ajkú joghallgatókra,<sup>1)</sup> akik előadásra nem igen jártak, hanem egész idejüket a kávéházakban és korcsmákban töltötték. Éjnek idején zajongtak az utcákon, nyilvános mulatságokon összeverekedtek és kihívó viselkedésükkel úgy a városi polgárokat, mint a (katonai) tisztikart megbotránkoztatták. A kirívó kihágások esetén a fegyelmi szék a karcerbe zárta őket, de ez nem sokat használt, a kizárásra pedig a rektor sehogy sem akart ráállani. Ezért sóhajt fel G. gyakran, hogy legjobb volna ezt az egész jogi tanfolyamot, melynek előadója a főkeresetképen ügyvédkedéssel foglalkozó Aderján volt — beszüntetni vagy átszervezni. Óhaja csak sokkal későbbben teljesült. De 1815-től kezdve állandó volt a javulás e téren.

G. Podkoniczky elnézése ellen többször felszólalt, de a rektor rendszerint húzta-halasztotta a dolgot és mikor végre mégis „sedest” tartottak és kiszabták a büntetést, az csak a legkritkább esetben volt arányban a kihágással. Súlyosabb feszültségbe akkor jutott vele, midőn az 1805/6 tanév elején több órával (összesen 24—25-tel)

<sup>1)</sup> 1805 óta volt jogi tanfolyam.



akarta megterhelni, holott neki (Genersichnek) addig 18 órája volt, G. ez ellen írásbeli tiltakozást adott be és mivel Berzeviczy is az ő pártját fogta, P. kénytelen volt beadni a derekát, viszont G. ideiglenesen átvett néhány filológiai órát. A vita különösen azért mérgesedett el, mert P. kétségbevonta G. az I. osztályban való taníthatásának a jogát, holott ez már 1788 óta tanított ott és nem engedte magát a II. osztályba leszorítani. Miután ezt az ügyet tisztázták, azonnal helyreállott a jó viszony köztük.

Sokkal gyakrabban gyűlt meg a baja G-nek Mihalyikkal. Mondhatni ez volt az a kollegája, akivel sohasem tudott rokonszenvezni, akivel szemben még akkor is tartózkodó volt, mikor az nyájasságot mutatott iránta. Jelleme sokban hasonlított P-éhoz, ő benne is sok volt a hiúság, a feltűnés vágya. Nem mulasztott el alkalmat, hogy latin versezeteivel elő ne álljon. Kartarsaival nem volt a legjobb viszonyban, hol G. pártját kereste a rektor ellenében, hol meg a rektorral konspirált Genersich ellen. De azért ő sem volt merő ördög. Szép tudása volt, melyet ugyan nem tartott szükségesnek bővíteni, fellépésével, hangjával tudott fegyelmezni és kitűnően értett ahhoz, hogyan kell a vizsgálatokon „brillirozni“, esetleg másnak a rovására is. Fialat korában nagy dandy is volt, de megnősülése óta csendesebben viselkedett. Nagyon kereste a nemesek kegyét és inkább azok körében szeretett forgolódni. Ezért sokszor hozzá nem méltó szolgálatokra is vetemedett. Még a rektornál is önzőbb volt és egyenesen kiméletlen volt kartarsaival szemben, ha önérdeke így hozta magával.

Genersichchel kivált kétszer volt komolyabb jellegű összecsődülése, első ízben egy nyilvános vizsgálaton megsértette, másod ízben az adott alkalmat a visszavonásra, hogy vele szemben Genersichet választották meg az intézet rektorává.

A késmárki gimnáziumban akkoriban u. n. díszvizsgálatok voltak, rendszerint nagyobb fénnel július hónapban a vidéki nemesek, lelkészek és egyéb pártfogók jelenlétében. Így történt 1807. július 15. és 16-ik napjain is, mikor is többek közt jelen voltak Horváth Gy. Hontmegye alispánja, Szirmay István, Fejes János, Berzeviczy Gergely stb. Bevezetésül egy Szirmay nevű tanuló „De libertate artium“ címen hosszú beszédet tartott, melyben az új Schedius–Lovich-féle tanterv felett a gondolkodásbeli szabadság álláspontjáról kritikát mondott. Ezt követte Mihalyik előadása, melyben ugyanerről szólt és főleg a filozófia tanítását tárgyelve, nem mulasztotta el bókolni a jelenvolt megyei uraknak.

Ezután kezdődött a tulajdonképeni vizsgálat a dogmatikával (tanár: Mihalyik), a tanár feltette a kérdéseket, de folyton közbeszóltak a vendégek is (Meltzer lelkész, Lány stb.). A bibliából vett idézetek kapcsán megkivánták, hogy a hallgatók az új testamentomi szöveget eredetiben elemezzék. Mikor ez elég gyarlón ment, Mihalyik egyszerűen kijelentette, hogy ő erről nem tehet, hanem hogy ennek Genersich, a görög nyelv előadója az oka (holott akkor az internátus prefektusa tanította volt a görög nyelvet, G. pedig Lukianost interpretálta volt haladottabb tanulóknak). Következett a héber nyelv, majd logika (a hermeneutika és metafizika elmaradt). A délutáni vizsgálaton Genersich volt soron először a pedagógiával, azután Horatius ódáival. Mihalyik most is kellemetlenkedett. A pedagógia már azért sem mehetett kifogástalanul, mert Berzeviczy felügyelő kivánsága szerint azokat kellett feleltetni, akik délelőtt nem jutottak szóhoz, csakogy ezek között nem egy volt olyan, aki csak hanyagul látogatta volt az előadásokat. Horatiusnál Mihalyik az első ódát választotta, melyet G. még a tanév legelején tárgyalt, mikor nem volt teljes a létszám (ezt Mihalyik bizonyára tudta.). Berzeviczy pedig ezúttal nem a latin nyelvű esztetikai magyarázatokat kívánta, hanem azt, hogy mindenki az anyanyelvére fordítsa a szöveget: németre, tótra és magyarra, ez utóbbi legtöbb tetszéssel találkozott. Mivel ezt azonban G. évközben nem gyakorolta, sőt pedagógiai elvei értelmében nem is tartotta szükségesnek a (következő évvégi vizsgálaton ünnepélyesen tiltakozott is a vizsgálatnak illetően vezetése ellen). Maga mondja, hogy úgy hallgatta végig ezt a vizsgálatot, mint ahogy az elítélt halálos ítéletének a kihirdetését. Következett néhány kísérlet a légszivattyúval, azután geometria, végül versek és próza rögtönzése bármely adott tárgyról: latin, görög, német és magyar nyelven. Mindezekben Mihalyik tündököltette pedagógiai ügyességét. Másnap délelőtt Nádler került sorra a geografiával és periodológiával, egyébként a syntaxisták is kénytelenek voltak Cicero leveleit anyanyelvökre fordítani.  $\frac{1}{2}$  10-kor következett Aderján a magyar közjoggal (e vizsgálat alatt Horváth és Berzeviczy oly hangosan társalogtak, hogy Aderján egy-egy „Halljuk“-kal rendreutasította őket.) Utána a rektor vizsgált a jogból és statisztikából. A délelőtti vizsgálatot befejezte a fiatal Csemiczkynek egy költeménye, mely gyarló volta ellenére is zajos tetszést aratott. Délután 4 óra után folytatódott a vizsgálat. Genersich tárgyai következtek: a vallástan, mely kissé dőcögösen ment, (jobban ment a retorika és

poetika). De amit G. különösen fájlalt, a római irodalomtörténet, archeologia és egyetemes történet teljesen lezorzult, holott tanulói ép e tárgyakból voltak kitűnően előkészítve. 5 órakor a prefektus (Schuska) kérdezett a földrajzból, 6 órakor pedig Mihalyik a természetrajzból, melynél ismét hangos tapsot váltott ki, hogy egyes tanulók valami 100 növényt tudtak megnevezni. Egy szavaltat és az érdemjegyek felolvasása zárta le a vizsgálatot. Ugyane napokon folyt le természetesen az alsóbb osztályok vizsgálata is. G. többször írja le az évvégi diszvizsgálatot, de ez a legrészletesebb leírás, mely nemcsak a vizsgálat sajátos jellegére vet világot, hanem az egyes tanárok eljárására is. Azért közöltem egész terjedelmében. Megjegyzendő, hogy bár minden vizsgálat a lelkiismeretes Genersichnek bizonyos lelki aggodalmat okozott, de a többi általában mind simább lefolyású volt a fenténél, melynél Mihalyik az ő rovására igyekezett érvényesülni és ügyességével tényleg sok tetszésnyilvánításra adott alkalmat.

Súlyosabb volt Genersich és Mihalyik ellentéte az 1815-ki rektorválasztás körül. Ennek hosszú története van. 1807-től kezdve a késmárki iskola a züllöttség legmagasabb fokára jutott. Maga Mihalyik, aki csak saját érdekeivel törődött, megsokalta a dolgot és feljelentéssel fenyegetődzött. A jogászok lábbal tapostak minden törvényt és Podkoniczky órái alatt oly zajt csaptak, hogy a többi osztály tanítását is lehetetlenné tettek. Az egyik hallgató annyira vetemedett, hogy feltett kalappal akarta P. felszólítására a termet elhagyni és mikor erre Podkoniczky le akarta ütni a kalapját, a diák visszaütött. Megindult a vizsgálat és ekkor P. tagadta, hogy az ütés őt érte volna és így a delinquentst mindössze 4 órai börtönre ítélték. Ezentúl erélyesebb határozatokat hoztak azok ellen is, akik az előadásokat rendetlenül látogatták, de ez most is irott malaszt maradt. Nemsokára rá (1808 július) följelentés érkezett Berzeviczyhez, hogy Mihalyik nem tartja meg az óráit és nem készül el óráira. (G. szerint az első vád igazságtalan volt, mert Mihalyik nemcsak, hogy megtartotta óráit, de még ki is húzta.) Ezért Mihalyik vérig megsértődött és bár tanártársai állásfoglalása és Okolicsányi földbirtokos közbenjárása következtében ügye hamar és kedvezően elintéződött, ezen időtől kezdve állandó volt a feszültség Berzeviczy és Mihalyik között és ezutóbbi igen gyakran lemondással fenyegetődzött. Dicséretére vált azonban Mihalyiknak, hogy Genersichchel és Berzeviczyvel vállvetve igyekezett az iskola bajain segíteni, de Podkoniczky mindig kivédte az ellene irányuló

támadásokat vagy elodázta a hozott határozatok végrehajtását, Aderján pedig sajátos jogi rabulisztikájával támogatta és egyben védte az ifjuság szabadosságát. Végre is följelentés ment ócsai Balogh Péter egyetemes felügyelőhöz, aki 1815 április hó végén Berzeviczyhez intézett levelében az Isten szerelméért sürgős orvoslást kívánt. Erre Berzeviczy (1815 május 12-én) levéllel fordult a késmárki iskola helyi felügyelőihez (Cornides Dániel, Spóner Pál és Topertzer őrnagy) és kifejtette, hogy a maga részéről 3 okban látja az iskola hanyatlását: 1. Podkoniczky érdemes ember, de túlélte magát és ezért legjobb volna, ha lemondana. 2. Mihalyik elsőrendű tanférfiú lehetne, ha nem adná át magát annyira a hunfalvi „udvarbirói“ állásnak. 3. Aderjan kitünően tanítja és fegyelmezi jogászait és alkalmas rektor lehetne, ha le tudna mondani ügyvédi foglalkozásáról.<sup>1)</sup> Hosszas tanácskozások után a többször összeült konvent végre elérte, hogy Podkoniczky lemondott a rektorságról (de tanárnak megmaradt), melyre — amint előre látható volt — 1815 augusztus 20-án Genersichet választották meg nagy szótöbbséggel. Erre Mihalyik beadta lemondását. A lemondását tárgyaló pártfogósági közgyűlésen Berzeviczy Gergely egy német nyelvű nyilatkozatot olvasott fel, melyet annyira fontosnak és jellemzőnek tartok úgy Berzeviczy, mint Genersich, mind pedig Mihalyik személyére vonatkozólag, hogy egész terjedelmében ide iktatom.

*Meine Erklärung<sup>2)</sup> auf die Resignationschrift des Herrn Professors Mihalyik.* Diese Schrift, die in dem heutigen Convent vorgelesen wurde, enthält viele anzüglichkeiten gegen mich, gegen das Inspectorat u. Patronat, gegen die Herrn Kupecz. Kunai u. Genersich, der aber auf eine edle Art erwiederte, dass er bereit sey das Rectorat Herrn Mihalik<sup>3)</sup> abzutreten. Ich übersehe, wie ich immer pflege, die Persönlichkeiten und Nebendinge und werde die Sache selbst ausheben. Es war *mein* Vorschlag und auf *meine* Bitte gingen die Herren Inspectores v. Sponer und v. Toperczer zu Herrn Professor Mihalyik um ihm, in Nahmen des Conventes und besonders in *meinem* Nahmen zu sagen, dass ich nichts gegen ihn habe, als seine Hofrichterey bei Herrn Niclas v. Okolicsányi, dass ich beyde *bitte*, diese aufzugeben, dass ich wünsche darüber ohne anzüglichkeiten u. Leydenschaft mit ihnen zu sprechen, und

<sup>1)</sup> Protocollum omnium Actorum Scholam aug. Evang. Kesmarkiensem tangentium 1802-1832.

<sup>2)</sup> Protocollum omnium Actorum Scholam aug. Evang. Kesmarkiensem tangentium 1802—1832.

<sup>3)</sup> Hol Mihalik, hol Mihalyiknak van írva, az utóbbi helyesebb.

dass ich mit dieser Bedingung Herrn Prof. Mihalik *bitte*, sein amt fernerhin zu behalten. Die Herrn Deputirten kamen zurück mit einer abschlägigen Antwort von Prof. Mihalik. Herr v. Okolicsányi, den Sie dort fanden, kam mit in dem Convent. Die Herrn, die zugegen waren, werden es bezeugen, dass ich Herrn v. Okolicsányi mit Gelassenheit und Hertzlichkeit gebeten habe, Er möchte aufhören, dies schädliche Beyspiel zu geben; nur nachdem er mir anzüglich antwortete, bin ich auch aufgelodert, er sagte, er *könnte* leicht die ökonomische Theilnahme des H. Professor Mihalik gleich abschaffen: er *wolle* es aber nicht tun. Es ist also Eigennutz oder Caprice, die meinem gerechten Verlangen entgegen gestellt sind. Wie kann sich Herr v. Okolicsányi das Recht anmassen unsere Schullehrer zu seinem Wirtschaftsgeschäft zu verwenden? Was sich Herr v. Okolicsányi erlaubt, das können wir andern wohl auch tun und so werden Schullehrer der Reihe nach unsere Hofrichter werden, und die Schulen werden unausbleiblich zu Grunde gehen. Es ist unlängbar, dass unsere Schullehrer karg besoldet sind, und dass wir ihre Lage zu bessern trachten müssen, aber dies muss geschehen, ohne dass man Sie ihren Amtsgeschäften entzieht, sonst sind solche böse folgen als diese sind, woran die Kesmarker Schule leidet, unvermeidlich.

Da die Resignation des H. Professor Mihalik eingereicht und die abschlägige Antwort den Herrn Deputirten Inspectoren wiederholt gegeben war: so sprachen wir von der Wahl eines Professors an H. Mihaliks Stelle und H. Romy, der sein Professorat in Keszthely auch verlassen hat und in Pesth privatisirt, kam vorzüglich in Vorschlag. Herr v. Okolicsányi machte die Einwendung, dass der Convent zu wenig zahlreich sey, dass man sich etwas Zeit lassen, und einen zahlreichen Convent berufen soll, ich liess mir das gern gefallen, sagte dass ich nun auch meine schriftliche Erklärung geben, müsse und demnach wurde ein zahlreicher Convent am Sonntag Nachmittag angesagt.

Den Umstand, dass sich *die Schullehrer mit andern fremden Gegenständen beschäftigen, halle ich nach meiner Überzeugung für die Haupt-Quelle der Uibel, die das Kesmarker Schulwesen überschwemmen*, die demnach so viel sie können, behoben werden sollen und so ist auch jetzt bey der Reformation der Kesmarker Schule die ökonomische Verbindung H. Professors Mihalyk mit Herrn Niklas v. Okolicsányi zur Sprache gekommen: ihre freundschaftliche Erziehung-Verbindung, wem wird es einfallen, diese stören zu wollen? — Was ich hinter dem Rücken sage, das sage ich auch ins Gesicht, dies ist ohnehin schon allgemeine öffentliche Sage und wenn dies jetzt Herrn Professor Mihalik bestimmt zu resigniren, so war es schon der fall seit mehreren Jahren gewesen. Was lässt sich von seiner Liebe und seinem Eyfer für die Kesmarker Schule denken, wenn er seine beyderseits sehr überflüssige Hofrichterey in Hunsdoif dem Professorate vorzieht? Man kann selbst aus seiner Schrift

keine hinlängliche Ursache seiner Resignation ersehen. Wenn ihn das ärgert, dass *Herr Professor Genersich durch eine grosse Mehrheit der Stimmen in einem zahlreichen Convent zum Rector gewählt worden ist, so sollte er bedenken, dass H. Professor Genersich ein geschätzter Schriftsteller ist, der in der gelehrten Welt einen bekannten Namen hat und seine leeren Stunden mit Beschäftigung seines faches ausfüllt.* H. Professor Mihalik lege die Hand ans Herz u. *frage sich, ob nachdem er das Buch auf der Katheder zugeschlagen hat, er viel an Wissenschaften Fortschritt, Disciplin und Gelehrsamkeit denkt?* Dass ich und andere gegen seine Hofrichterey gesprochen haben, ist auch keine Resignationsursache: er soll aufhören es zu seyn, so wird man aufhören davon zu sprechen und wo immer und wer immer in denselben fall kommen mag und es zum einer Amts Kenntnis kommt, so werde ich dagegen sprechen in Schul-Districtual und General-Conventen. Es ist mir unangenehm genug, dass ich mit H. v. Okolicsányi, meinem Nachbar und Gevatter in diese Collisionen komme, aber meine Pflicht fordert es von mir und da gilt bey mir keine Neben-Rücksicht. Was ich fordre ist, gerecht zum Wohl der Schule nothwendig und leicht zu bewilligen, was mir versagt und entgegen gestellt wird, ist ungerecht schädlich und eigensinnige Willkühr. Als ich von Seiner Exellenz dem H. General Inspector den Brief erhielt, habe ich H. v. Okolicsányi durch ein freundschaftliches Billet eingeladen uns darüber zu verständigen und gar keine Antwort erhalten: es ist ein beleidigendes Sophism, hier de actore simul et Judice de Relationibus zu sprechen: als Districtual Inspectlor ex officio musste ich meinen Bericht abstaten, ich habe lange damit gezögert und indessen mit dem Herrn Local Inspectoren viel beratschlagt, wie wir ohne Erschütterung, die sich täglich mehrenden Uibel abwenden könnten.

Ich glaube, dass ich mehr Ursache hätte, als H. Mihalik mit dem Kesmarker Konvent unzufrieden zu seyn: denn meine Ausserungen hierüber, sowohl die schriftlichen als mündlichen sind beseitigt sowohl die schriftlichen als mündlichen sind beseitigt und vom Protocoll ausgeschlossen worden: aber bereitwillig gehe ich darüber hinaus um die Collisions-Berührungen nicht zu vermehren. Ich kenne die Umtriebe einer Opposition, die die Mehrheit der Convents-Stimmen gegen mich zu gewinnen sucht, es wäre unter meiner Würde wenn ich in Kesmark herumgehen und Stimmen sammeln möchte. Seit 10 Jahren habe ich meine Meynung darüber auf gleiche Weise freymüthig geäussert, und die bösen Folgen die nun da sind vorausgesagt: aber nie hab' ich es violentirt, weil ich nützen wollte, ohne zu schaden. Wenn ich gallsüchtig, herrschüchtig, eitel wäre, so hätte ich wohl noch viele Mittel in Händen, meinen Willen durchzusetzen: aber ich mache keinen Gebrauch davon, wenn ich auf geraden, guten Wege nicht fort kann, so ziehe ich mich zurück. Mehrmal habe ich den Antrag gemacht mich von den Angelegenheiten der Kesmarker Schule

gantz zurückzusehen: ich wiederhole ihn auch jetzt. Die Herrn, die gegen mich sind, mögen schalten und walten, der Streit wird aufhören und es kann besser gehn: denn jetzt widersetzen sie sich meinen Absichten und ich hindere sie, ich werde die ibrigen laufen lassen, so wird wenigstens Einheit der Bewegung seyn und es wird mich wahrhaftig hertzlich freun, wenn es besser gehn wird.

Zum Schluss will ich bemerken dass H. Prof. Mihalik gerade am Anfange des Schuljahres resigniert, dass ohnehin der üble Ruf der Kesmarker Schule die Zahl der Studirenden dies Jahr vermindern wird, was aber weder den jetzt genommenen Maasregeln noch dieser Resignation zugeschrieben werden kann; dass ich der Meinung bin, Herrn Professor Mihalik noch ferner beyzubehalten, mit der Bedingung, dass er seine oekonomischen Zerstreungen in Hunsdorf aufgeben soll, was er ohne allem seinen Nachteil thun kann, das im Fall, dass wenn Hr. Professor Mihalyk abgeht, Hr. Professor Rumi gewählt und berufen werde, um seine Stelle zu ersetzen, und dass ich endlich verlange, dass diese meine Erklärung protocollariter aufgenommen and dem Protocoll beygeschlossen werde.

Lomnicz den 8. Sept. 1815.

G. v. Berzevitzy, Districtualinspector.

(Folytatólagos közl. a jövő számban.)

DR. SZELÉNYI ÖDÖN.

---

## A 300 éves lőcsei nyomda.

A lőcsei nyomda a mult évvel fennállásának harmadik évszázadát töltötte be.

Egyike tehát a legnevezetesebbeknek hazánkban és pedig nemcsak régisége, hanem termékenysége miatt is. Már évtizedek előtt megállapítást nyert, hogy állandó jellegű nyomdáink közül régiségre 7 előzi ugyan meg, de az 1711. évig előállított magyar nyelvű nyomtatványok száma — és hozzátehetjük: jelentősége — tekintetében a kolozsvári és debreceni után a harmadik hely illeti, s mögötte a többiek messze elmaradnak (M. Könyvszemle 1878: 305. l.); az idegen nyelvűek tekintetében pedig csak a nagyszombati szorítja a második helyre. (M. Könyvszemle 1886: 211. l.) Lőcse város fényes történelmi multjának nem utolsó pontja tehát nyomdájának története; mindenesetre érdemes arra, hogy a háromszázados fordulónál rajta végigpillantsunk.<sup>1)</sup>

\*

Könyvnyomda alapítása Lőcsén már a 16. század végén szóbakerül. Sulczer Salamon kőszegi betüöntő 1591 október 16-án kelt levelében ajánlkozik Lőcse város tanácsának nyomda berendezésére. (Városi levéltár 626. szám.) De ez az ajánlatot nem veszi igénybe.

Korra következő adat volna Balassa és Rimay verseinek Szabó Régi magyar könyvtárában (1. k. 180. l.) egy régi jegyzék alapján fölvetett állítólagos 1604-es kiadása; ennek létezését

---

<sup>1)</sup> Fő források: *Ballagi* Aladar: A m. nyomdászat tört. fejlődése, Bpest 1878. — *Szabó* Károly: Régi magyar könyvtár. (1711-ig.) Bpest, 1. kötet: 1879. 2. kötet: 1885. — *Sztripszky* Hiaodor: Adalékok Szabó K. RMK, 1—2, kötetéhez. Bpest 1912. — *Petrik* Géza: Magyarország bibliographiája 1712—1860. 4 kötet. Bpest 1888—92. *Magyar Könyvszemle*, 1876—1913. évf. — *Hain* Gáspár lőcsei krónikája. Lőcse 1911—3. — Lőcse város levéltára (jegyzéke; Lőcse, 1901—3).



azonban R. Kiss István (M. Könyvszemle 1902: 125. l.) majd Dézsi Lajos (Balassa-Rimay Istenes énekeinek bibliográfiája, Bpest 1905) okmányszerűen megcáfolta.

Hasonlóan kétes lőcsei nyomtatvány a Szabónál (II. k. 94. l.) leírt „Jesuitographia“, mely 1611-ben hely jelzése nélkül jelent meg, s amelyet Szabó a rajta levő fametszetek alapján gondol lőcsei terméknek.

Az 1614. év az, melyet biztos adatok alapján tekinthetünk a lőcsei nyomda működése kezdőévének. Ezt megerősíti az a tervszerűnek látszó intézkedés, hogy Lőcse város éppen 1613-ban állít teplici birtokán papirmalmot. (Ballagi 98. lap.) A nyomda megalapítója *Klősz* Jakab, aki 1597 óta bírja a bártfai nyomdát. Városi levéltárunk (779/1. szám) őrzi a tanácsshoz intézett s Bártfán 1614 február 10-én kelt levelét, melyben köszönetet mond a város meghívásáért s átköltözését két héten belül igéri, amihez segítségül egy kis költséget is kér. Klősz lőcsei nyomtatványait csak az 1614. évből birjuk. Ugy látszik, reményei nem teljesültek, s hamarosan visszaköltözött Bártfára, ahol a nyomda 1664-ig viseli az ő nevét.

Lőcsének is hamarosan új nyomdásza akad a szintén bártfai származású (Szabó II. k. 427. l.) *Schultz* Dánielben, akinek első nyoma Lőcsén 1617 január 12-én kelt levele (V. levéltár 779/2. szám), melyben a városi tanácsot kiválasztott helyiségének az ő számára kieszközlésére kéri, s addig is, míg betűi megérkeznek, a várostól némi előleget kér. Közvetlenül ezelőtt érkezhetett tehát Lőcsére, s működését hamarosan megkezdi, mert ugyanez évi augusztus 22-iki levelében már első munkáját, egy énekeskönyvet a városi tanácsnak ajánlja. (V. levéltár 779/3. szám.) Nyomtatványai az 1617. és 1622. évek közé esnek. 1623-tól 1632-ig már a kassai nyomdát bírja.

A lőcsei nyomda e két első uttörőjének munkássága, működésük rövid ideje és szerény keretei miatt csak kísérletezésnek tekinthető. A következő, több mint egy évszázadot felölelő korszak ellenben a lőcsei sajtó valódi aranykora, mely a Breuer (Brewer)-család nevéhez fűződik.

A család úgy látszik az ősi szepesi protestáns nemzetségek közé tartozik. Lőcsei származású tagjai közül már 1560-ban szerepel egy késműves (V. levéltár 329. sz.); János 1592-ben Wittenbergben egyetemi tanuló (V. levéltár 632. sz.); Brunó 1594—6-ban és 1627—33 közt szülővárosában szerepel mint könyvkereskedő

(V. levéltár 665, 666. és 779/4. 6. sz.); egy másik Brunó 1660-ban szintén otthon késművés és háztulajdonos a Bindergasz-ban, mai Tanuló utcában (Hain-krónika 354. l.); Mihály timár és 1653 - 67 közt szerepel mint képviselő-testületi tag, céllövőegyleti és Elende Brüderschaftbeli elüljáró, Uj-utcai házbirtokos és Teilsherr vagyis hagyatékosztó városi tisztviselő. (Hain krónika 256, 266, 275, 280, 302, 315, 345, 352. l.)

A család első nyomdásztagja: Lőrinc valószínűleg a szülővárosában fennálló nyomdáknak sajátította el a könyvnyomtatás mesterségét. Mikor ezek Lőcséről elköltöznek: maga állít nyomtatóműhelyt és a legjobb hollandiai betűkészlettel szereli föl, még görög betűkkel is. 1625-től kezdve 1664-ig, 40 esztendőn át évről-évre tekintélyes számú terméke jelenik meg (első görög nyomása 1639-ben az „Evangelia et Epistolae“), úgy hogy Melzer Jakab Biographien berühmter Zipser c. munkája szerint nemsokára „nyomdáját csín tekintetében a németek és hollandok még csak meg sem közelítették.“ (Ballagi 97. l.) Nagy szó az Elzevirek korában; de megerősíti a nyomda termékeinek nagy száma, amit csak ország-szerte ismert jó és szép munkájával érhetett el, s ezenkívül még eggyel: vallási türelmességével, mellyel a harmincéves háború korszakában a katolikus, lutheránus és kálvinista vallási munkák egyaránt kiadójukra találtak Breuer Lőrincben.

Műhelyében elért korszakos sikereivel párhuzamosan kísérik Lőrinc mestert a közéleti elismerések is. Így 1625-től kezdve 1664-ig, haláláig váltakozva városi tribun, követ Rákóczi György erdélyi fejedelemmel, az Elende Brüderschaft elüljárója, majd évtizedeken át tanácsos, sőt éveken át bíró (Hain-krónika 168—301. l.), míg 1664 október 12-én a pestis elragadja. (Hain-krónika 305. l.) Az 1660-as Martzelung vagyis házösszeírás szerint két háza is van: egyik a Ring-en, a Hain-háztól a Menhardtsgasz felé a 4. ház, tehát a mai Körtér 36. számú ház; másik a Klostergasz-ban, a mai gimnázium tájékán. (Hain-krónika 349, 354 l.) Breuer Lőrinc munkatársai közül ismerünk néhányat. Ilyen *Brexel* János, aki 1649-től 1664-ig képviselőtestületi tag, az Elende Brüderschaft elüljárója, majd tribun, s végül tanácsos (Hain krónika 240—307. l.), míg 1664 április havában utközben Szatmár-Németin egy katona agyonlövi. Breuer másik munkatársa *Illyési* István, akiről az 1660-as Martzelung emlékezik; eszerint háza a Zárda-utcában a Breuerénak második szomszédja. (Hain-krónika 354. l.) Harmadikról is tudunk: ez *Severini* Márk, aki Kassáról

1661 június 16-án köszöni meg Lőcse város tanácsának május 2-iki meghívó levelét és értesíti, hogy két hét múlva belép Breuer Lőrinchez. (V. levéltár 779/9. szám.) Ezt is a pestis ragadta el 1663 végén mesterével egyidőtájt, amint erről özvegyének 1665 április 30-iki leveléből értesülünk. (V. levéltár 779/10. szám.)

Breuer Lőrinc halála után 1664-ben fia Sámuel vette át és vezette 35 éven át 1699-ig a már nagyhirű nyomdát. Atyja hagyományát követve, öccsével Breuer János orvossal együtt tovább fejlesztette nyomdáját; új betűkkel is fölszerelte, s a virágzás oly magas fokára emelte, hogy valamennyi lőcsei nyomtató közül őt kell a legkiválóbbnak tartanunk. Ezt bizonyítja nyomtatványainak nagy száma, de kiállításuk is. Felöltő példája ennek az 1686-ban itt megjelent 64 réttű német nyelvű Luther-kátéja, amely a nyomda technika igen magas fokára mutat, s  $47 \times 37$  mm. méreteivel a legkisebb hazai régi nyomtatvány. (M. Könyvszemle 1900: 76—79 l.)

Breuer Sámuel működését is nyomon követi polgártársainak elismerése. Így az 1670 és 1689 közti időben képviselőtestületi tag, a polgárórság hadnagya, tribun, tanácsos, országgyűlési követ és ismételten városi bíró. (Hain-krónika 375—509. l.)

Az ő munkatársai közül is ismeretes Kusman Jakab neve, akit egy 1677-es levél említ. (V. levéltár 779/12. szám.) Hogy számos munkatársának kellett lennie, azt bizonyítja a nyomda nagy üzeme, valamint az a körülmény is, hogy a lőcsei nyomdászok a 17. században külön céhet alkottak, mely a következő században is fennállott. (V. levéltár 779. és 1822. szám.)

Breuer Sámuel halála után özvegye Zontágh Zsófia veszi át a nyomdát, s ettől kezdve 1705-ig vegyesen „typis Breverianis“ és „Brever Sámuel özvegye“ meg „Brever Zsófia“ jelzéssel jelennek meg a nyomda termékei. 1706-tól kezdve pedig — tán Breuerné halála miatt — 1715-ig a cég: „Breuer örökösök“. Ez időszakban a nyomda egyrészt a vezetésre képes férfi családtag hiánya, másrészt a háborús idők és a velük járó zavarok és elszegényedés következtében veszít országos jelentőségéből, bár még mindig kiváló. Erre mutat, hogy Rákóczi hírlapjának, a „Mercurius Veridicus ex Hungaria“-nak eddig ismeretes néhány száma közül az 1705 augusztus havi nyomdánk terméke. (M. könyvszemle 1884: 1. s köv. l.) Azonban Thaly Kálmánnak ugyanitt (14—15. l.) közzölt előadása, mely szerint a lőcsei nyomda a császári hadak elől 1709-ben Bártfára, majd Kassára költözött volna és csak a szatmári béke után került volna haza: téves, mert a nyomtatványok

jegyzeke szerint (I. Sztripszky 662—671. l.) 1709-ben, 10-ben és 11-ben Lőcsén nyomda állandóan működött, ellenben a Breuer nyomdának se Bártfáról, se Kassáról keltezett termékei nincsenek.

A Breuer család harmadik jeles nyomdásztagja János, Sámuel fia, aki 1715-től 1740-ig vezeti a lőcsei nyomdát. (A határévszámok a kalendáriumok keltezéseiből állapíthatók meg; I. Petrik II. k. 311, 314, 219. l.) Az ő vezetése alatt nyomdánk, mint termékeinek száma mutatja, ismét jelentőssé válik, ámbár régi szerepét nem nyeri többé vissza.

Hű munkatársa Breuer Jánosnak *Endter* Márton, akinek nevét már 1699-ben és 1700-ban viseli egy-egy (Szabó I. k. 622. l., II. k. 533. l.), 1723-ban pedig két lőcsei magyar nyomtatvány. (Petrik II. k. 129. l., III. k. 525. l.) Pedig német származású: Endter János Frigyes és Mihály, egyikük bizonyára atyja, 1669-ben (Sztripszky 681. a l.), de még 1699-ben is (V. levéltár 1747/3. sz.) nürnbergi nyomdászok; ő maga 1699—1700-ban Lőcsén van, 1701-ben Nagyszombaton (Sztripszky 673. l.), 1705—8-ban otthon Nürnbergben (Sztripszky 681. a l.), 1723-ban ismét Lőcsén, ahol nyoma vész.

Breuer János nyomdájának korban utolsó terméke a Petrik-nél ismeretlen 1741-es magyar kalendárium (ismertettem a Lőcsei Kalendárium 1905-re, 22—25. l.) A nyomda még három terméket ad ki nyomtató neve nélkül 1748-ban, azután teljesen elhallgat. (Petrik III. k. 221. l. egy lőcsei nyomtatvány 1750-es évszáma bizonyára sajtóhiba 1730 helyett, mert a megszűnés évszámát Sándor: M. könyvesház, Győr 1803, 103. lapja is 1748-nak írja.) Hanyatlásának és teljes elhallgatásának oka a szakavatott vezetés hiányán kívül az 1747. és 1752. évi ismételt nagy tűzvész, mely a nyomdaberendezés nagyrészét elpusztítja. (V. levéltár 3323/7. sz.) A nyomda megmaradt berendezését részben gróf Károlyi Ferenc veszi meg 1754-ben nagykárolyi nyomdája számára (Éble: Egy m. nyomda a 18. században, Bpest 1891, 12. l.), másik részét pedig az 1787. évi Magyar Músa közlése szerint gróf Csáky Miklós püspök a nagyváradi nyomda részére. (Ballagi 138. lap.)

Igy ér véget a Breuer nyomda, az a nagy műipari vállalat, amelyet kitartó munka és szerencsés családi politika egy évszázadon át országos jelentőségűnek tudott megtartani. Ezt bizonyítja az is, hogy hazai magyar és idegen, különösen latin nyelvű irodalmunk sok kiváló terméke itt jelent meg: vallásos, szépirodalmi, tudományos munkák és tankönyvek vegyesen. Igy: Aesopus (magyar),

Arithmetica, Balassa és Rimai istenes énekei (9. kiadás), Beniczki Péter Magyar rithmusai, Catechismus (ev. és ref.), Cato bölesmondásai, Comenius munkái, Énekes- és imádságos könyvek (ev és ref.), Boccaccio-Enyedi: Gismunda és Giscardo, Evangeliomok és epistolák (9. kiadás), Gyöngyösi munkái, Ilosvai: Toldi Miklós, Károli Gáspár bibliája, Bayle-Medgyesi: Praxis pietatis, Sz. Molnár Albert: Dávid Zsoltárai (11. kiadás), Ponciánus históriája, II. Rákóczi Ferenc imádsága, Verbőczy: Magyar decretum stb. stb.

Azonban nyomdánknek mindenesetre legnevezetesebb és leginkább elterjedt terméke az országhírű „lőcsei kalendárium“ volt. Úgyesen összeállított, korának és közönségének igényeit teljesen kielégítő tartalma: ó és új naptár, országos vásárjegyzék, astrologiai jelentés és a krónika, melyekhez később a postajáratok jegyzéke járult, országosan kedvelté tette Breuer Lőrinc e vállalatát, melyet kiváló üzleti érzékkel már működése első évében megindított. A kalendáriumok magyar nyelvű sorozata 1626-tól 1741-ig, 116 éven át jelent meg. (Az 1626-os új kiadása: Lőcse 1909.) Az évfolyamoknak ugyan eddig csak mintegy fele került elő; de számolva azzal a körülménnyel, hogy a naptár az év leteltkor értéktelenné válik és ritkán őrzik meg: a meglevőkből bátran következtethetjük, hogy rendszeresen megjelent. Nyomdánk más nyelven is adott ki naptárakat: így latint 1633-ban, németet 1650 és 1734 közt, tótot pedig 1673 és 1740 közt. Szerkesztőik 1626-ban és 1639-ben Herlicius Dávid stargarti (pomerániai) csillagász; 1633-tól 1649-ig (az 1639-est kivéve) Fröhlich Dávid késmárki ev. liceumi rektor, császári matematikus; 1651-től 1682-ig Neubarth Kristóf, 1683-tól pedig fia Neubarth János boroszlói csillagász szerkesztette a naptárakat — 1712-es magyart kivéve, melynek szerkesztője Töltőssy Isván (V. levéltár 2131. sz.) — 1713, illetve 1716—7-ig; ettől kezdve pedig Solanus Sámuel. Rendszerint kis 16-od rétből jelentek meg, de a magyarnak 1676-ban negyedretű kiadása is készült, címlapján Lőcse látóképével. (L. Demkó: Lőcse története mellékleteként.) A lőcsei naptárak nagy elterjedtségének érdekes bizonyítékai vannak; így a 18. században a naptárak országszerte „a lőcsei formájára“ készültek. (Petrik.) Ilyen az is, hogy 1701-ben gróf Keglevich Ádám Lőcse hatósága útján véteti föl a naptárba a tornai új vásárokat (V. levéltár 1834. sz.); vagy hogy a komáromi nyomda 1705-ben királyi szabadalmat nyer magyar naptárak kiadására, „kik ennek előtte Lőcsén szoktanak vóltni ki Nyomtatni.“ (Ballagi 115. l.)

A Breuer nyomda feloszlása után Lőcse város egy negyedszázadon át sajtó nélkül maradt. Ennek hiányát állandóan érezte, s ezért újat igyekezett szerezni. Ez sikerült is, a következő módon: Richter János kamarai betüöntő Nagyszombatról 1775 augusztus 9-én felajánlotta megvételre a városi tanácsnak Redlitz Ferdinándnál Eperjesen levő nyomdáját. A város érdeklődött a nyomda iránt mert Redlitz segédje: Podhoránszky Mihály Eperjesről 1776 február 19-én értesíti a városi tanácsot, hogy Redlitz halálán van és sürgyeti a nyomdabecslő bizottság kiküldését. A nyomdát Lőcse város átveszi, s vele együtt a segédet is vezetőnek, akivel az alkudozás tovább folyik. Podhoránszky atyja, Ádám ugyan Eperjesről 1776 május 25-én azt írja a városnak, hogy nem fizethet évi 1000 frt bért a nyomdáért, mint a neki megküldött szerződésben van, hanem ottlevő fiát figyelmeztetni kéri, hogy érte semmi adósságot nem fizet; a nyomdát is visszaküldi a város; de az ifju: nemes *Podhoránszky* Mihály 1776-ban végleg Lőcsére költözik és megkezdi nyomtatói működését, s 1777-ben nyomdáját a helytartótanács is engedélyezi. (V. levéltár 3187. és 3323. sz.) Vezetése alatt a nyomda, nyomtatványai számából ítélve, a Breuer-félenél ugyan kisebb méretű, de érdemes működést fejtett ki 28 éven át, Podhoránszky haláláig.

Utódjáról még életében gondoskodott: Ferenc király Bécsben 1803 augusztus 5-én kelt oklevéllel Mayer József Károlynak, aki Podhoránszky nyomdájában hossza ideig működött, ennek elhalása utánra engedélyt adott Lőcsén nyomda állítására, mivel Podhoránszkynek fiutódja nincsen. A városi tanács ez oklevelet 1804 június 15-én, Podhoránszky elhunytá után kihirdette. (V. levéltár. Eszerint a M. Könyvszemle 1899: 359. l. adata, hogy Podhoránszky nyomdája még 1825 táján is működött volna, téves.)

Mayer 1804-től 1815-ig elődje szellemében és méreteiben vezette a nyomdát; ez évben pedig innen Rozsnyóra költözött. (Grafikai Szemle 1903:41. l.) Ekkor *Werthmüller* János vette át Mayertől a műhelyt, s 1814-ben fiát társul vette maga mellé. Hosszú időre terjedő ügybuzgó vezetésük alatt nyomdájuk, bár magyar jellegét Podhoránszkytól kezdve elvesztette, bizonyos lendületre tett szert. Így újra megindult a régi híres naptárak új folyama, de a magyar nyelvű mellőzésével német nyelven 1817-től 1848-ig, tót nyelven pedig 1830-tól 1844-ig, az utóbbi kelecséni Fejérpataky Gáspár kiadásában. (Petrik II. kötet 77—78. és 311. lap.)

Az 1870-es évek elején azonban a nyomda műszaki tekintetben erősen hanyatlani kezd, úgy hogy munkája olvashatatlan; e miatt az 1863 óta itt megjelenő Szepesi Értesítő (Zipser Anzeiger) hetilap meg is szűnik. (Szepesi Hirnök 1912. 1. szám: Visszapillantás.) Ez ok miatt 1875-ben a kassai *Pannonia*-nyomda fiókját telepítik Lőcsére. Ezt 1878-ig Csulovszky János vezeti; 1878-ban *Hoepfner* Gusztáv veszi meg, tőle pedig 1879-ben a Gloganból beszármazott *Reiss* József Tivadar, akinek ügybuzgó vezetése alatt a nyomda ismét méltó lendületet vesz, s 1904 óta özvegye tulajdonában máig sikerrel működik.

1875 óta tehát két nyomda áll fenn Lőcsén. (Ballagi 202. l. M. Könyvszemle 1875: 153. l.) Közülük a Werthmüller-nyomda 1895-ben végleg feloszlik, he helyette újabbak támadnak: 1898-tól 1902-ig ittj. Reiss Tivadaré, majd 1903 óta Braun Fülöp szepesvármegyei közigazgatási nyomdája, s végül 1908 óta Singer Elek nyomdája. Így Lőcse ma 3 nyomdával rendelkezik; melyek méltóan töltik be az ősinél szűkebb körre terjedő, de épp oly magasztos hivatásukat: a *magyar* kultúra terjesztését megyénkben.

Ismertetésünk áttekintésül közöljük a lőcsei nyomda termékeinek nyomtatók és nyelv szerinti kimutatását, 1711-ig Szabó Régi magyar könyvtárának 1—2. kötete és Sztripszky Adalékai, 1712-től kezdve pedig Petrik munkája nyomán. A kimutatás csak 1860-ig terjed, mert azóta csak magyar nyelvű könyvészetünk van, de az is nagyon hézagos; így az 1860—75. évi kötet összesen 3 darab, az 1876—85. évi kötet 7 darab lőcsei nyomtatványt említ.

## Lőcsei nyomdatermékek, 1611—1860.

A nyomtató neve	Működési ideje	Nyomtatványai száma					összesen
		magyar	német	latin	tót	görög	
Név nélkül . . . .	1611	—	—	1	—	—	1
Klősz Jakab . . . .	1614	1	—	3	—	—	4
Schultz Dániel . .	1617—1622	—	7	10	—	—	17
Brewer Lőrinc . .	1623—1664	84	40	154	7	2	287
Br. I. örökösei . .	1665	—	—	3	—	—	3
Brewer Sámuel . .	1662	1	—	—	—	—	1
" " " " " "	1665—1699	143	43	190	16	—	392
Endter Márton . .	1699, 1700	1	—	1	—	—	2
Név nélkül . . . .	év n.é. küll (XVII. sz.)	15	—	7	—	—	22
Átvitel . . . . .	1611—1700	245	90	369	23	2	729

A nyomtató neve	Működési ideje	Nyomtatványai száma					összesen
		magyar	német	latin	tót	görög	
Áthozat .		245	90	369	23	2	729
Typis Breverianis .	1699—1705	17	16	29	6	—	68
Brever S. özvegye vagy Br. Zsófia . . .	1700—1705	10	—	—	—	—	10
Brever János . . .	1706	—	—	1	—	—	1
Br. S. örökösei . . .	1706—1711	13	5	10	2	—	30
” ” ” . . .	1712—1715	7	4	—	5	—	16
Brever János . . .	1715—1740	34	28	19	25	—	106
Endter Márton . . .	1723	2	—	—	—	—	2
Név nélkül . . .	1748	3	—	—	—	—	3
Podhoránszky M. . .	1776—1804	6	41	90	4	—	141
Mayer József K. . .	1804—1815	3	39	42	12	—	96
Werthmüller J. . .	1815—1860	30	128	51	63	—	272
Összesen .	250 év	370	351	611	140	2	1474

Befejezésül megjegyezzük, hogy Szepes megyében még a következő városokban állottak és állanak fenn nyomdák: Késmárkon 1705—8-ig (Vitriari Máté nyomdász: összesen 1 magyar, 1 német, 2 latin nyomtatvány; l. Szabó II. k. és Sztripszky), s ujabban 1879 óta; Iglón 1873 óta; Szepesváralján 1888 óta; Poprádon 1895 óta. (A Petrik I. k. 245. lapján említett, 1838—40-ig „Schmöllnitz“ helynévvel megjelent „Bergkalender“ kassai nyomtatvány: l. Petrik III. k. 429. 1.)

DR. HAJNÓCI IVÁN.



## CSALÁDTÖRTÉNET.

### Szepesi nemesek más vármegyékben (1809.)

Úgy az egyes családok, mint egy egész vidék családtörténete szempontjából érdekes annak vizsgálata, hogy e családok ősi származási helyükről hová szakadtak el; hol szereztek birtokot vagy új lakóhelyet. Ezt rendszeren csak esetről-esetre, egy-egy családra nézve tudjuk megállapítani, mikor t. i. valamely idegenbe szakadt családtag a családi kapcsolat hiteles beigazolása végett ahhoz a vármegyéhez fordul, hol ősei birtokosok voltak vagy ahol elődjeinek nemessége annak idején kihirdettetett. Annál inkább tarthat számot érdeklődésre az alábbi jegyzék, mely hivatalos pontossággal megállapítja, hogy *egy időben*, az 1809. évben, az ország mely vidékén voltak szepesi eredetű családok.

Ez a jegyzék az 1809. évi (utolsó) nemesi felkelés céljaira készült. A nemesek hadi kötelezettségének megállapítása végett a szolgabírák összeírták a vármegyében lakó nemeseket<sup>1)</sup> és a nemesi felkelésről szóló 1808. évi II. t.-c. pontos végrehajthatása érdekében a vármegye közgyűlése elhatározta, hogy az idegen vármegyékkel közli egyfelől azok neveit, kik új tartózkodási helyükön tartoznak felkelni; másfelől azokét, kiknek más vármegyében is vannak ugyan birtokaik, de felkelési kötelezettségüknek már Szepesben eleget tettek. Ez utóbbiak az e célra készült és alább közölt kimutatásban \*-al vannak jelezve; ezek mindegyikének a vármegye bizonyáglevelét adott arról, hogy kötelezettségüknek már itt eleget tettek (Közgy. jkv. 1809. 31. l.).

\*

<sup>1)</sup> V. ö. A szepesi nemes hadak felkelése 1809-ben című cikkemet e folyóirat 1909. évfolyamának 193—201. llyain.

## Specificatio

*Eorum, qui in aliis Comitatus residentes, aut Possessoria habentes Iurisdictionibus concernentibus indicandi sunt, ut conformiter ad articulum novissimae Dietae . . . super explenda per eosdem legali obligatione certitudo capi valeat ex Registro Lustrae deducta.*

(Jegyzéke azoknak, kik mint más vármegyékben lakók vagy ott birtokosok az illető hatóságoknak bejelentendők oly célból, hogy az utolsó országgyűlés . . . \*) törvénycikkének megfelelően meg lehessen bizonyosodni, eleget tettek-e törvényes kötelezettségüknek; a hadi szemle lajstromából kivonatolva).

## Cottui Borsodiensi:

D. Balthasar Marjassy de  
Markusfalva

D. Joannes Melczer

\*D. Vidua Nicolao-Radvanszky

\*Stephanus Jancso

\*Ignatius Korotnok

## Cottui Abaujvariensi:

Sigismundus Mariassy de  
Markusfalva

Excellentissima Dna Comitissa

Vidua Antonio Csáky de  
Keresztszegh

Josephus Jó in Somogy

\*Vidua Ezechiele-Mattyasovszky

\*Nicolaus Okolitsany

Stephanus Szirmay

## Gömöriensi:

Stephanus Mariassy

Thomas Junior Gerhárt

C. Nepomucenus Serényi

Josephus Pikovszky apud St-  
phanum Mariassy

Andreas Scholcz

Nicolaus Kiraly de Szathmár  
(*törölve*)

Vidua Francisco-Mariassy

## Saárosiensi:

Successores Martini Dobay

\*Joannes Jamborszky in Kende

Joannes Gadeczky in Olso

Vidua Andreae Berzeviczy (*törölve*)

Josephus Tahy (*törölve*)

Vidua Francisci Petrőczy (*törölve*)

Franciscus et Carolus Berzeviczy (*törölve*)

Illmus D. Comes Thomas Szirmay

Illmus D. Comes Stephanus  
Desőffy

Georgius Lang Advocatus Epe-  
riesini

\*Andreas Doleviczeny

\*Josephus Ujhazy

\*Samuel Görgey

\*Franciscus Berzeviczy

## Posoniensi:

Franciscus Spielenber

Joannes Nemessany

Samuel Fest apud Mercatorem

Rejko Sodalıs Mercantilis

## Szaboltsiensi:

Georgius Nozdroviczky

\*) 1808. évi II. t.-c.

*Tornensi:*

Michael Görgey

*Bihariensi:*Illmus D. Comes Alexander  
Csáky*Nitriensi aut Poseniensi:*\*Illmus D. Comes Nicolaus  
Csáky*Zempliniensi :<sup>1)</sup>*Illmus D. Stephanus Csáky  
Vidua Stephani Spielenberg  
(*törölve*)

Vidua Ezechielis Mattyasovszky

Josephus Badany cum sorore

\*Paulus Görgey

Josephus Ujhazy

\*Anna Maria Horváth

Samuel Görgey

\*Emericus Sponer

Franciscus Sponer

\*Mathias Badany

\*Elias Tatray

\*Jacobus Engel

Tobias Johnny

Daniel Mudrony

Tobias Mauks

\*David Goldberger

Nicolaus Okolitsany

\*Emericus Székely

\*Thomas Székely

\*Donatus Várady-Szakmary

\*Vidua Francisci Mariassy

Vidua Nicolai Radvanszky (*törölve.*)*Zoliensi:*

Daniel Czerva

*Szaladiensi:*

Simeon Glósz Csaktornya

*Viennae:*

Christianus Engel

Ivannes Edeskuty Medicus

Franciscus Mariassy

\*Georgius Gundelfinger de  
Krompach

\*Ludovicus Almassy.

(Eredetije Szepes vármegye levéltárában Acta Prot. 1809 nro. 57. alatt.)

Közli: DR. FÖRSTER JENŐ.

<sup>1)</sup> A Zemplénben élők vagy birtokosok aránylag nagy száma a szepesiek hegyaljai szőlőbirtokaival függ össze.

## Görgeyek a vármegye és haza szolgálatában.

A Görgeyek Szepesföld kulturális életének megteremtésében lényeges szerepet játszottak s ezen hivatásuk betöltésében ott látjuk őket tömegesen a legtöbb megyei állásban; előbb a fényesebbekben, majd midőn más hatalomra kapott családok őket onnan kiszorítják, a kevésbé lényegesebbekben, de akkor is állandóan részt kértek maguknak a megyei ügyek vezetéséből.

Összefoglalva megyei szereplésüket megállapíthatjuk, hogy a család adott: három főispánt, tizenkét szász grófit, húsz táblabíró, tizennégy követet, huszonnégy alispánt és öt főszolgabíró.

A vármegyei szolgálat mellett a Görgeyek nem hanyagolták el sem az egyházi sem pedig a katonai szolgálatot.

Egyházi szolgálatban tizenöt Görgeyt látunk. A XIV. században kettőt, a XV-ikben négyet, a XVI-ikban mindössze egyet, minek oka a reformáció, melyet a Görgeyek legnagyobb része magáévá tett.

Élénken tanúskodik azonban az ellenreformáció sikere mellett azon körülmény, hogy a XVIII. század nyolcz azaz több papot nevelt a családból, mint az előbbi öt század együttlévé.

A XVIII. század Görgey-papjainak utolsó tagja ugylátszik kulminációs pontja a család egyházi szereplésének, mert Görgey Márton pécsi püspök 1807-ben bekövetkezett halálával nem léptek többen az egyházi pályára, minek magyarázatát azon körülmény adja, hogy a r. katolikus ág legnagyobb része kihalt.

A katonai pályán szerepelt és jelenleg szereplő Görgeyek névsorát alábbiakban adom:

1. Jordán 1242—43 (a tatárok ellen a Lapis Refugii védője).
  2. Gyula 1312
  3. Jordán † 1312 elesett
  4. István 1312 vezér
  5. Arnold 1312
  6. Miklós 1312 Lublóvár parancsnoka Venczel pártján
- } a rozgonyi csatában Róbert Károly pártján.

7. Gergely † 1280 lefejezve, Lóránt párti Kún László ellen.
  8. Benedek 1417—73 (Zsigmond kir. Velenceze ellen).
  9. Benedek 1492 tokaji várparancsnok.
  10. Lőrincz 1542
  11. Illés 1593—1600
  12. Márton 1593—1600
  13. György 1652 török fogoly
- } a törökök ellen.
14. István 1680—1711 kuruc kapitány.
  15. Miklós 1663—64 török ellen (Párkány)
  16. János 1663—1710 Párkány; Lőcse, Nedec, Szepesvár kuruc parancsnoka.
  17. Mátyás 1680 kapitány.
  18. Jób 1644 Rákóczy György pártján.
  19. Ferenc 1670
  20. Sándor 1670
- } labancok I. Rákóczi Ferencz fogságában
21. Boldizsár 1710 kapitány labanc.
  22. György 1703—1710 kuruc Szepesvár vicekapitánya.
  23. György 1717 kadét
  24. Gábor 1738.
  25. Kristóf 1733.
  26. Lajos 1760.
  27. János 1703—51 kuruc emigráns, lengyel és francia szolgálatban.
  28. Kristóf 1750 kapitány.
  29. Kristóf 1750 kadét.
  30. Boldizsár 1742 kapitány.
  31. Arnold 1762.
  32. Zsigmond elesett † 1788 Dubicánál mint kapitány.
  33. Zsigmond 1775 kapitány † 1775 Nimovó.
  34. János kapitány elesett † 1793 IX. 29 Manbeuge, Belgium.
  35. Pál 1820 hadnagy.
  36. György 1788 török fogságban 2 évig és 7 hónapig kapitány.
  37. József elesett † 1791 Belgrádnál.
  38. György 1790 kapitány.
  39. János 1809 őrnagy.
  40. Ferenc 1809 főhadnagy.
  41. György 1809 százados.
  42. József 1809 hadnagy † 1810.
  43. Gábor 1870 őrnagy, 1848—49-ben császári tiszt.
  44. Gusztáv 1835 főhadnagy.

- |   |   |
|---|---|
| 45. Kornél 1849 huszáralezredes   | } 1867 után 1882-ben <i>altáb.</i><br>1848/49-iki szabadságharcban. |
| 46. István 1849 honv. százados  |   |
| 47. Ármin 1849 honv. ezredes  |   |
| 48. Arthur 1849 táb. fővezér  |   |
| 49. Constantin 1848 nemzetőr  |   |
| 50. Gyula 1877 kapitány.  |   |
| 51. György 1866 főhadnagy.  |   |
| 52. István 1878 hadnagy.  |   |
| 53. Vincze 1900 altábornagy.  |   |
| 54. József 1895 tábornok.   |   |
| 55. Arisztid 1894 honv. huszárnagy (ezután következők tény-<br>leges szolgálatban). |   |
| 56. Miklós 1914 huszár kapitány.  |   |
| 57. Gidó 1914 tüzér kapitány.   |   |
| 58. Róbert 1914 kapitány  |   |
| 59. Viktor 1914 huszár kapitány.  |   |
| 60. Endre 1914 kapitány.  |   |
| 61. Árpád 1914 kapitány.  |   |
| 62. Erich 1914 főhadnagy.   |   |
| 63. György 1914 főhadnagy.  |   |
| 64. József 1914 főhadnagy.  |   |
| 65. Károly 1914 hadnagy.  |   |

Közli: GÖRGEI ALBERT.

## KISEBB KÖZLÉSEK.

### Fegyelmi vizsgálat a lőcsei gymnasium tanárai ellen Ferencz király korában.<sup>1)</sup>

A Ferencz király korabeli kormányzatnak szellemét jellemzi az a vizsgálat, melyet a lőcsei tanárok ellen különböző okokból indítottak meg a 18-ik század végén. Darvaniczki János sirokai plébános és vice archidiakonus 1799 körül azzal vádolta a lőcsei gymnasium tanárait, hogy veszedelmes tanítói az ifjuságnak. Különösen Berta Györgyöt, az első humanista osztály tanárát terhelte az a vád, hogy a katolikus vallással ellenkező tanokat és az államra nézve veszedelmes elveket hirdet. A tankerületi főigazgató a gymnasiumi igazgatót és a lőcsei plébánost bizta meg a vizsgálattal. Berta azt felelte a vádakra, hogy a miatyánkról, a bűjtről és a fülgyónásról nem tanított helytelen dolgokat. Elismeri azonban, hogy ezt mondotta: „nem tudhatjuk, vajon a katolikus vallás jobb-e az evangélikusnál?” Ellenben tagadja azt, hogy ő Tahy nevű tanítványát a lutheranizmusra csábította. Hivatkozott egy lőcsei senatorra és a szepesi prépostra, kik tanuskodhatnak az ő feddhetetlen erkölcsi viselete mellett.

Berta ügyében a főigazgató következőkép döntött: Berta általában véve megczáfolta a vádakat. Azonban nem czáfolt meg minden pontot; tény az, hogy tanítványai előtt vigyázatlanul és megfontolatlanul viselte magát. Igen heves czivódásokba bocsátkozott (társaival t. i.). Észszerűtlen viseletével botrányt okozott (Die Grenzen der Vernunftgesetze zum Ärgerniss überschritten hat.) Ezért megrovásban részesül és figyelmezteti őt a főigazgató, hogy a jövőben ne merészeljen eltérni a tankönyvtől. Továbbá abban

<sup>1)</sup> A bécsi cs. és k. házi, udvari és állami levéltár Staatsratsakten 1800. 1258. sz. irata alapján.

is hibázott, hogy a gymnasiumi igazgató és a helyi plébános ellen vizontvizsgálatot kért. Ezért megkövetésre ítéltetik és egyáltalán inteni kell őt a jó nevelő kötelességeinek pontos teljesítésére.

A főigazgató az ügyet ezzel elintézettnek vélte. De a tanári karban a béke nem állott helyre. Patonyi tanár, az exhortator újra feljelentette Bertát igazgatója előtt. Az igazgató a főigazgató rendeletére újabb vizsgálatot indított és sógorát, Kisst, a grammatika tanárát bizta meg a vizsgálat megindításával. A főigazgató megint csak dorgálásra ítélte Bertát. Erre Paulini József, a magyar nyelv tanítója feljelentette a főigazgatót, hogy a Berta ellen intézett vizsgálatok kedvezőtlen eredményeit elhallgatta. Most már a helytartótanács kezdett foglalkozni az ügygyel. A főigazgatót igazolásra szólította fel és elkérte tőle a vizsgálat actáit.

A főigazgató azzal védekezett, hogy Berta a gymnasiumi igazgató tanúsága szerint a kettős dorgálás után példásan viselte magát. A plébános, mint felettes hatósága Bertának, nem panaszkodott azóta ellene. A főigazgató a vizsgálati iratokat a helytartótanácsnak azért nem terjesztette fel, mert az 1791-iki rendelet szerint a kötelességmulasztó tanítókat először dorgálni kell és csak akkor kell letenni hivatalukról, ha a dorgálás haszontalannak bizonyul. Igaz, hogy Patonyi tanár, az exhortator újra feljelentette Bertát. De Patonyi társainak többször is adott okot a panaszra és mivel az újabb vizsgálatnak is ő volt a megindítója, el kellene őt bocsátani hivatalából.

Paulinit is vádolták két nyilatkozata miatt. Állítólag ezt mondotta: a jezsuitáknak tulajdonítható az, hogy a vármegyék akarata ellenére papok tanítanak az iskolában. Továbbá Podhoranszky Mihály előtt, ki a franciáknak Magyarországra való betörése miatt aggódott, állítólag azt mondta: ez nem volna baj, csak a szegények volnának boldogabbak. Azonban mind a két állítás valótlannak bizonyult. Az egyiknek valótlanságát Paulini bebizonyította, a másikat Podhoranszky, kivel Paulinit szembeállították.

A helytartótanács a főigazgatói igazolásra és az egész ügyre nézve a következő véleményt terjesztette fel az udvari kancelláriának „Az állam érdeke követeli a tanulóifjuság jó nevelését. Az ily nevelést leginkább a helytelen vallásitanítás akadályozza meg. Az erkölcsrontókat tehát mások elrettentő példájára és a közérzés kielégítése végett meg kell büntetnünk. A büntetésnek azonban a javítás végett példásnak kell lennie.



A vizsgálati iratokból kitűnik, hogy Berta a hitelvek ellen cselekedett és tanított, továbbá nem igazolta magát kellően. Hivatkozott tanítványaira, de azok vallomása ellene szólt. A botrány nemcsak a városban, hanem a szomszédos helységeken is elterjedt és így a nagy számú lutheránus lakosság miatt szomorú következményektől kell tartanunk. A főigazgató ítélete e bajt nem előzi meg, mert a dorgálás nem elégséges büntetése Berta vétségének. Bertának javulásában nem bízhatunk, mert elveket gyorsan levetni lehetetlen. Bertát tehát, mint az ifjuságnak nyilvánvaló elcsábítóját, hivatalától meg kell fosztani és őt az ifjuság tanítására képtelennek kell nyilvánítani. Hivatalára pályázatot kell kiírni és annak betöltésével Paulinit kellene megbízni.

A főigazgató nem szándékosan, de tévedésből hibát követett el, mert az esetet nem jelentette fel a felettes hatóságnak. A gymnasiumi igazgató helyesen cselekedett; csak abban hibázott, hogy a bajt nem elég korán vette észre és hogy Patonyi feljelentésének vizsgálatát Kissre, a grammatika tanárára bízta. Őt utasítani kell, hogy jövőre az ilyen dolgokat az öregebb humanista tanárra bizza.

Paulini igazolta magát a reá vonatkozó vádakra nézve, de minden további gyanú elmellőzése végett az igazgatónak meg kellene hagyni, hogy vigyázzon Paulini beszédére és cselekedeteire s a legkisebb alkalommal is jelentést tegyen róluk felsőbb helyen. Egyébiránt Patonyi tanárt és exhortatort ő felsége nevében arra kellene inteni, hogy igazgatójával és collegáival egyetértésben éljen és ne zavarja nyugalmaikat.

A helytartótanács e felterjesztéséről a magyar udvari kanczellária 1800 április 18-án adta be jelentését az államtanácsnak.

Általában egyetért a kanczellária a helytartótanáccsal. De két pontban módosítani kívánja a felterjesztést. Helyteleníti az igazgató eljárását; mert hozzá a saját vallomása szerint Berta ellen már 1798-ban is adtak be feljelentést. Már akkor fel kellett volna terjesztenie az ügyet a felettes hatóságnak. Csak a nagyobb botrány után látott a vizsgálathoz. Ezért komoly dorgálást érdemel és szigorúan meg kell neki parancsolni, hogy alája rendelt tanárainak nemcsak tanítására, hanem erkölcsi viseletére és vallásosságára is ügyeljen. Ha hibát fedez fel, azt javítsa meg, vagy a körülmények szerint magasabb helyen jelentse fel. Ami

pedig Patonyit illeti, az ő megrovását mellőzni kellene. Mert Patonyit a többi tanár alaptalanul (unbewiesen) vádolta nyugtalan viselet miatt. Patonyinak, az exhortatornak kötelessége az, hogy vigyázzon az erkölcsi és vallásos érzésekre és ő az ügynek felderítésében érdemet szerzett.

Az államtanács tagjai közül csak Eger mondott oly véleményt, mely némileg eltért a kancellária indítványától.

Eger a következőkép nyilatkozott: Föltéve, amiben nincs okom kételkedni, hogy a vizsgálat szabályos volt, magam is azt hiszem, hogy Bertát meg kell fosztani hivatalától. Mert ferde vallásos elvei vannak és hozzá még elég oktalan volt, hogy azokra tanította az ifjúságot. A kancellária véleményét csak annyiban módosítanám, hogy ne nyilatkoztassuk Bertát képtelennek az ifjúság további tanítására. Mert elbocsáttatása már elegendő büntetés; ez is elég arra, hogy őt megjavítsa és ha megjavul, kegyetlenség volna őt megfosztani a megélhetéstől azon a pályán, amelyre képesítést szerzett.

A felség mint rendesen az államtanács töbtségének véleménye szerint döntött. Az államtanács felterjesztésére e Bertára nézve végzetes sorok vannak írva: Resolutio. Nach den Majoribus Cancellariae opinioni acquiesco. In Absentia S. S. Caes. Majest. Ferdinandus. Kolowrat. 1800.

Ilyen volt a lőcsei gymnasium állapota 1800 körül és ilyen előzmények után tiltották el Berta Györgyöt a tanári pályától.

ANGYAL DÁVID.

---

### Egy krakói adat.

A Szepességnek Krakóval való fölötte sűrű kereskedelmi összeköttetése mindenki előtt ismeretes. Ennek a gazdag kapcsolatnak bőséges igazolását találjuk a krakói városi levéltár régi foliánsai között. Az ottani gazdag magyar vonatkozású anyag gyűjtése közben akadtam e szepesi érdekű adatra, melyet lejjebb közlök. A brassói származású Brenndorfer Pál lőcsei polgárról van itt szó, aki urának Behr Gáspár krakói polgárnak kereskedelmi ügyeit

bonyolitotta le *Lócsén, Késmárkon, Szomolnokon és Svedlénen*. A krakói tanács felszólítja őt, hogy urával szemben való tartozásának tegyen eleget. A kereskedés tárgyai közt az ólom és a réz van megemlítve.

1512. *Sabbato post Katherine Virginis ad 27 Novembris.*

Paulus Brenndorfer von Cronstadt In Sibenburgen mitburger In der *lewtcze* stehende vor wns Im siczenden Ratte hatt guttwillig Bekannth wy her seynem herrn Casper Behrr rechenschafft gethan hatt, von allem dem das ym seyn herr vortrawt hatt, wnd owch von anderen lewtten Jn seyns herrn namen eyngenommen hatt Nemlich par gelt: Bley wnd ander koffmans gutter, damit seyn herr erworben hatt, yns lantt Zew *Wngern* Jn welcher rechenung der bemehlthe paul Brenndorffer seym herrn angeben hatt wnd angibt an schulden dy vorhanden seynt Jn der *lewtz, kesemarg, Schmolnicz, Schwedler* wnd anderswo dy paul gemacht hatt Jn summa achthundert wnd fire florenorum 46 den. czw 100 den. vor 1 flor. Jn welcher summa owch etliche kupper eyngerechent seyn ist das yn der *lewtz* vorhanden ist, nothlawt eynes Registers wnd *czedils* Jn welchem dy schuldiger wnd owch war eyngeschrieben seynt, mit Paul Brenndorffers eygener hantschrift wnd hy vor wns mit eym solchen pehcer  $\bar{a}$  von ym vorsigelt eyngelegt hatt Owch eyn solchen *czedil* darynn schuldiger wnd war beschrieben seynt seynem herrn Casper Behrr yn schriftter seyner hantt gegeben hatt, Bekennende das sulche scholdt wnde war Casper Behrrs seynt eigen wnde sintt paul Solche obgemelte scholdt gemacht hatt, ane seynes herrn willen wnd beffel, So glowbt her wnd verpflichtet sich, dy obgemelte summa geldes achthundert wnd fir flor. vng., 46 den. eynzewmanen, eynzewbrenge noch seynem bessten vornemen wnd wissen wy er kan, ane seynes herrn mühe wnd wssloge wnd der bemelte Paul Brenndorfer breng solche scholt eyn ader nicht von den Selbigen schuldigern, So verpflichtet er sich wnd verbindt das herr seynem herrn Casper Behrr ader seyn erben czalen wil wnd gelden sol, firhundert flor. czw 1<sup>c</sup> den. iczt off weynachten nehst kommden wnd firhundert wnd fir flor. 46 den. darnoch neysten Vff mitefasste kommen wnd wo er dy neste tagzeit der bezcalunge nicht hilde, so soll er zw der andern tagzeit keyne frist haben Sunder Casper Behrr yn mag wmb dy ganze summa anlangen, wnd dyfordern von ym sam alle recht dar vor yrgangen wern Gesthege(?) aber das der bemelte Paul

brenndorfer yn der irsten tagzzeit der bezcalung nochlessig wer wnd dy 400 flor. wy oben stehet nicht czalet, So glowbet her bey seynen trewen wnd eren das er sich her ken kracow Stellen wil czwm Casper Behrr yn seyn haws wnd hoff, Jn seyn hant wnd seyner erben wff trium regum nehst kommende an alle widerrede als eyn gut man Thut er denn dy zcalung der nesten tagzzeit wnde wer yn der andern nochlessig wnd dy vereziehen wolde So glowbt her sich dergleiche bey seynen trawen wnd eren, her ken Csakow czw stellen Jns Casper Behrrs haws yn seyn handt ader seyner erben wff palmarum nehest kommenden wnd von Crokaw nicht czihen ane Casper Behrrs ader seyner erben. wissen wnd willen wnd ob von willen des allemechtigen gottis der bemelthe paul Brenndorffer todis halben abeinge ym miteler zceyt der obgestymten czalung wnd solche zcalung nicht thete dem bemelten Casper Behrr, welche er hy bey dem buche thun sol, denn soll sich Casper Behrr ader seyne erben solcher obgemelten schuldt wnd Summa 804 flor. 46 den. czw 1<sup>c</sup> den. vor 1 flor. irholen an seynen guttern wnd an den schuldigern dy er ym angeben hatt, alz der czedil awsgeweysst den her alhy versigelt eyngelegt hatt, welchen der Casper Behrr nemen sol wnd mag von wns wenn es ym dy nott fordert und der bedorffende ist an alle wns widerrede owch hatt der bemelte Paul Brenndorffer Bekannt guttwillig das er schuldig ist seynem herrn Casper Behrr wnd seyn erben czwetawsent funffhundert wnd czwenzig flor. vng. czw 1<sup>c</sup> den. vor 1 flor., rechter, vorhafftiger scholdt welche er hewte dise zzeit Jn seynem vermogen nicht hatt czw bezcalen, hatt em der obgeschribene herr Casper Behrr aws gnode wnd besunder gunst frist wnd tagzzeit czw der bezcalung gesetzt Jn solcher weyse wy her noch stehet nemlich sol paul Brenndorffer anheben, wff dy quatuortempora Cinerum nehst kommenden dy reste bezcalunge wnd geben Casper Behrrn wnd seyn erben 50 flor. czw 1<sup>c</sup> den., wnd darnoch alle quatuortempora neheste noch eynder sich irfolgenden 50 flor. czw 1<sup>c</sup> den. bis czw foller wnd ganze bezcalung wnd dy bezcalung allerzeit hy bey dem buche Jdoch das mit eyngeschlossen wo der bemelte paul Brenndorffer von den gnoden gottes czw besseren glück keme Jn mittelerzeit der obgemelten tagzzeit der bezcalung So mag ym Casper Behrr oder seyne erben wmbesolche schuldt angreyffen wnd dy bezcalung von ym fordern, wnd paul sol ym dy thun, Sint her das vormogen haben worde Jtem wo paul Brenndorffer irkeyn quatuor-

tempora bezcalung nicht thete wy oben stehet, So sol er furtinn her keyn lenger frist haben wnd sol ym dy tagezeit nicht gehalten werden Sunder Casper Behhr en an greyffen mag wmbedy schult gar wy alle rechf darviber irgangen wern, wo er yn bekommen mag Owch vorbindt her sich wnd globt bey seynem trawen wnd eren wenn yn der bemelthe Casper Behrr ken Crokaw fordert durch seyn sende briff ader ym ansagen leht (sic) durch eynen gutten man dem zcw glawben stehet das er sich zcw ym gestellen wil Jn seyn haws an alle widerrede, es wer dann sach das er zcw diser zceyt legerhafftig crank wer, So ist er zcw dem selbigen mol awsgeret sunst nicht, Summa summarum der obgemelten schulde zcw samme ist 3324 flor. vng. 46 den. czw 1<sup>c</sup> den. per 1 flor.

(Kraków, Archiwum Miejskie. Acta Consularia k. 432. 13—14 l.)

Közli: DR. DIVÉKY ADORJÁN.

## A Jerney-féle kéziratgyűjtemény szepesi vonatkozásu iratai.

A Századok 1877. évi folyamában (347—360 lapok) Thaly Kálmán jelentést tesz és ismertetést közöl a kecskeméti ev. ref. főgimnázium könyvtárában őrzött úgynevezett Jerney-kéziratgyűjteményről.

Jelentésében elmondja a gyűjtemény eredetének és keletkezésének történetét s mint a nagy fejedelem historiographusa főleg a II. Rákóczy Ferenczcel összefüggő vagy tőle eredő okiratokat ismerteti. Így megemlíti, hogy az idézett kéziratgyűjtemény XII. kötetében van Rákóczynak egy 1704. február 17-én Miskolczon kelt oklevele, melyben „azon Romanovszky György nevű lengyel fuvarosnak, ki őt 1701-iki menekülésekor *Podolinból* Krakóba szállította, s 1704-ben mint hajdu szolgálta, megjutalmazása iránt intézkedik.“ Azonban, bár a kéziratgyűjtemény XXIII. kötete Szepesmegye történetére vonatkozólag 13 darab okiratot tartalmaz, Thaly ezeket nem ismerteti, illetve ebből csak egyet, amely Rákóczyval függ össze.

Alkalmunk volt a gyűjteményt a közel multban megtekinteni s belőlük a szepesi vonatkozású oklevelek tartalmát kijegyezni.

A XXIII. kötet hatodik részében 1551—1768-ig terjedő szepesi oklevelek időrendben a következők:

1. 1551. június 1. Igló. („Datum in opido Iglo feria secunda proxima inter octavas Corporis Christi, anno Domini millesimo quingentesimo primo.“)

Puskár István iglói lakos („Ego Stephanus Puskar commorans in opido Iglo“) elismeri, hogy Vizesgyáni György felső-magyarországi királyi biztostól 23 nagyobb szakállas puskáért és egy mázsa golyóért („pro pixidibus barbatis maioribus 23 et globos unius centenarii“) 66 forint 75 dénárt kapott.

Papiroson, alul gyűrűs pecséttel.

XXIII. kötet, 6. rész, 2. szám.

2. 1557. december 31. Pozsony.

Péterváradai Balázs váci püspök és kamarai tanácsos nyugtatja a magyar udvari kamarát ama 300 forintról, melyet Thurzó Ferencz és Deseffy János közbenjárására a király azon károkért utalványozott, melyeket a rebellis Perényi Gábor, továbbá Bebek Ferencz és György neki a szepesi prépostság jövedelmeiben okoztak. („Pro damnis, quae per rebelles maiestatis regiae, videlicet Gabrielem Pereni et Franciscum Bebek in proventibus praepositurae meae Scepusiensis accepi.“)

Papiroson, pecséttel, sk. aláírással.

XXIII. kötet, 6. rész, 1. szám.

3. 1614. június 24. Kassa.

Daróczy Ferencz és társai szepesi kamarai tanácsok rendelete Marusy András szepesi kamarai adószedőhöz, hogy Vadas Jánosnak őfelsége tokaji lovasszolgájának adjon fél hópénzt.

Papiroson, sk. aláírásokkal, kívül 3 záró-pecséttel.

XXIII. kötet, 6. rész, 3. szám.

4. 1618. július 8.

Püsky János csanádi választott püspök levele Eszterházy Miklós nádorhoz.

Papiron, zárópecséttel.

XXIII. kötet, 6. rész, 4. szám.

5. 1626. augusztus 20. Görgő. (Gergeő.)

Görgei Vilmos, Thurzó Szaniszló nádor szepesi javainak

praefectusa 85 frt. 75 dénár dicáról nyugtatja Horváth Boldizsár szépesi adószedőt.

Papiron, pecséttel, sk. aláírással.

XXIII. kötet, 6. rész, 5. szám.

6. 1634. február 2. Lőcse.

Sennyey Sándor kir. tanácsos és kamarás Cramer Gáspár lőcsei harmincadost 200 magyar frt. lefizetéséről nyugtatja.

Papiron, pecséttel, sk. aláírással.

XXIII. kötet, 6. rész, 6. szám.

7. 1635. április 30. Lőcse.

Soldner János lőcsei postamester elismeri, hogy ezen évi fizetésének első részletét, t. i. 115 frt. 20 dénárt, a lublói harminczad hivataltól felvette.

Papiron, pecséttel, sk. aláírással.

XXIII. kötet, 6. rész, 7. szám.

8. 1639. július 13. Kassa.

Paczóth Sándor kamarai tanácsos Zavor Izsák késmárki harminczadosnak meghagyja, hogy azon kanóc- (kanot) ból, a melyet ő felsége véghelyének védelmére kiosztott, csináltasson még 12 mázsát.

Papiron, zárópecséttel, sk. aláírással.

XXIII. kötet, 6. rész, 8. szám.

9. 1639. november 8. Kassa.

Usz János meghagyja Zavor Izsák késmárki harminczadosnak, hogy őfelsége „czaig“ házának szükséges tiz mázsá kanócot csináltasson még és a 10 mázsáért a 125 frtot fizesse meg. Emellett még egy 50 öl hosszú, ágyukhoz való kötél is kívántatik, ára lehet 25 frt.

Papiron, zárópecséttel.

XXIII. kötet, 6. rész, 9. szám.

10. Király Zsigmond év és kelet nélküli folyamodványa II. Rákóczy Ferenc fejedelemhez.

Papiron.

XXIII. kötet, 6. rész, 10. szám.

11. 1705. december 21. Beregszász.

II. Rákóczy Ferenc fejedelem nyílt parancsa Szepesvármegyéhez, melyben ennek nemességét személyes felkelésre buzdítja és 1706. január 2-ára Ónodhoz táborba rendeli.

Papiron, pecséttel.

XXIII. kötet, 6. rész, 11. szám.

12. 1711. június 25—26.

A szomolnoki bányamesterek oklevele.

Papiron.

XXIII. kötet, 6. rész, 12. szám.

13. 1768. szeptember 14. Varsó.

Poniatovszky P.-nek levele valakihez, melyben a podolini bíróra panaszkodik.

Papiron.

XXIII. kötet, 6. rész, 13. szám.

Közi: DR. IVÁNYI BÉLA.

### Ferdinand Stolle magyar tárgyu regénye.

Ferdinand Stolle (1806—1872) a múlt század ötvenes és hatvanas éveinek kedvelt humoristája, a szabadelvű „Dorfbarbier“ című élclap szerkesztője, igen sok regényt irt, melyek közül „Die Erbschaft in Kabul“ egészséges, néha drasztikus komikumával még most is élvezetes olvasmány. Magyar és szepesi szempontból legérdekesebb az 1866-ban megjelent: „*Von Wien nach Világos*“ című történelmi regénye. Három kötetben mutatja be a szerző a neki igen rokonszenves szabadságharc drámai jeleneteit nagyon romantikus színezésben. Kossuthot ideális szabadsághősnek tűnteti fel, nagy földinket: Görgeit pedig hazaárulónak, ami teljesen megfelel az *akkori* idők közfelfogásának. Szerzőnek volt valami halvány sejtelme Magyarországról, de mulatságos tévedései is vannak a topographia és a néprajz terén.

Bakony, Guilas, Czikos, Teremtete, Juhaz, Rakoczymarsch, Gyöngyviragom, Paprika, Belasch (béles), Halak, Sült és más magyar szók idézése adják a „couleur locale“-t.

Stolle magyarul hangzó mondatokat is ad személyeinek szájába, de ember legyen, aki megfejti értelmüket.

Igy pl. I. 37. l. egy parasztfiú ezt mondja: *Mektschemereck teck pek fek*; — majd a fejét rázva: *Nintsch! Hajak, muk puk fuk tellem telle tell*; végre siránkozó hangon: *Nintsch, jonjörtör-jen függő mesch müggö.*“

Ezekkel az értelmetlenül hangzó mondatokkal Stolle talán csak a magyar beszéd hangzását akarta bemutatni.



Igen érdekes nyelvészeti fejtegetéseket is olvashatunk a regényben elszórva.

A Szepességet érdeklő részletek a II. kötet 5. fejezetétől kezdődnek. Debrecenbe nem érkezik hír Görgeiről, aki a Kárpátok sivár völgyeiben manővroz. Végre Klapka azt az újságot hozza Kossuthnak, hogy Schlick megszállva tartja a *Brangisko* hágót. Görgei ennél fogva nem vonulhat Eperjes vagy Kassa felé. Klapka így mondja el az eseményeket: (II. 57 és köv.) Görgei későn érkezett meg Iglóra, hogy idejekorán hatalmába kerítette volna a Branyiszkót. Két éjjel előbb megtámadták előcsapatát, az előőrsök hanyagsága folytán; csak a csapatok bátorsága mentette meg az ütegek egy részét. Az ütegek Neudorf (Igló) utcáiban voltak, amikor az osztrákok megjelentek. Sűrűn repültek golyóik és elesett volna minden magyar munició, ha a honvédek és a parasztok nem törődve a szigorú téli hideggel, nem terítették volna vizes lepedőket a lőporos szekerekre és nem húzták volna ki azokat a tűzvonalból. Így az osztrákok két napi „Vorsprungot“ nyertek és a hágó kezükbe került. Ha nem történik csuda, akkor Görgei elveszett.

Kossuth erre két szepesi legényt hivat, akik egy debreceni szíjgyártónál dolgoznak. Ezek híres vadászok voltak és ismerték a szepesi hegységet. A két cipszer azt mondja Kossuthnak, hogy Görgei elveszett, mert a hegykatlanból nincs más kivezető út, csak a Branyiszko.

Alig hangzottak el ezek a sorok, amikor valaki azt mondta síri hangon: „Hazudtok.“ — *Bardy* Etelka grófnő lépett Kossuth szobájába e szavakkal. Etelka tüzes honleány, aki Kossuthban a haza nemtőjét szereti és minden veszedelmes vállalkozásra kész. Kossuth titkos hírnöke és kémje Görgei oldalán. Etelka azt mondja, hogy ismeri a Branyiszko vidékét, atyjának ott birtoka van s ott nőtt fel ő is. Ismer egy titkos földalatti utat a hegyen át. Kossuth erre elküldi Etelkát a körülfogott Görgeihez. Három nap alatt érkezik oda tót parasztleánynak öltözve Kossuth angyala. Elmondja Görgeinek, hogy gyermekkorában séta közben egy sötét völgyben *Szelnakna* mellett földalatti folyosót talált, amelyen végiment és melynek másik nyílása a Branyiszko túlsó oldalán van.

Rájött, hogy ez az alagút „wird der Kuruzensteg gewesen sein, durch welchen Franz Ragozcy sein eingeschlossenes Heer unter der Erde fortgeführt.“ Görgei nagyon örül ennek a felfedezésnek, Etelka átvezeti a föld alatt a honvédeket az osztrákok

hátába. Két tűz közé szorulnak és rövid harc után menekülnek.“ Így hangzik a branyiszkói csata Stolle leírásában.

A II. k. 132. l. Tamás gróf leírja a Tátrát, Magyarország legszebb drágakövét, sokat beszél a Szepességéről, a szepesi várról. Leírja a Tátra éjszaki oldalát és leírása a karbunkulus torony mondájával végződik. Elmeséli a zöld tó mondáját. „*Tökölö's Sohn vom Käsmarker Schloss*“ -nak nevezi a főhősét. Úgy mondja el a mondát, mint Lindner Ernő.

Erről a mondáról *Scholcz Frigyes* (Késmárki Ev. Lyceum 1878/79-iki értesítvénye 11. l.) és utána *Dr. Bruckner Győző* (Folyóiratunk 1909. évf. 222. l.) azt állítják, hogy Lindner dolgozta fel a Horváth Gerőről szóló hagyományt; azt mondják, hogy Lindner a mondát nagyon is elváltoztatja; művében a Thököly család egy férfinak hozza le a csodás követ kedvesének, a pásztorleánynak, de ő is belejti a tóba.

Scholcz és Bruckner szerint Lindner Ernőnek köszönjük a monda jelenlegi közismert alakját. Nem akarom Lindnert kisebbiteni, amikor ezzel a nézettel szembe szállok.

Schwarz Károly (aki atyja Dr. Schwarz Károly volt késmárki polgármesternek) már 1841-ben, amikor Lindner még gyermek volt, írt egy hosszú elbeszélő költeményt nibelungversben, amely a zöld tó és a karbunkulus torony mondáját már abban az alakban meséli el, amelyet sokan Lindnernek tulajdonítanak. Schwarz Károly költeményeit halála után adta ki a család, addig kéziratban sokan olvasták.

1851-ben *Nemes János* késmárki diák dolgozta föl a mondát „*A zöld tó rubintje*“ címen (Lásd Ifjak Zsengéi. Késm. Evang. Lyc. Önképzőkörének Emlékkönyve. 1896—41—43. l.) Vadásznak mondja a főhőst, nem ad neki nevet; meséje megegyezik a Lindnerével, egy-két módosítással.

Stolle ismerhette a Lindner vagy esetleg más feldolgozását is. Legszebb szepesi mondánk sok rimelőt foglalkoztatott. E sorok írója is írt hosszabb elbeszélő költeményt a mondáról, amelyben a személyek lélektani elemzésére fektette a fősúlyt és Lindner elbeszélésétől eltér, illetve azt befejezi. Stolle is észreveszi regényében, hogy a monda tulajdonképpen befejezetlen, mert a pásztorleányról és apjáról nem hallunk már semmit sem. Tamás gróf folytatja aztán a Tátra leírását és még egy mondát mond el (138—139.), amelyet nyomtatásban nem ismertem, de

ezelőtt körülbelül 11 évvel elmesélni hallottam egy öreg embertől Gölniczbánya mellett. Philipp könyve sem ismeri e szepesi mondatát. — Osrégi időben élt a Tátrában egy förtelmes szörnyeteg. Majd mint árny mutatkozott, majd kétfejű óriásnak. Az egyik fejében ellenálhatatlan édes és csábító hang lakott, a másikban mennydörgéshez hasonló üvöltés. Édes hangjával a szörny magához csalta az utasokat, a mennydörgéssel pedig elijesztette őket, úgy hogy borzadva elsiettek. A mennydörgés hangja addig üldözte és kergette a szerencsétleneket, amíg holtan összeestek és marta-léka lettek a kannibál szörnyetegnek. Egyszer két vándor jött Magyarországra Lengyelországból a Tátrán át. Mindkettő tudott a szörnyetegről és ezért mindegyik olyan szorosán akart hozzá-simulni a sziklafalhoz, hogy őt ne foghassa el elsőnek a rossz szellem. Végre abban állapotok meg, hogy egymás lábához fekiüsznek le és egy köpenyeggel takaróznak. Alig aludtak el, megjelent a „Scheusal“, mely azonban nagyon megrókönyödött, amikor a köpönyeg mindkét oldalán látott egy-egy fejet és egy-egy pár lábat. Hangosan üvöltötte: „Hetvenhét hegyen mentem át sok száz-szor, de ilyen állatot még nem láttam! Nagy vagyok és hatalmas, de ez a szörny még nálam is hatalmasabb!“

Még egyszer üvöltött, süvöltött, lángot és füstöt okádva, és vad, görcsös rángatózás közt halt meg a „rémülettől és a méregtől.“

A két vándor nesztelen csendben maradt; vasárnap reggel fekete sziklát láttak fekvőhelyük mellett. A döglött szörny vált ottan kővé.

Ettől a naptól kezdve a Tátra meg volt szabadítva a szörny-től; a vándorok teljes békeességben haladhattak utjukon.“

A bécsi forradalom és a magyar szabadságharc politikai eseményei bele vannak szöve több szerelmes pár történetébe.

Stolle regénye nagy terjedelme ellenére érdekes olvasmány, már csak szepesi vonatkozásai miatt is.

LÁM FRIGYES.

## A Rákóczy mozgalmak után kegyelmet kapott szepesi kuruczok névsora.

A Közlemények III. évfolyamában közzétettük Szepesvár-megye nemeseinek a Rákóczy-féle szabadságharc utáni összeírását,

melyben meg volt jelölve a nemes urak kurucz vagy labancz volta is. Azóta az Országos Levéltárból előkerült egy másik összeírás, melynek czíme „Nomina notiorum amnistiatorum“. Ebben a jegyzékben, — melyen évszám nincs — össze vannak írva azok, akik Majthény után a császár hűségére tértek s így kegyelmet kaptak. Szepesmegye büszke lehet arra, hogy aránylag kevés fia kapott gráciát, a megkegyelmezettek zöme Abauj, Sáros, Zemplén, Ung, Borsod stb. megyékből került ki.

A szepesi összesen 9, kegyelmet azaz birtokait visszanyertnek neve abc rendben a következő:

Blekber Pál, Fink Dániel, Görgei János, Horváth Márk, Máriássi Gábor, Máriássi Imre, Máriássi Miklós, Nagylesenyei Mihály és végül Tóke János.

Az összeírás jelzete: N. R. A. fasc. 1448. No. 9.

I. B.

## Pótlás »A kakaslomniciak néhány vészes napja« című cikkhez.

Jelen folyóirat legutóbbi füzetében megjelent ily című cikkem beküldése után oly időben jutottam az ott említett Matuska nemesi családra vonatkozólag egy adat birtokába, amikor azt a szerkesztő úr sürgős megkeresésem dacára már nem illeszthette be a szövegbe, mivel a füzetnek ez a része — a szerkesztő úr szíves felvilágosítása szerint — akkor már végleges alakot nyert a nyomdában.

Ennélfogva itt hozom a multkori cikkem olvasóinak becses tudomására, hogy a 160. lap jegyzetének harmadik kikezdése a következőképpen egészítendő ki:

A Matuska család a szepesi nemeseknek már 1754. évi jegyzékében szerepel kakaslomnici birtokos nemes gyanánt, v. ö. Közlemények Szep. vm. m. 1 évf. 107. l. Michael Matuska. Hogy Kakaslomnic község mely részében volt eredetileg e család kúriája, az bajosan állapítható ma meg. Idők folyamán azonban a Kanitz-féle nemesi kúriának jutott a birtokába. Az 1813. évi árvizet még ott

élték át, de az 1835. évi nemesi összeírás alkalmával már hiába keressük e család nevét a kakaslovnici nemesek közt. V. ö. Közl. Szvm. m. 1. évf. 173. l.

DR. GRÉB GYULA.

---

### Válasz dr. Bruckner Győzőnek »Szepesváralja ipartörténete a céhintézmény korában« című értekezésemhez fűzött észrevételeire.

Hosszu bűvárkodás és fáradságos munka után végre sikerült elkészítenem a szepesváraljai céhekről szóló értekezésemet, melyet a jelen folyóirat 1913. évi 3. és 4. számában a maga teljességében le is közölt. Mintán a munka első fele megjelent, dr. Bruckner Győző, a Szepesség egyik buzgó és kiváló történésze néhány jóindulatu észrevételt tett az I. fejezet egyik-másik részére. Észrevételeire szükségesnek tartottam a következőket megjegyezni.

Mielőtt dr. Bruckner észrevételeire válaszolnék, meg akarom jelölni azokat az irányelveket, amelyek szerint értekezésem készült, hogy ezáltal dr. Bruckner egyes véleményei és hiedelmei tisztázódjanak.

Az értekezés külön lenyomataihoz csatolt előszó végén, melynek leközlését a folyóiratban szükségtelennek tartottam, szóról-szóra ezt írom: „Tájékozásképen szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a lövészekről és velük összefüggő más mozzanatokról ezúttal azért nem emlékeztem meg, mert egyrészt történetük már ismeretes, másrészt, mert más alkalommal úgyis szándékom foglalkozni a szepesváraljai céhek tűzrendészeti és honvédelmi intézkedéseivel.“ Ha tehát dr. Bruckner Győző ismerte volna e kijelentésemet, úgy bizonyára nem jegyezte volna meg, hogy értekezésemben a lövész-céhekkal nem foglalkoztam.

Továbbá, hogy a szepesváraljai levéltárban lévő serfőzőkről részletesen nem számoltam be, abból még nem következik, hogy a reájuk vonatkozó okleveles anyagot nem ismerem; eljárásomnak oka csupán az, hogy én csak általános képet akartam nyújtani a szepesváraljai céhek életéről, amely feladatnak nézetem szerint meg is feleltem, azután miért is említsem a serfőzők céhszabályait, mikor azok a többi céhek okleveleiből felhasznált adatokkal nagy-

jában megegyeznek, részletesebb történetüknek a megírása a periratok alapján pedig nem volt feladatom.

Legnagyobb hibámúl rója fel dr. Bruckner, hogy Illyefalvi munkáját használtam fel az általános rész néhány helyén. Hogy én Illyefalvi értekezésére szorultam a bevezető részben, annak tisztán az az oka, hogy eredeti forrásokhoz, oklevelekhez nem is nyúlhattam, hisz' nem Szepesváralja történetének a megírása volt a feladatom. Amit tehát én az első fejezetben nyujtok, az — amit a fejezet végén kijelentem is, — csak keret, melyben rövid történeti egymásutánban felsorolom ama mozzanatokat, amelyek Szepesváralja ipartörténetének megértéséhez szükségesek. Közben természetesen nem mellőzhettem a chronologia szempontjából a kevésbé lényeges részeket sem.

Én dr. Bruckner Illyefalvi munkájához fűzött szigorú bírálátát ismerem, kár azonban, hogy csak akkor jutott kezemhez, mikor már nem használhattam fel; lehetetlen, hogy ellenkező esetben egy-két, munkám szempontjából különben lényegtelen, de Illyefalvi munkájában hamisan közölt adat beleszűszott volna értekezésembe Mert hogy Xylander szerepe és a protestáns zsinat ideje ipartörténeti szempontból jelentéktelen, azt mindenki belátja.

Végül szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Hradszkynak az iparostanoncok értesítőjében Szepesváralján 1889. és 1890-ben megjelent értekezéséről volt tudomásom és mindent el is követtem arra nézve, hogy azt megszerezsem, de ezt sem a szepesváraljai plébános, sem a néhai Klenner Samú tanító, sem a szepesi káptalan, sem H. rokonai útján megkeríteni nem tudtam, a budapesti könyvtárakban pedig H. eme értekezéséről nem tudnak semmit. Nem rajtam múlt tehát, hogy H. munkáját nem használtam fel, amely mindenestre jelentékenyen megkönnyítette volna dolgomat. Különben is köszönöm, hogy figyelmét szerény dolgozatom megragadta és az ifju történész-nemzedék hálijával, amelyet az érde-  
mesek iránt érez, tekintek továbbra is feléje.

PITKÓ JÁNOS.

## KÖNYVSZEMLE.

---

*Lechner Jenő. Tanulmányok a lengyelországi és felsőmagyarországi renesszánsz építésről.* (Különlenyomat a Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönyéből.) Budapest, 1913.

Nagy érdeklődéssel vettük kezünkbe a gazdagon és szépen illusztrált füzetet, melynek tárgya megyénk művészettörténetét oly közelről érdekli, mert hisz ép e földön maradt fenn legtöbb emléke a felsőmagyarországi renesszánsznak. Reményünkben azonban nagyon csalódtunk, mert nem találtuk meg a műben azt, amit kerestünk, t. i. a kérdés tisztázását és megoldását. A szerző egy lépéssel sem vitte előre a kérdést, sőt ellenkezőleg még jobban összezavarja és hamis, téves nézetek elterjedését idézi elő. Bátran mondhatjuk: *Ignotos fallit, notis est derisui.*

A szerző azt akarja bizonyítani, hogy a felsőmagyarországi renesszánsz nem Lengyelországból jött hozzánk, hanem egyenesen Olaszországból, sőt mi több azt akarja velünk elhíttetni, hogy ebben speciális ősmagyar vonás van s hogy ebből speciális magyar stílus fejlődött volna ki, ha a kedvezőtlen körülmények nem gátolják meg kialakulását. Ezt a feltevését néhány erdélyi és indiai motívummal szeretné bizonyítani, de minden erőlködése dacára sem tudja velünk ezt elhíttetni.

A szerző nem ismeri a Szepesség és a szomszédos megyék történelmi fejlődését és Lengyelországgal való nagy összeköttetését, nem ismeri jól a lengyel műemlékeket, mert csak a Szepességgel szomszédos lengyel emlékekről szól s ennek következtében hibás és téves eredményekre jut. Azt mondja, hogy a felsőmagyarországi renesszánsz tőlünk terjedt át Lengyelországba, mert csak a Szepességgel és Sárosmegyével határos lengyel területen vannak ily emlékek. A szerző nem állítaná ezt, ha ismerné azt a rengeteg

sok renesszánsz épületet, mely az egész egykori Lengyelország területén föltalálható. Épen ellenkezőleg azért van oly sok ily emlék a Szepességen és Sárosban, mert ezeknek volt legnagyobb és legsűrűbb kapcsolatuk Lengyelországgal.

A kérdés tehát nincs megoldva s várjuk ki lesz az, aki a felsőmagyarországi renesszánsz eredetét és fejlődését tisztázni fogja.

\*)



## TÁRSULATI ÜGYEK ÉS EGYÉB HIREK.

### Értesítés.

A *Közlemények* a jelen füzetből kezdve a Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadásában jelennek meg. Erről a társulat igazgatóválasztmányának az alább közölt jegyzőkönyvben 4. alatt foglalt határozata szolgál bővebb tájékoztatásul. Reméljük, hogy tagtársaink szívesen fogadják tagilletményül e folyóiratot; azok pedig, kik eddig előfizetői voltak, anélkül hogy egyúttal társulatunknak is tagjai lettek volna, szívesen belépnek tagjaink sorába, miáltal évente 2 koronát megtakarítanak és mégis ugyanazt kapják. Mert a folyóirat tartalma, iránya s a szerkesztő személye változatlanul megmarad. Förster Jenő dr. ezentúl mint a társulat titkára szerkeszti tovább a folyóiratot, melyet ő alapított meg és fejlesztett értékes szakmunkává. Ebbeli sikereit tartotta szem előtt társulatunk igazgatóválasztmánya, amikor folyóiratát a társulat hivatalos közlönyévé tette s ezzel nagyobb olvasókört biztosított neki. Az igazgatóválasztmány Förster Jenő dr. eme értékes munkálkodását osztatlan elismerésére méltatta és ennek a határozatnak teszünk eleget, amikor Förster Jenő dr.-nak érdemeit ezúton is kifejezésre juttatjuk.

Ezidén elkésve jelennek meg az első füzetek. Ezért elnézést kérünk tagtársainktól és előfizetőinktől. Utalunk a mostani év rendkívüli voltára. Hacsak lehet, igyekezni fogunk a 3-ik és 4-ik füzetet még az év végéig olvasóink kezébe adni.

Lőcse, 1914. évi október havában.

*A szepesmegyei történelmi társulat elnöksége.*

## Jegyzőkönyv

a szepesmegyei történelmi társulat igazgatóválasztmányának 1913. évi november hó 26-án tartott gyűléséről.

Elnökölt: Neogrády Lajos dr. ügyv. alelnök. Jelen voltak: Bruckner Győző dr., Fleischhacker Lajos, Greschik Győző, Pajdussák Máté, Schwarz Károly dr. vál. tagok, Förster Rezső társ pénztárnok, Raisz György helyettes muzeumi őr és Förster Jenő dr társ. titkár, aki a jegyzőkönyvet írta.

Elnök a gyűlést megnyitja és jelenti, hogy Kübecher Albert és Róth Márton választm. tagok kimentették távolmaradásukat.

1. A titkár felolvassa jelentését a társulat életében történt eseményekről.

A választmány a jelentést tudomásul veszi. Kegyelettel emlékszik meg elhunyt tagjairól; elsősorban Csáky Albin gróf alapító tagról, aki egyik legnagyobb dísze és büszkesége volt nemcsak e vármegyének, hanem társulatunknak is. Ő volt a társulat egyik főszervezője és első elnöke, ő vezette át a kezdet nehézségein, az ő bölcs vezetése adta meg az alapot társulatunk mai megerősödéséhez. Továbbá Binder Samuról, a választmány egyik régi érdemes tagjáról és a társulat volt pénztárosáról.

Az elnöknek a Spillenberger-féle ház vasrácsa ügyében adott felvilágosításait a választmány helyeslően tudomásul veszi és elhátározza, hogy e tárgyban az illetékes hatóságokhoz feliratot intéz.

2. Förster Rezső pénztárnok bemutatja a számvizsgáló bizottság által felülvizsgált 1911. és 1912. évi pénztári számadásokat, melyek szerint 1911-ben 13.073 K 16 f bevétellel szemben 4962 K 06 f volt a kiadás, 1912-ben pedig 13.093 K 10 f bevétellel szemben 4298 K 52 f kiadás; pénzmaradvány az 1912. év végén: 8794 K 58 f, ebből érinthetetlen alaptőke: 3760 K. A Sváby Frigyes-féle tulajdondíj készpénzmaradványa 1911-ben: 63 K 42 f, 1912-ben: 66 K 41 f. A választmány e számadásokat tudomásul veszi, a közgyűlésnek a felmentés megadását javasolja és a pénztáros buzgó működését megköszöni. Az 1913. évi számadások megvizsgálására a választmány Széchezy István és Páter Kálmán társulati tagokat kéri fel.

Az 1911—12. évi számadások a társulat évkönyvében közzéteendők.

3. Raisz György h. muzeumi őr felolvassa jelentését a Szepesi Múzeum állapotáról; ennek kapcsán bemutatja a múzeum számára

vásárolt, valamint az ajándékként beérkezett muzeumi tárgyak jegyzékét; végül ismerteti a Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének az állami letétként átengedett muzeumi tárgyak megóvása tárgyában kiadott f. évi 1011. számú leiratát.

A választmány tudomásul veszi a jelentést és ennek során azt, hogy Förster Rezső helyettes muzeumi őrtől Divéky Adorján dr. és Raisz György a Szepesi Muzeum tulajdonát képező tárgyakat leltár és jegyzék alapján átvették. Tudomásul veszi az 1913-ban vásárolt tárgyakról szóló kimutatást, mely számadási mellékletekkel együtt a Főfelügyelőséghez lesz felterjesztendő. Örömmel értesül az ajándékozott tárgyakról, az adományozóknak jegyzőkönyvi köszönetet mond és a jegyzéket a társulati évkönyv jövő évfolyamában közlésezi. Tudomásul veszi, hogy a muzeumi tárgyak ideiglenesen bár, de együtt el vannak helyezve és ennek kapcsán felír a Főfelügyelőséghez, hogy a leiratában jelzett intézkedések csak a muzeumi anyag végleges elhelyezése után lesznek foganatosíthatók. De addig is, míg a muzeumi épület kérdése eldőlt, a társulat mindent megtesz a muzeumi tárgyak megóvására. Különben a jelenlegi helyiség tűzbiztos és száraz. Végül a választmány helyeslően tudomásul veszi az elnök tájékoztatását a Szepesi Muzeum kérdésének jelenlegi állásáról.

4. Elnök jelenti, hogy — amint már a f. évi június hó 4-én tartott választmányi ülésen jelezte — az elnökség a jövő irodalmi munkásságát illetőleg azzal a tervvel foglalkozik, hogy a társulat átvenné és az eddigi Évkönyvek helyébe kiadná a Közlemények Szepesvármegye Multjából című, eddig Förster Jenő dr. által kiadott és szerkesztett folyóiratot. A tervet a választmány egyhangu helyesléssel fogadta, miért is az elnökség ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozott és ennek eredményeként javaslatot mutat be a választmánynak. A választmány az elnökség javaslatát tárgyalás alá vevén, a következőket határozza el:

a) A szepesmegyei történelmi társulat az eddigi Évkönyvek helyett a folytatásuk gyanánt 1914-től kezdve a Közlemények Szepesvármegye Multjából című folyóiratot adja ki. Amellett a társulat időközönként, a lehetőséghez képest ezentul is szándékszik önálló nagyobb kiadványokat közrebocsátani.

b) A Közlemények, mint a társulat folyóirata, a társulat minden alapító, tiszteleti és rendes tagjának az alapítványi összeg illetőleg a 4 K évi tagdíj fejében rendes évi tagilletményül jár. Nemtagoknak a folyóirat előfizetési ára az eddigi: évi 6 korona.

A választmány egyuttal kimondja, hogy 1916-tól kezdve az egyesületek és jogi személyek díját 8 koronára fogja felemelni és megbizza az elnökséget, hogy a tagdíjak általános felemelését is tegye megfontolás tárgyává.

c) A társulat a Közleményeket hivatalos közlönyévé teszi, általa közli tagjaival a társulati gyűlések jegyzőkönyveit és a társulati élet fontosabb eseményeit.

d) A folyóirat, mint eddig is, évente négy füzetben jelenik meg (szükség esetén egyesített füzetekben), az eddigéhez hasonló tartalommal, beosztással és egyelőre 15 nyomtatott ivben megállapított minimális terjedelemben.

e) A szerkesztést a választmány az alapszabályok 7. §-ának c) pontja értelmében a mindenkori társulati titkárra bizza avval, hogy irányelvűl az eddigi szerkesztési mód szolgáljon és hogy a folyóirat tudományos színvonala, a történelmi társulat multjának megfelelően, fenntartassék. A szerkesztő a választmány ülésain általános tájékoztatást nyújt a folyóirat tartalmára vonatkozó terveiről.

f) A választmány a Közlemények írói és szerkesztői díjait ekként állapítja meg: értekező szövegért nyomtatott oldalonként 3 K (ivenként 48 K), szövegközlésért — beleértve a lapalji jegyzeteket, regestákat és esetleges fordítást is — nyomt. oldalonként 2 K 50 f (ivenként 40 K), szerkesztői díj ivenként 20 K. Felvilágosításul megjegyeztetik, hogy a Hain-féle krónikára vonatkozóan 1910-ben megállapított írói és szerkesztői díjak a következők voltak: nyomtatott ivenként 8° alakban: értekező szövegért 50 K, fordításért 40 K, szövegközlésért — lapalji jegyzetek nélkül de beleértve az összeolvasást, esetleges évszámfeloldást és tartalmi jelzéseket — 30 K, szerkesztésért 10 K.

g) A folyóiratból az eddigi kiadónál raktáron lévő példányokat a társulat, egy-egy teljes évfolyam eredeti ára  $\frac{1}{3}$ -ad részének alapulvételével és a kiadó által ingyen felajánlott csonka évfolyamokkal együtt (hozzávetőleg 150 évfolyam) 300 K átalányösszegért átveszi.

h) Az átvétellel kapcsolatban szükséges intézkedéseket a választmány az elnökségre bizza.

Ezzel kapcsolatban a pénztáros bemutatja az Évkönyvűl kiadandó folyóiratra, valamint ennek tekintetbe vételével a társulat összes bevételeire és kiadásaira vonatkozólag az 1914. évre összeállított következő költségvetést:

## I. Költségvetés a Közlemények átvételére 1914.

Szám	Bevétel	K		Szám	Kiadás	K		f
			f				f	
1.	Tagdíj 1914. évre 550 tagtól	2200	—	1.	Közlemények költségvetése titkár-szerkesztő szerint (15 ivnyi terjedelemmel az eddigi 16 iv helyett)	2370	—	
2.	Kiadványainkért	100	—	2.	Tiszteletdíjak	600	—	
3.	Szepes vármegye segélye	200	—	3.	Apró nyomtatvány	100	—	
4.	Tagszaporulat a Közlemények átvételével	300	—	4.	Portó és irodai költség és előre nem látott kiadás	200	—	
5.	Kamatok	400	—	5.	Raktár bérlete	30	—	
6.	Fedezeti hiány	100	—					
		3300	—			3300	—	

## II. Összköltségvetés az 1914. évre.

Szám	Bevétel	K		Szám	Kiadás	K		f
			f				f	
1.	Pénzkészlet 1913. évről	8880	—	1.	Évkönyv: Közlemények Szepes vármegye multjából 15 iv	2370	—	
2.	Tagdíjhátralék 200 tagtól	800	—	2.	Tiszteletdíjak	600	—	
3.	Tagdíj 1914. évre 550 tagtól	2200	—	3.	Apró nyomtatvány	100	—	
4.	Kiadványainkért	100	—	4.	Portó, irodai költség és előre nem látott kiadás	200	—	
5.	Lőcse város Szepesi muzeumi segélye	300	—	5.	Raktár	30	—	
6.	Szepes vármegye segélye	200	—	6.	Közlemények 5 évi folyamaiból megmaradt példányok átvétele	300	—	
7.	Tagszaporulat a Közlemények átvételével	300	—	7.	Városi segély a Szepesi Muzeumnak	300	—	
8.	Kamatok	400	—	8.	Állami segély a Szepesi Muzeumnak	800	—	
9.	Állami segély a Szepesi Muzeumnak	800	—	9.	Pénzkészlet 1914 dec. 31.	9280	—	
		13980	—			13980	—	

A választmány mindkét költségvetést elfogadja.

Végül Förster Jenő dr., mint a folyóirat eddigi kiadója, megköszöni a választmány erkölcsi és anyagi támogatását; mint megmaradó szerkesztő pedig jelzi irányelveit.

A választmány nagy elismeréssel viseltetvén azon kiváló érdemek iránt, melyeket Förster Jenő dr. a folyóirat megalapítása és kifejlesztése körül szerzett, elhatározza, hogy ez érdemeit a Közlemények jövő évi első füzetében kifejezésre fogja juttatni.

5. Elnök jelenti, hogy a társulatnak két érdemes és munkás tagja: Divéky Adorján dr. muzeumi őr és Bal Jeromos választmányi tag áthelyezés folytán elkerült körünkől. Ezzel kapcsolatban felolvastatja Bal Jeromos bucsuzó levelét.

A választmány sajnálja e két kiváló tagjának távozását és reméli, hogy a térbeli távolság nem fogja a társulat érdekében való további közreműködésüket megakadályozni.

A megüresedett muzeumi őr állásra a választmány ideiglenesen a többi tisztviselő megbízatásának lejártáig, Raisz Györgyöt választja meg helyettesül. A h. muzeumi őr teendőinek megkönnyítése céljából a választmány a muzeumi tárgyak vásárlásában, elbírálásában, rendezésében való közreműködésre felkéri: Förster Rezső, Görgey Gusztáv, Greschik Győző és Hibján Samu társulati tagokat.

Binder Samu elhunytával és Bal Jeromos lemondása folytán két hely üresedik meg az igazgató-választmányban. A választmány elhatározza, hogy arra az esetre, ha a legközelebbi közgyűlés még a folyó évben tartatnék meg, Görgey Gusztávot és Kauffmann Aurélt ajánlja megválasztásra.

6. Fleischhacker Lajos indítványára a választmány elhatározza, hogy a lőcsei Szt. Jakab-templom főoltárának sürgős helyreállítása érdekében feliratot intéz a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez és a Műemlékek Országos Bizottságához.

Más tárgy híján elnök az ülést bezárja.

Lőcse, 1913 november hó 26-án.

**Dr. Neogrády Lajos**  
választmányi ügyvivő alelnök.

**Dr. Förster Jenő**  
jegyzőkönyvvezető titkár.

## 1913 december hó 21. óta beérkezett előfizetési díjak:

1910. évre: Kinsky Béla, Ruszkin nagyközség előljárósága.

1911. évre: Csáky Gusztáv gróf, ifj. Gretzmacher Gyula, Kinsky Béla, Lőcsei főgimnázium Jókai-önképzőköre, Nagy Pálné, Okolicsányi-Zsedényi Ede, Ruszkin nagyközség előljárósága, Szepesi Takarékpénztár Lőcse.

1912. évre: Betlenfalvi áll. elemi iskola, Csáky Gusztáv gróf, Gundelfinger Kálmán, ifj. Gretzmacher Gyula, Kübecher Albert, Kinsky Béla, Lőcsei kaszinó könyvtára, Lőcsei főgimnázium Jókai önképzőköre, Mattyasovszky Boldizsár, Nagy Pálné, Okolicsányi-Zsedényi Ede, Ruszkin nagyközség előljárósága, Schwarz Károly dr., Szepesi Takarékpénztár Lőcse, Tarcafi körjegyzőség, Vaitzik Ede, Wyda Sándor.

1913. évre: Bethlenfalvy Antal, Bugsch Sándor, Bielek István dr., Bihar vm. alispánja, Csáky Vidor gr., Csáky Gusztáv gr., Daits Ede dr., Förster Rezső, F. M. K. E. közp. elnöksége, Flórián Károly dr., Gréb Gyula dr., Gölnichányai iparosok Társasköre, Gergelyi Pál, Gundelfinger Kálmán, ifj. Gretzmacher Gyula, Horváth Ödön dr., Hritz Artúr dr., Hollólomnici körjegyzőség, Horváth Akos dr., Jablonowski József, Jancsó István, Jungenfeld Károly báró, Jónásch Antal Jankura Iván dr., Juhos Gyula, Kulman János, Kübecher Albert, Késmárk város tanácsa, Késmárki ev. liceum könyvtára, Koromzay György, Korompa nagyközség előljárósága, Kinsky Béla, Kassa sz. kir. város tanácsa, Kassai áll. felsőkeresked. iskola, Laczkó Viktor, Lőcsei Kaszinó könyvtára, Ludvig Gyula, Legeza István, Lorx Sándor dr., Lőcsei ág. ev. egyház közkönyvtára, Lőcsei főgimn. Jókai-önképzőköre, Mattyasovszky Boldizsár, Majunke Gábor, Mateóc nagyközség előljárósága, Malduri községi iskola, Nagy Pálné, Nemessányi Árpád, Okolicsányi-Zsedényi Ede, Piovarcsy Károly, Pataky János, Rácz Gyula, Róth László dr., Rolny Ferenc dr., Ruszkin nagyközség előljárósága, Szelényi Oszkár dr., Szalavszky Pál, Szegedi Somogyi-Könyvtár, Sáros vm. alispánja, Schwarz Károly dr., Szontágh Miklós dr., Szepesi Takarékpénztár Lőcse, Széll László dr., Teschler Antal dr., Tarcafi körjegyzőség, Vajdovszky János dr., Vaitzik Ede, Wyda Sándor.

*Ezzel a régi kiadóhivatal megszűnik. Ezentúl minden pénzküldemény az új kiadóhoz, t. i. a Szepesmegyei Történelmi Társulathoz (Förster Rezső társulati pénztáros, Lőcse) küldendő.*

Lőcse, 1914. évi október havában.

### A volt kiadóhivatal.

---

Kérem a társulat t. tagjait, hogy az 1914. és, ha még be nem fizették, az 1913. évi tagdíjakat hozzám beküldeni szíveskedjenek. A Közlemények azon előfizetőit, kik eddig nem voltak tagjai a Szepesmegyei Történelmi Társulatnak, kérem, szíveskedjenek a pénz beküldése alkalmával a postautalványon jelezni, hogy belépnek-e tagokul a Társulatba (ez esetben évi 4 kor. tagdíj fejében kapják a Közleményeket, 3 évi kötelezettséggel), vagy pedig továbbra is mint előfizetők (az eddigi 6 kor. évi előfizetési díj ellenében) tartanak igényt a folyóíratra?

Lőcse, 1914. évi október havában.

**Förster Rezső**

a Szepesmegyei Történelmi Társulat  
pénztárosa.

---

## A Szepesmegyei Történelmi Társulatnál megszerezhető kiadványok.

	Tagoknak		Nem tagoknak	
	K	f	K	f
<b>1. A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyvei:</b>				
I—VIII. (különféle értekezések), A III. V. VI. VII. és VIII. évkönyv ára egyenként . . . . .	2	—	4	—
Az I. II. és IV. évkönyv ára egyenként . . . . .	4	—	4	—
IX—X. (Hajnóci: Lőcse város levéltárának tartalomjegyzéke 1—2. rész). Egy-egy rész ára . . . . .	2	—	4	—
XI. Weber: Harmadik Pótlék Szepesmegye okirattárhoz. Ára . . . . .	2	—	4	—
XII. Emlékkönyv a Szepesm. Tört. Társ. fennállása 25-ik évéről. Ára . . . . .	2	—	4	—
XIII. Bal J.: Szepesvára története. Ára . . . . .	2	—	4	—
<b>2. A Szepesmegyei Történelmi Társulat Milleniumi Kiadványai:</b>				
I. Demkó: A társulat 12 évi működése; Weber: Szepesvármegye tört. irod. bibliográfiája; Münnich: A Szepesség őskora. Ára . . . . .	2	—	4	—
II. Sváby: A Lengyelországnak elzálogosított tizenhárom szepesi város története. Ára . . . . .	4	—	4	—
III. Hradszky: A szepesi tiz lándzsások széke története. Ára . . . . .	2	—	4	—
IV. Pirhalla: A szepesi prépostság története. Ára . . . . .	2	—	4	—
V. Demkó: Lőcse története. Ára . . . . .	2	—	4	—
VI. Sváby: A Szepesség szociológiai viszonyai a XVIII. és XIX. században. Ára . . . . .	2	—	4	—
3. Szepes vármegye történeti térképe. Ára . . . . .	1	—	1	—
<b>4. Szepes vármegye Művészeti Emlékei:</b>				
I. rész: Építészeti Emlékek. Irta Divald Kornél. Ára	5	—	8	—
II. » : Szobrászat és Festészet. Irta Divald K. Ára	8	—	12	—
III. » : Iparművészet. Irta Divald Kornél. Ára . . . . .	5	—	8	—
A három rész együtt rendelve {	16	—	24	—
fűzve . . . . .	20	—	28	—
kötve . . . . .	2	60	2	60
Bekötési tábla . . . . .	2	60	2	60
5. Hain Gáspár Lőcsei Krónikája 1—III. füzet. Ára . . . . .	12	—	15	—
Egy-egy füzet ára . . . . .	4	—	5	—
Bekötési tábla a teljes műhöz . . . . .	2	—	2	—
<b>6. A Közlemények Szepesvármegye Múltjából</b> régibb, I.—V. (1909—1913.) évfolyamai. Áruk évfolyamonként . . . . .				
Egyes füzet ára . . . . .	3	—	4	—
Egyes füzet ára . . . . .	1	—	1	25

Mindezen kiadványok az ár előzetes beküldése mellett megrendelhetőek Förster Rezső társulati pénztárosnál (Lőcse). Az Évkönyvek I. II. és IV. folyamát, valamint a Milleniumi Kiadványok II. kötetét (Sváby: A 13 szepesi város története), mely kiadványokból csak néhány példány van raktáron, egyenként 4 kor-ért visszaváltja a társulat pénztárosa.



---

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVEINEK XIV. FOLYAMA.

# KÖZLEMÉNYEK

## SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL

---

A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI:

DR. FÖRSTER JENŐ

VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRNOK, TÁRSULATI TITKÁR.



MEGJELNIK NEGYEDEVENKÉNT.

A TÁRSULAT TAGJAI ÉVI NÉGY KORONA TAGDIJ FEJÉBEN ILLETMÉNYŰL KAPJÁK.  
ELŐFIZETÉSI ÁRA : EGY ÉVRE HAT KORONA.

---

LŐCSE, 1914.

KIADJA A SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

REISS J. T. KÖNYVNYOMÓ INTÉZETE.

## TARTALOM.

	Lap
Genersich János (1761—1823). Irta: <b>dr. Szelényi Ödön</b> . Második, befejező közlemény . . . . .	113
Oklevélgyűjtemény a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok levéltáraiból. V. Szepesszombat levéltára. Közli: <b>dr. Bruckner Győző</b>	140
Petzval József mint humorista. Irta: <b>dr. E. L.</b> (egy képpel) . . . . .	146

### Családtörténet.

Csáky István gróf végrendelete. Közli: <b>Bal Jeromos</b> . . . . .	155
---	-----

### Kisebb közlések.

Szemelvények Máriássy Farkas (1736?—1795) magánlevéltárából. Közli: <b>Máriássy Ödön</b> . Első közlemény . . . . .	167
Két varsói adat. Közli: <b>dr. Divéky Adorján</b> . . . . .	172
Szepesi adat Kassa sz. kir. város levéltárából. Közli: <b>Kemény Lajos</b> . . . . .	174
Répás birtok 1319. évi határjárása. Közli: <b>dr. Hajnóci Iván</b> . . . . .	176

### Könyvszemle.

Uj könyvek. Ism.: <b>F. J.</b> . . . . .	178
--	-----

### Társulati ügyek és egyéb hírek.

Tagtársainkhoz! — Adományok a Szepesi Múzeumnak . . . . .	180
---	-----

A KÖZLEMÉNYEK SZEPES VÁRMEGYE MÚLTJÁBÓL, mint a SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT folyóirata és hivatalos közlönye negyedévenként jelenik meg. A Társulat tagjai évi 4 kor. tagsági díj fejében kapják. Nem tagok számára előfizetési ára évi 6 kor. Tagul legegyszerűbben az évi 4 kor. tagdíjnak postautalványon Förster Rezső löcsei főreáliskolai tanár, társulati pénztáros címére való beküldése útján lehet belépni. A belépés legalább 3 évre kötelező. Aki a 3-ik év eltelte előtt kilépését be nem jelenti, újabb 3 évre tagnak tekintetik. A társulati tagsági oklevél 4 kor. beküldésével megrendelhető a titkárnál.

Kérjük t. tagtársainkat, sziveskedjenek lehetőleg új tagokat szerezni. Társulatunk kezelésbe vette a Szepes vármegyei Múzeumot; arra kérjük t. tagtársainkat, hogy ha e múzeumba való régi tárgyakról tudomást szereznek, sziveskedjenek a Társulatot értesíteni.

A tagsági díjak, előfizetési összegek, reklamációk, régibb társulati kiadványok megrendelése, a lakásváltoztatásra vonatkozó bejelentések FÖRSTER REZSŐ társulati pénztáros-hoz (Lőcse) intézendők.

A folyóiratba szánt kéziratok és ismertetendő művek DR. FÖRSTER JENŐ szerkesztő, társulati titkárhoz (Lőcse, vm. levéltár) küldendők.

## Genersich János.

1761—1823.

(Második, befejező közlemény.)

Igy lett Genersich János első ízben rektora a liceumnak; Mihalyik végtére is, bár duzzogott, de visszavonta lemondását, végleg persze akkor békült meg, mikor a következő tanévben (1816/17) ő lett a rektor. Baj azért volt elég, mert az elharapózott rendtelenségeket egyszerre nem lehetett kiirtani, aztán meg Podkoniczky tanári működése mindig újból kihívta az ifjúság rakoncátlankodását. Mikor pedig a következő tanévre (1817/18) újra Mihalyikot választották meg rektornak, most Genersich volt az, aki ezt magára nézve sértésnek vette és protestált is ellene, de csakhamar győzött az ő nemes szive és elfelejtette mellőztetését. 1818 tavaszán Podkoniczkyt szélütés érte, úgy, hogy tanári állásáról lemondani volt kénytelen. (Meggalt 1820 jan. 25-én.) Tártyait részben Genersich vette át, a retorikai osztály vezetésére pedig Chalupka választatott meg. Ezenkívül bevezetettvén az ambulatorius igazgatóság, 1818/19-re ismét Genersich lett a rektor. Ezentúl nem vágyódott erre a keserves méltóságra és utolsó keszmárki éveit nagyobb nyugalomban és békében töltötte. Fáradt, törődött volt és nem egyszer a tanári állomásáról való lemondáson gondolkozott, hiába a régi rendtelenséget teljesen nem sikerült kiküszöbölnie. 1820-tól kezdődőleg azonban már a bécsi állás ügye foglalkoztatja.<sup>1)</sup>

De helytelenül itélnők meg a tiszteletreméltó tanárt, ha azt hinnők, hogy mivel a vele együtt működő 2 kartársával nem tar-

<sup>1)</sup> A fent említetten kívül még kétszer esik róla szó a pártfogósági jegyzőkönyvekben. 1815 május 15-én kiemeltetik buzgósága válaszul az egyet. felügyelő aggodalmaira. 1818 jul. 17-én Podkoniczky visszavonulása után áttételek a retorikai osztályból az I. osztályba, úgy hogy a historiai tudományokat mindkét osztályban előadhassa. (Lásd fönt.)

tott ideális viszonyt, talán nem is volt barátja senkinek és nem is volt érzéke a barátság nemes viszonya iránt. Ismét jellemző vonása nemes, szűzies lelkének, hogy soha sem dicsekszik barátaival. Többször említi, hogy szűk baráti körben ülte meg a névnapját, de azt nem igen halljuk, hogy kik voltak azok. Kartársai közül főleg Rumyhoz és Schneiderhez fűzte melegebb viszony, jobban volt Adorjánnal is, sógorával Nádlerrel stb. Volt aztán egy valóságos irodalmi társaság („literarische Gesellschaft“) Késmárkon, melynek ő volt az igazgatója. Célja volt külföldi és hazai lapokra előfizetni és azokat kicserélni. Így járatták a következő lapokat: Vossische Zeitung, Journal de Francfort, Hazai Tudósítások, Annalen, Erholungsblätter, Leipziger oekonomische Blätter etc. E társaság tagjai voltak Késmárkon és vidékén: Berzeviczy Gergely, Badányi László, Spóner Pál, Fuhrmann városi jegyző, továbbá Lány, Stenczel, Podkoniczky, Mihalyik is és Fuchs lelkész. Körülbelül 4 évig állott fenn 1806—1810-ig, akkor Berzeviczy feloszlatta, mert egyes urak nem adták a lapokat tovább. Genersichnek azonban — kihez mint az eddigiekben is gyakran láttuk — mindig a nagyrebecsülés fűzte, továbbra is rendelkezésére bocsátotta lapjait. Ezenkívül tudósunk Rumytól, Kazinczytól és másoktól is kapott egyes lapokat. Elég sűrű levelezésben is állott, levélbeli összeköttetésben volt Glatz Jakab, Engel János, Schwartner Márton, a már többször említett Rumyval és annak apjával, az iglói kereskedővel; továbbá Majláth Jánossal és Kazinczy Ferencsel. Kulcsárnak pedig német nyelvű közleményeket küldött lapja részére.

Kazinczyval is németül levelezett és róla mindig a föltétlen elismerés és dicséret hangján szól. 1807 aug. 8-án ezt írja: „Den braven Kazinczy kenne ich von Person, indem er mich vor etwa 16 Jahren mit dem Haemoveraner Dichter Gesellius einmal besuchte“. Tehát még a fogsága előtt ismerkedett meg vele, de gyermekkorában, mikor Késmárkon járt, nem ismerte, mert különben megemlitené. Levelezésök 1808-ban indul meg, mikor Kazinczy Genersichtől külföldi tudósok névaláírásait kéri és ezentúl, ha tőle levelet kap, nem győzi eléggé Rumy előtt Kazinczy előzékenységét, finomságát, kedvességét magasztalni. 1811 július 20-án megemlíti, hogy Kazinczy megküldötte neki pompás arcképét és legújabb darabjait („Piëcen“), amit ő Traján című tört. jellemrajzával fog viszonozni. Máskor megemlíti, (1811 dec. 3) hogy Kazinczy sokat tart Napoleonról, holott ő Isten ostorának nevezte; de egyetért

vele Kazinczy abban, hogy Nagy Lajos nagyobb volt, mint Mátyás. G. levelezése irodalmunk reformátorával csak 1820-ban szakadt meg. Sajnos, hogy a levelek nem maradtak fenn. Nagy óvatossága volt az oka annak, hogy az összes hozzá intézett leveleket megsemmisítette.

De ki volt Genersichünk legjobb barátja, kihez fűzte a legmelegebb viszony? Ez a tiszta lélek nem bizalmatlanságból vagy önzésből, hanem szerénységből senkinek sem adta oda magát teljesen, mintha a saját részéről megnyilvánuló nagyobb melegséget tolokodásnak tartotta volna. De egy mégis volt, rokonain és Rumyn kívül, akihez felette meleg viszony csatolta és ez *Fuchs* János Sámuel volt (1770—1817). Ezt nemcsak a leveleiből következtetem, ahol mindig csakis meleg dicsérettel szól róla, hanem abból is, hogy maga mellé vette munkatársul *Wilhelmine* és *Alfred* c. olvasókönyve szerkesztésénél és végül abból, hogy Agathon-jában (Brünn 1819. I. 186. s. k.) kegyeletes megemlékezést szentelt és állított neki.<sup>1)</sup> Fuchs finom izlésű, alapos műveltségű és megnyerő modorú férfi volt, aki a lőcsei gimnáziumtól kerül a tiszteletreméltó Cerva Dániel lelkész halálával elárvult késmárki lelkészi állásra. (Ez a Cerva, amint G. leveleiből kitűnik, eszményi jellemű lelki pásztor volt.) Megválasztását sok visszavonás és fejtelenség előzte meg a késmárki gyülekezetben. Cerva meghalt 1808 október havában. Alig hogy eltemették, megindult a választási harc és egymásután négyet választottak meg: Wittchent, Ruffinyt, Schmitzet és Nadlert (Genersich János sógorát, a gimnázium tanárát), de egyet sem komolyan. A nemesek és polgárok állottak egymással szemben és elárasztották egymást és a jelölteket gúnynevekkel (paszkvil), míg a jelöltek vissza nem léptek vagy a választást vissza nem utasították. Végül 1809 február havában egyhangúlag megválasztották Fuchsot, aki a választást el is fogadta és 1809-től 1813-ig működött Késmárkon. (A másik lelkész Genersich Keresztély, János bátyja volt.) Tartalmas beszédeivel és tapintatos magatartásával megnyerte az egész gyülekezet szeretetét és mindenki fájdalommal nézte Lembergbe való távozását. De legtöbbet vesztett vele Genersichünk, aki nemcsak őszinte barátot, hanem törekvéseit megértő és őt praktikus tanácsokkal ellátó tudóst talált az előkelő képzettségű emberben, aki az újabb filozófiában (Spinoza,

<sup>1)</sup> Címe: »Blumen auf das Grab des Herrn Superintendenten Fuchs zu Lemberg«.

Kant, Fichte, Jacobi stb.) is különös jártassággal birt. Formailag is tökéletes és jól előadott beszédei még katolikusokat is vonzottak a templomba. Mindez okból nem tarthatjuk túlzásnak azokat a dicséreteket, melyekkel a különben éppen hizelkedni nem tudó G. boldogult barátja emlékét fent említett nekrológiájában elhalmozza. Édes anyja halála, Rummy de főleg Fuchs távozása voltak azok az események, melyek a legfájóbb sebeket ejtették a lelkén. Fuchs eltávozása után mindig jobban magára maradt, zárkózottabb, majdnem ridegebb lett. De csak kifelé, belsőleg a lelke mindjobban közeledett az ő Istenéhez.

Ha elgondoljuk, hogy a szorgalmi idő alatt Genersichnek 18—20 órája volt, hogy ezekre mindig alaposan elkészült, hogy e mellett sokat tanult, sokat irt és széles körű levelezést folytatott, elég sűrűn prédikált, — könnyen érthető, hogy napjai igen gyorsan teltek. Itt-ott ki is sétált, vagy látogatásokat tett és fogadott, ezenkívül telente nagyon szerette a színházi előadásokat, melyeket a Késmárcra vetődő vándor német színtársulatok pár héten át rendeztek. Valami elsőrendű előadások nem lehettek, de a kis város közönségének abban az időben nem is voltak nagyon kényes igényei. A főautor Kotzebue volt, de itt-ott helyi szerzőtől is adtak darabot pl. Fuhrmantól. Genersich, aki télen keveset mozdult ki dolgozószobájából, ez előadásokat nagyon kedvelte és különösen az erkölcsi célzatú darabokról emlékszik meg dicsézőleg, szerette egyébként az énekes darabokat is (pl. Das Donauweibchen).

Tavaszkor és nyáron nagyobb sétákat is tett pl. Leibicra, a leibici kénfürdőbe és a Goldsbergre. Hegymászó már gyöngemelle miatt sem lehetett. Egyik levelében maga meséli, hogyan tölti a nyári szünetet. (1810 aug.) Az esős napok alatt befejezte „Rövid világtörténetét“. A hátralévő időben lassan letisztázta a munkát, de közbe üdülésül délelőtt és délután is sétálgatott. Két nagyobb gyalogutat tett, az egyiket Lőcsére Fuchs lelkész és Fuhrmann jegyző társaságában, a másikat Gánóczra egyedül, gyönyörű nyári reggelen ép a születése 49-dik fordulóján. Útközben visszaemlékezett eddig lefolyt életére, majd a fürdőbe érkezve kellemes órát töltött az ott időző Glatz Jakab bécsi ev. lelkésszel.

Említést tesz nagyobb utazásairól is. Két izben volt Sopronban hajón, 1813. év nyarán pedig Iglón, Rozsnyón, Pelsőcön, Osgyánon, Rimaszombaton, Losoncon, Apátfalván, Honton, Nyitrán,

Szereden, Pozsonyon keresztül Bécsbe utazott és 7 napot töltött ott. Hazatérőben mindenfelé áradások voltak, úgy hogy utazása visszafelé 14 napig tartott. A nagy víz Késmárkon is nagy kárt tett, tehát körülbelül oly esztendő volt ez, mint a mostani.

Ezek voltak Genersichünk szórakozásai, de fő és legnemesebb szórakozása mégis csak a könyv volt. Rengeteget olvasott, az említett folyóiratokon kívül számos tudományos és szépirodalmi művet említ leveleiben, főleg a szakjába: a történelem, klasszika-filológia és pedagógiába vágókat. Nagyon szeretett klasszikusokból részleteket németre fordítani. Olvasta Gessnert, Rabenert, Wielandot (Oberon), J. H. Vosst, Thümmel (Reisen), Chateaubriand (Atala) stb. Herderről azt mondja, hogy iratai különös hatással voltak rá és virágos stílusát is részben neki köszöni. Kevésbé szerepel Goethe és Schiller, a német romantikáról pedig tudomást sem látszik venni. Az új német idealisztikus filozófiát csak kevésbé és inkább etikai részében ismerte. Sajátlagos filozófiai problémákkal nem foglalkozott. Nagyon spekulatívnak tartotta a Kant-Fichte féle filozófiát, jobb szerette a népszerűbb előadást, tehát inkább a német populáris filozófusok (Popularphilosophen) pl. Abt meg Krug az ő emberei, bár Fichte etikai rendszerét (különösen Bestimmung des Menschen c. munkáját) igen sokra becsülte. (Bátyja sem szerette Kantot és ellenében a keresztyén hit apológiáját akarta megírni.)

Látnivaló, hogy mint a legtöbb ember, bár úgyszólván élete utolsó percéig tanult és olvasott, olvasmányai mégis bizonyos meghatározott körben mozogtak és ezekben megmelegedvén, újszerű irányokat és áramlatokat már nem tudott tárgyilagosan megítélni. A görög tanulmányt tartotta minden igazi kultúra alapjának, a német irodalomnak pedig a klasszikus kort megelőző és előkészítő írói kötötték le figyelmét; a legnagyobbak Goethe és Schiller és a német romanticizmus eszmekörében már nem érezte magát egészen otthonosnak. De hiszen ez általános emberi tulajdonság, csak az ifjúkor kap az újítások után, az öregebbek bizonyos idegenkedéssel nézik az újat és legfeljebb fontolva szeretnek haladni.

Igy teltek utolsó késmárki évei. Mindig vallásos lélek volt, de most mindinkább a földi dolgok állhatatlanságáról az isteni gondviselésre fordította szemét. Sorsát nyugodtan a láthatatlan felsőbb vezetésre bízta, égvivő tervekről lemondott és becsületesen igyekezett a neki jutott műhelyben dolgozni, úgy érezve, hogy onnan előbb el nem távozhatik, míg hivatását be nem töltötte.

Ily lelki hangulatban érte a bécsi teológiai studium megnyitásának a hire. Nem kapott utána az ifjú tüzes hevületével, de mégis a gondviselés ujjmutatásának vette és azért beadta pályázati kérvényét. Öreg korára és több tekintélyes versenytársára való tekintettel alig fűzött reményt a sikerhez és így kinevezése mindenkép meglepte. De ennek elmondását a következő fejezetben kísértjük meg.

## 6. Genersich mint bécsi teológiai tanár (1821—1823.). Betegsége és halála.

A bécsi teológiai tanintézet megalapítása oly körülmények között ment végbe, amelyek előttünk magyar protestánsok előtt nem igen rokonszenvesek. Tudományos, különösen lelkészi és tanári pályára lépő ifjaink akkoriban csak úgy tartották képzésüket bevégzettnek, ha a hazai latin iskolák elvégzése után valamelyik német egyetemen folytathatták tanulmányaikat. E százados szokásnak való hódolást akasztotta meg I. Ferenc király, midőn azzal az indokolással, hogy félti országai ifjúságát a német egyetemeken Napoleon leverése óta jelentkező szabadabb, forradalmi szellem térfoglalásától, 1819-ben a protestáns teológusokat eltiltotta a külföldi egyetemek látogatásától. (Lásd az egyetemek megrendszabályozását illetőleg: Szilágyi A m. nemzet története. IX. 19. s. k.) Az elébe járult protestáns küldöttség előtt pedig kijelentette, hogy a prot. teológusok tudományos képzéséről maga fog gondoskodni egy megfelelő intézetnek állami költségen való felállítása által. A terv egyébként már 1806-ban merült fel, de csak 1819-ben szeptember 25-én történt meg a legfelsőbb elhatározás. A bécsi udvari tanulmányi bizottságnak (Studien-Hofcommission) ugyanez év okt. hó 3-án kelt dekretuma részletezi azután a közelebbi feltételeket. E szerint 3 évi tanfolyamot kontemplálnak 6—7 tanárral, a közvetlen vezetés egy igazgatóra bíztnék, a további felügyelet pedig a 2 prot. hitfelekezet konzisztoriumára.

Genersich, aki közeli összeköttetésben volt a bécsi irányadó protestáns körökkel (Glatz Jakab,<sup>1)</sup> az ev. konzistorium tanácsosa földije és tanítványa is volt; Wächter János bécsi ev. lelkészt<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Lásd Joh. Georg Wenrich: Jakob *Glatz*, eine biographische Skizze. Wien 1834.

<sup>2)</sup> U. az. Johann *Wächter* als Mensch, als Diener des Staates und der Kirche. Wien 1831, továbbá Dr. Gustav Frank: Die k. k. ev. theologische Fakultät in Wien. Wien 1871.



és szuperintendenst, az intézet első igazgatóját is személyesen ismerte) jó korán értesült a tervről és Rumyhoz irt leveleiben sűrűn emlegeti, kivált 1819-től kezdve. Második és utolsó késmárki rektorsága teljesen megtörte, úgy hogy a nyugalomba vonulásra gondol. Ekkor csillan fel a bécsi főiskola terve, örömmel üdvözlöi és Glatzsal szemben azt a nézetet védi, hogy ez intézetnél első sorban belföldi tanárok alkalmaztassanak, de ő maga részére nem remél semmit. Mikor azonban 1820 március 12-én kiírják a pályazatot az első 2 tanszékre (1. egyháztörténet és egyházjog, 2. ó- és újszövetségi exegesis az ágostai hitvallás szerint), ő is beadja a kérvényét. A bécsi egyházi főtanács és a teol. fakultás levéltárai őrzik az ezen pályázatra vonatkozó iratokat. (Mindakettőbe dr. Skalsky, a bécsi ev. teol. fakultás ez idei dekánja és Hase főtanácsos szivességéből betekintést nyerhettem.) Mindenekelőtt érdekes, hogy még a pályázat kiírása előtt akadtak, akik a kiírandó tanszékekre ajánlkoztak, így Binder S. P. a segesvári ev. gimnázium konrektora, továbbá Wenrich János György nagyszebeni igazgató, Rumy Károly György stb. Dicséretére válik Genersich jellemének, hogy az önajánlkozás ezen módját restelte, legalább semmiféle nyoma nincsen annak, hogy szolgálatait már a pályázat előtt felajánlotta volna. Az egyháztörténeti tanszékre összesen 9-en pályáztak, akiket a konzisztoriumok a következő sorrendben prezentáltak az udvari tanulmányi bizottságnak: 1. Schöne M. Károly volt bécsi harmadik lelkész. 2. Kanka János modori rektor. 3. Péczely József debreceni tanár. 4. Szoboszlai Pap István debreceni lelkész. 5. Genersich. 6. Rumy. 7. Sattler Károly. 8. Schewerley Mátyás. 9. Varga István. (A 3 utóbbi kevésbé ismert nevű.) Érdekes Wächter szuperintendensnek 1820 ápril 30-án kelt minősítése; a Genersichre vonatkozó ez: „Joh. Genersich Professor der hist. und philolog. Wissenschaften auf dem Gymnasium zu Kesmark i. U. Er gehört ebenfalls unter die verdienstvollsten Lehrer an den prot. Schulanstalten in Ungarn, besitzt sehr ausgebreitete Kenntnisse und hat sich als fruchtbarer Schriftsteller in mehreren Fächern bekannt gemacht. Als Professor der hist. Wissenschaften, in welchem Fache er auch mehrere sehr brauchbare Werke namentlich über die Geschichte Österreichs herausgegeben hat, womit er ein höchstes Belobungswort erhalten, hat er ebenfalls die Präsumption für sich, er werde in dem Fache der Kirchengeschichte nicht fremd sein, wie er denn auch darin wirklich Vorlesungen für die Gymnasialschüler gehalten hat. Er ist indessen bereits

beinahe 60 Jahre alt und wenn man auch da, wo es sich um die Besetzung von Lehrkanzeln an eine blühende und zu ihrem Gedeihen kräftige Männer erfordernde Anstalt handelt, über dieses Alter hinausgehen wollte, so ist doch sein etwas vernachlässigtes Äusseres nicht von der Art, dass man ihn deshalb empfehlen könnte . . . .“ A tanulmányi bizottság azonban hármias jelölést kívánt meg, mire a jelölést a konsistoriumok következőkép ejtették meg: abban az esetben, ha az egyháztörténet német nyelven adatnék elő, első helyen ajánltatik Schöne, második helyen Kanka, harmadik helyen Genersich; ha latin nyelven kellene előadni, első helyen Schöne, második helyen Kanka, harmadik helyen Péczely. (1820. jun. 20.) A tanulmányi bizottsággal szemben ezúttal Glatz szerepelt mint előadó, aki Schöne és Konka minősítése után felsorolja G. érdemeit, azután pedig így folytatja: „Der gehorsamste Unterzeichnete Referent, der in ihm einen treuen Lehrer seiner Jugend und nun seit mehr als 2 Decennien einen wohlwollend, höchst achtungswürdigen Freund dankbar verehrt, würde nichts sehnlicher wünschen, als wenn diesem nun 32 Jahre lang mit unausgesetzter Anstrengung seiner Kräfte und bei ganz unbedeutenden Emolumenten treu und redlich für Jugend und Volksbildung arbeitenden Manne an der neuen theol. Lehranstalt eine bessere und angenehmere Existenz verschafft und er dadurch für seine dem Staate 3 Jahrzehnte hindurch geleisteten Dienste gleichsam belohnt werden könnte; aber das Beste der Anstalt vor Augen haltend, „muss er die Besorgnis Wächters teilen, dass das besonders hohe Alter des Gedachten, übrigens noch gesunden und regsamen Concurrenten dem theol. Studio leicht hinderlich sein dürfte, ist er also des Dafürhaltens, dass er den zwei zuerst angeführten Competenten nicht vorgesetzt werden könne“.

A legfelsőbb döntés 1821 január 14-én történt meg, melynek értelmében az egyháztörténeti tanszékre Genersich, az exegetikai tanszékre pedig a már többször említett Wenrich neveztetett ki. A kinevezés nagy feltűnést keltett és úgy látszik, magát Genersichet is meglepte. Mivel ő illetéktelen támogatást nem vett igénybe, a nem várt kinevezést azzal magyarázzuk, hogy maga a király kívánta G. kinevezését, mert nem felejtette el, hogy az osztrák monarchia történetét tárgyaló nagy munkáját megjelenése után a legfelsőbb kitüntetéssel illette. Az ilyenek iránt Ferencnek kitűnő emlékezőtehetsége volt. G. csak egyszer emlékszik meg a reá váró elismerésről, (ha csak az elveszett levelek közt nem volt olyan,

melyben részletesebben szólt róla). Említi Riedler kormánytanácsosnak és a tanulmányi bizottság tagjának elismerő birálatát, melynek veleje „hogy a művön lehet ugyan részleteket kifogásolni, de hogy egészben véve igen használható a „vegyes közönség“ által és hogy a szerző mindenkép buzditást érdemel. A császári dicséret volt a kilátásba helyezett buzditás és annak köszönhetette G. győzelmét is több kiváló vetélytársával szemben, annyival is inkább, mert az elismerő dekretumot pályázati kérvényéhez mellékelte. Mikor G. a kineveztetését megtudta, egyfelől örült neki az őt ért nagy kitüntetés, de szorult helyzete miatt is, másfelől azonban nehezebbre esett törődött állapotában szülővárosát elhagynia, mert nagyon is érezte már a 60 év terhét. Sőt akadtak, akik le is beszélték az állás elfogadásáról, így a híres Schwartner megjósolta neki, hogy Bécsben idő nap előtt meg fog halni. Végre döntött az a remény, hogy magasabb fizetése mellett rendbehozza majd vagyoni ügyeit, de főleg, hogy végre is az a munkakör nyilott meg előtte, mely mindig szívének titkos vágya volt. Így tehát elfogadta a gondviselés kezéből a fényesnek tetsző állást. 1821 febr. 3-án tartotta Késmárkon búcsúbeszédét még pedig a nagy érdeklődés miatt a templomban, az oltár előtt. Berzeviczy Gergely felügyelő, aki mindig jóakarója volt, nagy elismeréssel szólt működéséről, majd pedig Chalupka, a liceum akkori rektora búcsúztatta el. Az ifjúság részéről ketten szólaltak fel, köztük a fiatal Nádler, G. nevű fia, végül még az egyik lelkész (Szladkay) intézett hozzá néhány szíves szót. A búcsúünnep így igen hosszúra nyúlt és az öreg úr a hideg templomban már didergett is. Február 11-én tartotta barátai és tisztelői kérésére utolsó prédikációját. Febr. 20-án pedig elhagyta szülővárosát, amelybe soha többé vissza nem tért. Február végén már Bécsben találjuk és március 6-án bemutatkozik a „kormányelnökségnek“ (dem Regierungspräsidio) és átveszi a hivatali utasítást. Mert tanszabadságról természetesen Ferenc király regiemeje alatt nem lehetett szó, a prot. vezető körök kérelme dacára az osztrák főiskolák félévi vizsgálatrendszerét és a hivatalból kijelölendő tankönyvek szokását alkalmazták a teológiai tanintézetre is. Így G.-nek el kellett fogadnia az egyháztörténet részére Schröckh, az egyházjog részére Böhmer, az általa pedig csak ideiglenesen előadott teol. enciklopédia részére Planck kompendiumát.

A teológiai tanintézetet 1821 április 2-án nyitották meg ünnepélyesen, mely alkalommal Wächter igazgató beszédet tar-

tott.<sup>1)</sup> Kifejtette az ily tanintézetek jelentőségét az államra és a polgári társadalomra való vonatkozásában. Hangoztatta, hogy ily zavaros időkben főleg a törvények iránti tiszteletet, a fejedelem iránti ragaszkodást kell a leendő lelkészekbe plántálni és őket egyúttal gondosan figyelmeztetni arra, ami túlzás a korszellemben. Majd megindultak az előadások és G-et az új környezet, új munkakör végtelenül boldoggá teszi. 1821 május 5-én szószerint ezt írja: „Wie unverhofft haben sich die finstern Wolken verzogen, wie heiter ist nun der Himmel meiner Seele, wie lacht mich alles seit meiner Ankunft in Wien an. Wenn ich in Kesmark mit schwerem Herzen zur Schule eilte, wenn ich schon mit der fixen Idee vertrauter wurde, mit Resignation meiner Professur meine übrigen Tage in Ruhe zu verleben, so kann ich jetzt kaum die Stunde meiner Vorlesungen erwarten und kehre mit der grössten Heiterkeit aus den Vorlesungen zurück. Wenn ich in Kesmark kaum mit der grössten Anstrengung mich meinen unruhigen und zum Teil rohen und unaufmerksamen Schülern verständlich machen konnte, so sagt man mir, dass ich hier in dem schönen Local deutlicher spreche als mein junger, rüstiger College, der vielleicht nicht gewohnt war in grösseren Versammlungen seine Lunge anzustrengen“.<sup>2)</sup>

Ehhez járult, hogy tudományszomját tetszése szerint oltogathatta az udvari könyvtárban. Glatz, Wächter és mások szives barátságában pedig társas ösztöne is teljes megelegedést lelt. Az első félévben áprilistól—júniusig saját tárgyain kívül teol. enciklopediát is adott elő, melyért 187 frt és 30 krt utaltak ki neki.

Tiszta örömébe azonban csakhamar néhány csepp ürm is vegyült. Kellemetlen volt neki a bécsi kémrendszer és a végtelen hosszú félévi vizsgálatok. Fizetéséből (papiro 1800 frt) az első évben hivatalból majdnem egy harmadrészt levontak, (pontosan 1272 frt-ot kapott) pedig volt költsége elég: a Bécsbe való hur-

<sup>1)</sup> Rede bey der ersten Eröffnung der öffentlichen Vorlesungen an der k. k. protestantischen theol. Lehranstalt in Wien. — Wien. Heubner. 1821.

<sup>2)</sup> Hallgatói közül dicsérettel szól a következőkről: Edelény, Poszszik, Schimkó, Schwartner, Grailich, de különösen kettőt emel ki: *Rumann*t (a későbbi késmárki ev. lelkészt, aki a szabadságharc idején a szószékről hirdette az új eszméket) és *Razgho Pált*, a pozsonyi lelkészt, a későbbi vértanút. »Tüzes ifjúnak« nevezi őt. Földijéről R.-ról pedig ezt írja: »Einer meiner geliebten Schüler, ein guter philosophischer Kopf und nicht übler Dichter, war inniger Verehrer Kants und 2 Jahre öffentlicher Lehrer an der gemischten Schule in Georgenberg gewesen«.

colkodás, 2 háztartás (mert felesége Késmárkon maradt) fedezése, a bécsi drága élet, az új berendezkedés stb. mind sok pénzt emésztett föl. Könyvtárának legnagyobb részét kénytelen volt Késmárkon eladogatni, így a legszükségesebb kézikönyveket újból be kellett szereznie. Lakásáért évenként 400 frtot fizetett (első lakása: Leinegruben, Hauptstrasse 173, hinteres Gebäude, II. Stock), szakácsnéjának, aki anyjával együtt szolgálta ki, 100 frtot fizetett. Ezenkívül nála lakott „als täglicher Gesellschafter“ földije, a fiatal Wittchen. Wien egyéb előnyeit, a színházakat és szép sétahelyeket nagy elfoglaltsága miatt kezdetben nem élvezhette. Előadásai nagyon lefoglalták, ezenkívül 3—7 órát töltött naponta az udvari könyvtárban és folyton új irodalmi terveket forgatott az agyában. Így az első bécsi éve roppant gyorsan röppent el. Még csak egy mozzanatot említünk belőle: hogy 1821 okt. 11-én kihallgatáson volt a királynál, akivel természetesen az új teol. intézetről beszéltek. G. megjegyezte, hogy még 3 tanárra volna szükség, hogy az intézet fellendüljön. De a király így felelt: „Das geht nicht so schnell, wir müssen die Leute sondiren. Ist die Anstalt im Gang, so werden wir in Zukunft die Wahl haben“. Az elbocsátásnál G. a királynak átadott egy reá még 1820-ban Késmárkon irt panegyricust, melyet egyik tanítványa (Rumann) gyönyörűen lemásolt volt. De kegyet ennek fejében a királytól nem kért sem most, sem később.

A következő 1822. évben már meglátogatta a legkelletlenebb vendég: a betegség. A tavaszkor szeles Bécs nagyon kellemetlen volt a gyöngemellű tudósnek, akinek mindennap elég nagy utat kellett tennie a teol. intézetbe. Augusztusban étvágytalanság, hányinger és nagy gyengeség fogta el. Gyöngélkedése folytán mind gyakrabban a halál gondolatával kezdett foglalkozni. Aug. 15-én ezt írja: „Mit Freude werde ich die Stunde segnen, die mich nach so vielen bitterm Leiden von diesem Schauplatz abrufft. Bin ich gleich einsam und in fremden Händen, so traue ich doch der Vorsehung, dass sie, wie sie mich in meinen kummervollsten Tügen (sic!) und bei dem sehnlichsten Wunsche eines baldigen Todes wider alle meine Erwartung auf einen neuen Wirkungskreis versetzte, mich auch hier nicht verlassen und meinen Todeskampf erleichten wird. Habe ich auch keine Gattin oder Kinder zur Seite, die mir nach meinem Tode die Augen zudrücken werden, so werden sich Freunde finden, die ohne nahe mit mir verwandt zu sein, mir meine letzten Stunden versüssen werden“. A baj

azonban egyelőre legalább elvonult, G. újra éledt és előbbi buzgalomával végezte kötetleit. A tanári kar időközben 2 új taggal gyarapodott, amennyiben ez évben Kanka Dániel az ág. hitv. dogmatika, Patay János pedig a helvét hitvallású exegesis tanszékére neveztetett ki. Így az 1822/3. tanév első szemeszterét már 4 tanerővel kezdhette meg az iskola. Nov. 5-én nyitotta Wächter igazgató, utána Genersich ily című latin beszédet tartott „De progressibus in sacra religionis doctrina per omnem ejus ambitum nostris temporibus conspicuis“, majd Kanka németül beszélt.

Az új (1823) év, G. utolsó éve e siralomvölgyben, rettentő hideggel köszöntött be. Az első hónapokat minden baj nélkül élte át, de március végén megjelentek nála egymásután a halál hírnökei és többé nem is hagyták el. Először étvágytalanság és álmatlanság gyötörte. Majd mikor az előbbit orvossággal enyhítette, szédülés és lélekzési zavarok jelentkeztek. Eleinte az egész dolgot csak az éles szélnek és erős dohányzásának tulajdonította, de később belátta, hogy ezek már mind túlvilági intelmek és nyugodtan készült a halálra. Hogy mennyire tisztában volt állapotával mutatja május 6-án kelt utolsó levele: „Tkp. hármás betegségem van. Egy erős asthma, amely a szabad, hideg levegőre való kimenetelnél megakasztja lélekzésemet. Másik bajom az emésztő szervek teljes atomiája, folytonos ehetnékem van és mégis csak levest meg egy kis spárgát tudok élvezni, esténként pedig egy pohár tokajit. Harmadik betegségem teljes kimerülés, melyet marasmus senilisnek tartok. Sokszor napokig tudnék aludni, majd ismét jönnek olyanok, amikor kerül az álom. Levelét így fejezi be: „Mein tägliches Gebet an die Gottheit ist im Falle ihr heiliger Wille wäre, dass ich noch ferner in dieser Sphäre wirken soll, mir bald die Kräfte dazu zu verleihen, im Gegenteil mir einen sanften Tod — das grösste Gut für den hinfälligen Sterblichen zu schenken. . .“ Utóbbi kívánsága teljesült, 2 héttel e levél írása után 1823 május hó 18-án reggeli 5 órakor e ritka jó férfiú megszűnt élni. Utolsó óráiról és haláláról János fiának 2 levele értesít, melynek egyikét Rummyhoz intézte 1823 máj. 31-én, (aki tanára volt Keszthelyen) másikat édes anyjához 1823 máj. 20-án.

Az új, szebb, nagyobb 4 szobás lakásában (mert feleségét várta Bécsbe) érte utól a halál, mint a fia írja „entfernt von allen Blutsverwandten, aber nicht verlassen von Gott“. Csendesesen, nagyobb szenvedés nélkül szenderült el és utolsó pillanatáig megőrizte világos eszét és nyugodt kedélyét, csak nehányszor zavarták

lélekzési nehézségek és bénulási rohamok a jólétét. Úgyszólván az utolsó percig dolgozott és olvasott és jóformán tollal a kezében húnyt el.<sup>1)</sup> Beható munkássága közepett, mondhatni legjobb gyümölcsstermése idején törte le régi baja, mellyel csak egyszerű, szigorúan szabályozott életmódja, pedáns önfegyelmezése mellett érhetett 62 éves kort. Folytonosan előre nézett, mindig jobbat, becsebbet akart alkotni, mert végre oly mileube jutott, melyre régóta áhitozott. Tragikuma, mint sok becsvágyó tudósé abban van, hogy ép akkor ütötte ki a halál kezéből a tollat, mikor célnál érezte magát. Több művének (Eusebios, Kurzer Abriss der Geschichte von Österreich, Böhmen und Ungarn (Tyrnau 1824) megjelenését már meg sem érte. A tanárnak ideget örlő, a testi erőt idő előtt fölemészítő munkájában, a mindennapi élet hullámzásában megmaradt nemes idealizmusa, mind magasabbra törekvése. A szerény, egyszerű, magát folytonosan művelő tudósnak, a lelkiismeretes tanárnak, a jó embernek mintaképe volt.

Az emberiség a maga munkájához hasznát veszi minden értékes egyéniségnek. Genersich János, ha nem is maradandó munkák, az azokban jelentkező etikai tartalomnál fogva ilyen értékes, ha nem is ragyogó egyéniség. Ép azért nem is élt hiába és az utókor kötelessége az ilyen keveset mutató, de belsőleg annál értékesebb alakok emléke előtt a hálás kegyelet koszorúját letenni. Kötelességünk azonban, hogy munkásságát és jellemét még külön is méltassuk.

### Genersich János munkái.

Genersich János nagyszámú műveit, szétszórta megjelent dolgozatait megközelítő teljességgel, de nem minden tévedés nélkül felsorolja *Szinnyei*: Magyar Írók élete és munkái III, 1119—1122 és *Goedeke*: Grundriss zur Geschichte der d. Dichtung VII, 2. S. 76—77. Ezt kiegészíti a Genersich család tulajdonában lévő jegyzék, mely 36 pontban felsorolja G. János műveit és melyet Schaumburg Károly bécsi könyvkereskedő 1823 nov. 18-án azzal a záradékkal látott el, hogy tudomása szerint a felsorolt művek nyomtatásban megjelentek. Sajnos ez a jegyzék is hibás és hiányos. Mindenek előtt kiküszöbölendő egy nagyobb tévedés és ez

<sup>1)</sup> Ferenc király jóakarátát az elhunyt családja iránt mutatja az a tény, hogy 1825 aug. 15-én kelt elhatározásával 200 frt (Conventionsmünze) kegydíjat (Gnadengabe) biztosított az özvegynek.

az, hogy Genersichünk munkái között felsoraltatik egy „Genialitäten“ c. mű. Határozottan állithatom, hogy ez a mű nem Genersiché, hanem hogy szerzője rákosi Boros Ferenc volt, a m. kir. helytartóság titkára, aki 1810-ben halt meg 27 éves korában. (Lásd Annalen der Lit. und Kunst in dem öst. Kaisertum. 1811, 1. Heft 115). A tévedés Szinnyeinél és Kőrösynél fordul elő. Genersichnek nyomtatásban megjelent munkái mind német nyelven irvák, ezenkívül kéziratban maradt több iskolai célra szánt kompendium. Ezek közül a *késmárki* liceum könyvtárában vannak: Theologia Moralis, Historia Universalis, Ethica, Archeológia, Dispositiones Orationum, Ars Paedagogica. A *Nemzeti Múzeumban*: Archeologia litteraria, Poesis stb. Legnagyobb kéziratok munkájáról (über die Erziehung des weiblichen Geschlechts) feljebb már megemlékeztünk. Meg kell még jegyezni, hogy G. valamennyi művéhez nem férhettem hozzá, mert sem a legnagyobb magyarhoni könyvtárakban, sem a késmárki liceumi könyvtárban, sem a bécsi könyvtárakban nincsenek meg és így véletlenül kell biznom, hogy hol akadok rájuk.

Műveinek teljes felsorolását ezúttal mellőzhetőnek vélem, e helyett megpróbálok felelni arra a kérdésre, miért írta G. németül a főmunkáit, nehogy helytelenül értékeljük működését, azután pedig igen röviden méltatom irodalmi munkásságát.

Több ízben említettem, hogy G. csak fogyatékosan tudott magyarul, amit sokszor sajnálkozva jegyez meg, sőt egyszer (1809 május 23-án) szószerint ezt írja Rumynak: „Das Werk von Kisfaludi (sic!) — nem mondja melyik Kisfaludy — schicke ich Ihnen zurük, weil ich für jetzt noch nicht genug ungrisch weiss, es zu verstehen. *Diese Ferien* will ich mir Zeit nehmen diese Sprache zu studieren“. De abból úgy látszik, nem lett semmi, legalább nem halljuk, hogy azóta jobban ápolta volna a magyar irodalmat. Erre vonatkozó álláspontját igen érdekesen precizirozza néhány levelében abból az alkalomból, hogy egy tübingiai pályakérdésre (1808 május hó), melyről közelebbit nem sikerült kiderítenem, ő is elkészített egy választ. Ennek velejét abban foglalja össze, hogy Magyarországon mindkét nyelvet kell kultiválni, t. i. a magyart és a németet *és abban az esetben, ha állandó marad a nemzet entuziazmusa, a magyart kell uralkodó nyelvvé tenni, de csakis az ország lakóinak kellő előkészítése után*“. Azt hiszem, ez igen nevezetes nyilatkozat, mely ha a kor álláspontjára helyezkedünk, Genersich hazafiaságát kedvező színben tünteti fel



és egyúttal helyes belátását a magyar nemzet jövőbeli fejlődésébe. Hogy az 1825- de különösen 1830 óta erőteljesen fejlődő nemzeti érzéssel fenntartás nélkül rokonszenvezett volna, azonban alig lehető, hisz akkor már előregedett ember volt, azok pedig nem szoktak a rohamosan haladók sorába állni. Vessünk csak egy futólagos pillantást abba a korba, melybe írónk élete és működése esik.

Az úgynevezett nemzetietlen<sup>1)</sup> korban születik Mária Terézia alatt, amikor a magyar nyelvű írói törekvések elhanyagoltak és mintegy eltompul az érzék aziránt, hogy milyen nagy a jelentősége a nemzeti nyelv használatának az állami lét és társadalmi élet fennmaradása körül. Mikor Mária Terézia uralkodásának utolsó esztendeiben a magyar testőrség és a latin meg a magyaros iskola tagjai megkezdik a nemzet ébresztését a nemzeti nyelv és irodalom ápolásával, Genersich iskolai tanulmányait végzi, többnyire oly helyeken, ahová e mozgalom hullámai el nem hatnak. (Debreceni tartózkodásának fiatal kora miatt semmi hatása sincs fejlődésében.) Németországból hazatérve egy félreeső helyen nevelősködik, majd pedig megkezdí tanári működését Késmárkon, mely akkoriban egészen német város volt, az iskolában pedig a latin volt a tannyelv. Következett II. József és II. Lipót kora és alattuk a nagy nemzeti felbuzdulás, mely azonban szalmatűznek bizonyult és a következő szerencsétlen konstelláció miatt sem gerjedhet nagyobb erőre. I. Ferenczel ismét sötétség borult Magyarországra. A Martinovics-féle összeesküvés véres elfojtása pedig jó időre megfélemlítette az írókat, mert ezentúl katonák, titkos rendőrök és cenzorok tartottak rendet az országban. Országgyűlést ugyan tartottak, de csak azért, hogy vele megszavaztassák a hadi költséget a francia háborúkra. A szent szövetség megalakulása után pedig a nyílt abszolutizmus kora következett. Végül az 1825-ki emlékezetes országgyűlést pedig tudósunk már nem érte meg. Így tehát lehetetlen tőle sovíniszta elveket követelnünk, de még azt sem, hogy a magyar nyelv jogaiért teljes erővel sikra szálljon.<sup>2)</sup> Elismerte, hogy annak bizonyos elsőbbsége van és kell hogy

<sup>1)</sup> Lásd a következőkre: *Pintér Jenő*: A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei fellépéséig II., 365, 441. sk. és Bessenyei fellépésétől I., 30 sk. Továbbá Szilágyi i. n. VIII. és IX.

<sup>2)</sup> Hisz nagy kortársa *Berzeviczy Gergelynek*, a nemzetgazdaságtan első magyar klasszikusának a hazafiasságát senki sem meri kétségbe vonni, pedig ő a latin nyelv közhasználatáért kardoskodott!

legyen, de emellett a többi hazai nyelv ápolását is kívánta, mert magyar íróknak tartotta mindazokat, akik Magyarországon írtak, bármilyen nyelven tették. Ezért örömmel üdvözölte pl. Romy ma furesának tetsző, soknyelvű „Almanach“-ját.

Ő a maga részéről a német nyelvnek adott elsőbbséget, de örömmel üdvözöl minden irodalmi mozgalmat, mert az egyetemes magyarhoni kultúra gazdagodását várja tőle. 1803 febr. 22-én megemlíti, hogy Széchenyi Ferenc gróf neki is, mint minden magyar tudósnak, megküldte könyvtára indexét latin kíséreléssel és ehhez a következő megjegyzést fűzi: „Die ganze Nation und die Gelehrten aller Länder sind ihm für dieses wichtige Mausoleum Dank schuldig. Ich werde den Grafen vermögen, dass er Exemplare seines Catalogs an die deutschen Universitäten absende, damit teils *der Reichtum der ungarischen Literatur* auch dort bekannt werden, teils die Studierenden daraus ersehen können, was in unserer Literatur noch mangelhaft ist und durch *welches Studium sie sich am besten um das Vaterland verdient machen können*“.

Azt hiszem, hogy mindezek után senki sem alkalmazhatja Genersich ellen a hazafiatlanság vádját azért, hogy német nyelven írt. A szepesiek közmondásos hazafias érzése benne is megvolt, ha másképp nyilvánult is, más színezettel bírt is, mint a mai szepesieké.<sup>1)</sup> E kérdés tisztázása után (hogy miért írt német nyelven) igen rövidre foghatjuk műveinek méltatását. Három csoportra osztjuk őket: *történelmi* művek, *pedagógiai* művek (ide számítjuk tankönyveit és nagyszámu olvasókönyveit) és *építő* művek, ide számítjuk egyházi beszédeit és vallásos elmélkedéseket tartalmazó munkáit. Említettük már, hogy történelmi munkái nem eredetiek, nem végzett, mert nem is végezhetett eredeti levéltári kutatásokat, nem is dolgozott oly tudományos apparátussal, mint kartársai Pray, Katona, Engel, Fessler, hanem ezeknek és másoknak (német íróknak pl. Gerhardi) tudományosabb munkáinak alapján írta meg a maga könnyed, folyékony előadású, de elég testes műveit is, melyek a népszerűsítés célját szolgálták. Történelmi műveiben álláspontja nem filozófiai-genetikai, de igenis pragmatikai és ami fő: etikai-pedagógiai célzattal ír. „Viele des verworfensten Charaktere stellt die Geschichte auf, aber auch edle

<sup>1)</sup> Marczali Henrik már azt is haladásnak tartja, hogy a latin nyelv kiszorulásával egy modern nyelv lépett a helyébe (Szilágyi i. m. VIII., 369.). Kétségtelen, hogy a német folyóiratok kezdték terjeszteni a tud. szellemet és így előkészítették az utat a magyar nyelvünk számára.

Männer von Geist und Kraft und Sittlichkeit. Jene zu verabscheuen, diese zum Muster seines Betragens sich zu nehmen lehrt mit warnender ernster Stimme die pragmatische Historie. Kein Originalwerk zur Geschichte wollte der Verfasser dieses Handbuchs liefern. Ihm kam es darauf an, die Materialien, die emsige Hände vor ihm zusammentrugen zu ordnen und auf seine Weise darzustellen. Mit stäter Rücksicht auf das grössere Werk (= Schütz) traf er doch eine andere Ordnung, er suchte die Religion-Sitten und Handlungs- die Literatur und Kunstgeschichte der Erzählung selbst einzuweben. (Kurze allgemeine Weltgeschichte, Vorrede V. és VI.). József császár ideje óta egyre nőtt a németül tudók és olvasók száma, ezek számára irt G. is. Általában az Engel és Fessler-féle<sup>1)</sup> irányok hatása alatt áll, különösen az előbbie alatt és osztozik az előbbinek bizonyos közjogi tévedéseiben, ami már egyes munkái címéből is kitetszik. Mikor a XVII. századi emlékiratok, életrajzok és helyi történetek helyébe vaskos latin és német foliánsok léptek és Németországban is nagyobb művekben (pl. Gebhardi Lajosé) foglalkoztak Magyarország történelmével, szükség volt rövidebb, összefoglaló, a nagy közönségnek szánt művekre, melyek részint a magyarországi szerzőktől származó művek eredményeit rövidre fogva előadták, részint pedig a külföldi szerzőktől előadott tényeket helyesbítették vagy megerősítették. Ebben az irányban dolgozott nagy buzgalommal G. is és ebben rejlik munkásságának időleges értéke, ha annak maradandó tudományos értékéről nem is igen beszélhetünk. Ítéleteiben bizonyos önállóságra is törekszik. Ma azokban általában, mikor pl. a Habsburg dinasztia egyes tagjairól szól, sokszor aulikusnak tetszik nekünk, mikor pl. azt írja: „Der Verfasser wird sich innig freuen, wenn seine Leser durch sein mit Liebe und Eifer verfasstes Werk, voll Achtung für die preiswürdigen Vorfahren entflammt zugleich zu der Überzeugung an den grossen Verdiensten der öst. Monarchen um ihre Staaten gelangen und den edlen Absichten ihrer Regenten entsprechend geläuterte Anhänglichkeit an die Verfassung mit inniger Liebe und Treue zu ihren angestammten Fürsten vereinen“ (i. m. IX.) Legnagyobb lelkesedéssel persze II. József és II. Lipótról szól, de a többiekénél is van dicséret elég és gáncs jóval kevesebb.<sup>2)</sup> Mégis

<sup>1)</sup> Lásd e történetírók jellemzését: Flegler I.: A magyar történetírás történelme Bp. 1877 (olcsó könyvtár) és Marczalitó: Beöthy irodalomtörténete I. kötetében.

<sup>2)</sup> Lásd pl. főmunkájának (Geschichte der öst. Monarchie VIII. k. elő-

távol állott a hízelkedés minden fajtájától, még császári urát I. Ferencet, kinek személyileg oly sokat köszönt, sem magasztalja úgy, mint pl. *Berényi János* gróf „*Das grosse Zeitalter Franz des Ersten*“ c. művében. (Pest 1831.) Hogy pedig ép a Habsburg fejedelmek jellemzésében oly szűkszavúak a kritikai megjegyzések, holott a nagy magyar királyok és későbbi fejedelmekről szóló (Szapolyay, Bethlen stb.) részekben szabad folyást enged, bíráló hajlamának, annak egyszerű magyarázatja, hogy G. munkái a cenzor kezén mentek keresztül, az pedig igen sokat törölt a neki nem tetszőből. G. levelei tele vannak panasszal afelett, hogy milyen megcsonkított alakban láttak napvilágot az ő történeti művei, de hiába, mégsem tehetett ellene semmit!

Működésének második sarkpontját pedagógiai munkái képezik. Szigorúan véve úgy áll a dolog, hogy valamennyi műve, tehát még a történeti tárgyuak is tkp. nevelő célzattal készültek. A tudományt igyekezett terjeszteni és a fogékony lelkeket minden eszközzel mivelní, nemesíteni. Szorosb értelemben vett pedagógiai munkáinak nehányáról már megemlékeztünk, itt csak röviden utalunk nagyszámu ifjúsági olvasókönyveire (Wilhelmine, Alfred, Sophron, Agathon, Cornelia), melyekben változatos, de csupa jó olvasmányt igyekezett a két nembeli ifjúságnak nyújtani. Megjegyzendő azonban, hogy azokat Németországban sűrűbben használták, mint hazánkban, míg viszont történeti munkái némely vidékeinken meglehetősen el voltak terjedve. Még a Bach korszak alatt inkább Mozart, Bauer, Mayer könyveit használták az iskolákban és azokon kívül, mint az ővéit. Egyébként G. ezekben is a philantropinizmus nyomain indul el. Vegyük pl. a 2 kötetes *Wilhelminét*.<sup>1)</sup> Ebben vannak erkölcsi példázatok (jellemképek), mesék és elbeszélések, leírások, levelek, utazás a Kárpátokba (Fuchstól), Sokratesi beszélgetések Xenophon után, idillek, elégiák, epigrammák, charádok, talányok, énekek, végre néhány hires nő Jeanne d'Arc, Johanna Gray stb. életrajza. A szerzőt nem a tudományos, hanem az erkölcsi-eszthetikai szempont vezette.

Magától a szerzőtől kivált a jellemrajzok meg a levelek erednek, a többieket idegen szerzőktől vette. Sűrűn szerepelnek Gleim,

szavát, ahol I. Ferencről szól vagy mikor a VI. 247. old. azt mondja: »Nicht nach dem Wunsche der Kaiserin, sondern aus Religionseifer des Clerus wurden die Protestanten *hie und da* bedrückt« stb. Vagy I. a »Kurzer Abriss . . .« 339. l.

<sup>1)</sup> Wilhelmine. Ein Lesebuch für Mädchen von 10–15 Jahren zur Bildung des Herzens und des Geschmacks. Wien 1811.

Gellert, Pfeffel, Hagedorn, Bürger, Claudius, Hölty, Gessner, továbbá Klopstock és Lessing, tehát főleg az ú. n. „Göttinger Dichterbund“ és „Bremer Beiträge“ költői, az igazi klasszikusok és legújabbak csak elvétve kerülnek elő, így pl. Goethétől egyetlen költemény sincs a gyűjteményben. Az egészen bizonyos józanság vonul végig. A képzelet és érzelem kevésbé vannak igénybe véve, az invenció általában egyhangu, az előadás nem eléggé élénk. Hasonlót mondhatunk az ifjaknak szánt *Alfréd*ről.<sup>1)</sup> Míg Wilhelmine oly leányoknak van szánva, akik az iskola utolsó évfolyamát látogatják, Alfrédnál a serdülő ifjakat tartotta szem előtt, hogy életök ezen fontos fordulójára, a bűn és erény válóútján iránytűt nyújtson. Az izlésnemesítő és erkölcsiségfejlesztő olvasmányokon és költeményeken kívül itt már tudományos értekezéseket is találunk az etnografia, természettudomány és életbölcselet köréből. Későbbi olvasókönyvei is e körben mozognak, de általában sikerültebbek.

Idevágó legeredetibb munkája *Emma*<sup>2)</sup> c. kis regénye, mely egy lelkészcsalád mintaszerű életét állítja föl követendő példának és mely különösen Wiesner lelkész feleségében, Emmában mutatja fel a gyöngéd anya, tevékeny háziasszony, szelid hitves és a szegények fáradhatatlan jótevőjének eszményképét. (A főalakban saját édes anyját ábrázolja.) Benne is fő a tanító célzat, mert át meg át van szöve nevelési utasításokkal. Másrészt átvezet e munka G. működésének harmadik irányához, az *építő* vagy mint akkor nevezték „aszketikus“ művekhez.

Ide tartoznak első sorban egyházi beszédei, melyeket részint a késmárki, részint a felkai ev. templomban tartott. G. teológiai iránya nem vonhatta ki magát kora hatása alól, kénytelen volt magába szivni azt a léghőrt, mely körülvette, ez pedig a racionalizmus volt, csak hogy nem annak szélső formája; mint általában mindenben úgy itt is került a végleteket. Amint pedagógiai meggyőződésében a filantropinizmus szépen egyesült a neohumanizmussal, úgy teológiai álláspontja racionalista vagy semiracionalista ugyan, de némi kegyes, pietista árnyéklattal, mely főleg élete vége felé jut mindjobban érvényre. Első nyomtatásban megjelent beszédeit jellemzi, hogy a specifikus egyházi tanok fejtegetését, az azok mélyébe hatolóást mellőzi és a választott igéket csak általánosságban aknázza

<sup>1)</sup> Alfred. Ein Lesebuch für Jünglinge von 15—20 Jahren zur Bildung des Herzens und Geschmacks. Seitenstück zur Wilhelmine. 2 Teile. Wien 1812.

<sup>2)</sup> Emma. Leben einer glücklichen Mutter. Kaschau, Wigand 1819.

ki, főleg az erkölcsi tanulságokat igyekezően kidomborítani. Jézust nem annyira mint az Isten egyszülött fiát, mint megváltót jellemzi, hanem mint erkölcs tanítót („der grosse Menschenlehrer“) és egy új, szellemibb vallás megalapítóját.<sup>1)</sup> Már pozitívabb „Reden über vorzüglich wichtige Gegenstände der Religion zur Beruhigung des Herzens unter den Stürmen der Zeit“ gyűjteménye Pest 1817, így pl. egyik beszédjében az angyalok létezésével foglalkozik, de még itt is az általános erkölcsi szempont dominál. Érdekes az élelmiszerekkel való visszaélés és kivált az iszákosság vétkéről szóló beszédje Efez 5, 15—21 alapján.

Ily jellegű műveinek a koronája azonban a Zschokke híres „Stunden der Andacht“ követésével irt 2 kötetes Eusebios<sup>2)</sup> mely már csak halála után jelent meg. A benne foglalt vallásos elmélkedésekkel az a célja, hogy vigaszt csepegtessen a földi élet terhei között nyugtalanok szivekbe és ezzel előkészítse azt a szent hangulatot, mely nélkül a nyilvános istentisztelet látogatása oly keveset használ. A szebbek közé tartoznak „Der Jahreswechsel, Jesus als Knabe oder der Wert einer weisen Erziehung, Jesus ein Freund der Natur, Der Krieg, Heiligkeit der Ehe c. fejtegetések. Egy élemedett, tapasztalt férfi szól ezekben hozzánk, aki a balsors csapásai alatt is megőrizte lelke egyensúlyát, aki a földiek-ről mindinkább az égiek felé irányítja tekintetét és át van hatva attól a hittől, hogy földi napszámja befejezése után az ég kapui befogadják a szélesebb körű működésre és zavartalan, örök boldogságra . . . Ezek a szívhez szóló reflexiók ma is megérdemlik az elolvasást.

Azonban G. munkásságának igen-igen röviden jellemzett három iránya sem meríti ki sokoldalúságát. Mi eddig főleg csak az önállóan megjelent dolgozatait említettük fel, pedig kisebb cikkeinek, melyek különböző tárgyakkal foglalkoznak, se szeri se száma. Irt pl. a Schedius-féle folyóiratba (Zeitschrift von und für Ungarn) cikkeket a szepesi tájszólásról és a szepesi írókról 1803, továbbá történeti dolgozatokat a Glatz-féle Familiengemälde, Hormayr-féle Archiv c. vállalatba és az Ersch-Gruber-féle enciklopediába. A Schedius-féle Zeitschrift-ban értekezett: „Vorschlag zur Errichtung eines Instituts für Fallsüchtige in Ungarn“ címen, klasszikus műfordításokat közölt (német nyelven) a Rummy Károly Györgytől ki-

<sup>1)</sup> Pl. Zwey Predigten über Tod und Unsterblichkeit. Leutschau. J. K. Mayer. 1806.

<sup>2)</sup> Eusebios für Freunde der Religion. 2 B. Brünn, Trassler 1824.

adott Musen-Almanachban (Musen-Almanach für das öst. Kaisertum. I. Jahrgang 1808), a Wächter-féle allgemeine prakt. Bibliothekben pedig egy cikket a magyarországi prot. iskolák szervezetéről stb., ezenkívül rengeteg könyvismertetést és bírálatot irt hazai és külföldi lapokba; mindezeknek az összeállítása ma már lehetetlen, mert sokszor névtelenül jelentek meg.

E kötetekre menő fáradhatatlan munkásság, a nemes célzat, mely mindezekben vezette, mindenkép tiszteletünket érdemli meg, ha nem is szántott vele oly barázdát, mely több nemzedéknek vagy az egész emberiségnek gyümölcsözik. Szorgalma, komolysága. kitartása, fáradhatatlan buvarkodása primitív viszonyok között sok nemes tanulással kinálkozik ma is. Bár munkássága inkább expanzív, mint intenzív, inkább reproductív, mint produktív, mégis az ilyen kivételes szorgalmú, tisztakezű, mások véleményét nemcsak megbecsülő, de figyelembe vevő és népszerűsítő tudósokra akkoriban szükség volt legkivált nálunk. Ha idegen nyelven irt is, mégis terjesztette a kulturáltságot és előkészítette a magyar nemzeti kultúra győzedelmét. Kortársai méltatták is érdemeit, még azok is, akik a magyar nyelv és irodalom úttörői voltak. Így a „*Hazai és Külföldi Tudósítások*“ (1823, I., 43. sz., 337.) következőképp parentálja el: „Bétsben május 18-án meghalt Tiszt. és Tudós G. J. Úr, a' Bétsi Theologiai Prot. Intézetben az Egyházi Történeteknek és Egyházi Törvényeknek nagyérdemű Tanítója, a' ki előbb a' Hazában, 's nevezet szerint Késmárkon 30 esztendőnél tovább az ifjúság oktatása és több tudós munkák kiadása által magának nagy hirt, s a' *Hazának tetemes hasznot szerzett*. Az ő szorgalmatossága és minden jó célnak buzgó előmozdítása bámulásra méltó volt, 's ezen sok ágú fáradhatatlan foglalatosságára, és tudós munkássága megérdemlette, hogy neve tiszteletben 's háladatos emlékezetben maradjon, mint a' ki mindenkor az emberi Nemzetnek javára élt“. (Lásd még Magyar Kurir 1823. I., 43. sz. 344; Tud. Gyűjtemény 1823. VIII., 121. lap; Allg. Literaturzeitung Nov. 1823. III. B. S. 615. Num. 293.)

## 8. Genersich János jelleme. A tanár, a tudós, az ember.

Hősi jellemeinek egyes vonásai már feltűnédeztek az előző fejtegetések során, úgyhogy már csak azoknak az összefoglalása és kiegészítése van hátra. Genersich János nem volt világgraszoló lángelme, akinek szelleme századoknak világít és nem volt törté-

nelmi alak, akinek pályáját vérnyomok jelölik. De megvolt benne sok oly jellemtulajdonság, amely az embernek igazi értéket ad és melyek miatt megérdemli, hogy nevét, melyre a feledés fövénye borult, a teljes enyészettől megmentsük.

Genersich János a lelkiismeretes, kötelességteljesítő *tanár* megtestesülése. Amint Weber talpraesetten mondja „Genersich kam und lebte fortan nur der Schule und seinen literarischen Arbeiten; sein ewiges Kommen und Gehen war nur von jener zu diesen, von diesen zu jener“. Tudományos továbbképzése és munkálkodása mellett az iskola foglalta le élete java részét. Az iskolai élet minden mozzanata érdekelte és 1805-től kezdve sokat foglalkozott a mindig gyakrabban felmerülő reformtervekkel. Ezért fájtn neki, ha az iskola pusztulását kellett látnia, ezért nyugtalanodik, panaszkodik és türelmetlenkedik, mert a teljes fegyelmetlenség mellett lehetetlen a tanításnak sikert érni. Széleskörű tudása volt és már ezért is, de komoly, zárkózottabb természete miatt is nem annyira kis gyermekek, mint érettebb ifjak oktatására volt hivatva. Igazi munkakörét tehát akkor érte el, mikor a bécsi teológiai tanintézetben megkezdhette előadását, azért az első évben irt levelei csak úgy áradoznak a boldogságtól. Persze nem szabad benne egy modern pedagógust látnunk. Nem a kifejtő, hanem a közlő módszer követője, mert a főiskola lebegett a szeme előtt. Igaz, hogy sokat tanult elméletileg a philantropinusoktól, de már a késmárki tanulók elég nagy létszáma, 2 esetleg 3 évfolyam együttes tanítása, a sokszor gyenge tanulóanyag, a fegyelmetlenség szinte lehetlenné tette, hogy az ott tanult elveket mind a gyakorlatba átvigye. Ő maga rendet, pontosságot követelt tanítványaitól, de mindig humánusan bánt velök. A jobbak szívesen is hallgatták és nekik gazdag könyvtárát is rendelkezésre bocsátotta. Egyik tanítványa (Melzer) így jellemzi: „In seinem Betragen war Genersich sehr freundlich, bescheiden, zuvorkommend, überaus höflich und im höchsten Grade dienstfertig. Einem jeglichen der Studierenden an dem Käsmarker Liceum stand seine ausgesuchte und grosse Bibliothek zur Benützung offen. Mit der grössten Bereitwilligkeit und dem grössten Vergnügen teilte er jedem seine Bücher, der ihn darum ansprach, zum Lesen dar. An diese seine Güte werden sich gewiss viele seiner gewesenen Schüler, die ihn zu schätzen wussten, dankbar erinnern und dafür seine Asche segnen“.

Már ez is az érettebbek hivatott tanítójává tette. Csakhogy ezek közt is sokan voltak a hivatottak, de kevesen a választottak.



Az általános fegyelmetlenség neki sok keserű órát szerzett. Mert gyenge hangja miatt sem tudott oly eréllyel fellépni, mint kellett volna, nem tudta a rokoncátlankodókat hatásosan ledorongolni, amint Mihályik vagy Aderján tették, ha kellett. Tiszteletreméltó egyénisége, nagy tudománya, szelid modora azonban mégis csak imponált a nagy többségnek és gúnyt nem mertek belőle űzni. Érzékenysége, csendessége és skrupulózus természete miatt álmatlan éjszakákat okozott neki a rektorsággal járó sok vesződés. Így pl. sokkal többen jelentkeztek az alumneumba, mint a mennyit fölvehetett, pedig elutasítani nem akarta. Jó szive mindenkép segíteni akart a szegény deákokon és azért tőlük semmit sem fogadott el és gyűjtést indított, hogy minél többnek biztosítson ingyenes helyet. A pártfogósággal szemben sem állotta meg mindig a sarat. Nem is volt könnyű a helyzete szembeszállni az elkényeztetett és uralkodni szerető nemesekkel, másfelől a késmárki polgárokkal, akik nyereszkedni szerettek a deákokon. Sokszor összeütközés volt a deákság és a polgárság között, némelykor megtörtént, hogy a diákok „bunkókkal”, a polgárok pedig puskákkal felszerelve jártak az utcán. Keserves volt ilyenkor igazságot tenni köztük és sokszor a városi hatóságnak kellett beleszólni. Így pl. az iskolából kizártakat a városi hatóság segítségével kellett eltoloncoltatni. Különösen sok baja volt második rektorsága alkalmával. Ismét több volt a jelentkező, mint amennyit föl lehetett venni. Mihályik is sok borsot tört az orra alá, a magyar és illir diákok pedig folytonosan veszekedtek és dorbézoltak. Hiába adta ki a rendeletet, hogy a diákoknak nem szabad hitelt nyitni, a szállásadó polgárság nem törődött vele, sőt szemet húnyt, hogy hasznot húzzon az ifjak könnyelműségéből. Ehhez járultak a hol az egyetemes felügyelőtől, hol meg a helytartótanáctól mind sűrűbben érkező rendeletek. Az utóbbi mindjobban be akart avatkozni a protestáns iskolaügybe is. Sokszor igen kényes ügye is akadt G.-nek. Így 1819. évi március havában megtörtént, hogy a császár születésnapján a megye két tisztviselője jelent meg nála és követelte, hogy a németlipcsei illetőségű 13 éves Szokol Andrást, mint aki a katolikus vallásban nevelendő, adja ki azonnal. Genersich hiába hivatkozott arra, hogy a gyermek szülei ev. vallásuak és hogy a gyermek a németlipcsei kath. lelkész tanúsága szerint mint evangélikus jegyeztetett be az ottani szimultán nemzeti iskolába. A kiküldöttek ezt figyelembe nem vették és mikor Genersich nem jelentett be tiltakozást, a fiút egyszerűen magokkal vitték Lőcsére,

Másnap a fiú megszökött és Genersich előtt megjelenve védelmét kérte. Mikor ezt Genersich nehéz szívvel megtagadni volt kénytelen, a fiú hazatért szüleihez. G. egyébként még több hasonló zaklatásról tesz említést, melyeknek akkoriban a protestánsok a türelmetlen kath. klérus részéről voltak kitéve.<sup>1)</sup> (De szerencsére akadtak liberálisabb kath. plébánosok is.)

A kerületi közgyűléseken meg a testvérintézetekkel kellett nem egyszer küzdeni. Különösen Eperjes minden áron prepotenciáját szeretne volna fenntartani a tiszai kerületben régi tradícióira hivatkozva és ezt tényleg el is érte, de a második helyet Késmárk vivta ki. Csak azután következett Lőcse (mely Liedemann és Fuchs távozása után mindinkább hanyatlott), Rozsnyó, Gömör, majd pedig Osgyán, Csetnek, Dobsina.

A prot. iskolák és vele együtt a késmárki liceum szervezeti fejlődését azonban helyszűke miatt itt nem tárgyalhatjuk. Annyit nyilvánvaló tesznek a felsorolt jelenségek, hogy ily nehéz körülmények között a nyilvános élet porondján csak kedvetlenül félénken mozgó, a személyes intrikákkal szemben jóformán tehetetlen, mert egyenes lelkű és visszaütni nem tudó Genersichnek nem volt való az igazgatóság. 1819-ben le is tette és többé nem is kért belőle. Legzavartalanabbul a bécsi évek folytak le, eltekintve az anyagi gondoktól és a zajos nagyvárosi élettől, mely mindenben nem tudta Genersich tetszését megnyerni. De a kevés számú hallgatóság, a teológiai ifjak tisztességes viselkedése és szorgalma sok örömet szerzett neki, csak ritkán tapasztalta az érdeklődés lanygulását. Így tehát legalább élete utolsó esztendeiben a rögzös tanári pályának szép oldalát láthatta.

Mint *tudós* nem tartozott a nagy úttörők közé, akik új eszméikkel új irányba terelik az emberi szellemet. Nem alkotott új filozófiai vagy teológiai rendszert, sőt elzárva a nagy kulturális középpontoktól az sem volt módjában, hogy hangyaszorgalommal buvárkodva új felfedezésekkel lépje meg a céhbéli tudós köröket.

<sup>1)</sup> Pl. a híres leibici apátplébános Plónicz is türelmetlen volt. Egy forbergi lutheránus leányt, kinek apja kath. hitre tért, erőszakkal akart egyházába kényszeríteni, de a leány megszökött.

Sok esetet mond el *Berzeviczy Gergely*: Nachrichten über den jetzigen Zustand der Evangelischen in Ungarn. Leipzig 1822. E munkáról is szó van G. leveleiben. Ferenc király, miután Metternich őt meggyőzte arról, hogy e munka sem a királyt, sem a vallást, sem az egyházat nem támadja, azt mondta róla: »Die Schwarzen mögen sich verantworten«.

Maga panaszkolja, hogy mily nehéz volt neki dolgozni, mikor segéd-eszközöket csak nagy ügyvel, bajjal szerezhettek, mert nagy könyvtárak meg levéltárak nem állottak rendelkezésére. Amikor pedig segédforrásai felhasználásával saját véleményét próbálta kifejteni, a cenzúra önkénye állott az útjába és megfosztotta fáradozása gyümölcseitől. Könyvei legnagyobb részét az iskolák és művelt közönség használatára szánta, de fájdalommal kellett tapasztalnia, hogy azok is inkább Németországban terjednek, mint saját hazájában, holott ennek szánta. Legeredetiebbek beszédei, különösen egyes ünnepi alkalmakkor tartott beszédek nagy hatást tettek, de mikor azok az ünnepi hangulat elmúltával nyomtatásban megjelentek, már megcsappant az érdeklődés és kevéssé fogytak azok is.

Mint tudósnak legfőbb jellemvonása a fáradhatatlan szorgalma, alapossága és sokoldalú érdeklődése, mely az utolsó órájáig sem hagyta el.

Mint *embert* ritka becsületessége, lelkiismeretes kötelességtudása, igazságossága, szerénysége, önzetlensége, szívbeli jósága és vallásossága tesz kimagasló jelenséggé. Sajnos, volt alkalmunk látni, hogy kartársai hogyan igyekeztek bérszámba menő csekély fizetésüket megengedett vagy meg nem engedett mellékkeresettel növelni, nem törődve azzal, hogy ez tanári hivatásuk rovására megy. Genersich ettől távol maradt. Inkább lemondott, tűrt, szenvedett, sokszor sanyarúan élt, de hivatását még gondolatban sem hanyagolta el. Micsoda pontossággal tartja számon kötelezettségeit, mily lelkiismeretességgel igyekszik adósságait törleszteni, mily pedanteriával számol el Rumynak, ki többször megbízta könyvek eladásával és honoráriumképen még ajándékkönyvet is vonakodott elfogadni. Mikor Bécsben betegsége súlyosbodott és csak nehezen tudott kötelességének megfelelni, mégis eljárt az előadásokra. Csak kartársainak és hallgatóinak a kérésére és Wächter szuperintendens erélyes közbelépésére maradt végre otthon. De ott is mindig az iskola járt az eszében. Nemcsak mélykedélyű és finom lelkületű, de ritka igazság szerető férfi is volt. Nem becsmérelte embertársait, hanem bárha észrevette hibáikat is, de nem hallgatta el jó oldalait sem. Mindig a jóért, igazért lelkesedett és a meddig lehetett kerülte is békés lelkülete a küzdelmet, de ha kikerülhetetlen volt, mégis sikra szállott azért, amit igazságnak tartott. Energikus fellépésre azonban mégis aránylag ritkán szánta el magát. Jellemző, hogy pénzügyi kérdésekben soha sem tudott célt érni, itt oly kényes volt, hogy nem is védte igazát, hanem enge-

dett, sőt áldozatot is hozott, csakhogy rokonaival bajba ne keveredjék. Azért nem is szerezhették vagyont és fizetéséből még annyi sem maradt, amennyi a temetése költségeihez kellett. Nemcsak barátaival és rokonaival, de tanítványaival szemben is jószívű volt. Könyvtárát rendelkezésükre bocsátotta nem törődve azzal, hogy így sok értékes műve el is vészett. A szegény tanulókkal szemben pedig tőle telhetőleg jót tett, különösen Bécsben, mikor már gyermekei el voltak látva. Sógorának Nádlernek egyik fiát a súlyos viszonyok dacára is magához vette és felnevelte, Bécsben pedig Wittchen és Melzl teológusoknak lakást adott. (Jószívűségét János fia örökölte, aki soha el nem fáradt az adakozásban, bár maga sem tudott a pénzzel bánni.) Szerénységét két tény illusztrálja. Semmikép sem engedte magát lefestetni, hiába kérték gyermekei és menyje (János első felesége Jobbágyi leány), akit az öreg úr nagyon szeretett. Ő azzal védekezett, hogy nem akarja csekély személyét üveg alá tétetni. Mindig azon volt, — úgy mond — hogy tőle telhetőleg szolgáljon embertársainak és szeretettel bánjon velök, elég ha ezért szives emlékezetben tartják. Kétségkívül bírta I. Ferenc király kegyét és azért gyermekei nem egyszer kérték, szerezze meg számukra a nemességet, de ő ezt is elhárította magáról. Szóról szóra ezt írta 1821 dec. 17-én: „Dies tue ich nicht, weil ich für meine Person den Adel nicht brauche und ohnehin die enormen Privilegien dieses Standes unmöglich lange bestehen können. Mögen meine Kinder sich bemühen sich wahre Verdienste um den Staat und damit den rechten Adel zu erwerben“. És egyik unokája kiváló érdemeivel csakugyan elérte, hogy a király nemesi rangra emelte.

Genersich jellemében megvoltak a szepesi polgárok<sup>1)</sup> összes jó tulajdonságai: a szolidság, megbízhatóság és erkölcsösség, a végtelen szorgalom és lelkiismeretesség, a minuciosus pontosság és alaposság, a nagy kitartás minden téren. Szereti a munkát és gyűlöli a tétlenséget. Ehhez járul a takarékoság és hazaszeretet. De megvolt benne bizonyos aprólékosság, bizalmatlanság, félnétség is és némi adag konzervativizmus. Mindezek az apró emberi gyönég azonban el nem homályosíthatták nemes vonásait.

Ilyen ember volt Genersich János. Hűséges sáfára a rábizott talentumoknak, fáradhatatlan munkása a késmárki iskolának, egyik első disze kora ev. tanügyének, hasznos tagja a társadalomnak,

<sup>1)</sup> V. ö. Bruckner Győző: A szepesi szász nép. Budapest 1913 162. s. k.

hű fia a hazának és egyházának, melyeknek csendes, zajtalan, a feltűnést, elismerést és népszerűséget nem kereső, majdnem 4 évtizedre terjedő testet-lelket megőrlő becsületes munkásságban szolgált.

De különösen a késmárki liceum történetébe aranybetűkkel írta be a nevét buzgó, lelkes, lankadatlan munkásságával. Teste ott porlad Bécs városa elfeledett matzleinsdorfi temetőjében, de tiszta lelke felszállt az örök fény honába és onnan gyönyörködik az azóta hatalmasan fejlődött, virágzó liceumban. És hogy ez az intézet a válságos időkben is fennmaradt és ha Isten is úgy akarja, fenn fog maradni időtlen időkig, azt a Genersich-féle nagy idealizmusú egyéniségeknek köszöni, kiknek tündöklő példája szent hevülést gyújtott és így hatott a hálás utódokban.

Mert amit ő Fuchs barátjáról mond, az teljességgel rá is alkalmazható: „Nie erstirbt der mit reinem Herzen zerstreute Same des Guten, oft keimt ein scheinbar unbemerkbares Korn und erhebt sich zur fruchtreichen Ähre“.

DR. SZELÉNYI ÖDÖN.

# Oklevélgyűjtemény a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok levéltáraiból.

V.

## Szepesszombat levéltára.

1. *Ulrich nevű késmárki építómester 1598-ban felépíti a szepesszombati harangtornyot, amely összesen 550 frt 20 denárba került.*

Maystern Ulrich Matern oder Maurer auss den Kaiszmarckt gedingeth und ihm geben:

Erstlich 140 fl.

hernach 40 Knebell korn.

Ferner etliche Kuffen bier, fleisch, Putter, Käss — alles zusammen 209 fl. 20 d.

Zugehör zum Thurm 45 fl.

Den Steinbrechen vor 306.

(Merkbuch 1579.)

2. *A szepesszombati molnárok, malomtulajdonosok, a városi mérleg kezelőinek és a városi húsbecslőnek esküformulái 1660-ból.*

A városi mérlegre szükség volt azért, hogy az idegen kereskedők ne szedhessék rá a szepesi polgárokat, akik az idegen mértékeket nem ismerték. E korban ugyszólván minden városnak megvolt a maga mértéke és azért igen nagy zavarnak vették elejét a városok azzal az intézkedéssel, hogy az idegen kereskedőnek alkalmazkodnia kellett a városi mértékekhez.

### *Des Müllers Jurament.*

Ich N. N. verordneter Müller schwere und gelobe einen Hochtheuerlichen Eyd der Hochgelobten dreyfaltigkeit Wie auch dem Hochlöbl. Gericht un. dieser christl. Gemein in diesen Königl. Marck Georgenberg, wie auch gegenwertigen Mühl Herren dass Ich in der Gemein Mühl mit denen mir anvertrauten Getreyd Treu u. redlich vmbgehen wil, niemanden ansehen weder freund noch feind; Sondern die Mautten richtig u. recht abnehmen u. in der Gemein Kasten schütten u. solches niemandten Vertrauen Weder meinen

Weib, noch Kindern, Knechten oder Gesinde, sondern selber darauf acht haben, als es einen rechtschaffenen und treuen Müller zustehet und wofern ich solchen meinen treuen Schwur handeln möchte, sol ich einer grossen Straff mit Meidung der Mühl unterworfen seyn. So war mir helffe, Gott Vater, Gott Sohn, Gott d. h. Geiszt u. alle Heiligen an meinen letzten Ende Amen.

#### *Der Mühlherrn Jurament.*

Ich N. N. Verordneter u. erwählter Mühlherr, skwere u. gelobe einen Hochthenerlichen Eyd der Hochgelobten Dreyfaltigkeit und wie auch dem Hochlöbl. Gericht u. dieser christ. Gemeine in dieser Königl. Marck Georgenberg, dass ich mit den mir anvertrauten Mühl Getreyd, alls auch in allen zugehörigen Sachen u. Vieh wie ess denn Nahmen möge haben, als mit einen gemeinen Gutt treulich u. gewissenhaft wil umbgehen, nicht mir oder meinen mit Collegen ausmessen. Das Geld, so ich werde einnehmen, nicht auf meinen eigenen Nutzen wenden oder sonsten verschwenden; Sondern den Hochlöbl. Gericht ohne Mangel u. Verhaltung bey Jedweder Rechnung richtig u. recht abstatten u. einhändigen werde Vor unnützen Ausgaben mich hütten. Und wofern Ich . . . stb. mint a molnárnál.

#### *Der Waag Herrn Jurament.*

. . . . dass Ich mit der mir anvertrauten Wag, wie auch Marckeinkommen, als mit einen Gemeinen Gutt treulich, gewissenhaft wil umbgehen. Das Geld, so ich werdt einnehmen, nicht auf meinen eigenen Nutzen wenden oder sonsten verschwenden, Sondern dem löbl. Gericht ohne Mangl u. Verhaltung zu gebürender Zeit abstatten. Auch richtig u. treulich handeln, weder einen zu Lieb oder zu Leid, sondern Was Gott u. die Gerechtigkeit erfordert, in dem Gewicht abwegen u. mich niemanden darüber lassen meistern. Und Wofern . . . stb.

#### *Jurament Vor die Schatzherrn des Fleisches.<sup>1)</sup>*

. . . . ein theuren Eyd, dass ich weder freundschaft noch feindschaft in Fleisch schätzen ansehen u. bedenken wil. Sondern gelobe nach Gelegenheit der Zeit gemäss, die Schatzung anzustellen u. zwar nechst diesen Vornehmen gutten, dass ein rechter Unterschied des besseren u. geringern Fleisch möge gehalten u. observiret werden, damit kein Schaden weder der gantzen löbl. Gemein, weder denen Herrn Fleisshacker werde zugefüget u. sol-

<sup>1)</sup> A céhrendszer idején a városi tanács állapította meg az eladásra kerülő hús árát. Hogy a fogyasztó közönségre és a mészárosokra nézve méltányos és igazságos ár állapíttassék meg, a városi tanács a húsbecslők véleménye alapján döntött e kérdésben.

ches will ich in respectirung der lieben Justiz das gantze Jahr fleissig beobachten So war mir helffe stb.

(Merck-Buch 1660.)

3. 1687—1688 december 1-től május 20-ig beszállásoltatott Szepes-  
szombaton a cs. sváb ezred gróf Öttingen tábornok vezetése alatt.

A költség összesen 1664 firt 41 d. volt, részletes kimutatása a következő:

A Churbayerische Cavallery Herrn H. G. 4 tag . . . . .	fl. 1034:17 d.
Obersten Wachmeister Markiss Maffy mit der In- fanterie . . . . .	258:12
Execution Geldt . . . . .	126:50
Obersten Leutnant . . . . .	176:70
Seybolstorf generalis 4 honapig időz ezredével . . . . .	1006:72
Für Eysen u. Kupfer auf die Schweinsfedern für das Seybolstorfische Regiment . . . . .	— 24
General Steinau was man ihm im Namen aller 13 Städten geben müsse, ist auf uns Georgen- berger gekommen . . . . .	66—

(Merkbuch 1579. 150. l.)

4. A protestáns vallásügyre vonatkozó intézkedések a XIII sze-  
pesi városban 1675—1704-ig.

Von Aö. 1675—1685 hat die Ev. Gemeinde in Bela, wie auch in andern XIII. Städten kein freyes Exerctium religionis und folglich auch keinen Pfarherrn gehabt.

Aö 1671 d. 24. Jun. ist ein freyes Exerctium der röm. kath. Religion, durch ein Solennes Decret des Königs von Pohlen, wie auch durch ein anders Decret des damaligen Starosten Stanislai Heracliti Lubomirszky in eben denselbigen Jahre in alle XIII. Städte eingeführet u. bestattiget. Und weil dieses die Patres piarum scholarum durch ihr Suppliciren bey dem König ausgewircket haben, so wurde ihnen in den Decret Erlaubniss gegeben die freye Catholische Glaubens Übung in allen XIII. Städten anzustellen, processiones u. alle gewöhnliche Andachten zubegehen.

Aö. 1674. Bemühete sich Georgius Barsony Praepositus Capitali Scepusiensis, Heraclium Lubom. durch einen pathetischen Brief zu bereden, dass er den Evangelischen Kirchen u. Schulen wegnehme. Es hat nicht lang angestanden, so hatten die Evangelischen keine Kirchen, wie solches das Decret Stanisl. Heracl. Lubomirszky Aö. 1675 den 3 Dec. de Magistratu Catholico eligendo das ist: von Einziehung catholischer Personen in dem Magistrat, ausweiset; in welchen folgendes zu lesen ist: Ecclesias per aliquod tempus veris possessoribus ereptas, eisdem legitime consignavimus das ist: Wir reumen denen vorigen wahren Besitzern, denen sie vor einer kurtzer Zeit weggenommen wurden, ihre Bethhauser wiederum ein.



Aô. 1676. sind alle XIII. Städte durch ein öffentliches Decret genöthiget worden, die Cathol. Religion anzunehmen.

Aô. 1677. Ist in einer Declaration Stanislai Heracl. Lubomirsky von 8. Jan. publiciret worden, die Evangelischen sollen gar keine Zusammenkunft halten.

Aô. 1678. Sind die Evangelischen durch ein neues Decret Stanislai Heracliti Lub. von 20. Mart. gezwungen worden, die Cath. Religion anzunehmen mit dieser angefügten Bedrohung. In widrigen Fall sollten sie gewiss wissen, dass sie unachlässlich 3000 Ducaten Strafe werden belegen müssen.

Aô. 1679. Sind die Evang. wiederum durch ein neues Decret von 24. Feb. gezwungen worden zur Osterbeichte. Dem Grafen u. Richtern ward befohlen die Widerspenstigen zu zwingen.

Aô. 1682. d. 29 Dec. hat Stan. Her. Lub. einem Decret, alle die vorigen Decreta welche er vorhero wider die Evang.-en hat publiciren lassen, revocirt, u. den Evang. en Freyheit gegeben, bey ihrer Religion zu verbleiben. Darauf d. 20. Mai A. 1685. kam in einem Decret, Indultum: ein freyes exercitium religionis, in einem privat Hause zu halten. Bela hat ein solches Privat Hauss zum Gottesdienst nahe bey dem Rathhaus gehabt, welches aber gleich A. 1686. d. 8. Febr. auf Befehl einer Commission ist demoliret worden, darum weil es nahe an der Cath. Kirche war.

Aô. 1694. Ist ein neues Decretum von 29. Juli in Ansehung der Ev.-en publicirt worden, in welchen nicht nur die favorablen Decreta anni 1682 und 1685 confirmiret sind, sondern auch denen Ev.-en erlaubet wird Bethhäuser zu bauen u. darinnen Gottesdienst zu halten. Einen Ev.-en Prediger war erlaubt ins Bethhauss zu kommen u. darinnen zu predigen u. das heil. Abendmahl zu halten, allein nicht in der Gemeine zu wohnen.

Aô. 1701. ist durch den Vice Capitaneum Andr. Joh. de Strachau publicirten universal, den Ev.-en Predigern eine ruhige Wohnung in allen XIII. Städten zugelassen worden, so hat dennoch Theod. Lub. gleich ad 1702 d. 7. April solch Universal durch einen Scharfrichter öffentlich lassen verbrennen und den Ev. Predigern scharf inhibirt in den XIII. Städten zu wohnen. Darauf sind sie in einer Declaration von 10. Mai Aô 1702. also restringirt worden. Praedicantibus omnibus mansio fixa in oppidis XIII. inhibetur, non tamen adventus seu aditus ad absolvendam devotionem privatam interdicitur dumodo praetextum aliquem Diu comorandi sibi non advenient.

Aô. 1703. Ist ein Decretum arcense publicirt worden, durch welches wiederum das freye exercitium religionis gänzlich tollirt ist die Worte in den Decret lauten also: Praeterea exercitium liberum Augustanorum in XIII. oppidis totaliter tollitur. Domus privatae pro Celsissitudine imediate confiscantur, Haec confirmantur denuo in processu et condemnatione Platani pastoris Varalyensis anno eodem his verbis: exercitium Augustanorum in XIII. oppidis totaliter tollitur.

Aò. 1704. d. 9. Jun. Ist das freye exercitium religionis wiederum durch ein Decret hergestellt worden und Aò 1707 d. 3. Jan. ist endlich das erwünschte Indultum Capitanei publiciret worden, in welchen denen Predigern eine ruhige Wohnung in den XIII. Städten ist zugelassen worden.

(»Beschreibung merckwürdiger Dinge, welche sich in Zips zugetragen haben, vornehmlich aber in den XIII. Städten« c. kéziratban.)

*5. Morskovski lublóí kapitány 1739. január 23-án óvrendszabályokat küld a XIII városnak a pestis elhárítása céljából.*

1. Isten büntetésének kell a pestist, mely az országban pusztit, tekinteni. Azért jó keresztényhez illő jámbor életmódot folytasson kiki és mindennemű mulatságtól, nevezetesen a kuglizástól tartózkodjék.

2. Minden városban kapuk előtt 40 lépésnyire kerítést és korlátot kell emelni és puskákkal ellátott öröket elhelyezni és eszes, alkalmas biztost odarendelni, ki esküt tesz arra, hogy az odaérkezőket kikérdezi és utlevelüket átvizsgálja.

3. Ha az idegen utlevelet és igazolványt nem mutathat fel, akkor annál behatóbban kérdezze ki, hová való és mi teendője volna a városban. Ha nem tudja magát igazolni és dolga nincs, ne engedjék be a városba.

4. Mellékösvények eltorlaszandók és a háziurak is határolják el jól a házuk mögötti kerítéseket.

5. Csak két főkapu hagyassék nyitva, legfeljebb 3.

6. Ha valaki idegent bírói engedély nélkül befogad és elszállásol, keményen büntetessék meg: jószága elkoboztassék és becstelennek nyilváníttassék.

7. Ha valaki elutazik, váltson utlevelet és ha visszatér, hozzon igazolványt, hogy az utlevélben feltüntetett helynél nem volt messzebb és erre esküt is tesz. Pestises helyre senki sem utazhat, különben is csak Eperjesre és Sóvárra, legfeljebb Kassáig utazhatnak.

8. Az utlevél ingyen állítandó ki a biztos által és benne a néven és alak leírásán kívül, a lovak, ruhanemű, szóval minden feltüntetendő.

9. Ha gyanus helyről jön valaki, akkor a városon kívül 40 napig vesztegár alá kerül.

10. Ha mégis fellépne valahol a pestis, akkor nem szabad azt eltitkolni, a sebészek azonnal kutassák ki, helyezték a házat vesztegár alá és lássák el élelemmel, vagy az élelmiszert a városon kívül építendő pajtába is vihetik.

11. Országos vásár betiltatik, heti vásár a szomszédos városokkal tartható, de a gyanusakkal nem.

12. Koldusok, csavargók nem bocsátandók be a városba.

13. Igló jó egyetértésben éljen a megyével és a rozsnói utleveleket vizsgálja meg. Sószállítók ne eresztessenek be. A szo-

molnokbányai bányászok és szénégetők idegen gyanus munkásokat ne fogadjanak fel.

(Currentenbuch Anno 1733 in Georgenberg.)

6. A szepesi városokban szabályozzák a ruhaviselést és a fényűző életmódot, a husvéti tojásküldést és újévi ajándékokat pedig egyenesen betiltják a városok birái 1742. január hó 24-én.

Ist von allen anwesenden 26 Herrn Richtern beschlossen und determiniret worden.

Bey denen Mannesbildern.

Kleider mit Tressen und silbernen Mentekötő

Zobelne Hütte mit sammetenen Kolpachen

Seydene Gürtel mit Skofo oder Silbernen Rollen eingefasst.

*Bey den Weibsbildern.*

Kugelhauben

Goldhauben

Fizire

Weisse Patyolat nebst weissen u. schwartzen Flohr

Perlen

Schkiorz Hauben

Goldene Ketten Korallen

Hass Tuchel, Zobelne Stütze nebst andern reichen Handstützeln.

Waschhandschuh aufgeschlagene Tatzen auf den Peltzen,

Röcke bey denen Frauen u. Jungfrauen mit Band eingefasst.

Bandt auff denen Armen, Goldstück Westen

Fürstücher mit Gold u. goldenen spitzen.

Peltze mit breiten Tressen.

Gelbe u. rothe Csismen.

Eltern sollen sogar denen kleinen Kindern nicht Tüchel umhengen, auch nicht gekräusste Haubel auss fetzen. Und bey denen Dienstmenschen die Kordowan Csismen. Dieses soll von einen jeden H. Richter wohl observirt werden u. zwar bey unausbleiblicher Straff dererjenigen H., welche dergleichen unanständige Kleider Pracht nicht steuern u. zu wehren unterlassen werden, hirein jeder welcher an seinen orte wieder diese decision handelnd angetroffen u. über dieser seinem stande unanständigen Kleider tracht befunden werden wirdt, von demselben toties, quoties mit 6 Rthl straffe beleet werden.

Lakodalmaknál a völegény a birótól kér engedélyt, mennyi fogást adhat és hány vendéget hívhat meg.

Gyerekágyasnál szokásos tracták is megszüntetnek.

b) Auch das Wohlkyschicken auff die heil. Ostern u. die Neujahrs praesenta denen Pathen u. Goden ins künfftige gänzlich aufgehoben.

(Curentbuch Anno 1733 in Georgenberg.)

Közli: DR. BRUCKNER GYÓZÓ.

## Petzval József mint humorista.

Hirneves szepesbélaei földink, aki mint nagy matematikus és úttörő föltaláló az egész művelt világon ismeretes, tanulmányainak elvégzése után eleinte tudvalevőleg Budapesten működött 4 évig mint a városi építészeti hivatal mérnöke, majd ugyancsak 4 éven át a pesti egyetemen mint a matematika tanára. Innen 1837-ben a wieni egyetemre hívták meg, ahol e főiskola diszére és dicsőségére 40 éven keresztül fejtett ki tevékenységét.

Lénye alapján vidám és társasságot kedvelő volt, a társas érintkezésben megnyerően szives és közvetlen; csak késő öregségében, mikor már túlsok csalódás érte, vonult vissza duzzogva és élt remete módjára.

Előadásainak hatását a választott anyag szigoruan logikus kiépítésével, mindúntalan kitetsző alakító erejével és különleges humorral fűszerezett fejgetgetéseivel nem ritkán a lelkesedésig tudta fokozni. Éppen ez tette, hogy előadásai, melyek az alkalmazott matematika egyes tételeiről, tehát tulajdonképpen száraz természetű tárgyakról szólottak, rendkívüli élvezetet szereztek hallgatóinak. Derüs epizódok beleillesztésével, korabeli eseményekről telt tréfás megjegyzésekkel, olykor korának gyöngéire és visszáságaira irányuló gúnyos kirohanásokkal olyan hatást ért el, hogy előadásait mindig feszült figyelem kísérte és mindenki már előre örült a folytatásnak.

Érdekessé tette őt az is, hogy amikor már eléggé biztosnak érezte magát hatáskörében, bizonyos önérzet töltötte el és ehhez képest irigyével és ellenfeleivel szemben meglehetősen éles fegyvereket használt, anélkül, hogy ezt tanítványaival szemben ki akarta volna emelni. Ezt a polemikus hajlamát különben nem is lehet rossz néven venni. Hiszen olyan időben jött Wienbe, amikor — mint egyebütt — a tanügy terén is még szükkeblü felfogás uralkodott, amikor a tudomány szabad kifejlődése majdnem lehetetlen volt és amikor csak bizonyos sablon szerint volt szabad tanítani.

A tudományos körökbeli viszonyokról igen elítélő nézetei voltak. Működésüket pusztá *velejárásnak* minősítette és erről találó gúnnyal így nyilatkozott:

„A tudománnyal való *velejárá*s gonosz szellemének nyomasztó uralma alatt sinylődtek és sinylődnek még most is a tudományos és kivált a teremtő törekvések. A legnagyobb dicséret számba ment, ha egy osztrák egyetemi tanárról azt mondták, hogy a tudományt követni tudta. Érdemes munkának csak tankönyv megírását tartották. Saját kutatások csak magánkedvtelés számba vétettek és legfeljebb hatósági megróvásban részesült az, ki mindenféle, ég és föld közötti dolgokról követelt hivatalos véleményezések feldolgozásában hanyagúl járt el.“

„Nevelési rendszerünk úgyszólván avval járó és szoros összefüggésben álló istállózás, mely sok szelid barommal együtt némi vadat is szállít, mely utóbbi minden akadály mellett is makacsúl megóvja önállóságát és csak ezen a réven mutathat fel az osztrák tudósok kara mégis néhány önálló gondolkozót.“

Csak az 1850-es évektől kezdve fejlődhetett Petzval szabadban, amikor új tanítási rendszert hoztak be Ausztriában; ekkor végre tetszése szerint válogathatta meg kutatásait és tanulmányait az egyetemi előadások tárgyaiúl.

Valamennyi tanítványa szerette és kiválóan tisztelte őt; sokan közülök, olyanok, akik később pályát választottak és Bécsben maradtak, a barátok és tisztviselők egy körét alkották körülötte, amelyben gyakran és szívesen megfordult. Barátaival és tisztelőivel való ezt a vidám társas érintkezését nemcsak magában Bécsben tartotta fenn, hanem éveken keresztül a Wien melletti Kahlenbergen is, ahol nyáron s néha télen át is tartózkodott.

Az itteni volt kamalduliai kolostorban egy sereg szobát bérelt, hozzájuk tartozó nagy kerttel, ahol aztán szabadon élhetett nemcsak tanulmányainak, hanem a sokféle testgyakorlat: lovaglás, vívás, tornázás, birkózás, célbalövés stb. iránti előszeretetének is.

Tréfás kedélyességgel beszélte olykor, hogy micsoda megbotránkozást keltett az, ha társaságbeli vagy másként gondolkozó körökben, ahol t. i. még kínosan ügyeltek a külső tekintély megóvására, gyanútlanul elmesélte volt, hogy ő künn a Kahlenbergen a favágásból is el szokta végezni napi munkáját.

Fekete arabs lova számára, melyen be szokott volt lovagolni Bécsbe előadásaira, nyári lakásában egy szobát rendezett be istállónak; ennek falait mindenféle kardokkal, törökkel, vívó-

kosarakkal, keztükkel és más effélékkel aggatta tele. Nemcsak elegáns lovas, hanem annak idején Wien város első és legfélelmesebb vivója hirében állott.

Egy alkalommal a mi Petzvalunk komikus helyzetbe került. Az egyetem felé való lovagló útja többek közt az u. n. Paradeplatzon vezetett át; az a rét volt ez, amely Bécs belvárosa és egyes külvárosok közt terült el a mai monumentális épületek: fogadalmi templom, egyetem, városháza, parlament, igazságügyi palota helyén. Ezt a rétet sok út szelte át, melyek közül lova rendes szokás szerint mindig egy és ugyanazt az utat használta. Egy napon a ló a megszokott út egyik pontján hirtelenül megállott. Petzval, aki valami problémába volt elmerülve, ezt sokáig nem vette észre; csak amikor emberek gyülekeztek körülötte és kinevették, akkor látta, hogy közben éjjel faoszlopokat ástak be erre a helyre, hogy kocsik ne járhassanak át rajta. Amilyen jólelkű volt Petzval, nem vette zokon az esetet, hanem egész vigan tovább lovagolt.

Sok vidám ötletet eszelt ki barátjaival is. Többek közt fennmaradt tőle egy kép, mely az általa rendezett piaci énekes négyest ábrázolja; evvel tréfásan utánozta azokat a wieni muzikusokat, akik az udvarokban produkálták magukat. Atyjától, a lőcsei Szent Jakab-templom karmesterétől nemcsak a zenei tehetséget örökölte, de megtanult tőle majdnem minden hangszeren játszani. Az említett képen Petzval, hatalmas kalappal a fején, a kürtöt fujja. a többi 3 mind egykori tanítványa, és pedig Kolbe ügyvéd, aki a gitárt pengeti s az epekedő dalnokot adja, Heger tanár, aki cellon játszik és a harmadik, kinek nevét már nem lehet megállapítani, mint cseh muzikus a klarinétot fujja.

Scholtz Gusztáv ny. műszaki főtanácsos Lőcsén, aki a wieni műegyetemen tanult, a szünidő után mindig magával vitt egy bödön juhtúrót Petzval nővéreitől, hogy Wienben átadja fivérüknek. Ilyenkor Petzval kapott az alkalmon, hogy e brinzával és magyar borral, melyből mindig volt készlete a pincében, barátait megvendégelje. Ilyen alkalmakkor rendszerint vidám történeteket szokott mesélni vagy felolvasni, és pedig tősgyökeres szepesi dialektusban, melyet mesterien tudott kezelni. Sok vidám dolgot adott elő a lőcsei gimnáziumban töltött időből is; egyszer az ottani tanítási módszerről tréfás túlzással így szólt: „A tanítás kezdetén félórai imádkozás, azután a beadott feladatoknak kijavítása, továbbá azon tanulóknak testi megfenyítése, akik rosszul kidolgozott felada-

tokat hoztak, új feladatok tollbamondása és a végén félórai hálalma.“

Azt azonban elhallgatta, hogy az algimnáziumban neki magának is elég gyakran kijutott a „testi megfenyítés“-ből; mert a matematikában igen rossz tanuló volt, úgy hogy atyja kénytelen volt őt egy suszterhez adni inasnak. De még mielőtt Petzvalunk ezt a diszes állást megkezdte volna, a szünidő folyamán, mialatt magától tanult, egyszerre csak feloldódott előtte a matematikai csomó, úgyhogy aztán tovább tanulhatott, sőt egyikévé válhatott a legnagyobb matematikusoknak.

Volt megyei levéltárosunknak, Sváby Frigyesnek is többször volt alkalmá Petzvallal találkozni, amikor Wienben az orvosi tudományokat tanulta. Sváby abban a különös előnyben részesült, hogy Hyrtl tanárnál, a híres anatómusnál annak magán-laboratóriumában is szabad volt dolgoznia; Petzval gyakran eljött ide, hogy honfittársát, Hyrtl<sup>1)</sup> felkeresse. Svábynak mindig mulatságot szerzett, amint a két tudós latin nyelven társalgott egymással. Petzval és Hyrtl tudvalevőleg folyékonyan és klaszikus stílusban tudott latinul beszélni. Petzval többször hangoztatta, hogy legjobban szeretné, ha előadásait latinul tarthatná. Néha úgy látszott, hogy a két tudós vita közben komoly veszekedésbe került; de mindig kiderült, hogy tulajdonképpen tréfás beszélgetésről és vitatkozásról volt szó,

Itt említünk meg egy esetet, amely magára Svábyra vonatkozott. Az említett laboratóriumban egyszer tűz ütött ki és kezdett veszedelmes méreteket ölteni. Az általános zürzavar közepette Svábynak az a jó eszméje támadt, hogy megmenti Hyrtl egyik legértékesebb praeparatumát. Ez nagyon hálás volt neki érte és elismerését azzal akarta kifejezésre juttatni, hogy meghívta Svábyt egy bormérésbe és megvendégelte — egy pár virslivel! Sváby nem volt megsértve, ellenkezőleg: megtiszteltetve érezte magát, hogy az akkor már világszerte híres Hyrtl meghívta és elmulatott vele; mert Sváby, miként minden más hallgatója, szinte istenítette Hyrtl<sup>t</sup>.

De — mint már említettük — volt olyan eset is, hogy Petzval jólelkűségéből éppen az ellenkezőbe tudott ácsapni.

Körülbelül az 1850-es évek közepén Spitzer Simon, a wieni kereskedelmi akadémia akkori tanára 2 példán megfejtette a differenciál-egyenletek integrálását és megfejtéseit közlés céljából átnyújtotta a tudományos akadémiának azzal a megjegyzéssel, hogy

<sup>1)</sup> Hyrtl József született 1810 okt. 7-én Kismártonban.

ő az első, aki oly *szerencsés* volt megtalálni ezeket a megoldásokat. Mellékesen megjegyezve a matematikának ez a tétele egyike a legeslegnehezebbeknek és Petzval előtt még egy matematikusnak sem sikerült e téren valami hasznosat elérni.

Már most Petzval röviddel ezelőtt a tudományos világ ámulatára 2 vaskos kötetet tett közé „Az állandó és változó egyútt-hatóval bíró lineár differenciál-egyenletek integrálása“ címen, ahol *általános szabályokat* adott e problémák megoldására, melyek alapján olyan példák is, mint a Spitzeréi, könnyen megfejthetők voltak. Petzval tehát teljes joggal botránkozott meg Spitzer igényein és tökéletesen igaza volt, amikor maró gúnnyal ezt írta: „Nem Spitzer úr, hanem én voltam olyan *szerencsés* a szabályokat felállítani, melyek alapján ő *a számolásban* gyakorolja magát és ő csak *számolási próbáit* volt „szerencsés“ a császári tudományos akadémia közleményeibe behozni.“

Nemsokára a wieni tudományos akadémia megnyitása után Petzvalnak alkalma volt egy ünnepélyes ülés keretében utánozhatatlan módon bemutatni humoristikus tehetségét; ez egy előadásában történt, melynek tárgyául a világ pusztulását választotta ki magának. T. i. a 16. század elején a messze földön ismeretes *Stöffler* csillagász kiszámította, hogy 1525. évi február hó 24-én az égi testek helyzete annyira megegyezik a Apokalypsis-sel, mint még soha ezelőtt; erre minden ország tudósai nekifogtak hasonló számításoknak, melyek mind oda utaltak, hogy tényleg küszöbön áll a világ vége, és pedig a legtöbb vizsgálódás vízözönre mutatott.

Am egy másik, ugyancsak hirneves csillagász: *Carrion*, aki szintén utánaszámított a conjunctioknak, azt találta, hogy *Stöffler* Saturnusnak, Jupiternek és Marsnak a Hal jegyében való conjunctiojánál elszámította magát és hogy a végzetes nap, amikor az ég zsilipeinek meg kell nyilniok, nem a február végét megelőző negyedik napra fog esni, hanem későbbre: nyárára, és pedig július 15-ére tolódik ki.

Február 24-ike szerencsésen elmúlt, és így annál nagyobb hitelre talált a Carrion-féle számítás. Az akkori babonásságot tekintve nem lehet csodálni, hogy a vízözönben való hiedelem mindinkább általánossá lett nemcsak Németországban, hanem idegen országokban is; és hogy mindenfelé sokszor a legkalandosabb eszközöket és módokat eszelték ki a vízözöntől való menekülésre. Így pl. az egyik kolostor valóságos Noé-bárákat készítettett, és



pedig hitelesnek tartott minta után, melyet egy szerzetes talált valamelyik Vulgatának pergamentjén. Az apát úr természetesen arról is gondoskodott, hogy a bárka tonnáknak és ládáknak való tartályokkal is fel legyen szerelve, hogy magukkal vihessenek nemes borokat és mindenféle válogatott élelmiszereket mindjárt több hónapra. Sok ember arra számított, hogy a víz nem fog a hegyek csúcsainál magasabbra érni, tehát meg kell tenni az előkészületeket arra, hogy itt a vízözön idejére háziasan meg lehessen telepedni. Nem is említve a sok mindenféle más terveket, miket a felizgatott képzelet kitalált.

Már most roppant mulatságos volt hallgatni, hogy micsoda komikus komolysággal taglalta Petzval a csillagászok számításait és vizsgálta azokat a különféle terveket, melyekkel az emberek meg akartak menekedni a vízözöntől. Az előadás végén egyhangu volt a vélemény: „Roppant érdekes volt és — mulatságos“. Petzval sajnos nem adta ki ezt az előadását, amint hogy 1859 óta már általában semmit sem hozott nyilvánosságra, hanem ami újat felfedezett vagy kigondolt, azt csak tanítványainak juttatta az előadások keretében.

Ezekben az előadásokban tehát sokszor juttatott helyet szellemes megjegyzéseinek és kitéréseinek. A ballisztikáról tartott előadásai kapcsán, melyekben nem egy alapvető új teóriát állított fel, fenmaradt arra való tréfás felelete, hogy hogyan készítik az ágyút: „Vesz az ember egy lyukat és fémet önt köréje“.

Legbősegebben sziporkázott Petzval humora a hangrendszereknek matematikai alapon álló elméletéről tartott előadásai-ban. Életrajzírója 10 évvel Petzval halála után háza padlásán régi lim-lom között szerencsére megtalálta egyebek közt ennek az elméletnek kéziratát és annak tisztán elméleti részét ki is adta.<sup>1)</sup> Ez a kiadvány nagy feltűnést keltett szakkörökben, hol arra a meggyőződésre jutottak, hogy Petzval volt eddig a legnagyobb zenetheorétikus. Ez a kézirat számos vidám és humoros megjegyzést és kitérést tartalmaz, melyek legnagyobb részben wieni viszonyokra és személyiségekre vonatkoznak; érthető ez, mert Wien már akkor is a zene terén első városnak volt elismerve, így hát sokszor akadt alkalma a bécsi viszonyokat összefüggésbe hozni a zenével.

<sup>1)</sup> *Petzvals Theorie der Tonsysteme*. Herausgegeben von Dr. Erményi. Zeitschrift für Mathematik und Physik. Band 51. 1905.

De akad általánosságban tartott és mindenképpen eredeti humoreszk is, és pedig ott, ahol Petzval a zenei hangok consonanciájáról szól. Megállapítja, hogy az oktáva nem consonancia — mint azt az összhangzattan valamennyi tanítója állítja —, hanem csak *erősítése* az alaphangnak. Itt és másutt is szól az oktávák egyenértékűségének elvéről, amit így fejez ki: „Minden zenei hang valamennyi magasabb és mélyebb oktávájával egy olyan sorozatát alkotja a hangoknak, amelyek az emberi halló érzék megítélése szerint nagyon hasonlítanak egymáshoz, olyan képpen, hogy minden hangalkatban pl. minden akkordban e hangok valamelyike helyettesíthető a másikkal anélkül, hogy lényegesebben megváltoznék e hangokat jellege. Innen van, hogy mind ezek a hangok az egész oktávSORON végig egy és ugyanazon névvel és betűvel jeleztetnek. Hogy ez így van, elismeri kivétel nélkül a harmonia minden tanítója, de nem mondják ki ilyen formában, hanem más szavakba bujtatják“.

Ha — amint Petzval tovább fejtegeti — körülnézünk a zenei autoritások között, akkor azt látjuk, hogy pl. d'Alembert kiváló matematikus és zeneértő művében ezt mondja: „Valamely hangnak az oktávája a legtökéletesebb consonancia, amije e hangnak csak lehet; aztán jön a quint, majd a terciz stb. *Ez tapasztalati tény*“.

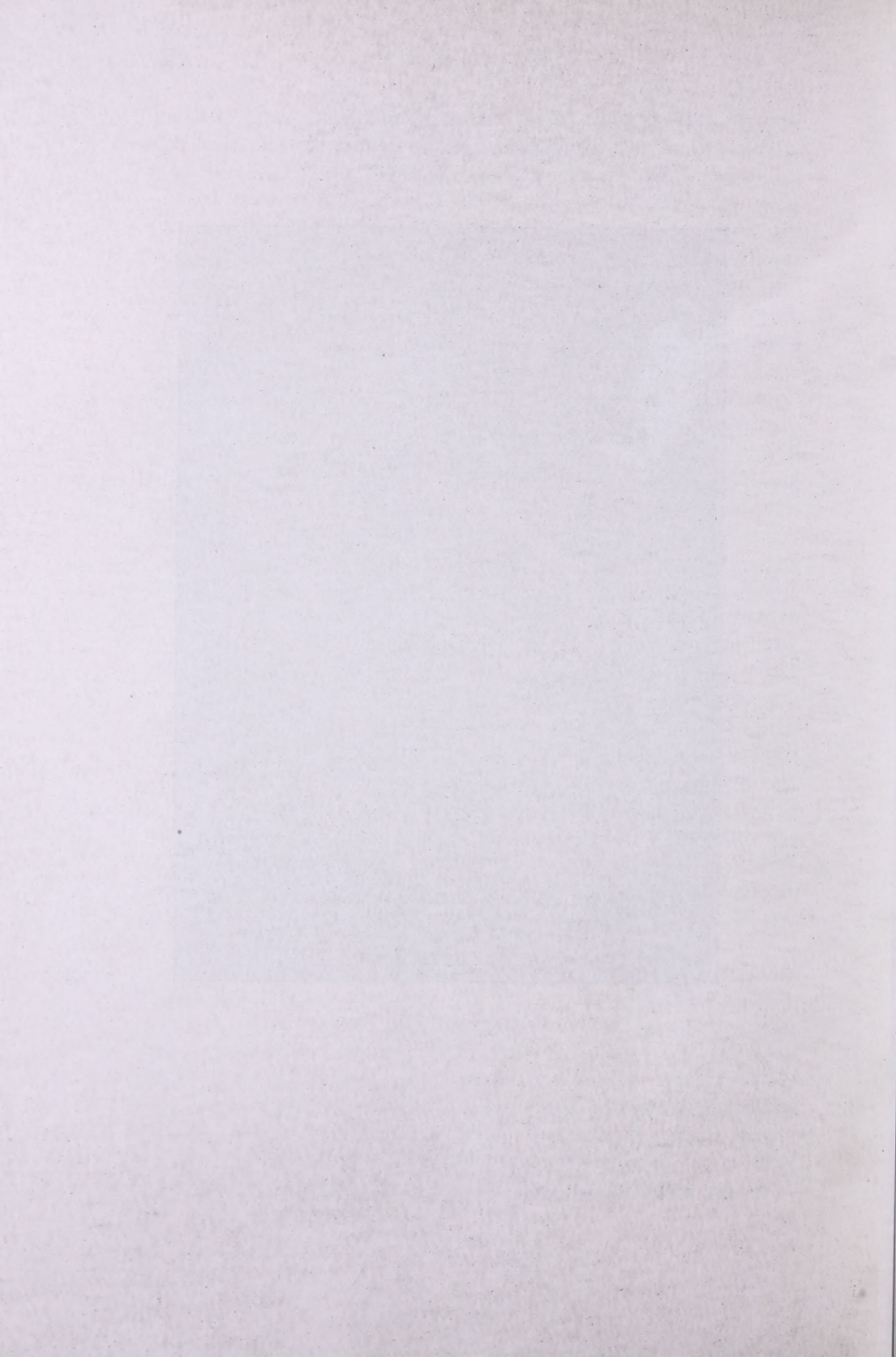
Fiatalabb szaktekintély e téren Győry Sándor, alapos mathematikus, elméletileg és gyakorlatilag egyaránt kiváló zeneértő, akitől „A hangrendszer kiszámításáról és a zongorák hangolásáról“ címen értekezés jelent meg a Magyar Tud. Akadémia kiadásában. Ő azt mondja, hogy a muzsikusok szerint a fülnek legkellemesebb consonancia: az oktáva, kevésbé kellemes a quint és legkevésbé az: a terciz. Éppen fordítva áll a dolog! Mindenki hallja és érzi, hogy a terciz adja a legkellemesebb összhangzást az alaphanggal, kevésbé kellemeset a quint és a legkevésbé kellemeset az oktáva.

Most pedig hadd következzenek Petzval saját szavai:

„Itt tehát a közvetlen érzéki észrehevés egyik kérdésére nézve homlokegyenest ellentétben áll két hírneves tudós véleménye, kik közül egyiknél sem tagadhatjuk le sem az alapos tudást sem a szeplőtlen jellembeli fedhetetlenséget. Ha a két vélemény közül bármelyik is igaz, akkor hamis a másik és mégis azt tartják, hogy egyszerre mindkettő igaz lehet. Itt tehát a tudomány bűvára, amikor kezébe készül venni a számoló ceruzát, hogy a tárgyat matematikai kezelés alá vegye, egy dilemma szarvai közé szorulva érzi magát és nem tud se előre se hátrafelé mozdulni.



Petzval József kertjében.



Megfeszíti minden szellemi erejét, hogy ebből a kényelmetlen helyzetből megtalálja a kivezető utat; segítségért fohászkodik minden alvilági és égi istenekhez, Minervához, Apollohoz, a 9 Múzsához. Mind hiába! Mert az ilyen Syllogismus cornutus v. Crocodilinus ellen hiába szállnak sikra még az istenek is. Az ilyenféle felfogásbeli különbségeket különben azzal a sokszor rosszul alkalmazott frázissal szokás elintézni, hogy: „ez izlés dolga“.

Ám ahol ennek a frázisnak értelme van, ott rendszerint nagyon is mély az értelme. Azt jelenti t. i., hogy az emberi organizmus különféle és ami tetszik vagy használ az egyiknek, az esetleg nem tetszik vagy árt a másiknak. Nagyon közelfekvő tehát a gondolat, hogy a vélemények itt szóban forgó különbözőségét is a hallási szerv valamely organikus különféleségére vezessük vissza és azt a feltevést állítsuk fel, hogy kétféle ember van: *októvember*, aki az oktavát tartja a legjobban hangzó consonanciának, és *terczember*, aki előtt a tercz tűnik fel elsősorban jólhangzónak. Az előbbiekhez tartoznak úgylátszik az összes indogermán és szemita népek, az utóbbiakhoz a húnok és valamennyi uralaltáji nemzetiség (tehát Győry is).

Ebből már most előáll az a különösen érdekes kérdés, hogy honnan ered tehát a hallószerv organizmusának ezen radikális különbözősége az egyes nemzetiségeknél?

Mint hogy ennek megfejtésére pozitív támpont nincsen, tehát csak a képzelőtehetség szárnyain felidézett feltevés útján lehet rá felelni, ami ugyan nem a matematikus dolga, de hát szolgáljon mentségéül a tárgy fontossága, ha mégis fel meri csatolni a fantázia szárnyait és ennek a különös ellentétnek magyarázatát hajszojja.

Az a kérdés, hogy az ember a mózesi teremtési rendszer hive-e, avagy Darwin-é. Előbbi esetben a következőképpen lehet elképzelni a hallószervek különbözőségének eredetét:

Mikor az Isten 6 nap alatt megteremté a világot és a 7-iken megpihenni készült, maga elé hívatta segédjét, Gábor arkangyalt és ezeket mondá nékie: „Íme! Megteremtettem a világot és látom, hogy minden jó volna, csak ez az Ádám nem; mert az durva agyagból gyúrt szemtelen fickó és én mindentudóságomban előre látom, hogy kénytelen leszek őt kikergetni paradicsomomból. Azért Te kapd fel szárnyaidat, repüld át a chazar tengert és annak túlsó partján, az Altai hegység alján teremts Te a legfinomabb porcellánagyagból embert az én képemre és hasonlatosságomra, úgy amint itt láttad, és fűjjál beléje halhatatlan lelket is.

Gábor eleget tett a parancsnak, ámde az ujonnan teremtett emberbe tévedésből fordítva rakta be a *Corti*-féle szervet, minek folytán az uraltáji ember éppen a megfordítottját hallja annak, ami az indogermán és szemita fülébe jut.

Még ha ez a feltevés nem is magyarázná olyan erőltetett módon a két különböző emberfajta létezését, akkor is félős volna, hogy tetszésre talál-e az uraltáji népeknél, hiszen minden fajta nép elvitázhatatlan joggal tarthat igényt arra, hogy az Isten *sajátkezüleg* teremtette meg.

Ha Darwin hivei vagyunk, még könnyebb a magyarázat. Aki Darwin-párti, annak meg sem kottyan, hogy vajjon *egy* vagy *két* antediluvialis majmot vesz-e fel az emberiség őseül. Ennek a két válfajnak tudományos elnevezése is hamar meg volna található; pl. ezt a kettőt lehetne ajánlani: *troglodites musicus recti auris* és *troglodites musicus inversi auris*. Az előbbi volna aztán az oktáveber ősapja, az utóbbi a terzemberé; vagy akár megfordítva is.

De még az sem szükséges, hogy kettős őst vegyünk alapul; megteszi *egy* antediluvialis majom is, hogyha segítségül veszük a tökéletesedés elvét, melyen a darwinizmus alapszik. E szerint az emberi szervezet idővel mindinkább tökéletesedik, így tehát az egyes érzékszervek is mind nagyobb tökéletességüekké fejlődnek. Eleinte az ember oktáveber (mint amilyen volt az ókor valamennyi népe, a görög is) durva harcítorkából homophon hangu éneket ordít és ezt nevezi muzsikának. A további művelődés folyamán aztán több évszázad múlva átalakul quint-, majd terzemberre; míg a végén a terzember lassacskán septim-emberré lesz.

Nem minden egyén áll a fejlődés egyforma fokán; sokan az őseredetü oktáveber állapotában leledzenek, mások már keresztülmentek a terzemberre való átalakuláson, sőt egynémely koraérett muzsikális csodagyerek már e septimember állapotába lépett elő, amelyet elébb-utóbb mi is valamennyien hivatva vagyunk elérni.

Van valami csábító ebben a feltevésben. Egyetlen körülmény van csak, ami arra kényszerít, hogy elejtsük. Minthogy t. i. valamennyi nagy muzsikus és harmónia-tanár — saját bevallásuk szerint — oktáveber, ők volnának azok, akik leginkább elmaradtak hallási szervük fejlettsége dolgában. Ezt pedig már csak nem lehet feltételezni“.

# CSALÁDTÖRTÉNET.

## Csáky István gróf végrendelete.<sup>1)</sup>

*Dispositio Testamentaria Illmi Comitis Stephani de Csak senioris facta coram Venerabili Capitulo Scepusiensi, die 7 Novembr. Anno 1662. (Nagys. idősb Csáky István gróf végrendeleti intézkedése, melyet a tisztelendő szepesi káptalan előtt tett 1662. évi november hó 7-én.)*

Atyanak, Fiunak, és Szent Lelek Istennek neveben Amen.

Én Groff Csáki István, Magyar Országba Tarnok Mester, Szepes Várának Eórókós Ura, és Vármegyeiének feő Ispannia, az felséges Második, és Harmadik Ferdinand Császároknak, Magyar országi Királyoknak tanácsa és komornikia, adom mindeneknek tuttokra az kiknek illik, hogy noha az io Istennek kegielmes-ségébeól most is io egésségben vagiok, de gondolkodván az emberi természetnek halando vóltárul, abban bizonios lévén hogy meg kell halnom, de hol, és mikor rendelte eó Szent Felsége életemnek végét azt nem tudván, akartam az én acqvirált iovaimrul, mellyekkel az io Isten engem latogatot rendelést tennem Testamentaliter ez irasim által, mellyeknek egésszben való meg tartására kötelezem fiaimot az Istennek áldása, és ha meg nem tartanak, ostora alatt.

Legelőszóris, az én kegyelmes Istenemnek aiánlom büñös lel-kemet, és hálákat adok eó Szent Felségének, hogy az igaz papista hitnek ismeretire vezérlet, épséggel, okossággal és minden érdemem felet valo testi lelki iókkal meg áldot, kóniörgők igen alázatosan tellies bizodalommal eó Szent Felségének, méltóztassék véghetetlen

<sup>1)</sup> Csáky István grófnak, a család szepesi ága megalapítójának végrendeletéről többször esett szó az irodalomban. Életirója, Deák Farkas (Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza. Bpest 1883. 209. l.) egyenesen azt mondja e végrendeletéről, hogy »egyike a legszebbeknek, melyet valaha irtak«. Ugyanó a Századok 1873. évf.-nak 498. l.-jén is megemlékszik róla. A végrendelet adatainak felhasználása eddig a Csáky-levéltárban (Nemzeti Múzeum) meglévő másolatok alapján történt. Bal Jeromos a Szepeshelyi orsz. levéltár egy protokollumába fűzve (*Prot. 1628 B. pag. 285—293.*) felfedezte a végrendelet *eredetijét* és »Szepesvára tört.« c. munkájában való felhasználás céljából lemásolta. Ezt a másolatot közöljük a fentiekben, a hadbavonult leiró engedélyével. Közöljük pedig nemcsak mint általános kulturtörténeti dokumentumot, hanem gazdag szepesi és elsősorban a Szepesben nagy szerepet játszott Csákyak családi történetét, vagyoni- és birtokviszonyait, szepesi szereplését stb. érintő vonatkozásainál fogva.

irgalmasságából Szent Országában lelkemet be fogadni, nem tekintvén az én giarló háláadatlan vóltomra.

Testem pedig az Földnek gyomrába, a honnét fel vétetet, minden világi pompa es az údvességre szükségtelen ceremoniak nélkül temetessék az mostani fel fordult údőkben bátorságnak okáért it fen az várbeli kápolnában, töllem építettett temeteő bótomba, ezzel nemis kel késni, hanem koporsóba záriák bé testemet, s ekképen vitessék végben temetésem, kire hagiok egy Ezer forintot, megtaláliak az Nemes Sepesi kaptalonba.

Engem szarándok modon fekete kisnicsér bokámig érő dolmába, öltöztetven és poszto széllel hozzám ovedzuém, olvasomotis kezeimre tekervén fekete búr sapkamot feimre tévén, így záriának koporsomban, és mennél nagiob aitatossággal lehet, temessenek meg irt síromban, sőt hogy szegény Forgács Eva Feleségem Testétis az Sepesi Praepost annuantiáiából (kinekis temetésemnek aitatois tiszteletit aiánlom) az káptalonbeli Eőreg Szent Egyházban rakatot sírombul fel tévén, és temetésemnek napián io reggel szekérbe tévén Processioval az szerzetesek és koldusok az alsó Várbeli kapuig el kísérvén fel hozzák és ezen várbeli kápolnába az én testemmel edgiút temessék, azt kívánom az én szerelemesimtől, ugímint feleségmentől, és István fiamtul.

Tavul lakó Atiafiakat és feő rendeket is temetésemre nem kel fárasztani, hanem két Száz koldust hivasson az én kedves Atiamfia, és fiam István, kikből, s temetésemen ielen lévő ió akarombulis, csak annyit kel be bocsátani, amennyit a Varnak Capacitása<sup>1)</sup> szenvedne, a többi pédig aláb meg irt mod szerint kaptalonbeli Templomokba devotizallianak; el végződvén temetésem, az koldúsok közzül mindeniknek egy. egy, forintot kel adni Elemosinaul, temetésemre rendelt pénzből, ételt, ser italt is advan nékik, illendőkepen bocsattassanak el.

Hazánkbeli közel lakó Egyhazi Szerzetes embereket mennél többet hivasson az édes feleségem, és fiam István, kik áldozzanak lelkemért temetésemkor, nem csak az Várbeli kápolnába, hanem az kaptalonbeli Templomba léveő minden óltároknál, az Pater Jesuitak, és az Csinterimbe lévő kápolnakban is, sőt Szepes Várához tartozando Papista Egiházokban is azon iokat cselekedgiék, az mikor mint lehet, ezeket pedig fizetésért kel végben vitetni temetésemre rendelt pénzből.

Az én Toromra meg nem kel róni az ioszágot, és semmit ne vegyenek raitok, részegséggel iáró vendégségetis ne kóvessenek az Gondviselők, hanem Pápista Torhoz illendő gazdalkodást praestallyanak, kinek kinek az eo becsülleti szerint.

Szepes Várához tartozando leg értéktelenb szegeniségnek hagiok Elemosinául száz kóból gabonat, vagy ha abban difficultas volna, ottan száz forintot az Temetésemre rendelt pénzből, kötelesek legienek imátkozni lelkemért, és más bizonios devotiokatis

<sup>1)</sup> Befogadó képessége.



cselekedni, az akkori Szepesi Praepost ur(am) és kge me rendelete szerint, bár csak háromszor az egy első Esztendőben bizonios terminusokban, kiki az eo megyéiében lévő Szent Egy házban az Plebanusnak ielen létében, és ő kge is olliankor áldozzék lelkemért, kinekis offertoriumul adasson az édes Atiamfia vagy fiam István négy négy forintot mindenik Plebanusnak külön külön akkori adozatbeli szolgálattáért, az én temetésemre rendelt pénzbeől.

Az Sebesi klastromba hagiok nyolcz hordo Gónczi bort, az Kassai klastromba őtót, az Szendreibe negiet, az Podolincziba harmat, és ha az bor szűk vólna, tehát mindenik hordo borért 15 forintot kel adni, kötelesek legyenek az meg nevezet klastromokba lakozó szerzetesek egész devotiokot peragalni lelkemért háromszor egy első Esztendőben.

Az dücsőséges Szent Sacramentumnak tiszteletire attam volt egy öreg kóves arany kupát, adom és hagiom most is in perpetuum, ugimint én acqvisitumomot, oly okkal, hogy az én fiaim őltalmába legien és akarattyok szerint devotizállyanak általa, derekas innep napokon.

Csináltattam két ezüst képeket az Istennek, és az Boldog Szűznek tiszességére, Kristus Urunk képét hagiom az Nemes Sepesi Káptalonbeli Nagy Templomnak áitatos ekességére, az másikat hagiom az Sepesi Collegiumhoz pertinealó Kápolnának hasonló tiszességére mint az elót, kérvén feienkint mind az káptalonbeli Pap Urakot ő kge meket mind az becsülletes Pater Jesuita Uramekot, ne feletkezzenek lelkemért aldozni bizonios üdőkben, és ha kinek mit vétettem volna, arrul alázatossan követem feienkint ő kge meket.

Viszont hagiok azon Sepesi Collegiumba most, és ezutanis lakozó Pater Jesuiták taplálásokra száz forintot, mellyet minden esztendőben tartozzanak megadni felesémem és fiam István, felét egyik, felét másik, mig ez világon élnek, és Szepes Várat is Jozsagostul fogiák birni.

Ha az Sepesi Collegiumnak Seminariumia következhető akadaliok mia heliben allapodhatik, abban tanuló hat szegény Iffiaknak sustentálásokra adgianak feleségem és István fiam eltekig az kezekben lévő Szepes Vari Jozzag iüvedelméből esztendőnkint ketten száz forintot.

Mint hogy az én kglmes Uram, a boldog emlékezetű felséges Harmadik Ferdinand Romai Császár, és Magyar országi koronas kiraly a Tekintetes Turzo familiának Turzo Mihalion lót defectussa után Szepes Várat Jozsagostul, elsőbe nékem Szenderei kapitányságomban akkori feleségemmel, Nehai Nemzetes Ngos Gimesi Forgács Eva Asszonyal, hűséges szolgalmomért, és akkorban is depónált bizonyos summa pénzünkért, bizonios conditiok alat, tulajdon csak fia agunkra conferálta volt, miként ezt mutatja az első Donatio, mely Posonban die 25 men. Martij in Anno 1638. emanáltatot; De mivel azon első Donatioban nem kevés káros fogiatkozásokat vettem mind magam, s mind gyermeim részéről eszemben,

Elsőbenis mert azon Nemes Szepes Varmegyének feó Ispánságanak tisztí, a perpetuus Comesség, sem magamra, sem fiaimra nem volt inseralva, mely Praedecessor Possessoroknál, a Várral egiűt szokot volt lenni. 2dik. Mert azon Donatio csak flu ágra sonált, és léány agunkra semmit sem deservialt. 3dik. Mivel ha az Perpetuitas az én haeresimnel nem maradot vólna, a Magyar Országi koronás kiraly akár Magyar, akár Nemet Praesidiumot rendelvén az Várban, be kellet volna vennünk, az kapukkatis azok birtak vólna. Ezekért, és más ratiokra nezveis kellett azon első Donatiót melioráltatnom és uiobban meg nevezet boldog emlekezetű kglmes Uramhoz Ferdinandus Tertius Romai Császár, és Magyar Országi kiralihoz confugiálnom, ki rész szerint, sok rendbeli hűseges szolgatimra nézve, rész szerint pedig, feles summa pénzeket diversis vicibus ad rati-onem suam levaltatván töllem, mellyek computatis computandis, Száz hatvan hét ezer, hét száz, és kilenczven kilencz magyari forintokra extendaltatnak, akarván inkább tovabis engem és maradekimot, s mind az két agon valo successorimot ezen Szepes Várban, és minden pertinentiáiban hozza tartozando (igy!) stabilialni kglmes Donatioia által mely költ Becsben 22 men. Novembris, in Anno 1651. meg irt Szepes Várát, és azon Donatioban specificalt minden pertinentiait, nékem és én utánnam az Donationak tenora szerint succedalando maradékimnak iure perennali kglmessen conferálta.

És hogy az én sok fáratságos munkámnak, s azon Jozságnak szerzésébe tót industriamnak valami intalmais legyen, eő fel-sege szabad dispositiotis engedet, hogy tudniillik addig az Summaig mellyet Jozságért deponaltam szabadon disponálhassak, és az Dispositiomnak mind éltomben, mind holtom után ereie legien, fen maradván ugyis az Donatioban denominált haeresimnek az ioszág perpetuitásához való iussok.

Akarván azért mindenekben meg emlitet utobeli Donatiomnak tenorához (mely az elsővel nem contrarialkodik, hanem ezt csak declarallia, és meszebre extendallia) magamot alkalmaztatnom, azon Donatioban specificalt Summabul tézsek ilyen rendelést.

Mivel Erdelibe az Eős Jozságbul, magam Szurdokot Kemény Janos ur(ammak) eőt ezer Tallérban, Búzáat pedig néhai Csaki Laszlo Eőcsém urammal edgiűt Kemény Boldizar ur(nak) kilecz ezer Tallerban vetettük zalogban, mely két rendbeli én számomra cedalo summát, ugimint Tizedfél Ezer Tallért, s meg ahoz többetis fizetem csak holmi akadaliós conditioknak tollalásáért, mellyek ezen Szepes Várát illető Donatiókban vóltak inserálva, és kivaltképen hogy az Csáki Leány agot perpetuálhassam, mellyet efficialtamis, látván és experalván magam, hogy, az minden reddenk szabadoson uralkodo Isten, nagy sok familiak kózúl, az eő bölcs iteletiből a flu agot le szedegeti, és csak leány agot hagy fen; hogy a Csáki leány ágis a fluágnak defectussa utan (kit Isten tavoztasson) az én sok faradozasaimmal szerzet iavaimbul semmisé ne maradna.

De holot halalomhoz készüleő, és az után údvösségem meg

nyerését remelleó io lelkem ismereti szerint irhatom. hogy a mely summat legfőkepen in paratis Szepes Váraért, s Jozzagáért attam, annak nagjób része az én mostani szerelmes feleségem, Mindszenti Kristina Asszony Erdelyi Jozzagabul proveniált pénzéből allot, annyira, hogiha eő a maga pénzével nem segitet volna, azon Summának a magam értékemből semmi úttal szerit nem tehettem volna; holot bona fide recognoscalom, hogy száz ezer forint éreő pénznel iovalis többet hozot és azutánis velem laktában hozatot meg irt Atiamfia Erdelyi Jozzagabul; melynek nagy részét ut praetactum est, azon Donatioknak meliorálásáért, részbeol pedig az Rakoczi haboruia miat valo buidosásomba, fiaim idegen orszagba valo tanittatásokra, és egiéb kőz iokat nézendő dolgokra kinszerittetem el költenem, mellyet mind ez oraigis az édes Atyamfiának meg nem térithettem.

Minekokáért hogy azon szerelmes Atiamfiának Mindszenti Kristina Asszonnak gyermekim iovára expendált pénzéiert, ha nem mindenestőlis, ottan csak valami részéből elég tétele lehessen, és iűvendőbeis tőlle el ne veszen, arra tanitván az közőnséges igazságis, minthogy azon pénz mikint irám fiaim és maradékim, iavara s hasznára redundal. Ezokáért hagiom neki Szepes Várában residenciaiul a kapolna ellenébe léveő felseő és also két hazat, és két pitvart, alatta leveő pinczeivel edgiűt, vizont, szolgajért, vendegeiért, és akarmi occurens szükségire nezve, a profont hazok mellet, a moso ház főlőt léveő, két contignatioban epitet két hazikokat, melyeknekis két pitvarok vagion, ot lehet főzeteő helyeis az Atiamfiának. Item a Vidék várban, a mely uy istallokat magam épittetem, azoknakis negied részét, hintoinakis helyet az szekerszinben.

Item azon szerelmes Atiamfiának, Mindszenti Kristina Asszonnak az meg nevezet varbéli residentiahoz hagiom Smisány neveő varosomot minden pertinentiaival, kertivel, Dezmaival, Halastoival, és a mellet fel epült malmával; ezen kívül, Illiesfalvát egészen, mellyetis benne valo udvarhazzal edgiűt saiat pénzén idegenek kezéből valtot magahoz (:az inscriptionalis Summaval edgiűt az epületek becsűietis, in summa negy ezer hat száz hatvan hat forintot le téven Fekete Lőrincznek, kiről extal Nemes Sepesi káptalon testimonialissa:) és feles költségével felis épittette az én engedelmembeől; Turnik neveő praediummal, és azon Illyesfalusi rétekkal egész Harikoczig, mellyet defactois bir, ismet Curimantis egészen, minden pertinentiaival. Item Aba Uyvarmegyében a Gőnczi határban felseő és also Henkina neveő Promonthoriumokon léveő szőlőköt, mellyeketis ugian pénzen, az biraknak becsűllese után váltot az Atiamfia, négy ezer, nyolcz száz, kilenczven két forinton.

Ezen specificált residentiakat és Jozzagokat pedig, a varbéli kapolna melet valo kertel edgiűt, melynek földét ugian eő kedvéért ujittattam megis, magom szekeres lovaimon hordatván ui földet belé. Hagiom, és kötöm az én szerelmes Atiamfiának, tum pro iure dotis, tum pro pecunia sua, ad meliorationem, et exten-

sionem Donationis Arcis Szepes erogata, Tiz ezer arany ereő Summaban; mind ezeket fiaimnak minden ellenkezések nélkül békeségessen birhassa élteig, ha az üdeő alat alapattiát nem változtattia; mellyeknek békeséséges Dominiumaba ha fiaim élteig haborgatás nélkül meg hadgiák, tehát azon Jozságot és summát holta után, a vagy állapottiát meg változtatván szabadosson legalhassa Ferencz, és István fiaim között, annak melyik inkább kedve kereső leszen.

Minthogi pedig vadnak ezen kívül oly ioszágokis, mellyeket azon szerelmes Atiamfia idegenek keziteől redimált, a Turzo Urak appignoratioia, vagy inscriptioiok után, ugimint, Millembach, és Zakocz, kikért Tizenharom Ezer Tallerokat, néhai Ngos Tőkőlyi István ur(annak) maga saiát pénzéből le tótt; melyeketis az Atiamfia szabadosson birhasson azon summában, és disponalhassonis meg irt Summarol akarattia szerint.

Tovabba, mivel István fiam gyermekségétől fogvást mindenkör kedvem kereső engedelmes fiam volt, mostis már vénségemnek ideién, mind törvényes állapotokban, s mind egiéb mindenéoméo terhes és szükséges dolgaimban engem hol az eő Felsőge Udvarában, s hol masut maga sok faratságával és nyughatatlan-ságával segítet, ugy hogy vénségem Istápiának, méltán mondhatom; Illik hogy enis eő hozzáiaa tób ioval legyek, hogy sem mint azokhoz, kik engem sok szor meg keseritettek, és fiui kötelességek ellen sok boszuval illettek, s nagy költségekben hoztak; arra nezve azért az felliől meg emlitet Donatioban nekem engettetet szabad Disposition szerint, hagiom Istvan fiamnak extra ratam suam in Bonis Scepusiensibus portionem Szepes Várában pro residentia Arcensi az én mostani lakóhazaimot, ugimint a bé iáró felső kapu mellet lévő garadicson fel iúvén, egy pitvarba lépnek iob kéz felé, a mellet vagyon egy kis bolt, azon belől egy palota, kívül fűteő kemenczével, azon belől az én lakó házom, melyis, separalva vagion deszkával, secessus vagion benne, azon belől vagion egy kis aranias menyezetes házaeska, és egy, más tűzelleő és kemenczés pitvarkais Inasokért valo, azon belől vagion más szép öreg ház, Ur Asszonnak valo, kemencze benne, azon belől ismét más öreg kívül fűteő haz, Udvarló leanyoknak valo, azon belől vagion kis konyháiu ház, melybenis feiér cselédnek való secessus vagion. Ezeken kívül vad, nak egy mas hátán négy contignatioban építettet kerekdéd hazikok, az két felseő kívül fűteő kemenczéssek, a harmadika nem kemenczés, a leg also pincze forma, azon alolis vagion reitek hely.

Azon felseő házok allyaival, ugymint elsőbenis a kapu felől egy konyha, a mellet egy kemenczés bolt, a mellet más kemenczés öreg bolt, azon kívül vagion tárháznak valo bolt, vas aito raita, ki mellet ket rendbeli bótok vadnak Tárháznak valok, egyiknek vas aitaia vagyon, az Atiamfia egietmasi allottak benne; és igy István fiamnak rendtetet hazoknak, boltoknak, és pitvaroknak száma, Tizen nyolcz, ezeken kívülis ugian a Varba a bólt istallo, kis boltyával edgiút István fiamé legien.

Az Uy maiorban mellyetis fundamentumból magam építtettem, a két Contignatioiu keő hazok alatta léveő kis pinczéiével edgiūt, azon udvarba lévő hábas lovaknak csináltatott Istálló, a mellette leveő kemenczés szobával edgyūt. Item azon Szepes vari Jozságbul, Svedlért, Stiblach neveő praediummal, Remetét Vámiával, Gelniczet, Szpani Polt rettel, Helczmanóczot réteivel, és Koisót, ezeket pedig minde néveő pertinentiaival, proventusival, és obventioival. Item az Zigrái nagiób halastoval, malommal és rétekkal; Ezen kívül Mindszenti, Domanyoczi, és Harikóczi rétekkal. Praeterea Abauyvarmegyében a Gónczi Patakszer, Hegyallia, Sau, és Stemberk néveő Promonthoriumokon Pénzen szerzett szőlőkkel edgiūt, hagiom, és legáлом Istvan fiamnak Husz Ezer arany éró pénzben, aminthogy már éltemben kezehezis assignáltam, minden egiéb arany ezüst marhakkal, kőntősőkkel, és bizonyos számú kész pénzél egyűtt, melyeket mint saiat acquisitumomot néki akartam adni, egyűtt házi öltözetekkel, és barsonios szekekkel.

A mellet akarván továbbis István fiam érdemére neze az én Atiai szeretetemet declárálnom, mivel az Temetvényi, es Richnai Jozságban valo successioért az nyolczvan öt Ezer forintig valo Summanknak cessioián kivűl, kész pénzűl harmincz öt Ezer forintot in valore Posoniensi tettem le az néhai Bóldog emlekezetű Harmadik Ferdinand Császárunknak és királyunknak, kirűl extal Donatiomis, és Authentica assecuratióm, de dato Vienna Austriae die 4 mens. Junij, Anno 1638 az el zálogosítot Jozságok kiváltásának szabadságával, és mind azon Summakig valo libera Dispositioival edgyūt. Azért valamenyi summaig azon Donationak tenora szerint libera dispositiom vagion, mind azon iussomot, mind az iussomot hagiom és legalom meg irt fiamnak Istvánnak, ugy hogy, valamely részben defectus volt eddig, és ezutanis talál lenni, ipso facto az én holtom utan apprehendálhassa, és mind addig birhassa, miglen az néki Legalt Summakot az Donationak continentiaia szerint más eő velle succedalamo maradékim plenarie le nem tészik.

Ezen husz ezer arany éreő, és Temetvényi s Richnai én számomra intando Summakig mellyis ivval feliől nullia az husz ezer forintot, legien szabados Dispositioia István fiamnak fiu ágon lévő maradéki kőzöt az varban és Jozságiban, néki legált portiokbul; De ha csak Leanyokkal latogatná Isten, in eo casu mindenikének tiz tiz ezer forintig disponálhasson; mely ha az én Temetveni és Richnoi neki legált Summamból ki nem telhetnék mindenikének, ugy disponallion osztan az Szepes vari Jozságbul, es nem a Varbol, redemptibiliter, iuxta mentem Donationis. De aztis tempore emaritationis, és nem különben, Isten azt adván néki érni.

Halála törtévnén pedig magtalanul Leanyi kőzzűl valamellyikének, az néki legált summa másik leanyra ne szállhasson, hanem fiu ágon léveő maradékokra deriváltassék.

Hol pedig *István* fiamnak Leanyi magánál eléb meg hálnának, és élő fiamagzatokkalis az Ur Isten meg nem áldaná, in eo

casu lehessen szabad dispositioia az Temetvéni és Richnai Summakig valakinek akarja.

Mint hogy pedig azon Donationak tenora szerint Csáki Laszlónakis ezen Szepes várában és Jozságában successioia vagion, hagiom eő neki pro iure successionis a közép várban lévő őt házakot, a kolunoczi vammal, Ser és bor korcsmával, három ezer, három száz harmincz három Tallérban, és hatvan pénzben biria irredemptibiliter, Ezértis, mert Eős Jozzagbul tiz ezer Tallérban el zalogositot Jozzagoknak ára, mellyet töb Summaval őszve azon Szepes Vári Donatioknak meliorálására, és extensioiara fizettem, őtetis aequaliter concernalta volna; Ugi hogy Ferencz és István fiaim, fiu agon lévő maradéki defectusa approximalván, a várbeli Porkolabok, és vár őrizetire rendeltetet szolgálák, néki és fiuagon lévő maradékinakis kötelesek legyenek hogy in casu defectus masculini sexus eorum, nem masnak, hanem Laszlonak és fiu agon lévő superstes haeresinek assignaliák a Várat.

Atiai szeretettel intem tovabis és kérem, s hagiomis Istvan fiannak, hogy Csaki Laszlo Eócsét esztendőnkint segítse meg tizen két hordo Gőnczi borokkal, és tizen két hordo serekkel is, száz sepesi kőből buza lisztel, száz sepesi kőből roz lisztel, Harom száz sepesi kőből zabbal, negyven négy szekér szénával, négy lo terhére valoval, és ötven szekér fávalis, ugian négy lo vagy négy ókór terhével.

Az várban pedig töb cseleddel bé ne iűhessen, és it ben ne lakhasson, csak az menyivel István fiam admittallia, az viz és Istallobeli alkalmatosságis Istvan fiam rendelése szerint legien Laszlo számára.

In reliqvo, Ezen Szepes varbeli megemlitet szerelmes Atiamfiának Mindszenti Kristina Asszonnak, Csáki Istvan fiannak, és Laszlonak legalt residentiaiktul és Jozságoiktul valamik el maradnának, akár mik, és akár mely varmegyeben legyenek azok, mindeneknek szorgalmatosson végére menvén, oszollianak aequaliter két felé a két fiam Ferencz és István között, s biriák ők, és fiu ágon lévő maradekiok, a Donationak tartása szerint.

Hol pedig Csáki Ferencz az husz ezer aranyat successu temporis le tenné István fiannak, mind az vár, és mind a pertinentiak egyűvé és aequaliter dividáltassanak a két fiam között, a Donationak harmadik punctuma szerint. Megmaradván mindenkor in Signum iuris Successorij a Csáki Laszlonak legált varbeli portio, és kolunoczi vám, ser és bor korcsmaival, magának és fiu agon leveő haereseknek; de in tali casuis Csaki Laszlo sustentatioiara rendeltetet provisiot István fiam tartozzék praestalni.

A Várbeli kapolna, Bastiák, és töllem it talált munitiok (:kik között István fiam Bélteki Taraszki nyolczan vadnak, és csak magát illetik:) malmok, kutak, kapuk, Hidak, Sütő ház, moso ház, a hol eczeteketis szoktak tartani, a Cseikház, a Csiga, Porkoláb, és Darabont házok, közre maradgianak, de az also varbeli Istallók, *szuszékok*, és minden egyéb várban, és vár körül léveő epuletek;

Item az Uymaiorbeli házok, melyekreől dispositio nem volna, ot léveő pinczék, Sáfár hazok, Sűtő haz, konyha, moso ház, kertek, Ser főző ház benne lévő eszközökkel, kovacs házok, Csűrők, Paiták, vad kert, a két fiaim között aequaliter oszolyanak. Ugy mindazon által, hogy az várbeli kápolnának, kutaknak, kapuknak, Hidaknak ususa, az én szerelmes Atiamfianak, és Laszlo fiamnakis, szabados legien.

Extál indultuma nálam üdvezűlt kgmes Urukknak, Harmadik Ferdinand Császár és koronas kiralyunknak eő Felségének, az Tizenharom városoknak ki váltása felől Lublio várával, és hozza valo Jozzagokkal edgiűt mely iránt való iussomnak acqvisitioiát, hagiom mind az harom fiamnak, Ferencznek, Istvannak és Laszlonak, s ezeknek minden maradékioknak, igen réa vigiázzanak feienkint, hogy ez fellieb emlitet eő felsége indultumát semminemeő szin alatt más karba ne hozzák, mert noha mostis sok alnoksággal rakva e világ, de hova tovább inkább kel attul felni, ezt magamon forgot Példákbul tovabis declaralhatnám de Sapienti Satis, abban hagiom.

Meg tartván azért illibate az Indultumbeli conditiocot, urgealni kel minden occasiokkal a királt pro effectuatione promissorum, mert ha nem annullaltatik az verbum Regium, másé nem lehet igaz uton azoknak redimálása, és birása, hanem az éu Legatariusimé.

Hol pedig e Vilagnak szokot alhatatlansaga miatt elől nem mehetnének ezen uton dolgokban fiaim, tehat Tarczalnak recuperatioiához kel fogni, kiben valo Jussomotis Ferencz, és István fiaimnak hagiom, és az eő fiu ágoknak defectussával, Prini Maria felesegenteől valo fiamnak Csáki Laszlonak, és az eő fiu ágának defectussával, mind az harom fiaim leany ágára maradgion egiaránt. Ezeknekis defectusokkal Csáki Laszlo Eőcsém ur(am) familiáiára szallion ad utrumque Sexum, ezeknekis defectusokkal, szallion fele summara Tarczalnak az Orszagra, a masikfele pedig a Papista Ania Szent egy hazra, ugyhogy a Catholica religioban, és a Déáki tudományban magiar Iffiakot tarczanak, nevelyenek és tanicsanak, azon Summanak hasznabol, az Ország pedig keresztény magiar rabokat szabadicsen.

És ez szerint legien Szepes Várán es Jozzágán lévő, száz hatvan hét ezer hét száz kilencvenkilenc forint Summanakis az Donatioban megemlitet harom fiaimnak fiu, és léány agon valo defectussa utan, kit Isten távoztasson, devolutioia. Ughogy az én két agomnak épen magva szakadván, szallion ezen Szepes várán, és Jozzágán léveő Summa akkori superstes Csáki familiára, ad utrumque sexus, hol pedig azokis deficiálnának, ottan nem masra, hanem az Tekintetes Hadadi Vesseleni familiára, ugimint nékem közelten valo Atyámfaira, minden per patvar nélkül ad utrumque sexum. Hogiha pedig ezen familiaknakis (:kit Isten távoztasson :) mind két ágon magva szakadna, bason fele a Varnak és Jozzágának, raita léveő fele summaban maradgion az igaz Romai Ania

szent egyházra hogy az Egyhazi rendek, a magyar nemzetből álló Iffjuságot az oskolakban jüvedelméből interteneályák és tanittasák; Más hason fele pedig szállion ezen Magiar országra mint édes Hazamra, hogy annak Primasi az Jozság iüvedelméből Poganiok rabságába leveő Nemzetünkbeli szegény rabokat szabadicsanak. Es ezen Szepes várát Jozságostul, ezen rendesen megemlitet Legatariusim békességessen mind addig birhassák, valamig ezen országnak legitimus királyátul iuxta sextam Donationis conditionem nem redimaltatik.

Emlekezetben hozom aztis, hogy az szegény első társomtul Forgacs Evatul maradot Atiai vagy Anyai akar mi nevel nevezendeő iovaibul, sem mostani Atiamfiának sem másnak akár kinekis (tudomasom szerint) semmittis el nem attam. Ha pedig élteben vagy holta után valamit el attam volnais, melyről nem emlekezem, annál sokkal nagjob, és tób iokkal voltam hozzá, s maradekihozis, főkepen akki töllem iobban érdemelette. De szegény tarsom, betegségének ideiében feőkepen utolso nyavaliájában annit osztot Elemosynaul Clenodiumiba, hogy magamis saináltam, kit az én acqvisitumombulis toldot, de semmit ellene nem sugolottam érette. Tőlle valo fiaknak pedig annyit attam mind arany ezüst marhát, hogy etiam iure Divisionis az Aniai, kezemnél marat iokbul tób ki nem telhetet volna, magam saiatombulis, szép draga lora valo szerszamokat, pallosokot, csapragokot, keőves kengieleket és keő nélkül valo ezüst aranyosokotis, süvegben valo gyémántos arany medalyokat, nagy pénz érő feő lovakot, és tób efféle sok iókot attam.

Eőstül marat Jozsagombul provenialo minden iüvedelmimetus (kível éltemben nem tartoztam volna) őt egész Esztendőkig, ugi mint az Erdelyi haborunak kezdetéig mindenesteől Ferencz, és István fiaimnak kezekhez administráltam, semmit magamnak meg nem tartván belőlle.

Mikor Csáki Ferencz az eő Felsőge Udvaraba lakot, a meg nevezet iókon kivülis feles pénzemet költöttem reá, és azutánis sok nagy rendek reqvisitioiára annuatim Ezer, Ezer Tallért attam néki.

Szoknyáibulis szegény társom oltári eszközekeket csináltatot, nem csak az Szepes vári kápolnaba, de másut léveő Egyházokbais atta; Az Apácsa Leaniunknakis, mind éltebe szép őltőzetit külte s mind holta után énis akki lég drágáb vont arany szoknyaia maradot volt néki kültem első Eőzvegységemben. Mellyeket azért declaralok, hogy tudhassák szegény társomtul valo gyermekim Annyoknak minden iovait kezemtől közikben oszlotnak lennj.

Továbba, mostani feleségem Mindszenti Kristina Asszony becsülletinek, iavainak és békességés életének nyugodalmába valo oltalmát, bizom Isten után az én nevemen valo kedves fiamra, Istvánra, kinek eleitől fogva iffiuságához képest meg tapasztalt emberségébe, és tókélletességebe nagy nyugodalmomot helyezhettem. S elis hittem hogy ez az eő ideiével edgiüt nevedkednijs fog benne, kiért az igaz Istennek igirt áldását, s az Atiamfiánakis halaadó-ságát el fogia venni az eő ideiében főgiatkozás nélkül.



Ennek felette, az én szerelmes Atiamfianak, Mindszenti Kristina Aszonnak köszönöm nagy szeretettel, mindenkori érettem való fáradozásait, tőrésit, és mind ez oráig csendessen, tókéletessen, io vigiázással és gondviseléssel, mellettem lakását, forgolodását; mellyért mar kezebe adott, és néki hagiót tób iokkal edgiút, hagiom az kis uti hintotis, kiben alá s fel vontattam magamot; viszont egy bürös kocsit, egy io konyha kocsit, egy io Tár szekeret, és a kis kolezát, az kék és fekete szekeres lovakot, a Becsi hintoval, és ahoz valo requisitumokkal edgiút, s az feiér hámokis ide valók legyenek.

Csaki Ferencznek hagiom a rubitos két bokor száras arany gombokot, feleségének pedig hagiom az szerecsenes oramot.

Vadnak zöld zománcsos öt öt rubintu arany gombiaimis tizen ketteő, ezeket hagiom Csáki Ferencz István néveő fiának, egy veres barsonios, aranios, portai, formán csinált új kardommal, aranyos maicz fel kótó szijával edgiut.

Hagiok Csáki Laszlonak három Ezer forintot, az édes Atiamfia tudgia hol vagion, agia meg néki.

Csaki Kristina unokámnak hagiok egy öreg, hét száz szem giőnyből allo lanczot, egieb arany, ezüst marhakkal, mellyeket attam az edes Atiamfia kezében (sugymint saját acquisitumimot attam) hogy conservallya néki.

Az én Apacza, meg holt leányom iussarul tegyenek satisfactiöt a Posoni klastromba a Patrimoniumot biró Atiafia, mely Ezer, három száz Tallerből ál.

Csáki Anna Aszony Apácsa nénemnekis hagiok száz aranyat, vagy annyi éreő Pénzt, adgia meg István fiam, néki hagiót iovaimbul.

Pálffalvai Janos Püspök uramnak, mostani Sepesi Praepostnak hagyok egy gyermek lovat, az eő kgme szekeres lovaihoz illendőt adgia meg István fiam néki, kit ha Isten e vilagbul ki szolitana, hagiom a következendő Praepostnak.

Berzeviczi János iámbor szolgamnak hagiok száz forintot, adgia meg István fiam; s legyenis halaádo a ióért. Melchior Tron Praefectusomnakis száz forintot, ezt is István fiam adgia meg; kérem legyen végig fidelis feleségemhez, és István fiamhoz.

Minden inasimnak, kik halálomkor mellettem szolgálnak hagiok egy egy gyermek lovat, vagy husz husz forintot a lovak helyébe. Gőnczi neveő Inasomnakis hagiok harminczkét forintot; a Laitmannakis hagiok huszon eőt forintot, kérem szolgallia hiven az Atiamfiát, és fiamot Istvánt, kiknek iovallom hogy az én szokásom szerint tarcsak meg az 20 gialogokat, és egienlőképen felének az Atiamfia fizessen, felének pedig István fiam. Egy szoval, visellyék ugy egy más hoz magokat, minden Istenes dolgokban, mint io Anyához, és io fiuhoz illik, így leszen csendeseb, könyeb, és hasznosb életek e vilagon. Pénzbeli hagyomanimot kinek, kinek, az én temetésemre rendelt pénzbeol kel meg adnj, de ha onnét ki nem telnék, adgia meg az édes Atiamfia a maga Pénzéből, a mikor tölle lehet.

Herczeg kocsisnak hagiok négy tulkot, de eőis tartozzék holtig szolgálni az Atiamfiát, fizetéseért.

Minthogy pedig ennek előtteis tettem vala Dispositiokat, kiket ezen Nemes Sepesi Kaptalonba authenticáltam; azokáért, azon meg emlitet elébbeni Dispositioimot, hic, et nunc, in omnibus suis punctis, clausulis et articulis, revocalom, cassalom, annihiláalom, és érótlenne és heltelenne pronuncialom, ezt pedig pro ultimaria et finali dispositione agnoscalom.

Tovabba, kőrűlöttem lakozo szomszed Uraimot, s masokat is kiknek ismeretekben voltam, és minden rendeket bizodalmosson kérek, nékem feienkint meg bocsassanak mert noha szantszandekkel senkinek hamissat tenni nem igyekeztem, de külömbözök lévén az emberek itileti fele barattiak felől, ne taláménis valakit offendálhattam. Végezetre, kérem az én fiaimot kőzönségessen, és Atyai szeretettel intem, sőt parancsolomis, hogy egy más értők, szeretők és becsűllők legyenek; s nem csak egymás kőzöt, de az szomszedokkalis iol alkudgianak, Istenes, iámbor keresztenyi életet éllyenek, az édes Atyamfiat, nem külömben mint édes Ann yokot meg becsűllyek, tisztellyek, meg se kesericsék, s ezen Testamentumot minden részeibe meg tarcsák, melyért Istentől áldást, s ez vilagi emberekteől nevezetekben dicsiretet és magasztalást, halalok után pedig az Eőrók életnek intalmat várhattyak.

Ez Testamentumba valo rendelésemnek minden részeibe valo oltalmat, aianlom tellyes bizodalommal, legelsőbeis, az én kglmes Istenemnek; azután kegyelmes Uramnak, királyomnak, kegyes gondviselése alá; kőtelezemis eő Felségét az Istenhez valo szeretetire, az igassághoz valo kőtelességére, az Eőzvegyekhez, és Arvákhoz valo irgalmasságára, és az én kicsiny érdemre is tekintve, melyről a Boldog emlékezetű Ferdinandus Tertius Császárunk, és kiralyunk, nékem adot Donatioiaban recognitiot tőtt, és utanna valo kiralyokat is, annak meg tartására kőtelezet, hogy az én Testamentumomot minden haborgatók ellen intacte oltalmazza meg eő Felsége s végezetre az Tekintetes Méltoságos Vesseleni Ferencz Magyar Országai Palatinus ur(am) eő Nagara, és Groff Nadasdi Ferencz, Iudex Curiae uramra, vagy halálok utan az országban kővetkezendeő Palatinusra és Judex Curiaera és Pálffi Tamás Egri Pőspők Uramra, kiketis lelkek ődvősségére kérek és kőtelezem ezen Dispositiom oltalmazasara; Mellyért a véghetetlen hatalmu Isten bőséges áldását teriesze eő Felségére és eő kglmekre feienkint. Amen.

Keőlt Szepes várában Szent Imre Herczeg napian die 5 Novembris Anno Domini 1662.

*Groff Csáki István* (sajátkezű aláírás).

Fekete selyemzsinorral átvarrva, piros spanyol viasz pecséttel lezárva, melynek felületén papirosszelet. Felírás: COMES STEPHANVS DE CHIAK PERP TER SCHEP'S C M CONSI.

## KISEBB KÖZLÉSEK.

---

### Szemelvények Máriássy Farkas (1736?—1795.) magánlevéltárából.

(Első közlemény.)

A következőkben néhai Máriássy Farkas után fennmaradt magánirományok közül óhajtok egyet-mást bemutatni, remélve, hogy ez által is elősegíthetem ama rég letűnt idők életének megismerését.

Feljegyzésre méltó, hogy sok a magyar nyelvű irat. Így többek között Máriássy Farkas kiadásait is magyar nyelven jegyezte fel. Ezen kiadási napló ismertetését egy későbbi alkalomra tartom fenn. A mint alább látható, van német sőt tót nyelvű irat is. Az utóbbiak közül való az idézett örökjobbágy-szerződés. Ilyen három van a gyűjteményben. Tótok lévén az „alattvalók“, megjelent a falusi kántor, mint „scriba“ és megszerkesztette a beszegődő jobbágy anyanyelvén a fontos iratot. Az okmányban említett M. Ferenc Farkasnak édesatyja volt. Érdekes világot vet a XVIII. században a kertészet terén uralkodó izlésre a kerti leltár. Látjuk, hogy mily nagy szerep jutott a bödönökben nevelt feszes disznővényeknek. Szerették nyilván az illatos rozmarint is, melyből 129 volt a márkusfalvi kertben. Vízont rózsza, melyből ma sohasem lehet elég, egyetlenegy létezett csak. A vörösréz öntözőkupák pedig, ha megvolnának, ma talán, kifényesítve, disztárgyakként szereplnének.

#### I.

#### Legelőbér-szerződés:

*Anno 1712 Die 12 Juny.*

Egyeztünk meg T. Nemzetes Máriási Miklós és Gábor Uraimekkel Marhaink pascuatiojara az Batizfalusi hataron régi mod

szerint való mezőket mellyeket az előtt is birtunk, most ujabban fölvtünk és eő kgylmeknek tartozunk fizetni flor. Hungari. 36. nyolcz hétig való pascuatiojért és mi is eő kglmkk tartozunk jamborúl megfizetnünk. Mellyről eő kglmkk adgyuk ezen testimonialis levelünket Popragi (így) lakosok kezünk irasaval megerősítve. Datum Markusfalv.

Anno et Die ut supra

Petrus Fibinger Bader undt  
Wundt Artz ihn Popradt,  
Melcher Mittwüsser?

(Papiroson tentával; szöveg idegen, gyakorlott kéz által, aláírások manu propria irva. M. M. neve után a kérdőjelt ő maga csinálta, tenta ugyanaz, a kézvonás pedig egyezik a néviróéval.)

## II.

### Örök-jobbágysági szerződés:

*Anno 1724 die 7 Januari*, Ja nizej podepsana znamo czinim stímto psanim jednemu každemu obzrolastne komu se sweči, pred statečnimi Ludmi, jakoz to Augustinom Sterba, Joanem Mlinarčikem, Miklus Klemparom a Mihal Oravecem že gsem moja dece a mojeho chlapca z menem Josefa wo stwartim Roku Jeho Milosti panu Mariassi Ferenczomi za podaneho dala, stakim spusobem, ze bi yich Milost pan od detinstva witrimal a na neho wszecku starost mal a do smerti sebe y potomkami swrma trimal, na hteru gistotu podpisujem se z menem a obicajni pečat kladem.

Coram me Rectore Markusfalvensi	Galajdowa Dewka
Joane Branik	Zosturni Susanna ×
Augustino Sterba ×	
Joanne Mlinarcik ×	
Nicolao Klempar ×	
Michaele Oravec ×	

(B. J. mfvı rector kezével irva. Pecsétnek nyoma nincsen.)

(Az 1724.-ik évi január hó 7-ik napján én alulírott adom tudtl ezen írással mindeneknek kiket illet, még pedig Sterba Ágost, Mlinarsik János, Klempar Miklós és Oravec Mihály becsületes tanúk előtt, hogy négy esztendőös József nevü fiúgyermekemet tekintetes és nemzetes Máriássy Ferenc úrnak odaadtam alattvalónak (= örökjobbágynak) oly feltétellel, hogy a Tekintetes Úr öt gyermekkorától fogva fenntartsa, róla mindenképen gondos-

kodjék és őt a maga s utódai számára haláláig megtarthassa, a mit nevem aláírásával és a szokásos pecséttel megerősítek.

Előttem: Branik János

márkusfalvi kántor.

a négy tanu.

Oszturnyai Zsuzsánna

Galajda leánya.)

### III.

#### Költségvetés.

##### Überschlag

Deren Unkosten welche auf die Evangelische Kirche in Schwedler, von Stein gemauert lang 17 Klaf. breit 8 Klaf. 4 Schu. Hoh mit Samt das Fundament 6 Klaf. 3 Schu, darbei ungefähr die dartzu nötigen Hantwerchs Leuten, samt denen Materialien und zugehör und zwar,

Maurer Arbeit	Rf. x.
232 Cubic Klaf. Mauer Steiner . . . . .	
464 Fass Kallich . . . . .	
1392 Führen Sand . . . . .	
67200 St. ziegel zur wölbung der Kirche und denen Fenster	
60 Fass Kallich zur wölbung und Verputzen . . . . .	
180 Führen Sand . . . . .	
Maurer Arbeitz lohn einen jeden Cubic Klafter f. 4 . . . . .	928
Do Arbeitz lohn ein quadrat Klaf. gewölb 2 f 10 x . . . . .	364

##### Tischler Arbeit

Das Altar, Canzel und Verkleidung denen Köhre, mit Einberechnet denen Stiele . . . . .	280
---	-----

##### Glaser Arbeit

9 Fenster in bley Gefaszt mit Hölzernen Ramen a f. 11. 20 x 102	40
---	----

##### Schloser Arbeit

Nichs ausgesetzt weil alldorten ins locko, sig denen sig befindet, wer one ein geringern preis als in jener Ort dass machen wird.

Summa Rf . 1674 40

Leutschau, d. 11. Januarii

1773

Israel Rolander  
Maurer Meister  
in Leutschau

## IV.

## Urasági kertész konvenciósz szerződése.

*Anno 1791 den 8. Jan.-ij* ist der Johannes Jacz allsz Herrschafts-Gärtner in Dienst eingetreten und wird pr. 1 Jahr an Convention in nachstehenden haben. In Baaren Gelde 40 Rf. Korn Kübel 8. Gerst Kübel 4. Weitzen 2 Kübl.  $\frac{1}{2}$  Kübel Erbsz. 12 Weinhalben Butter. Freye Wohnung, freyes Holz zum Waschen Backen und moderater Einheitzung eines Wohnzimmers. Nachdem sich derselbe aber von den angesetzten 40 Rf. von die übrigen Blumen und grünen Sachen 12 Rf. jährlich zu zahlen resolviret; allsz wird demselben frey stehen die Blumen welche der Herrschaft nicht nöthig seyn werden alls auch die grünen Garten-Sachen nach geschehener genuglicher verproviantirung der Herrschaftlichen Kuchel nach seiner Willkühr zu verkauffen. Jedoch mit der Condition dass keine Blumen, noch Rosmarin, mit der Wurtz darunter verstanden sein soll, noch einiges Obst was immer vor eines ist. Vor welche Convention Er gehalten seyn wird, den Garten als auch Glasshaus rein und in bester Ordnung zu unterhalten und was nur drein mögliches zu verbessern, die Ihm übergebenen Garten Mobilien, laut drüben Specificirten Inventar gut zu bewahren, dass davon nichts unnöthiger Weisse verdorben noch in Verlohr kommen solle welches Er in Wiedrigen Falle der Herrschaftl. Cassa von seiner Convention zu vergüten haben wird. Sigtm. Markusfalvae Ao et Die ut Supra.

pr. J. Reinländer  
Provisor Dnal.

Az irat túloldalán a következő kerti leltár olvasható:  
Johann Jacz hat unter seiner Aufsicht!

Grosse Lemonien Bäume . . . . .	19.
Kleine oder Junge . . . . .	33.
Genester . . . . .	10.
Feigen Bäume . . . . .	4.
Feigel Stöck volle . . . . .	4.
„ „ leere . . . . .	25.
Rosmarin Stöck . . . . .	129.
Mandel Bäume . . . . .	4.
Nägel Bäume . . . . .	1.
Aloe Stöck . . . . .	14.
Perpetuellen . . . . .	2.

Indianische Feigen . . . . .	3.
Himmel Schlüssel . . . . .	18.
Jesomin . . . . .	4.
gesamte Lemonien Stöckel . . . . .	16.
Rosen . . . . .	1.
An Fasseln eiserne Ring . . . . .	25.
eiserne Hacken an Fasseln . . . . .	32.
Wasser Fasz grosses . . . . .	1.
Kleineres . . . . .	1.
Zober . . . . .	1.
Kop . . . . .	1.
Kupferne Giesskann . . . . .	2.
Hölzerner Sprengkop . . . . .	1.
Leere alte Fassel auf Bäume . . . . .	10.
an welchen sind eiserne Reifen . . . . .	11.
Spaden kleine . . . . .	3.
an den Fasseln eiserne Hacken . . . . .	8.
Breiter Spaden . . . . .	1.
Gabel . . . . .	1.
Geschirr Eissen zum Weeg putzen . . . . .	2.
Kretzel sammt Misthacken klein . . . . .	2.
Kretzel kleine . . . . .	2.
Hau eiserne . . . . .	1.
Stiegen hölzerne . . . . .	1.
Trag . . . . .	1.
Spargel Krüg . . . . .	—.
Blumen Topf leere . . . . .	7.
Töpf voll besetzte . . . . .	143.
Fässel mit Bäum besetzt . . . . .	46.
Kästel besetzt mit Rosmarin, Nägel u. Feigel . . . . .	14.
Fenster gantz mit Tafeln an Glashaus . . . . .	3.
Winter Fenster in guten Standt . . . . .	3.
Neuer Ofen in Glashaus . . . . .	1.
Daran ein eisernes Thürel . . . . .	1.
Zum eintritt zur Heitzung ein Thür mit Zugehör und Stöckel in Eintritt des Glasshauses Thür mit Zugehör, Schloss u. Schlüssel, einwendigen Häckel . . . . .	1.
Zum Saal zweite Thür mit einwendigen Riegel . . . . .	1.

## Két varsói adat.

*Litterae Sig. Augusti Solimano scriptae super legationem Stanislai Tenczynski cum petitione ne Bassa Budensis incolis in Lulowla et Scopusio damna inferat. Datum in Brzescie Lituanico. 1. V. 1554.*

*(Zsigmond-Ágost lengyel király levele Szolimán szultánhoz Tenczynski Szaniszló követsége felől, avval a kéréssel, hogy a budai basa ne károsítsa Lubló és a szepesi városok lakosait. Kelt Brzescie (Litvánia) 1554. évi május hó 1-én).*

Sermo ac Potentissimo principi domino Svltan Soliman Sacra dei gratia imperatori maximo constantinopolitano, Asiae et Europae, Persarum, Arabum, Siriaequae ac Egipti etc. etc. domino Sigismundus Augustus etc. etc. salutem et mutui amoris incrementum. Serenissime ac potentissime princeps domine amice et vicine noster gratissime. Cum rediisset ad nos a Mte Vra Orator noster Magnus Stanislaus Comes in Tenczyn castellanus Leopoliensis et Lublensis Belsenque Capitaneus multa nobis de Mte Vrae in nos amore et benevolentia retulit, itaque expeditus est ut omnia pro voto et voluntate nra apud Mtem. V. obtinuerit, quod nos gratissimo ita ut debemus animo a Mte V. accipimus vicissimque in rebus omnibus erga Mtem V. ita nos geremus ut illi omni ex parte amore et benevolentia respondeamus. Federum autem cum Mte Vra initorum firmiter nostras literas Mti Vrae per nuntium hunc nostrum Nicolaum Armenum mittimus, ut inde M. Vra cognoscat velle nos et cupere initam cum M. Vra amicitiam colere et conservare. Quum autem in literis Mtis V. diserte perscriptum est non debere pastores gregum, qui czabani vocantur greges et armenta in campis nostris ultra fluvios Niestr (sic) Danubium et Boristenem pascere nisi prius apud Capitaneos vel Notarios nostros de gregum suorum numero professione facta et tributo a pascuis persoluto. Cumque ea in re ad Mtis Vrae Sendiacum Bialogrodensem Notarios nostros mitteremus, respondit nobis nullas se a Mte V. ea de re habuisse lras. Postulamus itaque a M. Vestra ut lras suas patentes ad Sendiacum Bialogrodensem cum qui nunc est et qui pro tempore fuerit in manus nostras mittat, ut quoties opus erit denuntiet pastoribus quo etiam de gregum numero et pensione pascuaria cum Notariis nostris conferant et ad tempus conuentam illam soluant. Quoniam autem nobis et ditionibus nostris omnibus a Mte



V. pax sit. postulamus a Mte V. ut cum exercitum in Hungaria M. Vra habuerit, Bassae sno Budensi et alijs praefectis mandet ne damna aut iniurias aliquas arorbus (?) nostris *Libowlia et tredecimque Ciuitatibus Scepusiensibus* eorumque incolis inferant. Et si quae illatae fuerint ut statim sarciantur. Eiusque modo literas in manus nostras per hunc Nuntium nostrum Mtas Vra nobis mittat, ut cum res postulauerit cum eis ad Bassam Budensem mittamus. Rem faciet nobis Mtas Vra gratam, quam bene valere cupimus. Datum in Brzesczie Lithuanico prima die Maij MDLIII.

(Eredetije a varsói »Biblioteka Krasinskich« 48. sz. kéziratának 18. lapján. — Rp. 104 (katalogus), 48. könyvtári szám.)

\*

1554 május 2.

*Zsigmond-Ágost levele a budai basához, melyben figyelmezteli, hogy a szultánnal kötött egyezmény értelmében parancsolja meg katonáinak: ne kövessenek el jogtalanságot a lengyel király szépesi alattvalói ellen.*

Basse Budensi.

Magce S. nobis dilecte Non ignorat procul dubio S. tua nos cum Potentissimo dno Caesare Turcarum amicitiam inijsse fedusque pepigisse ad extrema Vitae vtriusque nostrum tempora. Quoquidem foedere inter nos et subditos nostros inferri et fieri vtrinque debere et si que' illata fuerint in instanti sarciri illa oportere. Id itaque S. tuae (licet illam id scire non dubitamus) significandum duximus hortantes illam, ut si aliquando milites in Hungaria excurrere, aut vastare permiserit. Eis edicat ne iniurias aliquas aut damna *subditis nostris in nostra Scepusien(s)i ditione* inferre audeant et si quas forte (quod nollimus) intulerint Eas sine mora ut sarciant mandet, faciet S. tua rem nobis gratam et amicitiae nostrae mutuae cum potentissimo Caesare Turcarum consentaneam. Datum in Brzesczie II. die mensis May. Anno domini MDLIII.

(Eredetije ugyanott K. 19. alatt).

Közli: DR. DIVÉKY ADORJÁN.

## Szepesi adat Kassa sz. kir. város levéltárából.

Jászó 1508 dec. 15.

*A jászói konvent előtt megjelennek: bethlenfalvi Thurzó György, Márton fia, György unokája, valamint Lomniczer Pál és Kelemen literátus Csütörtökhely szepesi városnak esküdtjei, ez utóbbiak mint Csütörtökhely város képviselőtestületének és János presbyter csütörtökhelyi plébánosnak meghatalmazottjai. Előadják, hogy néhai mahalfalvi Raychel Péter a maga lelki-üdvéért végrendeletében 800 arany forintnyi alapítványt tett Szent László csütörtökhelyi egyházának plébániája javára. Kamermeyster János kassai polgár, a végrendelet végrehajtója ezt a nála letéleményezett összeget kölcsönadta Kassa város akkori birója és esküdtjeinek oly föltétellel, hogy mindaddig, míg Kassa városa a kölcsönvett 800 arany forintot akár Kamermeyster Jánosnak, akár pedig végrendeleti végrehajtó-társának id. Thurzó Györgynek, illetőleg ezek utódjainak kezébe vissza nem fizeti, mindaddig Kassa város hiteles kamat fejében évenként 50 arany forintot fizetni a csütörtökhelyi plébániának. Minthogy pedig Kassa város jelenlegi előljárói a kölcsönösszeget a felülnevezett meghatalmazottak kezébe lefizették, ennélfogva ezek kijelentik, hogy Kassa város a tőke és kamat lefizetése iránti köteletségének eleget tett és így ez ügyben a város minden további kötelezettsége megszűnik.*

Nos frater Paulus praepositus et conventus monasterii beati Johannis Baptiste de Jazow.

Memoriae commendamus, quod egregius Georgius *Thwrzo* de Bethlenfalwa, filius condam Martini, filii olim Georgii similiter *Thwrzo* de eadem Bethlenfalwa ac providi Paulus Lompnyczer et Clemens literatus iurati cives oppidi Quintofori wlgó Chetherthekkel in partibus terrae Sepusiensis habiti pro se personaliter ac ydem Paulus Lompnyczer et Clemens literatus pro discreto Johanne presbitero moderno plebano, necnon iudice et ceteris iuratis civibus et incolis ac tota communitate eiusdem oppidi quintofori cum plena auctoritate sev potestate eorundem atque ratione cum sufficientibus litteris procuratoriis coram nobis constituti sunt confessi in hunc modum, quod ipsi prudentes et circumspecti, Georgius Gabriel index, necnon alter Georgius Swarcz et tertius Georgius Erdely ac Mathias Greff ac Osvaldus caeterique iurati cives civitatis Cassoviensis de consilio et voluntate totius communitatis eiusdem civitatis Cassoviensis de et super illis octingentis florenorum auri nobilis condam Petri Raychel de Makalfalwa per eundem Petrum Raychel pro salute et refrigerio animae suae ad plebana-

tum ecclesiae sancti Ladislai regis et confessoris, in praedicto oppido Quintofori fundatae deputatis et apud manus prudentis et circumspecti olim Johannis Kamermeister concivis eiusdem civitatis Cassoviensis locatis et depositis, dictos scilicet octingentos florenorum auri, olim iudex et iurati cives eiusdem civitatis Cassoviensis praedecessores scilicet modernorum iudicis et civium Cassoviensium a praelibato condam Johanne Kamermeister executore testamenti praenominati condam Petri Raychel sublevassent sub ea conditione, ut praefati condam iudex et iurati cives dictae civitatis Cassoviensis, necnon eorundem posteritates tam div, quousque per eosdem de capitali summa praescriptorum octingentorum florenorum auri praelibato condam Johanni Kamermeister vel praeallegato olim Georgio Thwrzo, avo supradicti Georgii Thwrzo, necnon honorabili viro condam domino Jodoco et Sebaldo dicti condam Petri Raychel filio, executoribus scilicet consociis dicti condam Johannis Kamermeister vel eorundem posteritatibus et successoribus satisfactum fuerit, ydem condam iudex et iurati cives Cassovienses eorundemque posteritates successivis semper temporibus annuatim supradictam summam capitalem ipsorum octingentorum florenorum auri modo praedicto levatorum in feudum sev lucrum ad ecclesiam sev plebanatum plebanoque pro tempore constituto dicti oppidi Quintofori quinquaginta florenorum auri dare et persolvere deberent et teneantur plenariam solutionem et omnimodo impendissent satisfactionem manibus eorundem Georgii Thwrzo, Pauli Lompnyczter et Clementis literati ac Johannis plebani et aliorum concivium eiusdem oppidi Quintofori eosdem octingentos florenorum auri integre assignando et dando, ob hoc iidem Georgius Thwrzo in suo necnon successorum suorum ac Paulus Lompnyczter et Clemens literatus similiter in ipsorum ac etiam iidem Paulus et Clemens literatus virtute, et auctoritate praenarrata in personis annotatorum, Johannis plebani et concivium saepedicti oppidi Quintofori eosdem Georgium Gabriel indicem caeterosque iuratos cives, necnon totam communitatem Cassoviensem super huiusmodi integra solutione et satisfactione praescriptorum octingentorum florenorum auri, necnon feudali solutione dictorum quinquaginta florenorum auri de praedicta capitali summa hactenus fiendum, amodo deinceps quitos, expeditos et modis omnibus absolutos reddidissent et commississent, universasque litteras obligatorias ipsorum condam iudicis et iuratorum civium Cassoviensium et aliorum quorumcunque ubilibet et sub quibuscunque formis verborum superinde confectas et emanatas vanas et viribus carituras relinquissent et commississent, ymmo reddiderent et commiserent relinquerentque coram nobis effective harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum feria sexta proxima post festum beatae Luciae virginis et martiris anno Domini millesimo quingentesimo octavo.

Eredetije papiroson, hátára ütött pecséttel, Kassa város levéltárában 874. sz. a.

Közli: KEMÉNY LAJOS.

## Répás birtok 1319. évi határjárása.

(Adalék Henrik prépostnak, a káptalani templomi falfestmény készítettőjének működéséhez.)

Nos vniv(er)si Jurati, cet(e-  
r)iq(ue) Barones de Scepus, me-  
morie com(m)endantes signifi-  
camus vniv(er)sis qui(bus) ex-  
pedit p(rae)sentium p(er) te-  
norem. Q(uo)d cum int(er)  
discretu(m) n(ost)r(um) ma-  
g(ist)r(u)m H. eccl(es)ie b(ea)ti  
Martini p(rae)positu(m) ex una  
pa(rt)e et int(er) Comitem Ste-  
phanum p(ro)uincialem ab Al-  
t(er)a sup(er) quadam t(er)re  
p(ar)ticlae sitis contento sup(er)  
metis Repach oriret (pro)bo-  
r(um) n(ost)ror(um) arbitrio  
p(ar)tis vtreq(ue) ad talem pa-  
cis concordiam deueneru(n)t.  
Q(ua)t(uor) int(er) eos mete  
t(er)ree sunt erecte, que tali  
ordine distinguntur. P(ri)ma  
meta incipit a p(ar)te orientali  
v(er)sus Repach in monte p(ro)-  
pe siluam. et ibi e(st) meta  
t(er)rea. Deinde c(e)nsit in  
vallem co(n)tigue iu(n)ctam. et  
ibi sunt due mete t(er)ree. Inde  
p(ro)cedit ad collem in eadem  
linea v(er)sus meridie(m). vbi  
due mete t(er)ree sunt erecte.  
Posthec c(en)sit eodem ordine  
ad tres metas t(er)reas. deinde  
venit ad monte(m) Castri et  
ibi sunt due mete t(er)ree. Inde  
vero p(ro)cedendo sunt tres mete  
t(er)ree. Post hec deuenit ad  
via(m), que ducit v(er)sus ciui-

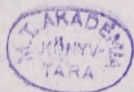
Mi, a Szepesség összes esküdt  
tisztviselői és egyéb főurai,  
emlékezetbe ajánlva tudtul ad-  
juk mindenkinek, akit illet, e  
levél által: Hogy midőn egy-  
felől kiváló mesterünk Henrik,  
szent Márton egyházának pré-  
postja között, s másfelől István  
szászispán között bizonyos, Ré-  
pás határa fölött fekvő föld-  
darab felől vita keletkezett,  
becsületes férfaiunk határozata  
folytán mindkét fél ilyen béke-  
egyezségben állapotodott meg:  
Négy mesgyét állitanak egymás  
közt, melyek ily sorrendben  
következnek: Az első mesgye  
keleten kezdődik Répás felől  
az erdő melletti hegyen, s itt  
határdomb van. Innen leszáll  
a szomszédos völgybe, s itt  
két határdomb van. Innen föl-  
megy a dombra ugyanazon  
irányban dél felé, ahol két ha-  
tárdomb áll. Onnan lemegy  
ugyanolyan irányban három ha-  
tárdombhoz; végre a várhegy-  
hez ér és itt két határdomb  
van. Innen továbbhaladva pedig  
három határdomb van. Ezután  
lemegy az uthoz, mely Lőcse  
városba vezet és fölfelé halad  
Kőperény határában, s itt az  
uthoz közel van a határdomb;  
igy a föntírt határ itt végző-  
dik. E dolog hitelül kiadtuk

tate(m) Leucham in monte, in  
metis Kypp(er)serde et ibi e(st)  
meta t(er)rea p(ro)pe viam, et  
sic mete p(rae)notate finalit(er)  
t(er)minant(ur). In cui(us) rei  
testimoniu(m) p(rae)ntes con-  
cessimus litt(er)as appensione  
n(ost)ri Sigilli firmit(er) robo-  
ratas. Dat(um) inciuitate Leucha  
in festo s(an)c(t)oru(m) Ti-  
burecy et valeriani Anno D(o-  
mi)ni Mo. ccco. Decimo nono.

e levelünket, megerősítve pe-  
csétünk ráfüggesztésével. Kelt  
Lőcse városban, szent Tiborc  
és Valerián ünnepén (= aug. 11),  
az Ur 1319. évében.

(Lőcse város levéltára VI. osztály 2. szám. — Hártylevél, ép függő zöld  
viaszpecséttel: vártorony, körirata: SIGILLVM SAXONVM DE CIP.)

Közli: DR. HAJNÓCI IVÁN.



# KÖNYVSZEMLE.

## Új könyvek.

— *Szepesvára története.* Irta: *Bal Jeromos.* Pályadíjat nyert a szepesmegyei történelmi társulattól. (A Szepesm. Tört. Társulat Évkönyve. XIII. évf., szerk. Förster Jenő dr. társulati titkár. 1913. évi tagilletmény). Lőcse 1914. Kiadja a szepesmegyei történelmi társulat. (Reiss J. T. könyvnyomdája). 8°, 118 l.

Ezt a hozzánk közelálló kiadványt egyik kiváló (most hadbavonult) munkatársunk annak idején bővebben fogja ismertetni.

— *Zsigmond lengyel herczeg budai számadásai (1500—1502, 1505).* Közzéteszi: *dr. Divéky Adorján* (Magyar Történelmi Tár, kiadja a m. tud. akadémia tört. bizottsága. XXVI. köt., a III-ik sorozat I. kötete). Budapest, 1914, a M. Tud. Akadémia kiadása. 8°, 260 l. Ára 6 korona.

— *A Magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve.* XLI. évf. 1914. Szerkesztették: *Marcsek Andor* és *Wiese Gyula.* Az egyesület kiadványa. Igló, 1914. Szepesi Lapok nyomdávalallata. 8°, 132 l.

E kötet történelmi vonatkozású cikkei: *A Táttra régi kutatói II.* írta: *dr. Posewitz Tivadar.* (Az I. részt ismertettük a Közl. 1913. évf. 177—79. ll.-jain). *Néhány magyarországi megye elnevezése,* írta: *dr. Czirbusz Géza* (*Szepes* nevét pl. *vagy* a szlovén zsupa-ból = ispánság, *vagy* a cseh-tót scypes-ből = gyöpüt készítő favágó — származtatja; azt hisszük, hogy evvel a magyarázattal ez a kérdés még eldöntve nincsen).

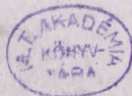
— *Magyarország Műemlékei. III. köt.* A vallás- és közoktatásügyi minster megbízásából szerkeszti *báró Förster Gyula,* a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke. Bpest, Franklin, 1913. 314 lap.

B. Forster Gyula „Rákóczinak és bujdosó társainak sír-emlékei a külföldön és a hazában“ című hivatalos jelentésében (5—44. l.) egyebek közt bennfoglaltatik a Thököly Imre hamvainak Késmárkon való elhelyezésével kapcsolatos eseményeknek és intézkedéseknek, illusztrációkkal is ellátott hiteles története. A Műemlékek Orsz. Bizottsága 1903—1911. évi jelentései (221—300. l.) pedig több vármegyénbeli műemlék helyreállításáról, megvizsgálásáról, evvel kapcsolatos munkálatokról és tárgyalásokról szólnak (lőcsei Szt. Jakab-templom és körfalak, késmárki fatemplom, vörösklasterom, podolini falképek, Máriássy-féle kertipavillon stb.).

— *A Magas Tátra részletes kalauza*. I. köt.: szerkesztették dr. Vigyázó János és Hefty Gy. Andor. II. köt.: szerk. dr. Vigyázó János és Mervay Sándor. III. köt. (Hegymászókalauz): szerk. dr. Komarnicki Gyula és dr. Serényi Jenő. — *„Turistaság és Alpínizmus“ kiadása*. Budapest, 1914. — Három kötet. 400, 432, 522 l.

A Magas Tátra legujabb és legmodernebbül összeállított Baedekerje. Olyan időben jelent meg, mely nem kedvez az irodalomnak és így eddig nem keltette azt a figyelmet, melyet megérdemelne. Minket főleg az I. köt. történelmi összeállításai érdekelnek (A Magas Tátra történelme 91—99. l., néprajza 99—109. l., feltárásának története 112—127. l., neve és helynevei 127—130. l.; C) A Tátraalja: egyes szepesi városokra vonatkozó adatok). Ez összeállításokban megkapjuk azt, amit jó utikönyvtől elvárhatunk: a történelmi adatok helyességét, világos és az újabb s legujabb tört. kutatás eredményeit számbavevő áttekintést. A történelmi rész, mely főleg a Tátraalját lakó szepesi szász népre van tekintettel, Bruckner Győző dr. 1913-iki könyve nyomán indult és folyóiratunk adataira is figyelemmel van; a néprajzi rész Bruckner, Gréb, Wéber Rudolf, Steiner Lajos nyomán; végül a Tátra feltárását tárgyaló rész Posewitz Tivadar dr. értekezését kivonatolja. — Az adatok felhasználása helyes érzékkel történt.

F. J.



# TÁRSULATI ÜGYEK ÉS EGYÉB HIREK.

— *Tagtársainkhoz!* A világháboru hatását megérezte a Szepesmegyei Történelmi Társulat is. Irodalmi működésünk megbénult, mert akik máskor segédkezni szoktak nekünk helyi históriánk *írástában*, azok most odakünn segítenek *csinálni* a történelmet. Folyóiratunk munkatársai közül hadbavonult *Iványi Béla* dr. debreceni egyetemi tanár, tart. tüzérfőhadnagy; *Bruckner Győző* dr. egyetemi magán- és iglói főgimnáziumi tanár, tart. hadnagy; *Bal Jeromos* tanár, szakaszvezető; *Divéky Adorján* dr. újpesti főgimn. tanár, tart. tüzérhadnagy; *Pitkő János* tanár, honvédszászlós. Munkásságukat nélkülözi szerkesztőnk, ki maga is sokoldaluan el van foglalva másirányu munkával. Ilyen körülmények közt folyóiratunk 1914-ik évfolyama nem jelenhetett meg idejében; csak most adhatjuk tagtársaink kezébe az összevont 3—4-ik füzetet. Elnézést kérünk e késedelemért.

A rendkívüli viszonyokat tekintetbe véve társulatunk elnöksége elhatározta, hogy a folyóirat 1915-ik évfolyamának 1—4 számait kivételesen *egy* füzetbe vonja össze, mely az érkező részen kívül tartalmazni fogja a *Közlemények* eddigi (I—VII.) évfolyamainak betűrendes *név- és tárgymutatóját*. Erre szükség van, mert hiszen a folyóiratban eddig felhalmozott bőséges anyag jóformán csak a pontos mutató révén válik felhasználhatóvá egyfelől a tudományos kutatás, másfelől a családtörténeti érdeklődés számára. A folyóirat szerkesztője különben felhatalmazást fog kérni a választmánytól, hogy 1916-tól kezdve minden egyes évfolyam végén adhasson pontos mutatót.

Ilyenképpen tagtársaink az 1915. évi tagilletményt kivételesen egyszerre, egy vaskos füzetben fogják megkapni és pedig mindenesetre a folyó év végéig.

Azontúl — reméljük — újult erővel, fokozottabb mértékben és zavartalanul folytathatjuk a régi munkát.

— *Adományok a Szepesi Múzeumnak.* A szepesmegyei történelmi társulat kezelése alatt álló s a löcsei városházán elhelyezett »Szepesi Múzeum« az utóbbi időkben a következő adományokkal gyarapodott: Umlauf Adolf löcsei aranyműves 5 db. löcsei ötvösjegynyomó; Haits Béla hármás pecsétnyomó, 3 db. XVII. századbeli okmány; Berwaldszky Kálmán a Leibitzer család pecsétnyomója, egy díszes ezüstgyűrű, 20 db. különböző pecsét, egy hajdutarasoly, 2 nyomtatvány, 13 kézirat; özv. Lomniczy Vilmosné egy himzett csengőhúzó, egy 1848. honvédtiszti kard, szolg. óv. sapka, 2 nyeregkápához való pisztoly, egy pecsétnyomó, 3 db. üvegtárgy; báró Jungenfeld Ödönné egy mahagoni-utazóládácska írószerberendezéssel, 5 db. vörösréz-konyhaedény; a Ludmann család nevében Ludmann Pálné egy burnótszelence rézből, egy szagoló (Riechfläschchen), 2 domborműves üvegérem, 2 konfirmációs lap 1796-ból, 5 pár csattos rézlánc; Förster Rezső egy ásatásból kikerült vasbárd, egy pár sarkantyú, 5 db. a löcsei várfalban talált ágyugolyó, egy csavaros lakat, egy legényfelszabadítási oklevél, Lőcse városnak 1698-ból származó rendészeti szabályzata, a leibici kovácscéhnek egy ajánlólevele 1797-ből; Lőcsei ált. ipartestület a löcsei asztaloscéh pénzládája; Csumitta János Lubló vára XVIII. sz. tervrajzának fényképe; Burián Lajos egy pecsétnyomó; Küchel orvosnövendék egy pisztoly; a szepesi káptalan Popovich László hagyatékából Nepomuki Jánost ábrázoló olajfestmény; Kapdebő Gergelyné egy díszes vasrács, egy faragott méhkas; Kys József (Tornyos) Rákóczi-korabeli lópatkó; Ranezay József 2 pecsétnyomó és 3 db. érem; Wirth János építési vállalkozó egy régi löcsei ház faragványos famennyezete és egy ajtó; Barcs Gyula 2 db. 1848-ból származó selyemzászló; Hoepfner Gusztáv 5 db. különböző korból származó puská és egy kard; a magyar képzőművészeti társulat: dobai Székely Andor »Szajnahid« című festménye; Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősege (áll. letét): a gróf Csáky család két tagját ábrázoló 2 pastelkép, 38 db. üvegből készült napszám-bárca az Aspremont-féle zborói uradalomból. — Az adományozóknak ez úton is köszönetet mond és újabb adományokat vagy letéteket kér a múzeum számára.

*a szepesmegyei történelmi társulat elnöksége.*



## Értesítés.

1915. évi május 1-jétől kezdve a társulat pénztárába beérkezendő tagdíjakat, illetőleg előfizetési díjakat mindenkor a boritéklap ezen belső oldalán fogjuk nyugtázni, miképpen az minden hasonló társulatnál általánosan szokás; így tehát az eddig szokásos, levelezőlapon történt nyugtázás elmarad.

Lőcse, 1915. évi április.

**Förster Rezső**

társulati pénztáros.



## A Szepesmegyei Történelmi Társulatnál megszerezhető kiadványok.

	Tagoknak		Nem tagoknak	
	K	f	K	f
<b>1. A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyvei:</b>				
I—VIII. (különbféle értekezések), A III. V. VI. VII. és VIII. évkönyv ára egyenként . . . . .	2	—	4	—
Az I. II. és IV. évkönyv ára egyenként . . . . .	4	—	4	—
IX—X. (Hajnóci: Lőcse város levéltárának tartalomjegyzéke 1—2. rész). Egy-egy rész ára . . . . .	2	—	4	—
XI. Weber: Harmadik Pótlék Szepesmegye okirattárhoz. Ára . . . . .	2	—	4	—
XII. Emlékkönyv a Szepesm. Tört. Társ. fennállása 25-ik évéről. Ára . . . . .	2	—	4	—
XIII. Bal J.: Szepesvára története. Ára . . . . .	2	—	4	—
<b>2. A Szepesmegyei Történelmi Társulat Milleniumi Kiadványai:</b>				
I. Demkó: A társulat 12 évi működése; Weber: Szepesvármegye tört.-irod. bibliográfiája; Münnich: A Szepesség őskora. Ára . . . . .	2	—	4	—
II. Sváby: A Lengyelországnak elzálogosított tizenhárom szepesi város története. Ára . . . . .	4	—	4	—
III. Hradzky: A szepesi tiz lándzsások széke története. Ára . . . . .	2	—	4	—
IV. Pirhalla: A szepesi prépostság története. Ára . . . . .	2	—	4	—
V. Demkó: Lőcse története. Ára . . . . .	2	—	4	—
VI. Sváby: A Szepesség szociológiai viszonyai a XVIII. és XIX. században. Ára . . . . .	2	—	4	—
3. Szepes vármegye történeti térképe. Ára . . . . .	1	—	1	—
<b>4. Szepes vármegye Művészeti Emlékei:</b>				
I. rész: Építészeti Emlékek. Irta Divald Kornél. Ára	5	—	8	—
II. » : Szobrászat és Festészet. Irta Divald K. Ára	8	—	12	—
III. » : Iparművészet. Irta Divald Kornél. Ára . . . . .	5	—	8	—
A három rész együtt rendelve {				
fűzve . . . . .	16	—	24	—
kötve . . . . .	20	—	28	—
Bekötési tábla . . . . .	2	60	2	60
5. Hain Gáspár Lőcsei Krónikája I—III. füzet. Ára . . . . .	12	—	15	—
Egy-egy füzet ára . . . . .	4	—	5	—
Bekötési tábla a teljes műhöz . . . . .	2	—	2	—
6. A Közlemények Szepesvármegye Múltjából régibb, I.—V. (1909—1913.) évfolyamai. Áruk évfolyamonként . . . . .	3	—	4	—
Egyes füzet ára . . . . .	1	—	1	25

Mindezen kiadványok az ár előzetes beküldése mellett megrendelhetőek Förster Rezső társulati pénztárosnál (Lőcse). Az Évkönyvek I. II. és IV. folyamát, valamint a Milleniumi Kiadványok II. kötetét (Sváby: A 13 szepesi város története), mely kiadványokból csak néhány példány van raktáron, egyenként 4 kor.-ért visszaváltja a társulat pénztárosa.



